

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. II

P. 117-124

БЕОГРАД 1951

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

др Александар Белић, Глиша Елезовић, др Радомир Алексић,
др Михаило Стевановић, др Радосав Бошковић,
Бранислав Милановић и Игрутин Стевовић

Наш језик излази месечно у свескама од 2 до 3 табака или један-
пуш у два месеца у свескама од 4 до 6 табака; десет, односно пет
свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. — Годишња
прешплатна износи 100.— дин., број 10.—, односно 20.— дин. Прешплатна
се шаље Научној књижарни, Кн. Михаилова 40 (са ознаком „за Наш
језик“), чековни рачун 102-901880; телефон 27-495. Рукописе слаш
коме од чланова Уређивачког одбора или Браниславу Милановићу,
секретару Одбора, Семинар за лингвистику, Филоз. факултет, Београд.

Научна Звезда

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1951

PG 1224
 AIN 37
 Ser. 2
 v. 2-4

САДРЖАЈ

II књиге Нашег језика

	Страна
<i>Белић А.</i> : Српски језик и књижевност у средњој школи	1—8
Језичка критика	71—75
Из новије акцентуације (I)	227—237
<i>Вајагић Б.</i> : О неким техничким изразима	307—308
<i>Васић П.</i> : Неколико начелних речи	309—310
<i>Вуковић Ј.</i> : Поводом језичких објашњења уз другу књигу Вукових народних песама	96—116
<i>Елезовић Гл.</i> : Валаге, валаке; фалага, фалаге	313—326
<i>Живковић Д.</i> : О претходном чланку	304—306
<i>Ивић П.</i> : Још један пример са <i>и</i> на месту старог <i>јата</i> у нашем књижевном језику екјавског наречја	117—124
<i>Јовановић Ђ. В.</i> : <i>Омски</i> или <i>омовски</i>	294—295
<i>Ковачевић Србислава</i> : О именици <i>доба</i> у нашем језику	246—255
<i>Марковић Св.</i> : Брашњеница и сл.	53—55
Врсти се, врзати се и врзмати се	55—57
О променљивости броја <i>два</i>	155—161
Значења глагола <i>гласаши</i>	202—204
<i>Правоснажан</i> или <i>йравноснажан</i>	290—293
<i>Машић С.</i> : Порекло неких личних имена наших	94—95
„Која смрт храни, другој не да“	125—126
Белешке о језику Његошевем у Лучи и Вијенцу	238—245
<i>Милановић Б.</i> : О писању <i>ј</i> у промени страних именица м. рода	166—172
<i>Садржаши</i> или <i>садржавашаи</i>	256—264
<i>Мишовић М. В.</i> : О неким стручним називима	265—278
<i>П. В. В.</i> : <i>Омски</i> или <i>омовски</i>	58
<i>Пахнов А.</i> : Још о речи <i>бүђ</i>	46—49
„Смрека-клека- боровица“ и смрча-оморика-смрека“	140—147
<i>Пойовић И.</i> : Мозол, мосур, мрсољ и сл.	127—139
Неколико прилога речнику нашег језика	205—219
<i>Предић Св.</i> : Непотребни варваризми	187—195
О дефиницији <i>огледа</i>	300—303

	Страна
<i>Радловић Ј.</i> : Једно језичко објашњење Кочићеве Суданије . . .	173—186
<i>Дихаши</i> и <i>дисаши</i>	279—289
<i>Шевановић М.</i> : Употреба заменице <i>свој</i>	9—25
О неким питањима савременог књижевног језика . .	76—93
Значење неких стихова из Његошеве <i>Луче ми-</i> <i>крокозма</i>	162—167
<i>Штевовић И.</i> : „У страха су велике очи“	50—52
<i>Омски</i> или <i>омовски</i>	59—64
Поводом претходног чланка	296—299
<i>Тарановски К.</i> : О једносложним речима у српском стиху . . .	26—41
<i>Шахлић Аница</i> : О значењу речи <i>пеститиш</i>	42—45
Језичко знање и пословице	196—201
„Која смрт храни, другој не да“	311—312
<i>Уредништво</i> : У интересу што боље књиге	151—154
<i>Језичке појке</i> :	65—69, 148—150, 220—225, 327—330
<i>Регистар речи</i>	331—345

220
Nas jezik

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

scr 2
v 2-4
1950-53

НОВА СЕРИЈА

КЊ. II св. 1-2

LIBRARY
APR 17 1951
Biblioteka Srpske Akademije Nauka

БЕОГРАД
1950

СА Д Р Ж А Ј

	Страна
1. <i>А. Белић</i> : Српски језик и књижевност у средњој школи	1
2. <i>М. Стевановић</i> : Употреба заменице <i>свој</i>	9
3. <i>К. Тарановски</i> : О једносложним речима у српском стиху	26
4. <i>Аница Шаулић</i> : О значењу речи <i>јесшиш</i>	42
5. <i>А. Паунов</i> : Још о ријечи <i>буђ</i>	46
6. <i>И. Сјеговић</i> : „У страха су велике очи“	50
7. Из живота речи: 1. Брашњеница и сл.	53
2. Врсти се, врзати се и врзмати се	55
8. Одговори Уредништва: Омски или омовски?	58
9. Језичке поуке	65

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

др Александар Белић, Глиша Елезовић, др Радомир Алексић,
др Михаило Стевановић, др Радосав Бошковић,
Бранислав Милановић и Игрутин Стевовић

Научна Рвнџа

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД — 1950

НАШ ЈЕЗИК

Књига II

Нова серија

Св. 1—2

СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ У СРЕДЊОЈ ШКОЛИ

Да се наново позабавимо овим предметом, послужила нам је књига која је изашла пре кратког времена под називом Предавања са курса за наставнике српског језика и књижевности (Београд, 1950, 138). Ту је наштампано шест предавања: Бориса Зихерла три: Економска база и идеолошка изградња (3—17), Главни књижевни правци (18—31), О историји словеначке књижевности (45—64), д-ра А. Белића О стварном посматрању језика (32—44), д-ра Вида Латковића О књижевном делу (68—79) и д-ра Војислава Ђурића — Народна књижевност (80—138).

Остављајући своје предавање на страну, могу рећи за горња предавања да су и добро написана и да ће бити врло корисна за оне који се њима буду служили; али, као што се види и из самих наслова њихових, у њима се обрађују појединачна питања. Ја бих хтео овде да поновим оно о чему се много пута говорило, а о чему не треба престајати говорити све док се у потпуности не оствари.

Можемо поздравити курсове који се држе за наставнике српског језика и књижевности средње школе и можемо пожелети да ти курсови буду стални, тј. да се држе сваке године за известан број наставника. То је потребно за велики број наставних предмета, а нарочито за српски језик и књижевност. Ту има и општих разлога који вреде и за друге предмете, али има и нарочитих разлога који вреде нарочито за наставнике српског језика и књижевности.

Пре свега, најосновнији разлог, у којем се сустиче обоје, јесте у томе што је у целој средњошколској обуци нарочито место наставе матерњег језика и домаће књижевности или књижевности уопште.

Већ пре много година код народа код којих је култура на високом ступњу, па према томе и култура језика и књижевности, истицано је да и код њих стално народни језик и књижевност треба у средњој школи да заузму изузетно место. Да наведем које место из званичног издања енглеског под називом *The teaching of english in England, London, published under the authority of his Majesty's stationery office 1921* (1—394, мала 8°), тј. Предавање енглеског језика у Енглеској итд.

Ту се вели: „У сваком случају, и ма какви други предмети били додати енглеском језику, ми смо уверени да енглески језик мора образовати стварну основицу либералне наставе свега народа енглеског; а у ранијим ступњевима наставе први задатак свих школа, ма кога типа оне биле, мора бити да ту основицу стварају“ (19).

У продужењу развијања тих мисли вели се даље у истој књизи: „У томе раду (тј. при стварању поменуте основице) били би ови саставни делови: прво, систематско вежбање у гласном изговору нормалног енглеског језика¹⁾, да би се осигурао исправан изговор и јасна артикулација; друго, систематско вежбање у употреби нормалног енглеског језика, да би се осигурала јасност и правилност подједнако при усменом изношењу и писању; треће, вежбања у читању. У ово последње мора бити укључено и гласно читање са осећањем и изразитошћу, затим и употреба књига као извора обавештавања и средстава учења и, најзад, употреба књижевности онако како смо већ описали, тј. као прибављања и извора насладе, индивидуалног развика и задобивања индивидуалног искуства, а на крају и самим тим, и у исто време, стицања разумевања живота“. Могло би се навести још много места из поменуте књиге која исто говоре. Слично нешто има и код других културних народа.

Јасно је, дакле, да у центру народне наставе мора бити народни књижевни језик и народна књижевност, али не тако да ђацима омрзне и једно и друго као што често бива када се предавање и једног и другог не стави на праву основицу.

1) Of standard English.

Настава матерњег језика, његова књижевног израза, владање књижевним језиком и разумевање његових особина мора бити основица сваке истинске народне просвете. Тако се обично говори свугде у свету, па и код нас; али када се види примена тог умесног принципа, тада је јасно да су те речи само далек и недостижан циљ, а не стварност. Према томе, потребно је ту основну мисао разрадити тако да би њено потпуно остварење нашло места у средњошколској настави.

Та обука мора бити подељена на више ступњева. Пре свега, мора се обратити пажња на владање изговором и акцентом књижевног језика. Наравно, то се не може постићи одједном и потпуно, нарочито не у оним крајевима који су се својим дијалекатским развитком удаљили од особина правилног књижевног језика; то треба да се продужи кроз целу средњу школу. Треба тако исто пазити да једни наставници не разграђују оно што су други сазидали. Другим речима, наставници свих предмета морају имати уједначен изговор и правилан акценат, и то није било увек, и тако и са своје стране утицати на ђачко васпитање у том правцу. Наставници појединих предмета не би требало да добију право предавања свога предмета у средњој школи докле не би савладали овај први услов свога наставничког позива: да сами владају исправним књижевним говором.

Други захтев који би се поставио средњошколској обуци — био би: савлађивање стварних особина књижевног језика. То не значи, како се обично узима, савлађивање граматике матерњег језика, већ познавање књижевног језика по стварним особинама његовим. Као најважнији делови те обуке били би: савлађивање речника књижевног језика, упознавање његових изражајних могућности и познавање суштине самог језика, нарочито његове синтаксе и стилистике. Наравно, ту улази и „нормативна“ граматика; али она не може бити одвојена од језика као стварности, од језика као средства културе наше, од језика као израза нашег мишљења.

Ја знам да је ово лакше рећи него показати како би се то остварило у самој школи. Пре свега, учење матерњег

Језика требало би из основа изменити ако желимо да у овом правцу имамо правог успеха. Граматичко учење језика морало би бити тако организовано да пружа познавање језика уопште. Тада би то учење језика било заједничко за целу средњу школу и за све језике који се у њој уче, и модерне и класичне. Не би се ниједан страни језик учио без везе са том општом граматиком, показаном и проученом на матерњем језику; она би прожимала и читање књижевних дела и налазила би се стално у вези са стилистиком. На тај начин, то познавање језика постало би део ђачке културе која би остала за цео живот. Са тим би се налазила у вези и ђачка писменост и усмена говорна култура. Добро читање дела, које води и добром разумевању њихову, код нас 'је знатно занемарено. Зато добра дикција, и код говорника, и наставника, и уметника није код нас онолико ствар која се по себи разуме како би требало. Међутим један од услова да добра реч освоји срца и слушалаца и читалаца јесте да буде уметнички не само написана него и изречена.

Ово је цео нов програм који тражи озбиљну студију, и добрих познавалаца језика и добрих познавалаца средње школе.

Овај програм тражи пре свега општу концепцију о начину како би се различне дисциплине целокупности језичке наставе поделиле на нижу и вишу гимназију; затим нов начин изношења самог језичког материјала. Ту би нашла примену разлагања у којима би нов начин, предметни, како га ми називамо, заменио свугде формалистички, који је једино доскора владао нашом језичком обуком. Тај би програм обухватао троје: и књиге вежбања, у којима би се износила језичка грађа коју треба са ученицима разрадити, и граматичке ђачке потсетнике, и руководства за наставнике која би могла обухватити и целокупну обуку, док би све остало, намењено ђачкој обуци, било распоређено према ђачком узрасту.

Да све ово има и великих тешкоћа, то се по себи разуме. Пре свега, предавање матерњег језика и код других народа није тако разрађено да би могло послужити у свему као углед нашим стручњацима, иако ту има доста ствари

по којима је њихова школска настава у многим чему испредњачила. Али не може се ни тражити да за наше културне прилике добијемо образац са стране. Сваки народ ту има, на првом месту, сам да се побрине, иако су идеје водиље, у научном правцу, заједничке. Према томе, стручњаци који добро знају шта хоће, који лепо владају научном материјом, који воле школу и дубоко осећају и цене културни развитак свега народа — треба да начине свестрани план рада у средњој школи, продискутују га са осталим претставницима истог предмета по другим школама и јавно изнесу, да би се могле чути примедбе и са других страна. Овакав план не може се мењати сваке године. Он не треба да иде на уштрб других предмета у средњој школи. За његово остварење мора се много штошта унапред спремити, јер без остварења тога плана у појединим разредима као деловима органске чврсте целине унеће се у школу само пометња и дисквалификоваће се оно што је могло бити врло добро. Најмање што би било потребно, били би допунски курсови за наставнике српског језика којима би се изнео цео план у појединачним остварењима. Наравно, и они не би могли отпочети примењивати нов начин пре него што би се учиниле и друге претходне припреме.

То повлачи за собом и нарочито разрађивање целокупног градива у вишим школама (на универзитетима и др.), и то у нарочитом одељку њихову посвећеном матодологији наставе домаћег језика и књижевности. Ту би се морало из научне књижевности узети оно што води главном циљу. У нашим вишим школама учињен је опрезно и стидљиво први корак: одређено је да и све наставне групе страних језика морају имати међу својим предметима и књижевни језик српскохрватски. То је недовољно, нарочито због тога што се може лако претворити у познавање само једног, и то малог дела, горњег програма. Ја знам како је тешко данас о томе говорити када се зна колико су и студенти преоптерећени у појединим научним групама и како мало наставника имамо за поједине предмете. Али ово је питање које заслужује свестрану пажњу јер дубоко задире у основе наше културе.

То се не може постићи само проширивањем програма појединих година на универзитету и сужавањем његовим у другим његовим деловима. Ту је потребна коренита реформа. Тај научно-методолошки одељак за познавање матерњег језика и књижевности може бити одвојен од научних група у којима се предају језици и књижевности и имати своје засебно уређење. Он би претстављао део обуке на универзитетима који би био обавезан за све студенте језика и књижевности и тако организован да не траје сувише дуго, да развије, нарочито, семинарски рад и да не буде преоптерећен великим бројем ученика који би у исто време са истим наставником радили. То се може постићи само тако ако тај одељак буде имао довољан број наставника, ако се буде све што је потребно износило у току од два-три семестра и ако се остави да студенти ту обуку могу проћи у ма којој години школовања на универзитету, тако да се сваке године, према целокупном броју ученика за све четири године, може одредити колики се број за тај одељак може примити. Наравно, ово су само опште мисли о овом предмету. Тек кад би се оне отпочеле остваривати, видело би се како би ваљало у сваком појединачном случају поступити.

Овде је, углавном, говорено о књижевном језику, али се свугде подразумевала и књижевност. Једно без другог не иде. Одавно је речено да се у књижевним делима, у уметничком облику, износи живот људског друштва: ако се баш у понеком засебном случају не износи реално како тај живот постоји, увек се износи нешто што том животу може корисно послужити. Нема правог књижевног дела које не диже човека ма које врсте оно било. Могу се књижевници разликовати по правцима својим, по стилу, по машти, по стваралачким особинама, по врсти књижевности и по локалним приликама које изнесе, — они увек воде добру човекову. Нехумана књижевност није права књижевност. Сваки човек, ма ко он био, жели да се посаветује у својим интимним мислима и осећањима са другим људима који би му потпуно, без резерве, открили срце своје и најдубља осећања своја. То ће он наћи у доброј књизи. Зато је она најбољи друг свакога ко уме са њом да другује и да наљзи

многе одговоре на питања која му ставља живот. Сем тога, добра књига пружа и уживање, и утеху, и развијање погледа на живот и друштво.

То је потребно да зна ученик кад узме књигу у руке. Али на то га треба упутити, научити га да заволи добру књигу, да уме да цени време које у њену друштву проведе, да се извежба да дели добре писце од рђавих. Тада ће му добра књига отворити тајне добра језика и добра стила. Само онај ко је много читао и размишљао умеће да осети добар, сочан и живописан стил и да се њиме поучи. Ту треба наставник да му помогне и тако да упути његово штиво да му оно осветли и различне стране језика и стила. То значи да се књижевност учи не ради књижевности, већ ради књижевних дела и онога што она могу да открију читаоцу. Ако ученик то схвати и то научи, онда је средња школа сјајно испунила свој задатак. Да ли она то данас постиже? На то питање није тешко одговорити. Одговор је — писменост коју показују у својим написима свршени ђаци средње школе. Јер ако се добри писци читају са разумевањем и свестраном пажњом, а са оном помоћу коју даје и упознавање језичких и стилских особина књижевног дела, писменост не може остајати на ниском ступњу. Писменост је огледало успеха или неуспеха средње школе у раду са ученицима у области књижевности и књижевног језика. Не треба се ту варати. Није питање ту у броју часова за језик и књижевност, броју писмених и домаћих задатака и прочитаних књига, већ у начину како је све то вођено. Велика штета и јесте у томе што се покашто, и поред великог рада и са једне и друге стране, тј. и ученичке и наставничке, не постижу очекивани резултати. Рад треба водити рационално, према одређеном програму који ће давати, према узрасту ученичком, оно што се са коришћу може савладати у дано време.

Ето због чега сматрамо да и ова врло важна предавања о књижевности нашој, а делимице и туђој, треба да буду одређена према главној мисли о нашој култури и начину како ће се она давати ученицима средње школе у стварном облику.

По себи разуме да ће се у овом садржавати и васпитање социјално, јер и оно чини један од главних саставних делова целокупне културе једног народа.

Одавде се види како је велики и у исто време танан задатак оних који се посвећују овом послу. Они су васпитачи, у правом смислу те речи, оних који треба данас-сутра да су на челу наше културе. Зато није скупа ниједна жртва да им се у том послу помогне, присно и са пуно љубави, и објективно, уређењем наставе поменутих предмета у средњој школи и универзитету, и индивидуално — изналажењем свих средстава која ће омогућити сваком појединцу да с успехом савлада, већ на универзитету, све што ће га оспособити за правилно разумевање и остваривање тог задатка. То није лак посао, али ако му се посвети озбиљна пажња, он постепено може бити и потпуно остварен.

А. Белић

УПОТРЕБА ЗАМЕНИЦЕ *СВОЈ*

У језичкој пракси често се поставља питање правилности употребе заменице *свој* и јавља се потреба за његовим потпуним разјашњењем. Зато је Наш језик у првим својим свескама посветио пажњу овом питању. Већ у I књизи пред-ратне серије (стр. 238—240) Д. Вушовић, полазећи од основног значења ове заменице и допуњујући раније дата правила о њеној употреби, утврђује када заменица *свој* може бити употребљена и када треба да се употребљава место осталих присвојних заменица било кога лица, рода и броја. Поред познавања принципа конгруенције, у овом чланку је показано и сигурно осећање језика. Тамо је указано и на придевску службу ове речи, поред заменичке. Али, на доста ограниченом броју примера, ово питање још није довољно расправљено. И нису узете у обзир све нијансе појединих значења ове речи, те је отуда проблем њене употребе приказан као доста једноставан. Тек анализом већег броја примера могу се одредити те нијансе и може се утврдити којим путем у појединим случајевима долази до употребе заменице *свој*.

Понеки пут нас чак ни детаљна анализа не може лако извести из забуне да ли је у датом примеру заменица *свој* употребљена у правом свом значењу, или у служби овог или оног придева, под утицајем којег страног језика, или је условљавају захтеви структуре стиха. Вушовић, напр., мисли да је између осталих и у Палмотићевом стиху: Доћеће нјему плата своја — *своја* употребљено место *његова* под талијанским утицајем. И то није невероватно. Али се с правом могу поставити питања: зар је песник у томе стиху могао употребити одговарајући облик заменице *његов* и зар *своја*

ту није могло бити употребљено са значењем придева *сойсџвени, власџиџи*. У сваком случају, у овоме стиху дубровачког песника, који је у своје језику могао имати и других језичких особина добивених под талијанским утицајем, — заменица *свој* није мање на своје месту него у познатим народним пословицама:

Којој овци *своје* руно смета
 Онђе није овце нити руна (Вук, Посл.);
 — Кома *своја* њива не рађа танко је (исто);

или у стиховима из народних песама:

- Угледа га *своја* љуба драга¹;
- Нико младу не полази бону
- Него *своја* два ђевера млада;
- *Своја* те браћа волела,
- а туђа те крајна поштовала;
- Говори му *своја* стара мајка;
- *Свој* га народ може поставити,
- а краљеви теке потврдити;
- Нит је шаљи на водицу саму,
- без *својизих* младих другарица;
- Мили Мари свекар *свој*
- Нег' у род мили бабо *свој*;
- Тјеша је свијетла књагиња и њен син Никола
- и *свој* господар Мирко;
- *Своја* ће ти вјера омрзнути;
- Да ј' у мене *своја* мајка и сл., —

где *свој* има придевско значење.

У наведеним примерима ова реч значи *сойсџвени, власџиџи, рођени*. А у овоме значењу њена је употреба доста широка, не само у народним умотворинама — песмама и пословицама (у народним приповеткама знатно се ређе тако употребљава, а то значи да је у песмама често условљава структура стиха) већ и код књижевника из времена када

¹⁾ Примери поред којих нема ближе ознаке где су нађени — узети су из лексикографске грађе Института за српски језик Српске академије наука.

се подражавало језику народних умотворина и из крајева у којима им се дуже подражавало, напр.:

Циганчету *своја* црна и цуњава мајка најлепша (М. Стојановић; — Но да видиш слоге и љубави како гдје је *своја* царевина (Ј. Новић); — Турци су искали да Срби положи оружје и да их пошаљу Хаџи-бегу у Сребрницу, и онде да се доведе сваком *своје* робље (Вук Ст. Караџић); — Повратише хришћанима правду што им оте *своја* госпоштина (Ј. Новић); — Ово ми се догодило нешто дјечи, и мајка *своја* нигда их неће видјети (М. Водопић); — Вјештици која не угаси онај живот у својој кући или родбини пријети опасност од *својијех* другарица (Ст. Дучић); — Убиство Милоша Мићина кога *своји* кумови на своју трпезу убише (М. Миљанов 73); — Је л' истина да га не боли тијело *своје* од оноликије(х) мука (М. Миљанов 227); — Не утули у њега искру распаљене жеље сва мука и онолика штетност *свога* изнемоглога мученога живота (М. Миљанов 240); — Леле мене јутрос и довијека гдје ме несрећа *своја* наведе на јунаке (Љбушиша II, 13);

Иако се већ из доведе наведених примера види да је употреба речи *свој* у овом значењу народног карактера, она је, очевидно, у књижевном језику постала необична, и данас се тако — касније ћемо видети зашто — више скоро и не употребљава. Међутим, у врло блиском значењу, у значењу које се с овим у једној нијанси додирује — *свој* се употребљава и код новијих писаца. У примерима:

Не љути се, брате мили, та увек смо *своји* били (Вл. Јовановић); — Рече кмет Јово, коме Радован беше нешто *свој* (Ђ. Јакшић); А *своји* су, болан, рече чика Јевто Сарач (Л. Комарчић); — Другови смо од детињства и *своји* смо (М. Ђ. Милићевић); — Сва су га деца сматрала као да им је најрођенији *свој* (Ст. Новаковић); — И *своји* и туђи отимаше што је ко могао (Даница IV); — Једна се другој на свој терет тужи па постану *своје*, не знају ни саме како (Оток, Зборник за нар. живот); — Можда су још у Грађанима

били *своји* (Ј. Цвијић); — Све је то било *своје*, блиско, рођено (Б. Станковић) и сл. —

свој значи *сродан*, *близак*, *рођени*. То нам потврђује последњи пример, у коме је писац (Б. Станковић) *свој*, *близак* и *рођени* употребио као синониме.

Реч *свој* употребљава се у функцији придева и са значењем *слободан*, *независан*, *самосталан*; искључиво то значење ова реч има у примерима:

Он припада ономе времену када је наша национална индивидуалност била одређенија, а ми били више *своји* него данас (Љ. Недић); — Таква се критика може опростити у књижевности народа који није још сасвим *свој* и *кога* (требало је рећи који — М. С.) чекају велики задаци (Љ. Недић); — Увијек сам мислио својом главом и био *свој* (Ј. Косор); — Ја сам увијек сањао о некоме Канибалском времену, када су људи још били смиони и *своји* (Крлежа). — Ја сам слободан и *свој* човек (исти); — По туђини ходи ал' остани *свој* (Ј. Ј. Змај); — Какав ће бити тај град кад домовина Хрвата буде *своја* (Кумичић); — Сељака има и *својих* и кметова (Ј. Дедијер); — Дајем вам часну ријеч да ће моја прва похода кад зарадим, кад будем *свој*, бити вама (Матавуљ); — Јесу ли сељаци сви кмети или има и *својих* газда (Цвијић); — Он се осети некако више *свој* (Ст. Сремац); — Кад видеше да је Симица *свој* човек, наставише диванити (М. Глишић); — Уколико се развијао и постајао *свој*, утолико се одвајао од раије српске поезије (Ј. Скерлић); — Шибеник је био *свој* за тридесет година (М. Цар).

За разлику од првог, у последња два случаја придевске употребе реч *свој* обична је и у данашњем књижевном језику, без обзира на то каква је реченична функција речи на коју се она односи. Тако исто је и у другим случајевима придевске службе ове речи. Ево примера за један од таквих случајева:

Силно памћење има овај учитељ, тек јуче му дошли ђаци и он свакога назива *својим* именом (Одјек); —

Треба поставити све на *своје* место. Треба дати свакоме *своје* (Љ. Недић); — О томе ћемо говорити даље, у даљем току ове расправе, на *своме* месту (Ђ. Авакумовић); — Ја сам на *своме* месту казао да се мора разумно мислити (М. Савић); — Скинувши св. Димитрија са *свога* ваздашњег места, паде као проштац (Шапчанин); — Најбољег оружја није било на *своме* месту (Вила); — Боље је нек` пада снијег у *своје* вријеме (М. Стојановић); — Нудећи му да се Душанов син Урош у *своје* вријеме ожени њеном ћерком (Н. Крстић); — Свакоме је познато да је генерал у *своје* вријеме одазван (Видело); — Узми у *своје* време набраних класова (Орф.); — Свашта у *своје* вријеме учинити — то нам сваки посао олакшава (Српски нар. лист); — У *своје* вријеме ми смо нагласили да је могућност пада такве назадњачке владе наступила (Одјек); — Од бакра је сабља била у *своја* времена, ал' сад не знаш шта је, сувише ј' зелена (Ј. Ј. Змај).

У овим и сличним примерима *свој* значи *прави, одговарајући, који припада, који треба*. А с овим основним значењем реч *свој* употребљена уз именицу *место* с глаголом *биши* постала је фраза, специјалан израз, који значи — *какав се жели, какав треба да буде*, углавном исто оно што значи и фраза — *биши у своје реду*, као у примерима: То је у *свом реду* (Ј. Ст. Поповић); — Унутра је *било* све у *своје реду* (Змај); — Старко је признавао да је Сава *био* човек у *своје реду* (Ј. Игњатовић); — Уосталом, то је сасвим у *своје реду* (Ђ. Јакшић).

Посебно значење има *свој* у фразама: *биши своје главе, биши своје врсте, биши од своје руке* и неким другим. Ове три наведене фразе значе приближно исто — *посебне врсте, са специфичним особинама*: Врховни намесник је *био* човек *своје главе*, а пргав (Т. Остојић); — Србин *од своје руке* који је био тврдо убијеђен (Самарцић). Остале сличне фразе са заменицом *свој* често са овим имају исто основно значење, али, дакако, с посебним нијансама. Најчешћи су прилошки изрази: *на свој начин, на своју руку, од своје воље, по*

својој вољи, које значе *својствено* онеме на кога се односи, не ишајући никога и — хоћећи сам (последња два).

Службу прилошке одреднице има заменица *свој* у фрази уз бројеве, најчешће кад ови одређују године, и значи — *ошприлике, око*: Дечко од *својих* тринаест година (Св. Ранковић); — Пре *својих* сто година наше село нико не би познао (Ђ. Поповић); — Могло му је бити *својих* петнаест година (К. Руварац); — Балага је био риђ мужик од *својих* 27 година (М. Ђ. Глишић); — Бејаше то старац од *својих* седамдесет пет година (М. Ракић); — Питаше страшљиво једно девојче од *својих* десет година (Ђ. Јакшић); — Књиге су писане пре *својих* седам стотина година (Даница I); — Има у разним крајевима Маџарске до *својих* шездесет хиљада Срба (Српске новине); — Јездио је према Медведници, селу на *својих* тридесет врста од Москве (Даница);

У свима изнетим значењима, било да се употребљава у фрази или као посебна реч, у служби придева (и као прилошка ознака) *свој*, као и сваки придев, одређује именицу уз коју стоји. И употреби ове речи у таквој служби са синтаксичког гледишта не могу се правити никакви приговори у вези с тим на шта се односи реч уз коју *свој* стоји, како се то чини кад се ова реч употребљава у правој, заменичкој, служби. Ипак, тамо где је *свој* придевски употребљено у нијанси где је најближе заменици, као у извесним случајевима значења *сойсџвени*, вахтеви доброг стила противе се употреби ове речи, разуме се — према данашњем нашем језичком осећању. Присвојна заменица *свој* и придев *сойсџвени* једним делом се, по значењу своје, потпуно поклапају. Уз име предмета, и појма уопште, који припада субјекту у реченици, или показује неки однос према њему, између придева *сойсџвени* и заменице *свој* нема никакве разлике. Али је служба овог придева много шира; *сойсџвени* се, заједно с речју коју одређује, може односити и на свако друго име у реченици. А на које се име односи, то се одређује по месту које се даје синтагми с овим придевом. Тако је било у осећању језика човека из народа; тако га је народ употребљавао, а тако га и данас, бар понегде, употребљава. Примери овакве употребе речи *свој*

обични су у народним умотворинама (ми смо неколико њих отуда навели на почетку овога чланка), а има их и код Вука Караџића. Типични су за то његови примери: Да народу нашему нијесу миле *своје* пјесме, не би их могао ни имати и Камен је овај био Кара-Ђорђије одвукао у Тополу, но људи се дигну Кара-Ђорђију те га (мисли се — камен) измоле и опет одвуку на *своје* мјесто (Даница I, стр. 40).

За овакву употребу речи *свој* обично се каже да је неправилна. То је речено и у напред поменутом чланку у I књ. Нашег језика. Ми, међутим, сматрамо да се та употреба ове речи не може назвати неправилном; синтаксички је она ту, како мало пре рекосмо, оправдана. Али то још не значи да се ми залажемо за употребу речи *свој* у оваквим случајевима. Она је у књижевном језику ту све ређа, и очевидно се иде к њеном потпуном губљењу, чему, несумњиво, унеколико доприносе и сами прописи наше граматике.

Будући да се, с једне стране, заменица *свој* у правој својој служби употребљава само кад одређује име појма које означава неки однос према субјекту дотичне реченице, тј. кад, заједно с тим именом, стоји у неком зависном падежу и да се, с друге стране, *свој* и *сойсљвени* значењем делимично поклапају. — услови под којима се реч *свој* употребљава у заменичкој функцији ширили су се и на случајеве где она има придевску службу. А како није свакад и на први поглед лако одредити која је функција, заменичка или придевска, у појединачном случају претежнија, при употреби речи *свој* јавља се проблем двосмислености, која у добром стилу не може бити допуштена. Иако, дакле, правила о употреби речи *свој* у служби присвојне заменице граматички не ограничавају употребу ове речи и у њеној придевској функцији, — важан стилски принцип да се избегне двосмисленост у излагању све више се ограничавао употребу заменице *свој* и у служби придева са сродним значењима, у првом реду са значењем *сойсљвени*.

Тамо, међутим, где не може бити сумње на шта се односи реч *свој*, њеној употреби у значењу *сойсљвени* не могу се чинити никакве замерке. У безличним реченицама и реченицама с неодређеним субјектом, напр., *свој* се употре-

бљава с овим значењем уз свако име ; [Не ваља *своје* звоно на туђег овна везати, Боље је веровати *својим* очима него туђим ријечима (Вук, Посл.)], па и уз име граматичког подмета, дакле, поред осталих падежа и у номинативу: *Своја* крв се не може одбацивати (Л. Зубан); — *Своја* мука гора је од туђе (Вук, Пословице).

Из овога се може извести закључак да се *свој* у придевској функцији употребљава уз имена у било коме падежу, и без обзира на то на који се члан реченице односи, уколико се при таквој употреби не рађа двосмисленост. А употреба ове речи у заменичкој служби доводи нас у сумњу када се она, заједно с речју коју одређује, односи на неки други члан реченице сем њеног субјекта, као и у случајевима кад се граматички подмет не подудара са стварним субјектом реченице, какав случај имамо у Вуковом примеру: — Да народу нашем нијесу миле *своје* пјесме, не би их ни имао, — у коме је стварни субјекат, и насупрот његову облику, *наш народ*. Синтагма *своје пјесме* у овој реченици има облик граматичког подмета, а стварно је то њен објекат, јер реченица значи — Да народ наш не воли *своје* пјесме, не би их ни имао. У њој, овако стилизованој, заменица *свој* је и у правој својој служби, и сасвим на своме месту. А уопште се у језику где се граматички *подмет* не подудара са стварним *субјектом* реченице поставља питање на шта се односи синтагма са заменицом *свој*, дакако ако се она употреби у таквој реченици. Овде су и данас честа колебања код наших писаца; једни се више поводе за обликом, па *свој* везују за граматички подмет, а други опет полазе од значења и заменицу *свој* употребљавају само уз име које означава однос према стварном субјекту реченице. Наилазимо и на случајеве да један исти писац, једно за другим, заменицу *свој* веже, рецимо, за граматички подмет, а одмах затим се поведе за значењем, и место *свој* у потпуно истоветној реченици употреби *његов* или другу неку одређену присвојну заменицу.

Читајући ту недавно чланак о репатријацији грчке деце из наше земље у једном београдском дневном листу наишли смо на реченицу: „... Југославија се доследно при-

држава одлуке према којој сва деца треба да буду враћена својим родитељима“. А свега неколико рецака ниже стоји: „И кад су обављене све формалности неколико десетина деце упућено је њиховим родитељима у Аустралију“. У другом дневном листу, где се говори о истом предмету, каже се: „Седамдесеторо грчке деце враћено је својим родитељима“. У ове три пасивне реченице, које су у свему истог типа није употребљена иста присвојна заменица; у првој и последњој слагање присвојне заменице извршено је по облику,⁶ према граматичком подмету, док је у другој писцу на-уму био стварни субјекат — онај ко је децу упутио њиховим родитељима, а граматички подмет пасивног облика реченице писац је осећао као објекат радње коју је стварни субјекат извршио. Зато је он ту и употребио присвојну заменицу *његов*, а не *свој*. *Његов* се, додуше, у данашњем књижевном језику све више употребљава место *свој* и уз име које показује однос према реченичном субјекту с одговарајућим граматичким обликом. О томе ће нешто ниже још бити речи, а овде сам хтео истаћи да осећање стварног субјекта као извора радње отклања употребу заменице *свој* уз име које означава однос према објекту дотичне реченице и кад он има облик граматичког подмета.

У реченицама:

Гомулка и Клишко се оптужују због њихових десничарско-националистичких скретања (Политика 16 XI. 1949); — После завршеног процеса ја сам протеран у моје родно село (Борба 21. IX. 1950); — Марксизам-лењинизам учи да се политички односи не могу одвајати од њихове економске основе (Комунист бр. 4, 1949, стр. 114) и сл. —

и поред тога што се у свакој од њих синтагма с присвојном заменицом односи на граматички подмет, опет та заменица није *свој*. Писци, јамачно, осећају горње своје реченице не само онако како су их изнели већ и: да су — *Гомулку и Клишка* оптуживали, да су тамо *неког* ко о себи говори протерали у родно село и да *односе* није могуће одвајати од економске основе, па зато у њима не употре-

бљавају заменицу *свој*, иако је облик у коме су те реченице дате захтева. Али како се реченицама у нашем језику даје пасивни облик само у случајевима када је стварни објекат на коме се радња врши потребно ставити у центар пажње, при чему му се даје граматички облик субјекта, — он је свакако и у свести претежнији од вршиоца радње, односно ствараоца стања које се дотичном реченицом износи. Зато се у пасивним реченицама овог типа присвојна заменица, заједно с речју коју одређује, ипак чешће односи на граматички субјекат, као у примерима:

Отсјечен од *својих* крајишких база Крајишки батаљон је почетком јуна сабијен у шуме (Б. Ђопић. Бразда I, 1948, 538); — Да би сваки радник био правилно награђен према *својем* залагању... потребно је (Просв. радник III, бр. 526, стр. 11); — Георгиу је осуђен на смрт без икаквих конкретних доказа само због *свој* демократског убеђења (Политика 30. IX. 1949); — Често је отпуштана због *својих* напредних идеја (исто б. X. 1949); — Земља која је била нападана због *својих* симпатија за тај покрет (Борба 27. IX. 1948); — Он је због *својих* иступа за кавзу био послат у Таурију (Слов-братство III, 227); — Ученик не смије остати некажњен за *свој* преступ (Просв. радник III, бр. 5—6, стр. 34).

Знатно је сложенија, и утолико занимљивија, употреба присвојне заменице *свој* у реченицама поред глаголских именица. Ову сложеност показаћемо прво на употреби о којој говоримо, какву смо нашли такође у једном новинарском чланку опет о репатријацији грчке деце из наше земље. У Борби од б. XI. 1949 читамо:... „захтев за враћање те деце кућама треба разумети као враћање те деце *својим* родитељима“; а мало даље — „... ставку о резолуцији и о „враћању кућама треба схватити“ ... као враћање те деце *њиховим* родитељима у Чехословачку“; и још даље: „... поставку о враћању избегле грчке деце кућама треба тумачити као враћање те деце *њиховим* родитељима.

У првој реченици писац чланка је глаголску именицу *враћање* осетио као изведену од активног рефлексивног

глагола *враћаши се*. Субјекат тако схваћеног овог глагола у овом случају јесте именица *деца* (деца се враћају), и присвојна заменица *свој* с речју коју одређује показује однос према субјекту, па је зато и употребљена баш ова, а не одређена присвојна заменица 3-ег лица. При писању двеју следећих, иначе потпуно идентичних, реченица писац је имао на уму прелазну радњу *враћања* деце (од оних чију су заштиту досад уживала). Синтагму с присвојном заменицом у свести је везао за именицу *деца* у функцији објекта, па је зато и употребио заменицу *њихов*, а не *свој*.

Нарочито је сложена употреба присвојних заменица у реченицама у којима се субјекат глаголске именице не слаже са субјектом личног глаголског облика. Кад наиђемо на реченицу: „Суд им је изрекао строге казне за издају *своје* домовине“ — ми се с правом питамо чију домовину су кривци издали. Остаје нам да се сналазимо према природи ствари. По правилу, кривично је дело кад неко издаје своју сопствену домовину. И ми, према томе, знамо да се издаја тиче домовине оних који су је учинили. Овде се, дакле, *свој* односи на починиоце издаје, тј. на скривени субјекат радње глаголске именице, а не на извршиоца радње означене личним глаголским обликом. Према стилизацији реченице, овакве каква је дата, рекло би се, међутим, да се ради о издаји домовине самог суда. Оставимо на страну то што у овоме одређеном случају и суд и кривци имају заједничку домовину, јер овде то није од значаја. Али не треба опет помислити да би се ту *своје* срећно могло заменити са *њихове*. Много би боље било место *своје* употребити придев *сопствене*, а још боље и сасвим испустити ту одредницу, пошто она овде и онако ништа не казује.

Иза овога је разумљиво што је заменица *свој* више на своме месту у случајевима где се заједно с речју коју одређује не односи на субјекат глаголске именице, већ на субјекат личног глаголског облика, као у примерима:

Зашто је било све тако. Зато што су подигли оружје против уништења и поробљавања *своје* земље (Борба 28. IX. 1949); — У жељи да учиним са *своје* стране

оно што могу да бих вам помогао да спречите злоупотребу *свога* ауторитета и имена (Политика 14. X. 1949).

Али стилски, очевидно, ни употреба заменице *свој* у њима не задовољава сасвим. У првом случају, истина, цео склоп реченице искључује сваку двосмисленост, док се у другом намеће питање ко злоупотребљава ауторитет и име оног с ким се говори — он сам или неко други. У сваком случају, било би боље да место *свога* овде стоји *вашег*, ако — како је вероватније — ауторитет и име овде злоупотребљава неко треће лице. И несумњиво је у свим оваквим случајевима, са различитим субјектом обеју радњи, много више на своме месту одређена присвојна заменица него заменица сваког лица, ма односила се она на било који од ова два субјекта. У примерима као: „Позвали су народе Југославије на устанак против *њиховог* руководства“ — *свог* не би могло бити употребљено место *њиховог* без штете по јасноћу онога што се хтело рећи. Ова реченица значи: Позвали су (мисли се — информбироовски непријатељи наше земље) народе Југославије да (ови народи) устану против *свога* руководства. У њој су, дакле, субјекти главног глагола и глаголске именице различити, и зато не би било јасно на који се субјекат односи синтагма с присвојном заменицом ако она не би била одређена. Ни у даљим сличним примерима:

Совјетска влада је почела да искоришћава мирољубива расположења свих обичних људи ради подршке *њеном* неправедном притиску против Југославије; — Ми одајемо пошту руководиоцу *наше* омладине; — Тек по *њиховом* ослобођењу од стране Совјетке армије оне су (мисли се источноевропске земље) стварале основне услове за развитака ка социјализму, —

присвојне заменице одређеног лица не бисмо могли заменити одговарајућим облицима заменице *свој*. Кад бисмо ову замену извршили у првом од ова три примера, онда би се пре могло закључити да неправедни притисак врше *обични људи*, а не *совјетска влада*. Замена *наше* са *своје* у другој реченици — такође би променила њен смисао, јер се њоме не би

више говорило о оном ко руководи нашом омладином, већ о неком што руководи својом сопственом омладином

Тамо, међутим, где глаголска именица и лични глаголски облик имају исти субјекат, употреба присвојне заменице *свој* у било коме зависном падежу на своме је месту. У примеру: Совјетска влада одбија репатријацију тих и осталих *својих* грађана, — замена *својих* са *њених* унела би забуну у овако јасну и стилски коректну реченицу, јер та реченица значи — Совјетска влада одбија да (она иста) репатрира те и остале своје грађане. На исти је начин заједначки субјекат радње главног глагола и радње глаголске именице у реченицама:

Македонском народу омогућено је да приступи изградњи *свој* главног града (Борба 11. X. 1949); — Пољска за остварење *свога* шестогодишњег плана има на расположењу одличан материјал за размену (Борба 16. X. 1949); — Више су се посветили подизању *свој* културног и животног стандарда (Борба 28. IX. 1949); — Они признају издају *своје* отаџбине (Политика 6. X. 1949); — Учитељи не раде на подизању *свога* стандарда (Просв. радник III, стр. 41). —

Зато би замена присвојне заменице *свој* у њима било којом другом речју ишла на штету јасноће онога што се тим реченицама износи.

Али се ни из овога што је досад речено не може извести закључак да никако не ваља употребљавати заменицу *свој* у случајевима кад субјекат личног глаголског облика и глаголске именице нису заједнички. Ми смо већ расправили и неке примере у којима синтагма са заменицом *свој* означава однос према субјекту главног глагола и кад он није заједнички и радњи глаголске именице у тој реченици (случај с примером — Подигли су оружје против уништења и поробљавања *своје* земље). А можемо навести и примера у којима присвојна именица *свој* с речју уз коју стоји показује однос према субјекту радње глаголске именице кад он није истовремено и субјекат личног глаголског облика дотичне реченице. Ево једног таквог примера: „Ин-

тернационализам за комунисту се јавља у првome реду као упорна и непомирљива борба за што бржу изградњу социјализма у *својој* земљи, за свестрано јачање *своје* социјалистичке домовине“ (Комунист бр. 4, стр. 133, 1949). Субјекат радње главног глагола је у њему *интернационализам*, субјекат глаголске именице изградња (социјализма) — *сваки борац* за ту изградњу, а синтагма са заменаом *свој* односи се на овај други субјекат. Као и у првом случају, и овде су синтаксички услови задовољени — присвојна заменица *свој* употребљена је да означи однос према стварном субјекту. Па и стилски ова реченица задовољава, јер се с те стране узимају у обзир многи моменти, као што су распоред речи у реченици, удаљеност једних њених чланова од других и слично. Овде можемо указати на два таква момента. Први од њих је удаљеност синтагме са заменицом *свој* од субјекта личног глаголског облика, а други — чињеница што је лако погодити да земља и социјалистичка домовина о којима се говори припадају традицима социјализма у њој, а не интернационализму (субјекту личног глаголског облика).

Потребно је истаћи још неке особине данашњег књижевног језика у вези с употребом заменице *свој*. То је, на првome месту, одлучујућа улога емоционалног момента. Ова улога је толико значајна да и елементарне граматике о њој воде рачуна. У понеким од њих се каже да иако се однос припадања субјекту у нашем језику обично казује присвојном заменицом за свако лице — кад је тај однос нарочито потребно истаћи, онда се место *свој* употребљава одговарајућа присвојна заменица одређеног лица. То потврђују многобројни примери и разговорног и књижевног језика. Да бисмо показали стилски ефекат овакве употребе присвојних заменица, довољно ће бити да наведемо само пример: А ми смо казали — „Не, ми ћемо ићи *нашим* путем, искористићемо све *наше* могућности“. Лако је осетити колико се овом реченицом више каже у облику у коме је дата него да је у њој употребљена заменица *свој* место *наш*.

Још је потребније скренути пажњу на то да често у нашем језику присвојну заменицу одређеног лица није могуће

заменити заменицом *свој*, чак и ако реченични акценат није на њој. И то ћемо показати на примерима :

Шта смо ми имали од тога што смо прошле године на завршном прегледу открили онолико недостатака у *нашој* настави (Просв. радник III, стр. 40). — Гледали смо да успоставимо присне везе с *нашим* пријатељским савезничким земљама (Борба 28. IX. 1949); — Ми смо већ били упознали снагу народа *наше* земље, јер смо већ видјели на дјелу *наш* народ у Србији и Црној Гори (Борба 28. IX. 1949); — Ми још нисмо успјели да у *нашим* организацијама уздигнемо најнужнији број синдикалних активиста (Просв. радник III, стр. 6, 1948); — А ми у снаге *нашега* народа верујемо (Борба 28. IX. 1949); — С једне стране *наш* је циљ да тим приредбама манифестујемо јединство *наших* народа, оданост идеји Народноослободилачког рата и послератне обнове и изградње *наше* земље (Бразда I, 620); — Оно што је нама омогућило данас да савладамо све тешкоће и постигнемо огромне резултате у изградњи *наше* земље (Борба 27. IX. 1949) и сл.

Није тешко запазити да се овде одређена присвојна заменица само делимично подудара са субјектом. Она обично одређује појам ширег (а понекад и ужег) обима од оног који има субјекат, и управо се због тога не може замењивати заменицом *свој*. Затим је та заменица, заједно с речју уз који стоји, један сталан, утврђен термин, и променом једног његова члана променио би се и цео тај термин. Тако *наша настава*, у првом примеру, није настава само оних што су у њој открили недостатке, већ знатно ширег колектива, целог нашег народа, нашег социјалистичког друштва (сигурно се није мислило да је цела та заједница открила недостатке о којима је реч). За могућност замене одређене присвојне заменице заменицом сваког лица није, значи, довољно да је појам субјекта само део оног појма коме нешто припада, већ је потребно да се ова два појма потпуно поклапају. А тамо где немамо тај случај, није свеједно да ли ће бити употребљена присвојна заменица одређеног или сваког лица.

Истакнути стилски и синтаксички моменти знатно су-жавају употребу присвојне заменице *свој*. Они су, несумњиво, утицали да се она почне све ређе употребљавати у нашем књижевном језику и кад нема ни синтаксичких ни стилских разлога за ограничење њене употребе. Али свакако још више под утицајем страних језика — место заменице *свој* све чешће се употребљава присвојна заменица овог или оног одређеног лица, и кад је таква употреба у супротности с принципима нашег језика, као у примерима:

У време када је Вук радио *његов* Српски рјечник ... ево какво је стање било (Глас Српске акад. наука X, стр. 18); — Није до сада у историји било случајева да би се агенти употребљавали за то да уништавају десетине крупних јединица и хиљаде војника *њихових* наредбодаваца (Политика 17. IX. 1949); — То није учинила Албанија, али не због друкчије политике *њене* владе; — Она је много на вишем ступњу од свих *њених* критичара (Политика 17. IX. 1949); — Међутим, било би погрешно тврдити да су наше подружнице пребродиле све *тешкоће* на путу *њиховог* учвршћења (Просв. радник III, бр. 5—6, стр. 2); — Под чијим руководством наши народи израђују социјализам у *нашој* земљи (Дан мира 2. IX. 1949); — Тешко ми је да говорим у кратку о ономе што сам запазио за време *мог* шестомесечног боравка у Југославији (Политика б. X. 1949) и сличним.

И поред тога што оваквих примера налазимо и код бољих стилиста, па и код самих граматичара — (први пример смо узели из једне расправе Ст. Новаковића) — нема никаквог разлога за употребу одређених присвојних заменица у њима. У свим оваквим случајевима место њих требало би да стоји одговарајући облик заменице *свој*.

Закључак је:

1) Заменица *свој* у нашем језику, поред своје праве, има и придевску службу с неколико нијанса у значењу. У овој последњој служби њена је употреба углавном слободна; она се може односити на било који члан реченице. Само у случајевима с нијансама значења која су заменичком најближа

— захтеви доброг стила ограничавају употребу речи *свој* условима под којима се она употребљава у заменичкој служби.

2) Услови употребе заменице *свој* у правој њеном значењу су следећи:

а) Ова заменица, заједно с речју коју одређује, показује однос према субјекту дотичне реченице, а то значи да се употребљава у неком зависном падежу.

б) Уколико се граматички подмет не слаже са стварним субјектом реченице, заменица *свој* се чешће везује за граматички подмет. Али уколико је у свести писца претежнији стварни субјекат, она може означавати однос и према њему. У томе случају *свој* може стајати и уз само име граматичког подмета, дакле — и у номинативу.

в) У реченицама поред глаголских именица синтагма са заменицом *свој* показује однос према субјекту радње личног глаголског облика само кад је то у исто време и субјекат радње глаголске именице. Али ако су то два различна субјекта, синтаксички се ова заменица може односити и на један и на други од њих. Стилски је, међутим, слагање заменице сваког лица само с једним од ових субјеката изузетно оправдано ако целокупност реченице искључује сваку двосмисленост.

г) Није довољно да се појам субјекта и онај који означава синтагма с присвојном заменицом тек делимично поклапају, па да та заменица буде *свој*. Ако је први појам само део другог, онда се она не може употребљавати место присвојне заменице одређеног лица.

д) И поред свих ограничења која сужавају употребу заменице *свој*, њу не треба замењивати одговарајућим обликом заменице одређеног лица и у случајевима где нема ни синтаксичких ни стилских разлога за то.

М. Шевановић

О ЈЕДНОСЛОЖНИМ РЕЧИМА У СРПСКОМ СТИХУ

I

Питање о једносложним речима у нашем стиху покренуо је Маретић. Проучавајући „чланке“ (тј. стихове и полустихове) у нашој народној поезији и „њихово распадање на поједине речи“, Маретић је констатовао да „наглашене једносложнице“ (тј. једносложне акценатске целине) у народном стиху не могу стајати у свим слоговима, него само на неким одређеним местима.¹⁾ Као увек, Маретић је своје испитивање извршио с филолошком акрибијом, и врло педантно, на материјалу Вукових збирки, проучио све „чланке“, од тросложних до шестосложних, и све слоге у њима. Резултати његових испитивања могу се формулисати прецизније и краће него што је то он сам учинио. Наиме: 1) у нашем народном стиху „наглашене једносложнице“ по правилу стоје само у непарним слоговима, и то понајчешће у првом слогу „чланка“; 2) у парним слоговима „наглашене једносложнице“ долазе сасвим изузетно, а на крају „чланака“ с парним бројем слогова (четворосложних и шестосложних) заправо и не могу стајати.

¹⁾ Д-р Т. Маретић: Метрика народних наших пјесама, §§ 24—31; Рад ЈА књ. 168, Загреб 1907, стр. 39—55. Под наглашеним једносложницама Маретић подразумева самосталне једносложне акц. целине: „Једноћ за свагда ћу рећи, да мени овдје израз: наглашене једносложнице значи онакове ријечи од једнога слога, које у обичном говору имају свој самосталан акценат, а у стиху не стоје ни пред енклитиком ни за проклитиком, а не стоје ни уз другу акцентом исто тако самосталну једносложницу (на пр. -сву ноћ, црн коњ и т. д.)“.

Показаћемо то на примеру јуначког десетерца. У првом полустиху једносложне наглашене речи стоје често у првом слогу, напр. :

Сву господу | за софру сједао...
 То из куле | нитко не чујаше...
 Краљ остаје | на своје дивану...
 Кум нѣвѣрнѣй, | вера га убила!..

У другом слогу јуначког десетерца једносложна акц. целина не може стајати. По Маретићу, једносложна реч у другом слогу „чланка“ чини с једносложном речју испред себе „неправу двосложницу“. И доиста, тако је у већини случајева: једносложна реч у другом слогу или ће се подредити акцентованој речи првог слога или ће, обрнуто, подредити ту реч себи; напр.:

Бог сам знаде | је ли тако било...

или:

Бе брат брата | по судовим' ћера...

Бе кум кума | не држи за кума...

Има још и трећа могућност, коју је превидео Маретић: једносложна реч у другом слогу може бити подређена у погледу акцента идућој двосложној речи:

Кум свог кума на судове ћера...

У сваком случају — једносложна реч у другом слогу неће се никад појавити као самостална акц. целина.

У трећем слогу јуначког десетерца такође не може стајати једносложна акц. целина: ако је у трећем слогу једносложна реч, у четвртном мора стајати једносложна енкликтика. Сасвим изузетно, по Маретићу, „наглашене једносложнице“ долазе у четвртном слогу четворосложног чланка: „Примјера за то — вели Маретић — има тако мало да се могу држати за изузетке или још боље рећи: за погрешке“. Напр.:

Најпрва кћер Михаила бана...

Под стари град на воду Морачу...

Камо ти *мач* и мегдан јуначки...
 Јеси ли *баш* местом из Будима...
 А ја сам *већ* изгубио главу...
 Ако ли *шко* вјеровати неће...

ИТД.

Сама чињеница што су такви стихови ретки (по Маретићу, има их око 60 у свих пет Вукових књига) не би била довољна да их прогласимо за рђаве; али би било исто тако погрешно сматрати да у народној поезији нема и рђавих, неправилних стихова: познато је да се и у Вуковим збиркама нађу „десетерци“ и с једанаест слогова. Претстава о ненаглашености слога пред цезуром толико је јака у нашој свести да ћемо у дикцији и нехотице атонирати такву једносложну реч у четвртом слогу; у три последња примера можемо то учинити сасвим лако, без насиља над смислом (а таквих примера је највише); оне пак стихове у којима би овакво атонирање једносложне речи изазвало насиље над смислом — морамо сматрати дефектним, рђавим десетерцима.

У другом полустиху јуначког десетерца једносложна акц. целина доста често стоји у првом слогу:

Нисам тебе | *ја* забодравио...
 Брже пиши | *лисџ* књиге бјјелџ...
 Ој, Милошу, | *наш* рђјени брџте...
 На сабљи су | *шрџ* балчака злџтна...

ИТД.

У другом слогу другог полустиха једносложна акц. целина не може доћи из истих разлога као ни у другом слогу првог полустиха. „Нешто рјеђе, — вели Маретић — али опет често, налази се наглашена једносложница у трећем слогу шестосложних чланака.“ Напр. у јуначком десетерцу:

Чини ми се, стари *сваш* да иде...
 Из момка је зелен *бор* никао...
 Подиже се итар *лов* ловити...
 Жива тебе, брате, *бог* убио...
 Ја сам ноћас зао *сан* уснио..

ИТД.

У четвртог слогу другог полустиха једносложна акц. цедина долази врло ретко, толико ретко да Маретић такве примере сматра за изузетке: у свих пет Вукових књига Маретић је нашао једва петнаестак јуначких десетераца с једносложном акц. целином у осмом слогу. Навешћемо неке од њих:

Да знам, лице, да ће те *стар* љубит...
 Да се, јадна, за зелен *бор* хватим...
 Ђераше се за пуно *два* сата...
 Да видимо чија је *сад* Мачва...
 С њом ћу женит *Ђул-бега*, *мог* сина...

итд.

Тешко је спорити да ће се у већини Маретићевих примера (напр. у последња три) ове једносложне речи у дикцији по-дредити у погледу акцента идућој или претходној речи. И други цитирани стих чита се овако:

Да се јадна | за зелен бор хватим,
 И он би се, зелен, осушио.

За нас овде није важно питање да ли ће у дикцији на речи *бор* бити ослабљен акценат или само ненаглашена дужина; чињеница је да овако у погледу акцента подређена једносложна реч добија у стиху функцију ненаглашеног слога. Што се тиче првог Маретићева примера, у њему и немамо ненаглашену „једносложницу“, њега морамо читати овако:

Да знам, | лице, | да ће те стар | љубит...

Покушамо ли да га прочитамо с три акцента у другом полустиху, што је иначе противно природној мелодији српске реченице, видећемо да ће се и ритам повредити:

Да знам, | лице, | да ће те | стар | љубит...

Зашто је то тако — видеће се из даље анализе; још ћемо се вратити на тај пример.

У петом слогу другог полустиха не може стајати једносложна акц. целина, јер после једносложне речи у петом — у шестом слогу мора доћи једносложна енклитика. Такође

ни у последњем слогу јуначког десетерца једносложне акц. целине не долазе. У оних шест примера које наводи Маретић за једносложне речи у десетом слогу оне су очигледне енклитике; уосталом, и он сам тако тумачи те примере, стога их нећемо ни наводити

Као што видимо из досадашње анализе, једносложне речи у парним слоговима јуначког десетерца или се потпуно атонирају или се њихов акценат до те мере ослаби да се оне у ритмичком погледу изједначају с ненаглашеним слоговима. Друкчија је њихова улога у непарним слоговима. Видели смо да у првом, петом и седмом слогу оне могу бити и наглашене, дакле могу се појавити као једносложне акц. целине. Па и ту, ако на идући слог (други, шести или осми) пада акценат неке вишесложне акц. целине, могућ је њихов двојак изговор: 1) њихов акценат може се подредити акценту идуће вишесложне акц. целине, напр.:

На сабљи су | три балчака златна...

Тада рече | српски кнез Лазаре...

2) оне се могу јако нагласити, тако да њихов акценат може по јачини превазићи акценат идуће вишесложне акц. целине, напр.

Ој, Милошу, *идш* рођења братае...

Жива тебе, братае, *бди* убио...

У овом случају и за српски стих важи закон опште ритмике: да би се могла нагласити једносложна реч која стоји испред акцентованог слога вишесложне акц. целине, испред такве једносложне речи мора се направити пауза, и уколико је та пауза дужа, утолико се може појачати акценат једносложне речи:

Жива | тебе, || братае, || *бди* | убио...

Како ће се који стих прочитати — стоји, дакле, наше интерпретације текста, која је, наравно, условљена смислом; али и ту интерпретатор има извесну слободу.

Кад се има на уму оно што је речено о односу између претходне паузе и акцента једносложне акц. целине, није тешко објаснити зашто оне понајчешће падају на почетак:

стиха и полустиха — на тим местима обично имамо „природне синтаксичке паузе“. Већ је и Маретић запазио да „наглашене једносложнице“ чешће падају на пети него на седми слог десетерца; али није истакао да оне понајчешће падају на његов први слог (није то учинио зато што је проучавао „чланке“ издвојене из стиха чији су саставни део). Једна мала статистика потврдила је и тај наш утисак. У првих двадесет песама из друге Вукове књиге — од свих стихова око 7% имају једносложну акц. целину у првом слогу, око 4,5% у петом и око 0,5% у седмом. И тај однос је у вези са синтаксичком структуром јуначког десетерца: у десетерцу сваки стих се увек поклапа с крајем синтаксичке целине, а по правилу и први полустих; ређе крај синтаксичке целине пада после шестог слога; а крај сваке синтаксичке целине не обележава се само посебном мелодијом, о којој ћемо доцније говорити, него може бити обележен и осетнијом „природном паузом“. Ипак између првог и другог полустиха постоји битна разлика: реченица никад не сме да се заврши на првом полустиху; према томе, на крај стиха падају најјаче „природне паузе“. У средини стиха падају слабије „природне паузе“ и то обично после четвртог, а ређе после шестог слога (примéре за овај последњи случај навешћемо доцније кад буде реч о реченичној мелодији јуначког десетерца).

Све ово што је речено за јуначки десетерац вреди *mutatis mutandis*, и за друге народне стихове: шестерац, обичнији седмерац [4+3], симетрични осмерац [4+4], деветерац [4+5], једанаестерац [1+4+3], два типа дванаестерца [6+6 и 4+4+4] и тринаестерац [4+4+5].

Стих наше народне поезије углавном је трохејски (осим женског десетерца [5+5], ређег, несиметричног осмерца [5+3 или 3+5] и још неких сасвим ретких стихова који имају дактило-трохејски карактер¹⁾). Акценти у нашем народном

¹⁾ Засад за ове ритмове задржавамо назив који је проф. Кошутин дао женском десетерцу, због тога што се сваки његов полустих, у огромној већини случајева, може рашчланити у две „стопе“ — трохејску и дактилску:

×○×○○ или ×○○×○

трохеју по правилу падају на непарне слогове; дакле, непарни слогови у њему претстављају, према савременој терминологији, јако време у стиху. Према томе, правило изнето у почетку овог чланка можемо формулисати друкчије: 1) *једносложне акценашке целине у вишем народном трохеју падају само на јако време*; 2) *једносложне речи у слабом времену губе, пошћуно или делимично свој акценаш и изједначују се по својој ритмичкој функцији с ненаглашеним словима.*²⁾

II

Ако се обратимо стиху српске уметничке поезије, наћи ћемо у њему, углавном, две врсте ритмова — трохеј и јамб. Што се тиче нашег уметничког трохеја, за њега вреди све што је речено и за народни стих; као што је познато, наш уметнички трохеј је и постао по угледу на народни. Друкчије је у јамбу, који је и у српској и у хрватској поезији створен по угледу на друге језике. Маретић се није бавио стихом уметничке поезије, и зато није уочио ту разлику. У српском јамбу, међутим, једносложне акц. целине могу стајати како у парним тако и у непарним словима, тј. и у слабом и у јаком времену. Нарочито у јамбском десетерцу оне често стоје на крају стиха дајући му мушки завршетак. Ако у прози проценат једносложних акц. целина износи око 7%, у трохеју је тај проценат смањен на око 3%, а у јамбском

Такође и у најчешћој схеми несиметричног осмерца могли бисмо наћи две дактилске и једну трохејску стопу:

×○○×○×○○

Тиме не желимо рећи да ове ритмове сматрамо правилним логарифмима. Термин дактило-трохејски употребљавамо само колико да одвојимо тај стих од правог трохејског. Ни један ни други, међутим, не сматрамо „стопним“ стихом. О томе шта ти ритмови уствари претстављају говорићемо другом приликом. (Знаком × обележавамо сваки наглашени слог без обзира на тип акцента и дужину; знаком ○ — сваки ненаглашени слог, како дуг тако и кратак.)

²⁾ У питање о једносложним акц. целинама у дактило-трохејском стиху засад нећемо улазити због релативне реткости тога стиха. Али, анализирајући тај стих, и у њему бисмо могли констатовати, углавном, исту законитост.

десетерцу (Л. Костића) повећан на читавих 19%, од чега на средину стиха отпада око 8,5%, а на крај 10,5%; у јампском једанаестерцу помешаном с десетерцем (Б. Радичевића) проценат је знатно мањи (због женских завршетака) и износи око 13%; дакле, највише ће се приближити прози у погледу процента једносложних акц. целина — чисти јампски једанаестерац.

Кад стоје у јаком времену у јамбу, једносложне акц. целине остварују ритмичке иктусе, напр.:

Филето, *ох*, Филето, није *шо*...
 Сад вади *мач*, па слушај приповест...
 Осветићу те, *ох*, осветићу...
 Ослепила си; *смрш* пред очима...
 Шта видим? Калпак? Перјаница? *Гуњ*?
 Црногорац? Убица? Максим? *Он*?

(Л. Костић: Максим Црнојевић)

Као што смо рекли, у српском јамбу и слабо време може бити испуњено једносложном акц. целином:

Шта? доћи ће? *ох*, јесте, то је све...
Јесш, жена сам, ал' мрвити бар знам,
Ох, жена сам, ал' љубит' знала сам...
 Би л' познала? *еј*, слепи јадниче...
 Да приправим? *шша*? ја да приправим?

(Л. Костић: Максим Црнојевић)

Романска крв? *Е*, то је друга ствар...
Ја заљубљен? *Ах*, влато моје, да...
 А народу — *е*, шта му даде бог...

(Л. Костић: Пера Сегедицац)

У кврге су ме бацили, *о*, срама!

(М. Ракић)

Ми смо нарочито изабрали примере где се једносложне речи у непарним слоговима (слабом времену) не могу ато-нирати. Међутим да би се оне нагласиле, потребно је на-

правити испред њих осетнију паузу. Костићеви примери су јасни: код њега једносложне речи стоје после синтаксичке паузе. Тако је и код Ракића; у његову стиху сам смисао изискује да се узвик *о!* емоционално истакне; уколико на-правимо дужу паузу испред њега, утолико га можемо јаче нагласити:

У квр̄ге су ме | ба̀цили, || ђ, | сра̀ма!

Ово правило о паузи испред једносложне акц. целине у слабом времену у јамбу вреди и за случај кад је после такве једносложне акц. целине иктус на идућем слогу изостављен, као напр. код Л. Костића:

Зар није, можда, тај Црнђгорац
Убица Марков, крвник брата мог? ||
Ќх! | да га зна̀м. || Па ја да прѝправим
За Црнђборца сја̀јни ђпроштај?

или:

Свејђдно тђ? По̀којни Ма̀рко мђј, ||
Мђј дђични мђж, | шђђј на сра̀мђту бра̀т, ||
Свејђдно — ђн и Ма̀ксим нѐсрећнијк?

И тако је увек: *кад једносложне речи у слабом времену у јамбу имају пун акценат, а не стоје ни за проклишником ни пред енклишиком, тај акценат је условљен претходном паузом.* По томе се оне битно разликују од једносложних акц. целина у јаком времену: испред ових пауза може доћи, али не мора, као напр. у следећим Костићевим стиховима, где би пауза била потпуно немотивисана:

Братђвљев трђба за па̀растос лѝк
Да блђдна кђи извђзе ѓ спомђн...

Ако погледамо на које непарне слоге у јамбу онајчешће падају једносложне акц. целине, видећемо да су то први слог у стиху (у првом чину „Максима Црнојевића“ око 8% свих стихова), а затим пети слог (око 2%). То је и сасвим природно: на тим местима обично почиње нова синтаксичка целина.

III

Поставља се питање: откуда та разлика између српског трохеја и јамба у погледу улоге једносложних акц. целина у стиху? Она је условљена самом структуром тих ритмова¹⁾. У српском трохеју базу трохејског ритма чини фразирање, тј. распоред граница између акц. целина. У јуначком десетерцу око 85% граница пада после парних слогова (тј. после слабог времена), а у симетричном осмерцу чак и свих 95%. На тај начин стих се распада на мање јединице с парним бројем слогова. Границе између акц. целина дибијају веома важну функцију у стиху, оне сигналишу наступање јаког, а престанак слабог времена и дају трохејском ритму изразито низлазни карактер. Истина, један део граница пада и после јаког времена (у средину „стопе“ — по терминологији школске метрике), али то су увек слабе границе: после јаког времена у српском трохеју не може доћи синтаксичка пауза. Као што смо већ рекли, у српској народној поезији сваки стих се поклапа с крајем неке синтаксичке Целине (опкорацење стиха није дозвољено²⁾); према томе, сваки стих се завршава антикаденцом или каденцом. Напр. у јуначком десетерцу:

Ако су ти двори изгорели (*антикаденца*),
Лепше ћу ти дворе начинити (*каденца*).

Сем тога, реченица никад не сме да се заврши на полустиху; дакле, полустих никад не може бити обележен каденцом. Али се и полустих по правилу поклапа с крајем неке синтаксичке целине, и он може бити обележен посебном мелодијом, ублаженом антикаденцом или т. зв. полукаденцом, напр.:

Вино попиј, | а на част ти пехар!

1) О природи српског трохеја и српског јамба види детаљније у нашем чланку: О тонској метрици проф. Кошутића, ЈФ XVIII, стр. 173—196.

2) У уметничкој српској поезији поглавито песници XX века разбије ову синтаксичку структуру народног трохеја и увешће опкорацење стиха и у трохеј (углавном у дванаестерцу, напр. Дучић и Ракић). Исп. Светозар Матић: Принципи уметничке версификације српске, Годишњица Николе Чупића, књ. XLI, стр. 155—157.

Међутим полукаденца не мора увек да се доклопи с крајем првог полустиха (опкорачење цезуре се каткад среће), али у том случају, кад се не доклопи с крајем првог полустиха, њен крај мора да се подудари с границом која пада после слабог времена (тј. после парног слога), напр.:

Најпослије | ноже оковане,
Оковане сребром, | позлаћене...

или:

У Влахиње | чедо мушко било,
У Гркиње није, | но ђевојка.

Отуда напр. у јуначком десетерцу није допуштен стих:

Њему дајеш све, | а мени ништа...

(Маретићев пример)

Довољно је помаћи синтаксичку паузу за један слог и стих ће бити добар без икакве промене у распореду акцената:

Њему дајеш много, | мени ништа...

Кад српски трохеј не допушта синтаксичку паузу после непарног слога (јаког времена), не допушта ни емоционалну паузу на томе месту. Отуда при читању:

Да знам, | лице, || да ће те || стар | љубит...

ритам се губи; међутим при друкчијем читању:

Да знам, | лице, || да ће те стар | љубит...

ритам је очуван, јер ниједна јака граница између акц. целина (у дикцији — пауза) не нарушава трохејско фразирање.

Као што видимо, фразирање у српском народном стиху чини костур његове трохејске инерције. Наравно, распоред акцената одржава, уствари, трохејски ритам, али у томе распореду ипак постоји већа слобода: акценат може пасти и на слабо време, али под условом да је то акценат вишесложне акц. целине. И такви померени акценти уносе у ритам моменат превареног очекивања (јер ми, уствари, очекујемо иктусе на непарним слоговима) и чине га разноврсним. Кад би се ритам српског јуначког десетерца одвијао по схеми:

×О | ×О || ×О | ×О | ×О,

то више не би био песнички ритам, него аутоматски ритам, ритам машине.

Сасвим друкчију структуру има српски јамб. Ваља имати на уму да је јамб у нашој поезији вештачки стих, створен по угледу на друге језике: зато за њега и вреде друкчији закони. У њему „костур“ јампске инерције ритма чини сам распоред акцената, који по правилу падају на парне слоге¹⁾. Границе између акц. целина обично падају после непарних слогова (у средину „стопе“ — по терминологији школске метрике); дакле, оне у већини случајева разбијају јампско фразирање дајући и српском јамбу, уствари, низлазни карактер²⁾. Али баш зато свака јака граница која пада после парног слога (на границу „стопе“) добро је дошла, јер ће, на томе месту, променити низлазни карактер стиха у узлазни, као напр. у Костићевим стиховима:

Свеједно *шо?* || Пòкојни Марко мој,
 Мој дични *муж*, | твој на срамоту брат,
 Свеједно — *он* | и Максим несрећњак?
 Свеједно *шо?* || Ох, не би л' дао бог?

И кад у слабом времену у јамбу стоји једносложна акц. целина (као напр. у другом и четвртном од цитираних стихова), јака граница испред ње не нарушава ритам, као што би то био случај у трохеју, него га, напротив, обогађује.

¹⁾ Ова разлика између улоге акцента у трохеју и у јамбу може се илустрвати следећим статистичким подацима: у народном трохејском (јуначком) десетерцу око 74% од свих акцената пада на јако време стиха, а око 26% на слабо; међутим у јампском десетерцу (Л. Костића) на јако време пада свих 96% акцената, а на слабо око 4%. Па и од тих 4% један део отпада на кратке акценте после којих у идућем слогу стоји ненаглашена дужина која преузима. улогу ритмичког иктуса, као напр. у стиховима:

Рòмáнска крв? Е, то је друга ствар...
 Свеједно то? Пòкојни Марко мој...

(О улози ненаглашених дужина у српском стиху види у нашем чланку у ЈФ XVIII, стр. 191—195).

²⁾ Напр. у Костићеву јамбу око 85% свих граница пада после непарних слогова, дакле разбија јампско фразирање, а свега око 15% подвлачи га; према томе, однос је обрнут него у трохеју.

С фразирањем је у вези и разлика између синтаксичко-мелодиске структуре трохеја и јамба. Јамб обично нема изразито обележених полустихова, јер нема сталну цезуру. Крај синтаксичке целине може да падне у средину стиха како после парног слога (као у малочас наведеним Костићевим стиховима) тако и после непарних слогова, напр.:

Ослепила си; || смрт пред очима...

или:

Шта видим? || Калпак? | Перјаница? | Гуњ? ||
 Црнџгорац? | Убица? | Максим? | Он?

Као што видимо, трохеј и јамб су у српском језику, такође, дијаметрално супротни стихови по својој структури, а последица тога је, између осталог, и различита улога једно-сложних акц. целина у њима.

Неко би могао помислити да оваква разлика између српског трохеја и јамба проистиче из опште природе тих ритмова и да је можемо констатовати и у другим језицима. Међутим — није тако. У руском језику, напр., и у трохеју и у јамбу „костур“ ритмичке инерције чини само акценат; границе између акц. целина, међутим, уносе у стих моменат превареног очекивања и делимично разбијају, а делимично подвлаче трохејско односно јампско фразирање. Отуда у руском стиху једносложне акц. целине могу стајати у трохеју и у јамбу као у слабом тако и у јаком времену. Напр.: 1) у слабом времену у трохеју:

Вукашџн *царь* сѣрбскџи, мџи родџтель...

Уж сказаџл — *вас* выпущу на вољу...

(Мајков)

2) у слабом времену у јамбу:

„*Чшо*, маменъка?“ — „*Ах*, Пашенъка моя.“
Царь занемџг, *царь* умираџет... Бџже!

(Пушкин)

За њихов изговор вреди све што је речено о односу између акцента једносложне речи у слабом времену и претходне паузе.

IV

Маретић, који је први констатовао извесну законитост у „намештању наглашених једносложница“ у српском народном стиху, није умео да објасни у чему се она састоји и чиме је она условљена. Он није хтео допустити ни помисао да она може бити у некој вези с акцентом и зато није тражио од лингвиста њено објашњење; он је мислио да ће је моћи објаснити само какав „врстан музиколог“ (Метрика, стр. 5). Ево шта он мисли о томе питању (стр. 53—54):

„Могао би тко помислити, да то стоји у свези с акцентом, што на крају четворосложних и шестосложних чланака не може стајати наглашена једносложница; т.ј. могао би тко умовати овако: ријечи од два или од више слогова, које на крају реченијех чланака могу стајати, немају у штокавском говору никад акцента на скрајњему слугу, и с тијем се лијепо слаже појав, што се на крају поменутијех чланака не могу налазити ни наглашене једносложнице. Кад бих ја уз ово умовање пристао, ја бих с тијем признао, да је у грађи неких наших народних стихова акцент неки фактор. Ја речену мисао не могу никако прихватити, јер је врло лако могу оборити, и то овако: кад би та мисао била оправдана, онда би она морала вриједити такођер за тросложне и петосложне чланке, који често имају на крају наглашене једносложнице... У тијем дакле чланцима намјештај наглашених једносложних ријечи не стоји у савезу с акцентом; а ако је тако, онда с пунијем правом смијемо закључити, да не стоји у свези с акцентом ни то, што поменуте једносложнице не могу стајати на крају четворосложних и шестосложних чланака. Осим тога можемо још једну чињеницу навести, која се поменутој мисли противи. Видјели смо (у § 27) да јуначки десетерац у четвртом слогу свога шестосложног чланка врло ријетко има наглашену једносложницу; то јамачно не стоји ни у каквој свези с акцентом, јер ми видимо, да је у хиљадама и хиљадама јуначкијех десетераца на реченом мјесту вокал наглашен; тако од онијех 8 стихова, што су § 11 наведени

за примјер обрасцу јуначкога десетерца, четири стиха имају тај вокал наглашен:

То не била два бора аџленā,
 Већ то била два брата рђјенā,
 Једно Павле, а друго Радуле,
 Међу њима сестрица Јџлица.

Ја дакле ни у намјештању ни у ненамјештању наглашених једносложних ријечи на становитијем мјестима појединих чланака не могу разабрати никакве свезе с акцентом.“

Па ипак је, као што смо видели, распоред једносложних акц. целина у нашем народном стиху у најтешњој вези с акцентом. На први Маретићев аргуменат против те везе може се одговорити следеће: сасвим је природно што у тросложним и петосложним „чланцима“ може стајати „наглашена једносложница“ на последњем слогу (трећем односно петом), јер петосложни и тросложни „чланци“ могу бити саставни делови трохејског стиха и у томе случају њихов пети односно трећи слог претставља јако време у стиху. Тако, напр., у трохејском седмерцу [4+3]:

— Ој ти, Јано, | бисер *мџј!*
 Откуд теби | прстен *мџј?*
 — Дао ми га | братац *швџј,*
 Ако бог да | девер *мџј!*

у деветерцу [4+5]:

Око руже, | душо, тулипан —
 Љубио те | Ранко сваки *џан...*

или тринаестерцу [4+4+5]:

Вино пије | Дојчин Петар, | варадински *бџн,*
 Попио је | триста дукат' | све за један *џан.*

Сасвим је друкчије кад су петосложни чланци саставни делови т.зв. дактило-трохејског ритма. Напр. у петосложним „чланцима“ (полустиховима) женског десетерца последњи слог не може бити наглашен (то Маретић не помиње), јер су ту последњи слог пред цезуром и последњи слог стиха — слабо време, а усто још и тонске константе (обавезно

ненаглашени слогови). У женском десетерцу јако време претстављају први и трећи или четврти слог полустиха (при чему понеки иктус може и да изостане, а такође да падне и на слабо време, напр. на други слог полустиха, што све уноси моменат превареног очекивања у стих). Узмимо један пример:

Злāто ми трѣба | коњу на љзду,
 Када га јѣздиам, | нек ми је лѣпо;
 Бисер ми трѣба | љуби на грло,
 Када је љубиам, | нек ми је мило.

На први поглед је јасно да у овом стиху петосложни чланци имају сасвим другу природу него, напр., у тринаестерцу. Зато је и погрешан Маретићев начин проучавања „чланака“ издвојених из стиха чији саставни део чине.

На други Маретићев аргуменат већ смо, уствари, одговорили: у слабом времену у нашем трохеју не може стајати „наглашена једносложница“ зато што би она у томе положају повукла јаку границу испред себе, границу која разбија трохејско фразирање; међутим испред акцента вишесложне речи, ако чак и постоји граница, она је слаба и неће се у дикцији реализовати као пауза.

К. Тарановски

О ЗНАЧЕЊУ РЕЧИ ПЕСТИШ

У претпоследњем броју Нашег језика (књ. I, св. 7—8, стр. 327—328) објашњавана је изрека (не пословица, као што је наведено): *И једем и пијем, а Пестииш ми је на уму*. Вук је изреку упамтио у детињству, не знајући јој значења. Па ни доцније није нашао објашњења речи *Пестииш*. Он је поред ове изреке навео другу, у којој се место *Пестииш* јавља *Постииш*. Уз њу је Вук добио и објашњење, односно причу, јер изреке редовно постају алузијом на неки догађај. Прича је у основи народна: наивна жена дала своју торбу са даровима за кћер и зета неком лакрдијашу да им је понесе, а овај однео торбу својој кући. Али Вук није чуо причу непосредно у народу, него од Димитрија Поповића, ђакона и учитеља сегединског. Могуће је да је у Војводини постојала таква верзија, у којој се место *Пестииш* јавља *Посииш*, али је вероватније да је Поповић, желећи да буде Вуку на услузи, произвољно заменио реч и свео објашњење на то да ће обманута постити када су јој колачи и печење одузети. Међутим о посту не може бити ни говора када мајка долази кћери у госте, јер се за госта, и мање драгог, увек налазило нешто чиме ће се дочекати. Штавише, и прави пост се тада прекидао: *Дође гост па разори пост*. Још је мање вероватно да ће се постити када се иде у походе, први пут у зетову кућу, када се нарочито настоји на лепом дочеку. У Поповићевој причи се каже: жена пође својој удатој кћери у походе. Вук у Рјечнику реч *походе* објашњава овако: „кад отац или мати, или други ко од рода отиде по обичају да походи дјевојку први пут по удадби“. По народном обичају, и у песмама, брат, отац или ближа родбина иду у походе, у

Војводини обично више њих. Вук је Поповићево објашњење навео не дајући о њему свој суд. Оно се не може прихватити.

С обзиром на ово и на народни живот, Поповићево објашњење је неприродно, јер се у походе носе и други дарови, значајнији од јела. Он наводи само јело да би као антитезу поставио пост, јер њему, ђакону, ова се реч учинила сугестивном за објашњење изреке. И друге појединости су смишљене да поткрепе такво објашњење. Природније је, на пример, да се и пешак повезе ако има места, ако су кола „празна“, или, ако су товарна па иду полако, да стави на њих торбу, а он да иде поред њих.

Друго тумачење, у вези са латинским и мађарским, језички сугестивно, ипак није оправдано. Немамо доказа да се ова страна реч одомаћила код нас ни у југозападним крајевима, где би се под утицајем цркве ово могло очекивати. Маретић би знао за њену употребу. Шеноа пева о кугиној кући, код дубровачких писаца, па и других далматинских, јавља се реч *куга*. У Делабелину речнику (стр. 198) италијанска реч *peste* преведена је народном *kugha*: Jednu sam kughu pri-bolio, a druga mi je doscla. Верка Шкурла Илић, описујући кугу на Хвару, у приповеци Мртви звон (Књига за породицу и школу, 1938), писаној у дијалекту, употребљава народну реч *кума*. Као синоними за ову реч у народу се јављају *чума* и *морија*. Ни логички изрека нема везе са кугом: И једем и пијем, а куга ми је на уму! (или, како је у поменутом чланку објашњено, велика несрећа). Да је нађена прича која би поткрепљивала овакво тумачење, можда би се оно и могло прихватити. Вук је изреку чуо у детињству, дакле у Тршићу, где је народни језик чист. Сасвим правилно, он ју је везивао за причу, као и све друге изреке. Да је прича постојала, доказ је њено формирање у пословицу коју је забележио Маретић: Све му је на уму као баби пестиш. Ту је изрека из директног говора, који потиче из доживљеног случаја, прешла у примену, добила шире значење.

Пестиш је уствари народна реч. Код Вука налазимо од истог корена сложеницу *пѣсѣозуб* у значењу кесизуб = *der Lachlustige, risor*. У Херцеговини и Црној Гори има више речи од тог корена: *пѣсѣиши* и *пѣсѣиши се*, у значењу це-

рекаши се. Постоје и сложени глаголи *распјеситиши*, *запјеситиши* и глаголска именица *пјешћње* = непотребно причање и недолучно смејање: Шта се пјестиш ту! — опомене старији млађег. — Пусту, не пести — ако је неко у тузи, а други се безобзирно смеје. Јављају се и изведене именице: *пјесто*, *пјестоња* и *пјеста*¹⁾ у женском роду.

Пјестиш се, примивши пуну торбу, морао добро смејати наивности жене, зато је себе и назвао тако. Измишљено је име добро одговарало ситуацији, а жена га под тим именом није могла пронаћи, као што Полифем није могао пронаћи Одисеја кад се овај назвао *Нико* (*Nemo te vocat*). Потсмевање женама, нарочито старијим, у пословицама и изрекама јавља се доста често: Трла баба лан да јој прође дан; Град се плијени, а баба се чешља; Не прича баба шта јој се снило, но што јој је мило; Видла баба иглу на кули, а кулу не видла; Иглу види, а појату не види.

Изрека *И једем и пијем, а Пјестиш ми је на уму* добро се надовезује на нуђење у гостима и на претходни случај обичаја, а нема никакве везе „са кугом која је харала, али може поново наићи“ или „са великом несрећом“.

Природно је да преварена размишља о поступку варалице. Њена наивност потенцирана је тиме што ни тада није уочила да је име измишљено.

Именица саграђених суфиском *иш* има у нашем језику приличан број: блутиш („који много говори којешта“), гладјш („некака трава, некакав гуштер и гладница“), ђубриш (сметлиште), немариш (небрига, *negligens*), полетиш, (једна дочја игра), радиш („жврк и ђердан од љешника“), малиш (мали, *parvus*), облиш („некака морска риба“), слаткиш (*Leckerbissen, deliciae*), спориш (хајдучка трава), стариш (*der Alte, senex*) итд. (исп. Даничић, Основе 362).

Заимљиво је истаћи да се неке именице на *иш* чују само у пословицама: туђиш, нашиш, пуниш (исп. пословицу: „Нашишу по пунишу, а туђишу по поњишу, т.ј. нашем у пуну, н. п. чашу вина, а туђину по ње“).

¹⁾ Речи са кореном *пјест* узете су из необјављеног речника Н. Шаулића.

Лаза Лазаревић¹⁾, шалећи се са својим малим сестрићем, спомиње шабачку калдрму од *невидиша*.

Реч *намигиш* чула сам у околини Дурмитора у вези са причом како је сељак упитао у граду шта стаје порција јела, и када му је ашчија у шали рекао — један намигиш, појео је неколико порција; а када му је затражио да плати, толико је пута намигнуо. Тако је настала прича како је платио намигишима, а духовити сељак стекао је надимак *Намигиш*.

Из Херцеговине је горња изрека прешла у Србију, а реч се одвојила од групе речи са истим кореном; зато јој Вук није нашао објашњења,

Аница Шаулић

¹⁾ Писмо сестри из Берлина.

ЈОШ О РИЈЕЧИ БУЂ

У списку синонима које је академик Белић проанализирао у св. 7—8 Нашег језика има извјестан број ријечи које заслужују посебну пажњу биолога, специјално ботаничара. Мислим на ријечи *арџаџик* (стр. 266), *башшован* (вртлар — стр. 268), а нарочито на ријечи: *буђав* и *џлеснив* (стр. 273).

Хтио бих да се на посљедње двије ријечи осврнем с једног новог — можда уског, специфичног, али не и безначајног — гледишта. Такав осврт није наодмет још и стога што ћу њиме можда најбоље успјети да илуструјем Белићеву констатацију: „синоними су богатство језика, а не неко узалудно расипање језичке снаге. *Они су увек машеријал за могуће диференцирање појмова*“.

Полазим и ја од Вукове напомене „*може бити да је буђ од плијесни мало мање*“. Као све што потиче од Вука — и ова је примједба на своме мјесту. Али је она кратка, недовољна. Нарочито сад, кад *џлијесни* — шарена породица биљног потцарства гљива — показују тенденцију да постану предмет једне посебне науке, једног огранка медицинских наука. Мислим да сам довољно јасан: фабрике пеницилина нису ништа друго него плански уређен и стручно вођен расадник *џлијесни*. А сам пеницилин у томе расаднику ни издалека није једина врста: он је само носилац листе од неколико стотина врста, подврста и варијетета, међу којима има велики број претендената да му одузму славу.

У систематици биљног царства миколози већ одавно разликују коло фикомицета као посебно коло у потцарству гљива. Нијемци то преводe са *Algenpilzen*, Руси — *грибы-водоросли*, Хрвати — *гљиве-алгашице*. Једино су предратни

српски уџбеници ботанике стављали испод латинског наслова — народни назив *Плијесни* као ознаку за цијело то коло, иако у њему има не само сапрофитних организама (типичних плијесни) него и паразитских, у које спада, напр., и винова медљика (*Pegonoproga*) и многи други.

Именом *Плијесни* с морфолошкоботаничког гледишта означавамо кончасте превлаке које се надаје на материјама које труле или на *живим* органским материјама. Већ у тој реченици сусрећемо се с неподударанем научног термина с ужим значењем те ријечи у народном говору. „На живо може доћи само *шуга*, а *Плијесан* иде на неживо, мртво“ — тако ми рече један сељак Крајишник, а ја га ни сам хтио увјеравати да се научна терминологија и не мора у свему прилагођавати народном говору. Њој је циљ да се што боље послужи језичким благом, што потпуније користи њиме, али такође и сама да ствара, позајмљује и модификује (држећи се, наравно, утврђених канона) потребне јој ријечи кад је наука одмакла далеко, престигла и саму стварност језичких збивања и моћ народне уобразиље. Специјално је сада биологија на прекретници кад се брише јаз између живог и неживог: биће још много тога што ће се примењивати на неживу природу, а што је досад било област искључиво живе. И обрнуто.

Кад смо већ поменули српске ботаничаре и истакли њихов смишљен и потпуно оправдан потез да народним називом крсте једно читаво коло тамо гдје то нису учинили други народи морамо истаћи да напр. проф. Д. Симоновић у цијелом поглављу посвећеном фикомицетима нигдје не помиње ријеч *буђ*, него досљедно зове *плешњу* сваку гљиву из тога кола (осим у случају кад за поједи. у врсту у самом народу постоји специјални назив). Али у једном другом поглављу, гдје описује гљиве из групе месинара (*Ascomycetes*), Симоновић употребљава ријеч *буђ* (и опет досљедно: увијек „буђ“, а не „плијесан“) за врсте рода *Aspergillum*, *Penicillum* итд., тј. баш за те проузроковаче *буђања* нашег хљеба, сира, меса, а чији су се ближи рођаци како смо видјели — увукли и у храм медицинских наука, па и у медицинску терминологију. Што се та медицинска терминологија често не придржава

предње диференцијације, него се више служи ријечју „плијесан“, криви су томе многи разлози, између осталог и наша аљкавост у превођењу с руског. Не знам, заиста, зашто, али док су наши стари умјели превести Grauerle сасвим правилно са „бијела јоха“ (јер се тако ова у народу зове), а Rosskastanie са „дивљи кестен“, сад су се одједанпут појавиле у нашој стручној литератури и „сиве јохе“ и „коњски кестени“ само зато, ваљда, што их Руси зову као Нијемци.

Кад се то дешава с већ устаљеним ботаничким називима, није чудо што се плесневне гљивке (за које Руси немају другог назива) преводe стално као *Алијесан*. Штавише, томе се не може ни замјерити, јер, као што је проф. Белић истакао, процес диференцијације ријечи „плијесан“ и „буђ“ још је у самом зачетку. И не само то: ја чак и не тврдим да ће тај процес обавезно, сигурно, тећи и одвијати се у оном правцу у којем сам напријед истакао. Хоћу само да напоменем како је још 1932 године (те године је штампана ботаника Симоновићева) диференцијација започела баш у поменутом смислу. Кад сам предавао „Општу и шумску ботанику“ у Средњој техничкој школи у Сарајеву, ја сам се у скриптима придржавао горње диференцијације. Колико знам, исто је гледиште заступао и наставник Средње школе за мелиорације крша и голети (тада у Мостару) инж. Марковић. Дакле, већ има и младих генерација које су из школских клупа понијеле извјесне предиспозиције за таква нијансирања.

Несумњиво је тачна и примједба (види Наш језик — цитирани чланак) да је „буђ — више у унутрашњости предмета, а плесан по њиховој површини“. Та констатација потпуно је у складу с праксом употребе нижих гљивица у сирарству, које врсте гљивица такође спадају у *буђи*.

Најзад и Французи разликују *le champignon*, *le moisi* и *le relent*, и свака је ријеч посебно, врло тачно нијансирана, ма да не мора диференцијација у њиховом језику тећи у потпуно истом смислу као код нас. Нијемци, колико знам, и немају другог израза него *Schimmel*, али су зато они и Нијемци: њих не кошта ништа да направе и *Kopfschimmel* и *Rauchschimmel*, а ако је потребно — и *Kopfrauchschimmel*, и свакоме

је научнику као и редовном просјечном читаоцу - Нијемцу одмах јасно шта се под појединим термином подразумева. Ми тим путем не можемо кренути, као што не могу ни Ро-мани. Богаћење наше научне терминологије мора — поред осталог — црпи своју снагу и из што ширег, што дубљег, што активнијег и свестранијег искоришћавања српскохрватске народне синонимике.

А. Пауков

„У СТРАХА СУ ВЕЛИКЕ ОЧИ“

У једном нашем дневном листу, који се иначе добро уређује, нашли смо у наслову једног чланка ту народну пословицу овако написану: У страху су велике очи.

Није ово први пут да налазимо ту пословицу у оваквом неисправном облику, па зато треба нешто рећи о томе и скренути пажњу на грешке овакве врсте. Оваква „варијанта“ поменуте народне пословице права је погрешка, јер не само што по садржају није идентична са аутентичном народном пословицом која гласи „У страха су велике очи“ већ у том облику не претставља више пословицу уопште и није логички исправна.

Да пођемо од правилног облика ове народне пословице. Она је пре свега стилски врло лепа, и то ћемо показати. Она значи ово: у човека који је у страху очи виде и оно што не постоји (= велике су очи), дакле увећавају оно што виде, у најмању руку. Стилски, она је склопљена из два симетрична дела. Први њен део претставља метонимију с персонификацијом: место човека речена је његова карактеристична особина (стање) — страх. Та особина у вези са оним што се износи у другом делу (велике су очи) постаје персонифицирана, пошто се за њу каже да има очи. Други њен део претставља, пре свега, затворену фигуру, пошто је сама себи довољна: „велике су ти очи“ употребљава се и самостално. По унутрашњем саставу и овај део претставља метонимију, пошто је оно што се добија као резултат функције органа вида замењено органом вида (очи).

Граматичко одређивање ове пословице било би овако: реченица је Очи су велике, с подметом и именским при-

роком; „у страха“ је одредбена синтагма која одређује подмет „очи“ тако што показује коме припадају. Ово је у пословичком стилу врло чест облик одредбене синтагме за присвајање. Напр.: У лажи су кратке ноге; У лажи је плитко дно; У ратара црне руке, а бела погача; У старца млада жена, биједа готова; У стидљива слијепца правна торба; У чиста прасца танка сланина. Затим, и у народним песмама чест је овакав генитив с предлогом у: У Милице дуге трепавице; Лепше грло у Милоша царско и др.

Иначе постоје и друге народне пословице у којима је узет страх у метонимији с персонификацијом: Страх чува винограде; Страх козе пасе и њена варијанта Страхих козе пасе. Ова варијанта указује директно на метонимију и персонификацију у првој и другој пословици, јер „страхић“ има облик презимена, дакле — човек. Исп.: кућић, голић, кућевић, коленовић. Међутим ако се „страхић“ схвати као деминутивни облик, што уствари и јесте, онда он уноси извесно пејоративно значење. Исп. у обичном говору: Ја сам његов богић; Све сам голић.

Неправилан облик ове пословице који смо нашли и који нам је дао повода да говоримо о изворном облику пословице има ово значење: очи су велике кад је страх, за време страха. Реченица је Очи су велике, а „у страху“ је допунска синтагма за време која одређује када су очи велике. Дакле, сасвим друга веза речи у реченици: место атрибутског односа синтагме „у страха“ према подмету, добили смо прилошку синтагму „у страху“ која стоји сада према прироку. То је разбило цео фигуративни и симетрични стилски склоп пословице и добили смо облик који више није пословица. Исп. из научног стила реченицу паралелну овој: У мраку су зенице проширене. Писац који је употребио ову пословицу и у њу унео „у страху“ место „у страха“ није осећао присвојно значење генитива с предлогом у које је у извесној мери постало архаично и данас га многи претставници нашег књижевног језика више не осећају, већ га замењују. Пошто реченица у таквом облику излази из пословичког сликовитог стила, бар по своме првом делу „у страху“, то цела реченица добија облик реалног казивања без фигуративног у

себи. Тиме и други део, за који смо горе рекли да је засебна метонимија, губи могућност фигуративног испољавања. Без те метонимије реченица постаје и нелогична, јер нема логичког ослонца за мишљење да су те очи човекове. Међутим у изворном облику пословице то је мотивисано; логичка веза са човеком постоји, јер слика метонимије и персонификације ту везу показује.

Пословице су затворене стилске целине и ми не можемо у деловима ништа променити, а да се целина не измени.

И. Стјевковић

БРАШЊЕНИЦА и сл.

Број речи изведених од основе која је у речи *брашно* знатан је. Има их неколико десетина. Међу њима посебну пажњу заслужује реч *брашњеница* и сл. које све значе „јело што се носи на пут“. Још је Вук уз ову реч дао три паралелна облика: *брџаница* (Херцеговина), *дрџненџк* (без ознаке краја) и *брашњенџк* (Црна Гора) и сва три упућује на *брашњеницу*. Међутим поред ова четири постоји још неколико облика које Вук није забележио: *брашеница* (Хрв. нар. пј. 1,185; Х. Хумо; Љубиша), *брашљаница* (Б. вила 1905, 182), *брашљеница* (Б. вила 1898, 43), *брашнаница* (Кордунаш, Срп. нар. пј., б), *брашненица* (разни писци), *брашњаник* (Б. вила 1888, 221). Ако одбацимо два облика са љ који су могли настати заменом њ са љ, остаје нам још шест облика, од којих четири на *-ица*. Поставља се питање: који је од ова четири облика најбољи, односно најобичнији?

Иако Вук узима као главни облик *брашњеница*, речничка грађа Института за срп. језик САН показује нам да је облик *брашненица* више у употреби. Налазимо га код већег броја писаца, и старијих и млађих (Качић, Рељковић, Стејић, Вл. Карић, Љубушак, И. Руварац, Ст. Новаковић, Вл. Ђорђевић, Радичевић, Ћоровић, Кошутећ, Скок и др.).

Ово има свог језичког оправдања. Именице изведене од придева наставком *-ица* чије је значење у веви са значењем придева врло су честе у нашем језику (десница – десна

рука, младица — млада биљка, празница — празна кошница старица — стара жена и сл.). Од неких придева изведених од именица образоване су наставком *-ица* именице које значе предмете начињене од онога што значи именица од које је придев изведен, међу њима низ именица које значе хлеб: зобеница — зобени хлѐб, јечменица — јечмени хлѐб, кукурузница — кукурузни хлѐб, ђвсеница — ђвсени хлѐб, просѐница — просѐни хлѐб, сјѐрчаница — сјѐрчани (од сијерка) хлѐб, трушница — трушни хлѐб (хлеб од мекиња) и сл. Тако је и од именице *брашно* преко придева *брашнѐни* (и *брашнени*) начињена именица *брашнѐница* (и *брашненица*) која је добила значење које у Вука има *брашњеница*, тј. „јело што се носи на пут“, али и уопште јело од брашна (умешено и испечено), тесто, колач: Гибаница је најраскошнија брашненица у сељачкој кући (В. Карић, Србија, 113); Ови хлебари месе још и пите (бурек) и разне друге брашненице (исто, 413); Брашненице — од теста се осем хлеба месе разни колаци, гужвара и гибаница (Павловић Јер., Нар. живот у Краг. Јасеници, 63); Други су продавали симите, ђевреке, буреке, баклаве... и друге брашненице (Ст. Новаковић, Балк. питања, 145); Пита с месом, још врућа; преместих ту... брашненицу на мој тањир (Вл. Ђорђевић, Министар у апсу, 75). Облик *брашњеница* има, међутим, уже значење, везано за пут, и највише се јавља у нар. песмама: Спреми мене танке брашњенице, | Да ја идем просити ђевојку (Вук, НП 2, 331); Пак уперти [упрти] торбу обрамицу, | У њу метну танку брашњеницу (Нар. пј. бос. и херц., 241). Писци га ређе употребљавају: Да погледате у ваше торбе, има ли брашњенице и сочице (Новић-Оточанин); Неки се латили торбе и брашњенице да заложу грло (Мулабдић).

Поред *брашнени* налазимо у неким нашим говорима и *брашњени*: Тако попуњено цријево [брашном] зове се брашњена кобасица (А. Јовићевић, Ријечка Нахија, Зборник ЈА XII, 1908, стр. 122); Пошто је доградио некакав сељак воденицу (млин брашњени), упита га неко: „А вода ће је је?“ (Вук Врчевић, Срп. етн. зб. I, 1934, стр. 88); Међу зрневљем опредеају своју паучину и нагрзају га брашњени, амбарски и зрнов мољац (Привр. летопис 1938, 112). *Брашњени* имају

и речници ЈА и Броз-Ивековићев и оба наводе исти пример : И из њега вадио сир колико брашњени млин (Вук, Ковчежић, 126). Наставком *-ица* изведена је од придева *брашњени* именица *брашњеница*. Међутим према књижевноме *брашњени*, и *брашњеница* постаје све искључивије књижевна реч, док *брашњеница* остаје све више покрајинска реч и реч народних умотворина.

Узгред да напоменем да слично придеву *брашњени* имамо у неким црногорским говорима и друге придеве са умекшаним сугласником испред наставка *-ен* где је у књижевном језику тврд сугласник: *вуњен* (у приповеци М. Лалића „Свадба“) према књижевном *вунен*, *црвљен* (у Катунској Нахији) према *црвен* и сл.

Не изгледа вероватно Маретићево тврђење (Грам. и стилистика, 1931, стр. 292) да је именица *брашњеница* образована од оснџве *брашн-* наставком *-јеница*. Маретић наводи још једну именицу образовану овим наставком: *маљеница* (мали човек). Међутим она је вероватно изведена од придева *маљени* (*мали*: *маљени* као *злашан*: *злаћени*, обично одмила: „А ђевере, мој злаћен прстене“, Вук, Рјечник).

2

ВРСТИ СЕ, ВРЗАТИ СЕ и ВРЗМАТИ СЕ

Сва ова три глагола имају исто значење: ићи, кретати се овамо-онамо, обилазити око чега, мотати се, мувати се, шуњати се. Корен им је заједнички, *врз-*. Први се мења по I Белићевој врсти, а други и трећи по VI.

Прва два су старијег порекла, налазимо их и у Вукову и Броз-Ивековићу речнику. У, оба је *врзати се* упућено на *врсти се*. Трећи је новијег порекла, нема га ни Вук ни Броз-Ивековић. Налази се у речницима Ристић-Кангрину и Бакотићеву.

У употреби прва два постоји извесна територијална разграниченост, нарочито код старијих писаца: *врсти се* обичније, је на истоку, а *врзати се* на западу: Јер ми се *врзеш* по памети (Веселиновић); Око њега се *врзу* разни проби-

свети (Скерлић); Наша се преписка *врзе* само око Ане (Лазаревић Л.); Два три дана *врзоше се* људи око куће (Веселиновић); Сва се култура *врзла* око проучавања књига (М. Ђ. Милићевић); Сила се је мисли *врзло* по памети (Јакшић); И ту онда деца не смеју се *врсти* (Игњатовић); — Још му се карте по глави *врзају* (Ћипико); *Врза се* око тебе (Коварац И.); Ја сам погађао каква јој се мисао *врза* по глави (Навор); По бојиштима *врзај се* (Фр. Марковић); Око ње се дуго *врзаше* мој унук (Шимуновић); Властела се сада *врздоху* око барбара (Навор); Нестрпљиво [га је] очекивала *врзајући се* по авлији (Ђоровић Св.); Непрестано се *врзала* око степеница (Ђоровић Св.); Породица пок. Мрђана Вукаловића узалуд се ноћно и дневно *врзала* (Врчевић); Око ње... почеше се *врзати* градски људи (Ћипико); Што се она мора по тој киши... *врзати* по брдима (Ђалски). Има, међутим, писаца који мешају облике оба глагола. Тако код Св. Ђоровића поред неколико облика глагола *врзати се* налазимо и овај пример: Око врата *врзла се* непрегледна гомила света. Кумичић има по један пример од сваког глагола: Да ли се он уистину свуда *врзе* и: Ну он се *врза* и око удова. Код Шимуновића поред наведеног примера за који није јасно да ли је *врзаше се* (имперфекат од *врсти се*, који поред *врзијох се* може гласити и *врздох се*) или *врзаше се* (имперфекат од *врзати се*) налазимо и: Сметало му што се... *врзу* око дједа.

Усамљен је случај промене глагола *врзати се* по V врсти који налазимо код Каталинића-Јеретова: Она ми рече да се око ње *вржеш*.

Облик м. р. једн. глаг. радног придева оба глагола разликује се само по акценту: од *врсти се* имамо *врзао се*, а од *врзати се* — *врзао се*. То је вероватно и довело до тога да се, аналогно другим глаголима VI врсте (чувао: чувати, јављао: јављати, мешао: мешати, питао: питати, ругао се: ругати се и сл.), поред коренског *врсти се* образује и облик *врзати се* који се у свему (облици и акценат) поклапа с наведеним глаголима.

Облик *врзмаши се*, који је постао у новије време, све више замењује прва два облика. Писци XX века употребљавају га у огромној већини. У грађи Инст. за срп. ј. нала-

зимо примере из Сремца, Скерлића, Комарчића, Невесињског, Тих. Ђорђевића, Нушића, Б. Ђаје, М. Бојића, Д. Радића, Д. Ковачевића, Д. Ђукића, А. Ђурића, М. Цара, И. Секулић, Ст. Јаковљевића, П. С. Петровића, Д. Ђуровића, Чолаковића, Др. Симића, Б. Ковачевића и др. Неки од њих поред *врзмаши се* употребљавају понекад и један од прва два облика или чак и оба. Тако код Скерлића поред раније наведеног примера са *врши се* имамо и : Он се вратио у село . . . да се *врзма* око момака. Чолаковић поред већег броја примера са *врзмаши се* има и један са *врзаши се* : Не смијемо разговарати да се не би открили домаћиновој дјечи која *се врзају* појдворишту, а код М. Цара поред једног примера са *врши се* налазимо и овај : Разговор [се] дуго *врзмао* око питања : зашто се човек . . . осећа некуд забринут.

Да се облик *врзмаши се* употребљава данас на већем делу српскохрв. језичке територије, поред наведених писаца, потврђују нам и збирке народних речи Института за срп. ј. у којима налазимо из разних крајева овај облик (Пирот, Пожаревац, Круш. Жупа, Гружа, Драгачево, Војводина, Црна Гора).

Св. Марковић

ОДГОВОРИ УРЕДНИШТВА

ОМСКИ или ОМОВСКИ?

У нашим уџбеницима за физику и за електротехнику налазе се изрази *омски ошџор* и *омовски ошџор*. Постављено је питање: који је од та два израза правилан?

По научнику чије је презиме Ом (Georg S. Ohm) дат је закону који је он открио исправан назив „Омов закон“. По Омовом закону дефинисана је једна врста електричног отпора и тај отпор назван је *омски* односно *омовски* отпор.

Реч *омски* могла је доћи као превод француског израза „resistance ohmique“ или немачког израза „ohmische Widerstand“. Придев је саграђен додавањем наставка -ски основи особне именице. Да ли је то исправно — можемо видети ако тај начин применимо на извођење придева од наших особних именица. На пример: да се научник звао Милић, закону који је он открио дали бисмо име Милићев закон, али отпор који се по том закону дефинише не бисмо могли назвати „Милић-ски = милићки отпор“, него бисмо морали рећи „милићевски отпор“. Да се научник звао Тесла, имали бисмо „Теслин закон“ и „теслински отпор“, а не „тесласки отпор“. Ту су односи исти као у ових речи: Ђурђе, Ђурђев (дан), ђурђевски, -а, -о (венац, уранак, месец, киша); Петар, Петров, петровски, -а, -о (сунце, цвеће); Владан, Владанов, владановски, -а, -о (режим); Бог, Богов, боговски.

Према томе, правилно је *омовски ошџор*. Треба тежити да се придев *омски*, који се сада много употребљава, замени правилним обликом *омовски*.

В. В. П.

Умесно је што П. покреће питање правилности и вредности облика овог придева: *омски* и *омовски*. Разуме се, ту се ради о целој једној групи придева који могу имати овакве двојачке облике. Исправно је и његово мишљење да је наше *омски* могло бити направљено према француском *ohmique* и немачком *ohmische*, јер је то вероватно његов пут. Али одмах после тога у свом чланку П. греша кад тврди да је придев изведен од особне именице Ом. Придев *омски* не стоји према особној именици *Ом* која значи научника, већ стоји према именици *ом* која значи јединицу мере отпора у електричном проводнику. Дакле, *ом* је мера и од именице *ом* правилно је направљен придев *омски* наставком *-ски*. Према томе *омски* *ошпор* значи прво онај отпор који се мери омовима, тј. који се одређује омовима, а затим и отпор који има својства и природу отпора који се мери (изражава) омовима, који иде у ону врсту отпора који се мери омовима, дакле припада нарочитој врсти отпора друкчијој од отпора других врста од којих се она одваја. Једном речи, то је отпор коме је *ом* главна и основна карактеристика: Овде нема никаквог директног упућивања на научника Ома, већ на једно његово дело, изум који је овде заступљен називом мере која је у част његову добила његово име. *Ом* је самосталан и засебан појам као што су и *вап*, *ампер*, *волт* и др. који носе име свога проналазача. Ти се појмови не мешају с научницима према којима су добили име, јер имају своју самосталност. Дакле, у основи придева *омски* лежи именица *ом* као ознака појма *ом*; и кад се нешто одређује придевом *омски*, онда се тај предмет доводи у везу с појмом *ом*, а не с научником Омом.

Друго је и засебно питање шта значе придеви на *-ски* и у каквом односу то значење стоји према значењу придева на *-овски* (евски). Наше школске граматике при класификацији придева већином придеве на *-ски* убрајају у присвојне придеве. Т. Маретић каже „*-ски* је веома обичан наставак за придеве који значе чије је што“ (Грамматика и стилистика, стр 322). Међутим и старији и данашњи, страни и наши, научници не слажу се са оваквим одређивањем значења ових придева. Лескин каже да је њихово основно значење „бити оне врсте“

које је реч од које је придев изведен. Бругман одређује њихово основно значење речима: значе „приближно оно што значи основна реч“. То је одређивање значења ових придева у најстаријим епохама развитка индоевропских језика, па би од њега могло водити порекло данашње значење наших придева на *-ски*.

Професор А. Белић утврђује ова значења за придеве на *-ски* у савременом књижевном језику¹⁾:

а) *Припадање врсти* предмета који значи основа придева: *београдски живош* = живот оне врсте које је живот у Београду, као у Београду; *дивска снага* (и дивовска снага) = онаква снага каква је снага дивова; *зидарски посао* = посао који припада врсти послова које раде зидари; *Пророчке речи* = речи које су оне врсте које су речи пророка; *глумачке способности* = способности које су по врсти као способности глумаца;

б) *својствено Предметима дане врсте* коју обележава именица од које је придев: *паланачки живош* = живот својствен паланкама, са особинама које су типичне за живот у паланкама; *сеоска учитељица* = учитељица са особинама које су карактеристичне за учитељице које живе и раде у селима

в) *слично Предметима дане врсте* коју обележава именица од које је придев: *анђелски лик* = лик сличан лику анђела; *војничка блуза* = блуза слична (по кроју) блузи коју носе војници; *сиренски гласови* = гласови слични гласовима сирена, *мајмунска похлепа* = похлепа као у мајмуна;

г) *диференцирање (одвајање) дане врсте* од предмета друге врсте: *барски гас* (врста гаса), *школска клупа* (врста клупе), *горска болест* (epilepsia), *бодачки вез* (врста веза), *српски сир*, *жујско вино*, *зимски капуш*, *кухињски нож*, *смедеревско вино*, *омски ошпор*, *рендгенски зраци*, *ашомска бомба*, *шумска шљука* итд;

д) *у усамљеним (изузетним) случајевима припадање оном Предмету* који је у основи именице од које је придев образован: *Смедеревски град*, *Силићска лука*, *дивски сшарешина*

¹⁾ Наука о грађењу речи, издање Научне књиге, Београд 1949. стр. 180—186.

(старешина дивова), *Београдска сџаница*, *Аранђеловачки ки-сељак*, *ремска кашедрала* итд.

Као што видимо, само значење под д) је присвојно значење, а сва четири друга нису присвојна значења. Значење под а) показује припадање, али не припадање предмету, већ припадање целој врсти. Дакле, то значење претставља присвојно значење нарочите врсте које прелази у значење квалитета. Такве природе су у основи својој и друга три значења која су за њим наведена. Сва та значења значе неки однос (припадања, својства, сличности, одвајања) даног *предмета* према целој *врсти предмета* која је означена именицом од које је образован придев на *-ски*.

Какав је међусобни однос ових значења код придева на *-ски*? Ретко је само једно значење везано за један придев, већ се обично преплићу по неколико њих у једном истом придеву, па их је тешко разграничити; исп.: *Београдски град* (присвојно), *Београдски живош* (припадање врсти), *војничка блуза* (припадање врсти, врста блузе и блуза слична таквој), *дивски старешина* и *дивска снага*, *школска клуба* и *школска учioniца*, *рибарски живош*. Професор А. Белић каже: „придеви на *-ски* могу имати у нашем језику и сва поменута значења, а могу имати и само нека од њих. То значи да се друга, у зависности од именица од којих се придеви граде или са којих других разлога, још нису потпуно развила“ (исто дело, 182). Овде треба истаћи да је некад суфикс *-ски* структуралне природе као што је такав обично придевски наставак *-ни* у нашем језику. Тада придеви на *-ски* претстављају само придевску реч према својој именици, а значења су им врло различита и не могу се дефинисати уједно: *Церска бишка*, *Колубарска бишка*, *солунски фронт*, *вољски миш* (: кућни миш), *балска хаљина* (: кућна хаљина), *бензински мотор* (: моторни воз), *ракиска пијаца* (: сточна пијаца), *винарски трговац* (винар трговац). Видимо да ови придеви прелазе у групу под г) значећи све више врсту.

Ова анализа значења придева на *-ски* показује нам да у њиховој основи лежи једно значење *плуралишета* које је у сваком појединачном од њих и које чини њихову основну

карактеристику. То значење плуралитета код придева на *-ски* одређује од којих се именица могу градити ови придеви. Оно даје могућност да се ови придеви граде првенствено од заједничких именица, уколико за то не служи наставак *-ни*. Особне именице, према могућности грађења од њих придева на *-ски* (тј. у зависности од природе њиховог значења), можемо овако поделити:

а) На оне које значе народност или становника покрајине и места; од њих се лако граде придеви на *-ски*: *српски* (Србин), *бугарски* (Бугарин), *француски* (Француз), *грузански* (Грузанин), *бачвански* (Бачванин), *мачвански* (Мачванин), *чачански* (Чачанин), *ваљевачки* (Ваљевац), *неготиначки* (Неготинац) и др. Некада овакви придеви стоје према земљи или месту становника односно народа: *италијанско поднебље* (Италија), *грузанска шљива* (Гружа), *бачванска* (и *бачка*) *равница* (Бачка), *мачванска равница* (Мачва), *чачански* (Чачак), *ришњански* (Ришањ) и др.

б) На оне које значе географске објекте; од њих се лако граде придеви на *-ски*, али њихово значење претставља помешано присвојно значење и значење врсте које је чешће код ових придева; исп.: *Београдски град* и *Београдски живош*, *Силишћка лука* и *Силишћке ноћи*, *руднички огранци* и *руднички ваздух*, *савска вода* (припадање и врста), *ужичка црква* и *ужичка пршуша* и др. Мешање ова два значења долази и из разлога који смо поменули у претходној тачки — замењивање појма становника појмом земље, покрајине, места, и зато што се често придеви за место образују од имена њиховог становника; исп.: *грузанска песма* и *грузанска равница*, *чачанске улице* и *чачански сир*, *мачвански говор* и *мачвански волови*, *колубарски волови* и *Колубарска бишка*. Именице ове врсте значе сложеније појмове, имају множинско значење извесне врсте, које им долази од изједначавања са значењем њихових становника.

в) На оне које значе лица и које претстављају праве сингуларне именице; од њих се скоро никако не граде придеви на *-ски*. Њихово значење то не допушта. Што имамо *наполеонски*, *сшаљински*, *драконски*, *демосћенски*, *илашонски*,

*мичурински*¹⁾ и др., то је отуда што су они нарочито условљени: име лица постаје ознака једне посебне врсте, оно се испуњава специјалним новим значењем. Зато ови придеви добијају значење извесне врсте као и сви други придеви на *ски*: *наполеонска бишка* — велика битка, оне врсте које су биле Наполеонове битке, *демоштенски говор* — говор оне врсте које су били Демостенови говори.

Придеви на *-ски* од наших личних имена врло се ретко граде. Њихово грађење условљено је особитим значењем личног имена или боље рећи променом у значењу личног имена као што смо горе рекли о томе: *пашићевска политика* — политика оне врсте каква је била Пашићева, *владановски режим* — режим оне врсте какав је био Владанов, *цукићевски пропис* — пропис оне врсте какве су били Цукићеви, *вуковски подухват* — подухват оне врсте које су били Вукови подухвати, *цвијићевски радови* — радови оне врсте које су били Цвијићеви радови и сл. Значења ових придева иста су као значења придева напред изнетих, али њихов облик није исти: они су постали преко присвојних придева на *-ов (ев)*, што још боље илуструје значење њихово.

Од заједничких именица има доста придева на *-ски* који су постали од готових присвојних придева на *-ов (ев)*, *-ин*, *-јь*. Они су и послужили као морфолошки ослонац за грађење придева на *-ски* од наших имена лица. Но њихово значење је исто као и свих других придева на *-ски*, „оне врсте коју значи основна именица“: *поповски*, *воловски* (и волујски), *дивовски*, *врачевски*, *крљевски*, *беговски*, *кумовски*, *дахински* (од дахијин, данас обичније дахиски од дахија), *агински*, *газдински*, *шумадински* (од Шумадијин, исп. Шумадинац, данас обичније шумадиски од Шумадија) и др.

Посебне облике претстављају придеви у примерима: *ђурђевска киша*, *петровске врућине*, *мрашинске ноћи*, *ивањско цвеће*, *јовањски мразеви* и сл., јер су они направљени према именима празника Ђурђевдан, Петровдан, Мрагиндан, Ивањдан, Јовањдан. Они могу бити и са пуним именом: *ђурђевдански*,

¹⁾ Ови придеви у руском имају и присвојно значење, у нашем језику немају.

петровдански итд. Ови придеви стоје према празницима, а не према Ђурђу, Петру, Мрати, Јовану, Ивану и онда када гласе као у првом наводу.

Зато је погрешно када П. придеве *омовски* и *владановски* доводи у везу са *ђурђевски* и *пешровски*, јер први стоје у односу са особним именицама које су имена лица, а не празника, те према томе то нису исти односи како он каже. Привидно (по облику) то су исти односи, али у значењу нису исти, а значење је важније од самог облика. *Ђурђевски уранак* не значи ни *Ђурђев уранак* ни уранак оне врсте какав је *Ђурђев уранак*. За изведене речи увек је најглавније према којој речи оне стоје у нашем језичком осећању.

И. Шевовић

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. [пилот] *који ... сваких минуш-два одређује правац...* — У овој зависној реченици није употребљена како ваља општа придевска заменица *сваки*; наиме, није на своме месту њен облик ген. множине *сваких*. Писац је, очигледно, заменицу *сваки* везао за други део израза *минуш-два*, тј. с непотпуном бројном конструкцијом *два* (минута), и ту је погрешно употребио облик *сваких* м. *свака* (в. објашњење о сличним случајевима у НЈ I, 244, 286, V, 32). Али овде није грешка само у томе: она је и у самој оваквој вези придевске заменице са речима уз које врши атрибутску службу, одн. са изразом *минуш-два*. Данас у нашем језику он претставља сложен прилошки израз за време чији се делови, (један) *минуш* и *два* (минута), при писању спајају цртицом. Њима се обележава приближан временски појам. Они граматички нису срасли у једну реч, већ чине целину само као израз. Зато се придевска заменица *сваки*, која се налази испред *минуш-два*, слаже у лицу, броју и падежу са именицом уз коју непосредно стоји; другим речима, њен је облик у зависности од најближе именичке речи, а не преко ње од другог дела израза — *два* (минута). Према томе, реченица исписана напред треба да гласи: (пилот) *који ... сваки минуш-два одређује правац...* Тако би гласили и овакви примери: *Прошле године ишли смо у село сваки месец-два*; *Од овог лека узимаћете по једну кашику сваки сат-два* и сл. У свима њима имамо акузатив једн. муш. рода, дакле падеж који се по облику не разликује од номинатива код ових именица; а то значи да у њему, у акузативу, оба дела остају незамењена. Ако место акузатива за време употребимо генитив

у истом значењу, онда израз не може остати у целини коју има у ном. и акуз. Напр.: Одлазили смо у село *сваког месеца* — не можемо рећи *свакога месеца-два*, јер изрази *месеца-два*, *минуш-два* и сл., као прилошки изрази, само у том облику спајају, држе своје делове; овде би се морало рећи *сваког месеца* или *свака два месеца*.

То се лепо види и на овом примеру из наше дневне штампе: *Не очекује се да ће Американци у шоку следећих дан-два сшуйиши у акцију*. И овде налазимо неправилно слагање придевске речи *следећи* с другим делом израза *дан-два*: м. облика *следећих* требало би да стоји *следећа* — када би се слагање вршило с бројем *два*. Међутим и овај придев се слаже с најближом именицом *дан*, као што се у горњим примерима слаже и придевска заменица *сваки*. А пошто је *следећи дан-два* саставни део синтагме у коју улази и именица *шок*, употребљена у локативу једн. (у *шоку*), од које он зависи, то се мора узети у ген. једн.: у *шоку следећег дана*. На тај начин *два* (дана) испада из израза, и потребно је развити га, рашчланити, ако хоћемо нарочито да истакнемо трајање времена (употребом именице *шок*) два наредна дана када се не очекује никаква акција; дакле: у *шоку следећег дана* или (у току) *следећа два дана*. Иначе без тог истицања (изостављањем у *шоку*) и без русизма *следећи*, који се све више шири у нашем језику иако у њему није неопходан, могло би се казати упрошћеније: *Не очекује се да ће Американци за дан-два (кроз дан-два) ступити у акцију*, — а никако се не може рећи онако како је речено горе.

2. Погрешног слагања атрибутске (придевске) речи са изразом уз који је употребљена имамо и у примеру: *Чишавих четврћ часа шрајала је велика галама и вика*, који је такође нађен у једном дневном листу. Облик ген. множ. придева *чишав* (*чишавих*) слаже се, очигледно, са множинском садржином израза *четврћ часа* = петнаест минута, што је психолошки преовлађивало над обликом којим је изражено. Овакво слагање срећемо често у примерима као што су: *последњих месец дана*, *последњих недељу дана* и сл. на које је скренута пажња у нашем часопису (НЈ II, 256). У горњој реченици предикатски додатак за време *чишавих четврћ часа* треба

да гласи *чишаву четврти часа* (исп. *после чишаве четврти часа*), уколико се у нашем осећању издваја реч *четврти* као именица са својим значењем, према којој се управља облик придева *чишав*. Али *четврти часа* није далеко од прилошког временског израза уз који придевска реч може имати и облик ср. рода у једнини: *чишаво четврти часа*, као што се, на пример, једино и каже: *чишаво пола сата* (часа) с којим је оно везано по близини употребе, а где је именица *пола* у оваквој, прилошкој служби и постала непроменљива реч.

3. Напоследку, у примеру: *Койшаревих писама из овог доба очувана су четири* — јасно је да испред *Койшаревих писама* треба да стоји предлог *од*; иначе би цела реченица морала имати друкчији распоред својих делова. На пример овакав: *Из овог доба очувана су четири Копитарева писма*. Али то би изменило пишчеву мисао, јер је он хтео да нагласи да је *Койшаревих писама* из тога доба било *више* и да су од свих њих очувана само четири.

Б. М.

4. *Роба која се извози и увози из Кине*. — Конструкција је настала под утицајем страног језика, и наш је језик не трпи. Извозити се може из нечега, а увозити у нешто. Сваки од ова два глагола тражи другу допуну: *извозиши*, тј. „возећи износити“, тражи предлог *из* и именица уз њега стоји у генитиву (из Кине); *увозиши*, тј. „возећи уносити“, тражи предлог *у* који показује место и уз глаголе кретања слаже се са акузативом (у Кину). Према томе *из Кине* не може стајати уз оба глагола, извозити и увозити, већ само уз први, док би уз други једино правилно било *у Кину*. Горња би реченица, без понављања речи *Кина*, правилно гласила: *Роба која се из Кине извози и у њу увози*.

Слично томе налазимо у једном часопису чланак под насловом: *За или прошив шајне дијломашије, за или прошив инђересних сфера*. Предлози *за* и *прошив* траже различне падеже: бити *за нешто*, дакле акузатив, и бити *прошив нечега*, дакле генитив. Истина је да би горња реченица у том случају изгубила од своје концизности, али дух језика до-

пушта само: *За шајну дипломатију или прошив ње, за иншересне сфере или прошив њих* (в. Наш језик VII, 78).

5. *О којој никада раније речи није чуо од ниједног Београђанина.* — Правило је нашег језика да предлог када се нађе испред одречних заменица *нико, ништа, никоји, никакав, ничији* и одречног броја *ниједан* раздваја *ни* од заменице, одн. броја *један*, и тада се *ни*, предлог и заменица (број) пишу одвојено. Тако имамо увек: *ни до кога, ни за шта, ни пред којим, ни у каквом, ни по чијем, ни за једног и сл.* Тако ће и у горњем примеру бити: *није чуо ни од једног Београђанина*, а не онako како је писац (један истакнути приповедач) употребио.

6. *После дуже кризе разболела дешеша.* — О променљивости радног глаголског придева писао је проф. Белић у II књ. Нашег језика, стр. 33—39. Поред прелазних глагола, код којих је промена радног придева обичнија, њу могу имати и рефлексивни глаголи, који се тада употребљавају без *се*. То обично бива код рефлексивних глагола који значе стање и код којих доста често *се* може бити пропуштено и у другим облицима (блистати и блистати се, испуцати и испуцати се, сјати и сјати се, усијати и усијати се и сл.). Глагол *разболети се*, иако значи стање, не употребљава се никад без *се*, па према томе не улази у горњу категорију глагола. Поред *разболети се* имамо са готово истим значењем *оболеши*, које такође значи стање и свршеног је вида, а од таквих је глагола најчешће глаголски придев променљив. Према томе, уместо *разболела дешеша* требало је рећи *оболела дешеша* (уколико је писац желео да избегне прави придев *болешан*).

Св. М.

7. *У развишку наше модерне поезије, која за собом има и, но столеће иншензивног бишисања...* — Неки наши писци мисле да реч *бишисати* долази од глагола „бити“. Да су погледали у Вуков Рјечник, видели би да је та реч турског порекла и да значи „проћи“. Тамо је наведен и пример „било и битисало, тј. било па и прошло“. Кад од Турчина трговца затражите робу коју је распродао, он ће одговорити: „Битис“.

Према томе, уместо „битисање“ треба рећи „постојање“, „живот“ или нешто слично.

8. *Делакроа, класични моралист, је и моралист стојичар.* — Место енклитике одређено је самом њеном природом: енклитика је реч која се акценатски наслања на претходну реч. У реду речи као што је горњи, који је врло чест у данашњим текстовима, нема те претходне речи, него инамо запету. Енклитика не може да стоји после запете. Зато се она у горњем примеру мора избећи друкчијим редом речи или уметањем каквог израза који не мења смисао. На пример: „Класични моралист Делакроа је и моралист стојичар“; или: Делакроа, класични моралист, у исти мах је и моралист стојичар“.

Енклитика уопште не може да стоји после предаха, заграде или запете, јер не може да буде наглашена реч.

9. *Једино су постојивци балетског импресарија логични.* — *Импресарио* није изведено од речи „импресија“, него од талијанске речи *impresa* = „предузеће“, а „подузетник“ зове се, у позоришном језику, *impresario*, што се чита „импрезарио“ и што немамо разлога ни ми да мењамо.

10. *Предпремијерска и предтурнејска узбуђења.* — Писца је збунило једначење које би му уништило једно *ш* у другом придеву, Ту тешкоћу могао је лако избећи да је написао „Узбуђења пред премијеру и пред турнеју“.

11. ... *и бријегом јаша залепрше сива.* — У нашем језику не постоји глагол „залепршити“, од кога би треће лице множине гласило као што гласи у горњем стиху. Постоји глагол „залепршати се“, али од њега то лице гласи „залепршају се“. Песник не сме правити насиље над језиком да би добио потребан број слогова.

12. ... *док сам се ... од вашију успавано бишшио ...* — Глагол „бискати“ мења се исто као „искати“, те му радни придев гласи „бискао“.

13. ... *као лик Барановскаје.* — У Белићеву Правопису речено је како треба да гласи генитив од руских женских имена на *-аја* (Барановске). Овде се ово помиње као пример који показује да језик и правопис треба учити.

С. П.

Наш језик излази месечно у свескама од 2 до 3 табака или један-пуш у два месеца у свескама од 4 до 6 табака; десет, односно пет свезака, чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. — Годишња прешилаша износи 100.— дин., број 10.—, односно 20.— дин. Прешилаша се шаље Научној књизи, Хилендарска 7 (са ознаком „за Наш језик“), чековни рачун 102-901880; телефон 29-012. Рукописе слаш коме од чланова Уређивачког одбора или Браниславу Милановићу, секретару Одбора, Семинар за лингвистику, Филоз. факултет, Београд.

Научна књига има старија (предрашна) годишња *Нашег језика* (од год. II — VII и год. VIII св. I) која се могу добити по цени од 50 дин. свака година, свеска 5 дин.

Штампарња и књиговезница „Научна књига“ — Београд, Ул. Нар. фронта 12.

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

LIBRARY

AUG 15 1951

UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Nas

jezik

НАШ ЈЕЗИК

nov. ser.

НОВА СЕРИЈА

КЊ. II св. 3-4

БЕОГРАД
1950

СА Д Р Ж А Ј

	Страна
1. А. Белић: Језичка критика	71
2. М. Стевановић: О неким питањима савременог књижевног језика	76
3. С. Машић: Порекло неких личних имена наших	94
4. Ј. Вуковић: Поводом језичких објашњења уз другу књигу Вукових песама	98
5. П. Ивић: Још један пример са <i>и</i> на месту старог <i>јаШа</i> у нашем књижевном језику екавског наречја	117
6. С. Машић: „Која смрт храни, другој не да“	125
7. Из живота речи: Мозољ, мосур, мрсољ и сл.	127
8. Терминологије и терминолошка питања: „Смрека — крека — боровица“ и „смрча — оморика — смрека“	140
9. Језичке поуке	148

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

др Александар Белић, Глиша Елезовић, др Радомир Алексић,
др Михаило Стевановић, др Радослав Бошковић,
Бранислав Милановић и Игрутин Стевовић

Научна Књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД, 1950

НАШ ЈЕЗИК

Књига II

Нова серија

Св. 3—4

ЈЕЗИЧКА КРИТИКА

У новој ери, после ослобођења, много се пише о језику, управо на свим странама. Наравно, обично се износе грешке које се стално понављају и које наши граматичари поправљају од Вука и Даничића до данас. И што је најгоре, многе од тих грешака појављују се још и данас и у делима наших добрих писаца. Па ипак ја сматрам да то треба и даље чинити; ипак има писаца код којих се јасно опажа да пазе на језик више него што се то икад досада чинило. Прекори наших језичких критичара у том су случају прекори нашој школи, и средњој и вишој из којих писци још увек излазе са грешкама; то су прекори нашој култури која није дошла још до тог степена развитка да има свугде добре исправљаче штампане речи, и у дневним листовима, и у часописима и при штампању књига. Али и ту није увек рђаво: има установа које су се побринуле и за добре исправљаче и рукописа и штампана текста, и има их све више. Дакле, иде се ипак унапред иако не онако и онолико колико би поштоваоци лепе, исправне речи желели, али свакако онолико колико прилике допуштају да се види да је лед пробијен. Треба исправну линију продужити и у школи, нарочито у школи, и средњој и вишој, и другде на сваком месту докле год се, бар у том правцу, не дође до позитивног резултата. А наши језички критичари имају права да вичу на узбулу док се тај посао не сврши.

Али наши језички стручњаци имају и других знатних задатака. Свако проучавање језика, право и стручњачко, има дубоког значаја и за практичну примену добивених резултата. Разуме се, само тако ако та проучавања буду вођена зналачки, она могу имати извештај значај: ако буду била вођена до краја, а не само до половине пута, као што се у пословима ове врсте

често чини. Данас наши стручњаци морају ићи даље него што је то чињено после Даничића, после завршених седамдесетих година. Јер им иначе може запретити она опасност која је око краја XIX и почетка XX века уништила готово сваки значај језичке критике. Сетимо се препирке Јована Скерлића и Јована Живановића. Иако је у суштини Живановић имао право када је замерио на многим чему језику Скерлићевих дела, али Скерлић је имао такође право када се згрозео пред том критиком која због ситних грешака није видела знатне особине и стила и језика његова. Живановић није видео да су писци београдскога центра, између 1870 и 1900 године, очвршћали у књижевном језику и стилу толико да су у сазнању и осећању властите снаге занемаривали извесне прописе „опћените правилности“ — како је Вук говорио — нашег књижевног језика. Колико би они, Скерлић и сви други, били захвални нашим језичким стручњацима да су они могли да оцене сву несразмеру међу добрим странама њихова језика и незнатним лошим и да је јасно и честито изнесу, и колико би се трудили да ту несразмеру сведу на нулу у корист добрих страна свога језика! То је више методска или тактичка страна тога рада, али она је врло важна. Она је од значаја била и тада, а од значаја је и данас. Само се данас несразмера, о којој говоримо, знатно смањила код бољих писаца и преводилаца у корист добре речи.

Али није само недостатак тактике, који се данас још по негде може опазити, сметао језичким критичарима, и то оним добрим, до 1900 год. Ту је било недостатака ширине видика у самим језичким испитивањима и недостатака дубине научних језичких схватања. И често је тешко утврдити: шта је више сметало успеху њихова рада: или грубо изнесена поправка или врло озбиљно, са свима знацима привидне учености, изнесена нетачност. У једној установи, којој се не може приписати незнање, у којој су били скупљени тадашњи угледни испитивачи језика, дуго је времена стајао натпис у званичним актима једне буџетске позиције: „Фонад за подигање зграде“, што је било плод те надриучености. Природно је било да се људи са добрим језичким осећањем, а без велике филолошке учености, нису могли сложити са тим називом и да су се бунили против науке у чије је име он даван. Али није ту

крива наука, већ они који су је тумачили; они нису заслуживали поверења.

Зато када се врше нова научна језичка испитивања, треба их вршити свестрано и доводити их докраја, не остављати их на половини пута и сматрати, у исто време, да су она завршена и да се може на основу њих одмах извући закључак који се препоручује писцима за примену. Пре свега, и закључци који се износе треба да заслуже признање научне јавности, да тако речемо. Језичка испитивања, нарочито када се тичу савременог језика, морају рачунати са свима моментима који су за њих од значаја. Није језик у безваздушном простору или израз неког апстрактног система знакова језичких, он је друштвена стварност која има своју велику намену: да послужи као средство непосредног, најприснијег и најпотпунијег опозумевања међу људима. Језик томе циљу свом мора служити, са пуном свесношћу, искреношћу и честитошћу оних који га стварају. Тако и језички критичари, када износе своје мисли и поправке, морају водити рачуна о таквој природи сваке речи и сваког израза. Они не могу вређати најосновније, исправно језичко осећање својих суграђана, и онда када би им на први поглед изгледало да они имају права. Они морају и то осећање испитати, ући у његову „логику“ и видети шта оно значи. Јер оно увек нешто значи; тек после тога они могу ићи даље у својим испитивањима. Смелост је лепа особина, то је несумњиво, а за извесне ствари најлепша; али за послове ове врсте, поред знања и спремности, њу мудрост с успехом побеђује.

Данас улази све више у обичај да се говори о језику појединих писаца, савремених најбољих књижевника. То је похвално, јер они то заслужују и као ствараоци и као људи који језиком својим треба да послуже и другима. Сем тога, то може и њима послужити или бар треба да послужи и као поука у извесном правцу. Јер ту треба да виде писци како се оно што они стварају других циљева ради — огледа у језичком огледалу. То ће често бити за њих свесно сазнање многог чега што је дотле за њих пролазило неопажено. Али то, наравно, не значи да је довољно изнети неколико живописних места из њихова писања, узетих надохват, оцењених субјективно и често

једнострано. То треба да је најтананији портрет пишчев. Јер у пишчеву језику све се огледа, наравно, ако он ствара по правом књижевном инстинкту. Запитајмо се сада: да ли тако нешто дају стилске анализе наших стручњака које срећемо по различним издањима. Да ли смо добили лик пишчев на основу њих и да ли су у том лику описане поједине црте његове? Да ли су најкарактеристичније црте истакнуте према мање карактеристичним? Да ли се показује шта је тим наш књижевни језик добио у синтакси, у речнику, у цртању оног колорита који подиже у нама претставу о лицима, догађајима, природи и свему другом чим се писац послужио? „Песма“ не може бити „пуста игра“, одавно је речено; али још мање може бити игра испитивање о ономе у песми, приповеци, роману или ма ком књижевном спису што је најтананије у њима — о њихову језику који се огледа у њихову стилу, и обрнуто. Није довољно рећи за стил неког писца да је сочан, живописан; није довољно ни само осетити у чему је он, и то показати на самим речима, као што је некада то чинио Богдан Поповић својом анализом реч по реч, већ треба умети показати и зашто је све то тако (како се долази до потребног „доживљаја“ и самих читалаца), везати то за одређене научне чињенице, а затим и показати како се све то везује у целину која даје лик самог књижевника. О овоме би се могло још много говорити, али мислим да је и оволико довољно да покаже како свестрану студију изискује проучавање језика савремених књижевника ако желимо да оно оправда своју намену. Оно мора бити врло брижљиво рађено, са познавањем и средстава и метода савремене науке. Да поменем да исцрпне студије о појединим делима савремених писаца иду код других народа у неколико стотина страна, да не говорим о оним које се задовољавају само поједином особином њиховом.

Данас се подижу читави институти за проучавање нашег језика. Њих је изазвала потреба исцрпног проучавања језика наших писаца у садашњости и прошлости и тако исто исцрпног проучавања језичког блага, да се мало старински изразимо, сачуваног у нашем народу. Ти се институти подижу и због тога што је у многим случајевима где снаге појединаца нису довољне потребно да се примене колективне снаге. Истина, по-

неки од тих института целином су заузети једним задатком, тако да им је немогуће да посвете своју пажњу целокупности испитивачких потреба нашег језика; али они се морају проширити, да би могли одговорити свим својим задацима у потпуности; а међу тим задацима један је од првих да буду тако организовани да у сваком тренутку могу прићи исцрпним испитивањима која налаже наша данашња језичка стварност. Дешава се често да наши језички стручњаци предлажу какво отступање од језика Вукова које задире у основне црте наше језичке системе. Они то чине са најбољим намерама да помогну нашој писмености да изађе из каквог колебања, из какве дилеме о томе: који је облик најбољи и најправилнији за данашње поколење. Е, ту је потребан заједнички, колективан рад свих наших института који ће, сваки у своме подручју, извршити испитивање даних особина. Тада је одлука и проста и лака, а дотле се морамо држати традиционалног система који нам је од Вука остао, сем у случајевима када је и сама природа језичких особина које се испитују друкчија. Свако испитивање горње врсте добро је дошло; оно ће чинити, ако је добро вођено, знатан део грађе која ће, после исцрпнијих научних проучавања у најразличнијим правцима, послужити да се дође до коначног резултата. Тај резултат наши ће народи и радо поздравити и радо примити јер он мора одговарати језичким чињеницама које су у њима самим. А све дотле наша ће испитивања само водити ка томе циљу; она ће, у најбољу руку, значити озбиљне предлоге да се приђе ка утврђивању стварног стања дане црте и код наших писаца и у нашем народу.

Све што је овде речено потиче из уверења, које нам је од Вука остало, да су језички стручњаци описивачи језика, кодификатори оних особина које су се или у народима нашим или у књижевном језику потпуно оствариле. Њих граматичари и језички стручњаци треба да изнесу као особине наше културе које су сами наши народи или њихови књижевници као њихов израз — изнели на површину. Зато језички прописи који би се са овим косили значили би изневеравање оне заставе под којом се морају окупити не само сви зналци језичке струке него и сви поштоваоци гилке и лепе речи.

А. Велић

О НЕКИМ ПИТАЊИМА САВРЕМЕНОГ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА

Сасвим је природно да један часопис који се бави одређеним проблемима пропраћа расправљање таквих и сличних проблема у другим сродним часописима. И разумљиво је што се Ј. Вуковић, у *Питањима савременог књижевног језика* (у 2-ој свесци I књ., стр. 274—289), осврнуо на први двоброј нове серије Нашег језика. Ништа није необично и ако В. на поједина питања гледа нешто друкчије него овај или онај други сарадник овог часописа, мада он у подужем своме осврту на прву свеску нашега часописа и није показао да се у битноме много разликује од писаца оних чланака на којима се задржава. Али у своме приказу неких од тих чланака Вуковић налази да би објашњење извесних појава у нашем књижевном језику требало тражити и у неким другим чиниоцима, и да би другим путевима ваљало ићи к истим, и по његову мишљењу, тачним закључцима до којих се дошло у чланцима о којима говори. Посреди је, значи, неслагање у начелним питањима. Да бисмо их расpravили, ја сам сматрао да је потребно осврнути се, прво, на Вуковићев приказ мога чланка *Двојство облика посесивних придева и заменица на -ов и -ин*. Ово је утолико потребније што се по извесним закључцима у томе приказу добија утисак управо супротан ономе што се у самоме чланку износи. Најпре ћу се задржати баш на тим закључцима.

Свој чланак *Двојство облика*... ја сам и написао зато да на једном конкретном случају покажем како се наша граматика у томе готово усамљеном случају одвојила од принципа на које ју је поставио њен творац — Вук Ст. Караџић (а и овде ћу поновити оно што сам већ тамо истакао — сам Вук

је био први који се огрешио о тај принцип). Иако се придевске и заменичке речи на *-ов* и *-ин* у зависним падежима неупоредиво чешће употребљавају с наставцима заменичко-придевске промене, на несразмерно већем простору пружања нашег језика и код много већег броја писаца, — наши граматичари су као правилне прописивали само њихове облике именичке промене. А то је управо противу принципа који је код нас сам Вук, још 1821 год., изнео у своје полемичком спису *Неколико ријечи мојим овогодишњим рецензентима*, у коме је казао да задатак граматике није да одређује „какав би требало језик да буде“, већ да утврђује стварно стање појединих појава у језику, па да тек на основу онога што у њему постоји прописује норму књижевног језика. У име тога принципа, у наведеном чланку о двојству облика, присвојних придева и заменица изнето је неслáрање с настојањем граматичара да се ограничи књижевна употреба ових облика, који су широко распрострањени и у говорима народним и код књижевника, а који су и лингвистички оправдани. На примерима из већег броја наших писаца, књижевника и научника, тамо је дато образложење њихове употребе у књижевном језику. Затим је истакнуто да су настојања граматичара овде остала и сасвим бесплодна. То значи да ће тамо где прописи граматике нису у складу са распрострањеношћу употребе неког облика у говорима народним — утицај „мртвих граматичких правила“ на књижевнике, свакако, бити слабији од утицаја живог народног говора. Ово потврђује пример преовлађивања облика присвојних придева и заменица на *-ов* и *-ин* с наставцима заменичко-придевске промене над облицима истих ових речи с именичком променом. Између Вуковићева и мога гледишта у овоме питању нема разлике. А не слажемо се, пре свега, у томе што В. сматра да посебно у чувању облика именске промене код присвојних придева и заменица на *-ов* и *-ин* „школи и граматичари и њену утицају морало би се дати мање места“ него што му је дато у моме чланку о двојству облика.

Вуковић прихвата мишљење да се утицајем ова два чиниоца још може објашњавати чешћа употреба именских облика заменичко-придевских речи на *-ов* и *-ин* у језику граматичара и језичких стручњака, али не и у језику књижевника. Још

кад је реч о књижевницима из крајева где је у народном језику претежнија употреба ових речи с облицима заменичко-придевске промене, а у њиховим делима се оне употребљавају искључиво с именичким наставцима, — конкретно у случају Лазе Лазаревића, Вуковић такође допушта да је на овог „дисциплинованог“ писца могла деловати граматика. Али се и овде пита није ли то код њега више „посреди непосредни утицај Вукова приповедања“. Међутим сем у „опћенитој правилности“ облика и простоти излагања (која је опет на свој начин карактеристична код сваког од ова два наша књижевника) и нема друге сличности између Вукова и Лазаревићева начина приповедања. А посебно у овоме питању — у већини Вукових дела наилазимо на напоредну употребу једних и других облика присвојних придева и заменица, иако их је он у неким прозним делима (у ова иду и његови историски списи издати у Вуковој књизи I) доследно употребљавао онако како је у својој граматизи казао да је правилно, тј. с наставцима именичке промене. У народним приповеткама (Вуковић вероватно на њих мисли кад говори о Вукову приповедању), које је Вук скупио и издао, свакако су чешћи облици тих речи с наставцима именичке промене, али, напореда са овима, тамо налазимо њихове облике и са заменичко-придевским наставцима. На 60 првих страна *Српских народних приповедака* у издању Државне штампарије у Београду од 1937 г.) ја сам, при летиичном прегледу, нашао 15 примера облика зависних падежа придева *царев* и заменица *његов*, *њен* и *њезин* с различитим завршецима именичке и заменичко-придевске промене — у сразмери 9 : 6. (Потребно је указати на то да се у народним песмама, напореда с краћим, именичким облицима, употребљавају и дужи, придевски облици промене присвојних придева и заменица; в. чланак С. Матића, Употреба дужих и краћих придевских облика у Његошевом и народном десетерцу, *Наш језик* VII, Београд 1940 и, посебно, примере на стр. 49—50).

О непосредном утицају Вукова начина приповедања на Л. Лазаревића, посебно у овој особини, дакле, не може бити говора кад у Вуковим народним приповеткама налазимо и једне и друге примере (поред: После тога остају у *њезину* двору још три дања, стр. 38 и: Онда пођу к оцу *његовоме*, стр. 38; поред:

Види *царева* сина те га прождере, стр. 38 и: Види *царевога* сина, стр. 19, — Ти намјести према *царевоме* дворцу тај разбој, стр. 50 итд.), а код Лазаревића само оне што их је, истина, и у народу могао чути, али их је свакако више у школи и из граматике научио.

Као што се одавде види, а као што је и иначе из праксе познато, има писаца — и такви нису ретки — који загледају у граматике и где год се колебају какав облик да употребе, скоро редовно узимају онај што им граматичари препоручују. А „пребирање граматичких правила“ никако не искључује „ослушкивање народних говора“. Многи наши добри писци, чак и они које Вуковић види само на овоме последњем послу, раде и једно и друго. Народне говоре ослушкују и граматичари и језички стручњаци, исто онако као што прате поједине језичке особине код писаца, па тек на основу онога што тамо нађу утврђују правила којима ће се други користити. Зато немамо права умањивати значај граматике за неговање правилности књижевног језика.

Случај Л. Лазаревића и његова односа према правилима утврђеним од граматичара и језичких стручњака сигурно није усамљен међу нашим писцима, није ни што се тиче претежне употребе само краћих облика присвојних придева и заменица. Вуковић, како рекосмо, не пориче оправданост да се код Лазаревића ови облици објашњавају и условима којима сам их ја објаснио. Али се пита да ли се Матавуљ и Љубиша могу ставити у исти ред с Лазаревићем. Ја не знам ни зашто је било потребно постављати такво питање. Матавуља и Љубишу, заједно с другим писцима из југозападних крајева, ја сам према употреби облика заменичко-придевских речи на *-ов* и *-ин* одвојно од осталих наших писаца, уз напомену да они предњаче у употреби ових облика с наставцима именичке промене, па сам то објаснио и околношћу што су у народним говорима тих крајева ови облици много чешћи. Само сам додао да употреба оних других облика у језику народном тамо није ограничена у истој сразмери као у језику писаца из тих крајева. А у томе се В. није сложио са мном.

Иако у своме чланку никако нисам имао претензија да утврђујем и какав је однос између једних и других ових облика

у појединим говорима нашег језика (за то би била потребна и теренска испитивања и много опсежнија расправа), ја сам на основу употребе њихове код писаца, и на основу онога што је познато из неких наших тамошњих говора који су испитивани, истакао да су захтеви граматичара за искључивом употребом краћих облика успешније могли бити примењени код писаца из југозападних крајева, баш зато што су ти облици обични у тамошњим говорима. А кад сам казао да „једино у југозападним нашим крајевима ти облици нису необични“ — тиме сам мислио нагласити да су они у осталим говорима такви, а не да су и овамо необичнији од дужих облика. Вуковић, изгледа, моје речи није овако схватио, зато поводом њих каже „не само да су обични него су баш ти облици својствени понеким од ових говора“, а поред њих су „необичнији или и сасвим необични (како где) облици одређене придевске промене придевских речи на *-ов* и *-ин*“. То би се теориски могло примити као тачно, али из онога што већ знамо о појединим говорима тих области не може се извести овакав закључак. Сем у појединим случајевима, негде кад присвојни придеви изведени од личних имена означавају припадност по оцу или матери, негде опет кад стоје у називу места или као саставни део имена дана (исп. Јужносл. филолог XIII, стр. 77, Дијалектолошки зборник IX, стр. 426 и 539 и поново Јужносл. филолог XVII, стр. 63), присвојни придеви и присвојне заменице на *-ов* и *-ин* се и у већини говора на тој страни чак чешће употребљавају с наставцима заменичко-придевске промене. За један од тих говора, за говор Пиве и Дробњака, сам Ј. Вуковић, дајући његов опис, каже: „присвојни придеви од особних именица на *-ов*, *ев* и *-ин* у зависним падежима радије долазе у облицима одређеног него неодређеног вида: по *Марковом* орању газе; од *Стевановог* жита иду; из *Николиног* закоса изби“ (Јужносл. филолог XVII, стр. 62). Интересантно је напоменути да су и у Дубровнику у употреби облици *његовога*, *њезинога* (в. М. Rešetar, *Der štokavische Dialekt*, 177).

Вуковић претпоставља неупоредиво чешћу, или чак и искључиву, употребу ових речи са завршцима именичке промене у говорима Далмације и дела Босне, али за доказ не даје нешто што је већ утврђено, него каже да би се то отприлике

испитивањем (значи — тек отсад) „морало наћи“. Пошто још немамо описа ових говора, не може се тврдити да се испитивањем у неком од њих неће пронаћи и стање ове особине које Вуковић претпоставља. Али засад ми у то нисмо сигурни. Искључива употреба тих облика код Далматинца Матавуља и Босанца Иве Андрића (у ранијим његовим приповеткама) и скоро искључива таква њихова употреба код И. Секулић (ако се то за употребу код ње може рећи — М. С.), која „на свој начин захвата народни говор тражећи га онамо где је по изразу јачи и звонкији“ (В. то, ваљда, мисли опет на говоре неке од ових двеју покрајина), — за мене није довољна да бих на основу ње закључио да су ови заиста извршни наши приповедачи ту особину могли узети само из народног говора овог или оног краја Босне и Далмације. Ми смо у прилици да то лако проверимо на језику других писаца из тих крајева. С овим циљем ја сам прегледао неколико чланака и приповедака босанских писаца, који су се у Босни родили, у њој живели и данас живе, и раде у главноме граду и културном центру Републике Босне и Херцеговине. Зато сам узео баш Вуковићева Питања савременог књижевног језика, књ. I, св. 1 и 2 и један број сарајевског часописа Бразда.

Марко Марковић, за кога Вуковић на једном месту каже: „Стојећи чврсто на тлу босанске говорне области... Марковић ослушкује народну реч“ (Бразда I, св. 7—8, стр. 591), — скоро искључиво употребљава присвојне придеве и заменице са завршницама придевске промене. У његовом чланку: *Трагом кварења нашег језика у недавној прошлости* (Питања, св. 1) забележио сам примере:

Као нужна последица целокупног њеног капиталистичко-колонијалног система, њеног духа, просто — стила њеног друштвеног живота и рада, стр. 17; — Борба против њеног намерног па и насилног кварења 15; — По неправилности ријечи и њиховом смјештају у реченици 19; — о Даничићевом рјечнику хрватскога или српскога језика 19; — Пази на чистоту његовог језика 21; — На њемачком и окупаторовом службеном језику 23; — против окупаторовог 30.

А притом ми није пао у очи ниједан пример облика ових речи са наставцима именичке промене.

Други сарадник Питања савр. књ. језика из Босне, М. Шамић, судећи по његову чланку *Језик и стил Иве Андрића у приповијецима* . . . (Питања, књ. I, св. 2) употребљава напоредо и једне и друге облике; као:

у *пишчевом* језику, у *књижевничковом* избору 171, промјену *његовог* социјалног положаја 172, у сусрету *Симановом* 172, *њиловом* говору 174, *његовом* карактеру 176, у *Бесарином* хану 176. плод *његовог* животног искуства 180, — тако и:

дио *Симанова* говора и *његова* психолошког стања 174, у језику *њилову* 177, у *ауторову* причању 178, плод *његова* талента и резултат *његова* савјесног рада 181; —

и то, како видимо, нешто чешће облике са завршецима придевске промене.

Исто стање сам нашао и код два Босанца — сарадника Бразде. У приповеци С. Мићановића — Краљев капстан (Бразда III, бр. 7—8) налазимо примере:

Од *његовог* доласка из Србије 498; — На *његовом* лицу указа се израз 500; — о ономе што је чинило смисао *његовог* живота 502; — А у *капетановом* мозгу бљесну мисао 503; — без икаквог *његовог* напора 505; — Увијек се налазио на *његовом* столу 507.

А ни овде нисам учинио ниједан случај употребе ових речи с оним другим наставцима.

Код Исака Самоковлије су подједнако обични једни и други облици. То се бар може закључити из примера:

Трговца експлоататора и *његова* сина 585; из *његова* назирања, из *његова* схватања 586, на штету *Магиног* карактера 587, прикази бујице и *њеног* карактера 587, — које сам забележио у Самоковлијину приказу нашег уметничког филма „Језеро“ у истом броју Бразде.

Од савремених босанских писаца Б. Попић сигурно највише воли заменичко-придевске облике с краћим завршецима (тј. с именичком променом), али ни они други код њена нису ни тако ретки ни тако необични. О употреби облика ових речи с једним и другим наставцима у језику П. Кочића, Р. Чолаковића и И. Андрића (у његовим новијим делима) већ сам говорио у своме првоме чланку. И кад се узму сви савремени

босански писци заједно, ни код једног од њих се, сем код И. Андрића (у ранијим приповеткама), не налази на искључиву употребу придевско-заменичких речи с именичком променом. Они обично ове облике употребљавају напореда. Код мањег броја њих су чешћи ти облици са завршецима именичке промене, а већина их радије употребљава с наставцима придева одређеног вида, — понеки и једино овако. На основу онога што налазимо код савремених босанских књижевника, дакле, не можемо претпостављати да се у говорним областима њихова завичаја негде у народу од присвојних придева и заменица на *-ов* и *-ин* употребљавају само облици именичке промене. А уколико се ово будућим испитивањима појединих босанских говора и утврди, мене то неће поколебати у уверењу да им у књижевном језику не треба давати првенство испред облика с наставцима заменичко-придевске промене.

Поготову нема много основа за претпоставку да искључива употреба ових речи с именичком променом може бити правило за говор ужега завичаја Ст. М. Љубише. У говорима Боке и Црногорског Приморја, чија слика се, доиста, умногом огледа у Љубишину приповедању, уз ове су познати и облици заменичко-придевске промене тих истих речи. Поред проверавања ове особине код људи из тога краја, ја сам у истом циљу прегледао преписку Бокеља Вука Врчевића и Вука Поповића с Вуком Карацићем. Код обојице ових Љубишњих земљака и савременика нашао сам, додуше, нешто већи број примера присвојних придева и заменица на *-ов* и *-ин* с наставцима именичке промене.

У Врчевићевим писмима објављеним на преко 150 страна у књ. VI-ој Вукове преписке забележио сам свега 10 примера ових речи са завршецима обеју промена, и то седам са завршецима именичке (од Марка *Ивова* до Ђура *Перова* 505, из *Њилова* мјеста 510, при *његову* животу 588, празнике *Христово* рођдства 605, по *његову* одласку 605), — а три (по *Њиловом* коштуму, по свему *Њиловом* мјесту 512, као *Њиловом* секретару) — са завршецима заменичко-придевске промене).

Код В. Поповића на првих 50 и последњих 100 страна његове преписке с Вуком (в. Преписка VII) налазимо већи број и једних и других примера. Поред:

за његова живота 16, од зла његова 39, без његова призре-
нија 51, Миљана *Вукова* 344, Милована *Минова* 356, Ђока
Шујова 357, сина *Миркова* 373, љубимца *књажева* 374,
по двору *књажеву* 377, око његова ођела 377, једног ње-
гова ортака 381, из ума *њихова* 388, Ива *Ракова* 397, *Оме-
рову* ађутанту 404, Петра *Стеванова* 413, с његова доласка
419, без знања *књажева* 436, —

и напоредо с овима:

упорству *њиховом* 17, *његовоме* капетану 43, *њиховог*
друга 339, *књажевог* жита 365, сину *његовом* Младену 402,
његовом патриоту Ришњанину 408, *његовом* народу 410,
вријеме *њиховог* тешког страдања 412, *његовом* ађутанту
414, *његовог* друга 414, сину *његовом* 444, све што је *ње-
говог* било 444.

Ако не узимамо у обзир придеве којима се означава при-
падност лица по оцу, према употреби ових других примера у
језику В. Поповића можемо закључити да су у Боци Котор-
ској облици именичке и придевске промене ових речи појед-
нако обични. Што је сразмера друкчија у писмима В. Врче-
вића — можемо, мислим, претпоставити да је он колико-то-
лико обраћао пажњу на оно што је Вук Караџић у својој грама-
тици означио за боље и правилније. Иако самоук, Врчевић је
био човек који је тражио књигу и који је пратио нарочито оно
што је Вук Караџић објављивао. Он се, истина, у писму од 5
нов. 1849 г. извињава Вуку што увек брзо пише, па не пази
на правопис и граматику. Али баш сама та чињеница што на-
лази за потребно да се због овога извињава говори за претпо-
ставку да он није писао у свему онако како говоре његови
земљаци, у чијем језику има више особина које отступају од
норме књижевног језика. А за ово имамо и стварних доказа,
јер поред ређе употребљаваних познатих бокешких дијалек-
тизама у Врчевићевим писмима чешће налазимо њихову за-
мену књижевним облицима. Човек који ће бити једно време
учитељ српског језика и секретар црногорског владара кнеза
Данила (испор. и Врчевићево писмо Вуку од 5 окт. 1852 г.)
у свакоме је случају бар у извесној мери морао водити рачуна
о граматици, па није невероватно да је он и при употреби

облика присвојних придева и заменица на *-ов* и *-ин* обраћао пажњу на оно што је било означено као правилно.

А ако се и допусти да Врчевић специјално овде ништа није дотеривао, већ да је ове облике узимао према сопственом језичком осећању, онако како их је употребљавао у свакодневном разговору и како се они употребљавају у народном говору Боке Которске, — ипак се не може извести закључак да се у сразмери употребе тих облика код Љубише верно огледа стање тога појава у народном говору, како то Вуковић претпоставља. Однос 19 : 1, који налазимо у Љубишним приповијестима, није исто што и однос 7 : 3 (у Врчевићевим писмима).

Не знам шта је могло наметнути закључак како ја мислим да се Љубиша бавио проучавањем граматике. В. изрично каже „ја не бих могао рећи да је он (тј. Љубиша) баш много проучавао граматiku“ (стр. 280). То ни ја не бих могао рећи, нити сам то рекао, него сам само казао да је Љубиша, иако без редовне школе, ипак приучио нешто граматике и да је баш то, као и настојање да у својим делима да образац књижевног језика, учинило да се његове Приповијести по форми разликују од народних приповедака (Наш језик, књ. I, св. 1—2, стр. 28). Нисам рекао ни да је Љубиша робовао „граматичким правилима“, али је тачно да у језику Љубишних Приповијести налазимо низ облика који су другчији него у дијалекту његова краја, и управо онакви какве је још онда прописивала граматика нашег књижевног језика.

Познато је да су у локалним говорима Боке и Црногорског Приморја:

а) датив и локатив једн. личних заменица 1, 2 и сваког лица по облику једнаки с акузативом;

б) да су енклитички облици дат. мн. у 1 и 2 лицу: *ни* и *ви* (место *нам* и *вам*), а енклитички облици акузатива *не* и *ве* (м. *нас* и *вас*);

в) да показне заменице гласе: *ови*, *та* и *они* (а не: *овај*, *тај* и *онај*);

г) да се с предлозима *у* и *на* уз глаголе мировања употребљава облик акузатива, а не локатива;

д) да је облик лок. мн. једнак с обликом генитива;

ђ) да се напоредо с обликом инфинитива на *ти* — и још чешће од овога — употребљава облик без крајњег *и*, итд.

У Љубишким Приповијестима место већине ових дијалектизама употребљавају се књижевни облици. А то никако не доказује да је Љубиша „граматичке облике узимао по слуху, онако како их је чуо“, како то В. тврди. Да је овај изванредни наш приповедач покрајинске облике много чешће замењивао књижевним, граматички правилним, облицима — то пада у очи чим се баци поглед на било коју од његових приповедака.

Љубишине речи, казане у предговору првом издању Приповијести црногорских и приморских, према којима му је „намјера била да потомству, поред осталог (мишљења, начина живљења) очува и начин разговора народног“, — никако не треба схватити да он у фабулама својих приповедака, које је обично узимао из народног предања, није ништа мењао. Љубиша није био само скупљач народних приповедака него уметник који је обрађивао своје приповијести, дотеривао их и гладио, како сâм у истом предговору каже. Он је свакако настојао да притом очува народни карактер својих приповедака, изразитост народног приповедања, народну фразу и речник, али не и покрајинске облике појединих речи. Њих је он, како рекосмо, чешће замењивао књижевним облицима, иако не увек, и не потпуно доследно. У каквоме односу у Љубишким Приповијестима стоје књижевни, граматички правилни, облици према народним, показаћемо на примерима исписаним из његове приповетке *Крађа и прекрађа звона*:

Ево нас браћо 287¹⁾; — Дође лупеж па не (диј.) покраде 287; — Лежимо у скутовима 287; — Испогибали смо на Кандији 288; — Пириш готово у сјену цркворнеме 288; — Неће се у њој канџела ужећи 288; — при вратницама 288; — Док ме онај поклич у свићању не пробуди 288; — Нијесам никад у своје дану тврђе уснуо 288; — Пак ви (диј.) се кунем 288; — Опет се у јаду тјешим 289; — Овако су нам стари радили 289; — У првоме мраку паде пријатељ у кућу кнежеву 289; — Дође к мени човјек 290;

¹⁾ Примери су узети из Целокупних дела Ст. М. Љубише у издању Народне просвете, књ. I.

— Нека *нам* буде тај гријех 290; — *Ето нам* зја гологлава 291; — *У томе Приморју* црква и звона ка малог боба 291; — *ако на нашој цркви* не заниједи 291; — *У алугама* данују; — *Пак нас* она неће пустити 291; — *Да тамо испричаш* као што си *мени* 292; — *Ако ни* (диј.) луч дође до ноката 293; — *Хоће нам* се да *нам* сок у туђој земљи калаузи 293; — *Да ни* (диј.) рози не порасту 293; — *Како вам* је драже 293; — *Ја вам* нећу од тога дијела 293; — *Данас суд на Цетињу* као у којег драго краља 294; — *Чују* чељад гдје *по сувнима* жито вршгу и вјеју 295; — *На једној узноситој ливади* лежи 295; — *Пси нам* трупље изјели, не знало *нам* се гроба 295; — *Опет им* се смрзну крв *у жилама* 295; — *Кад у пољу* престане граја и чељад полијегају 296; — *у првоме сну* 296; — *на овоме ждријелу у застави* 296; — *Ако нам* буде до муке да *ни* (диј.) браниш плећа 296; — *Тек први кокоти у селима* запоју 297; — *а у њему* умјештено звоно 297; — *у дну цркве* 297; — *кврка жаба у лужини* 297; — *дружина у метеризу* чекала 298; — *дању у шуми* 298.

Овоме ћемо додати да на десетине случајева употребе инфинитива у овој Љубишиној приповеци нема ниједног јединог примера краћег инфинитива, без крајњег *и*, који је у дијалекатској области нишгчева завичаја свакако обичнији од онога што га Љубиша редовно употребљава.

Најупадљивије дијалекатске облике говора Боке и Црногорског Приморја Љубиша, дакле — сем у неколико случајева употребе заменичких енклитика у дат. и акуз. множине — замењује књижевним облицима. И сасвим је природно претпоставити да је он и од двојакних облика присвојних придева и заменица употребљавао скоро искључиво краће облике зато што их је граматика означавала као правилније.

Вуковић налази и да сам ја у своме чланку „изолювао придевске заменице и присвојне придеве, не посматрајући их упоредо и са придевима својства, који се исто јављају и са завршеницама одређеног и онда кад им је значење неодређеног вида“ (Питања, стр. 279). Иако признаје да то не би променило став „у одређивању нормативних облика за књижевни језик“, што је свакако био главни задатак мога чланка, В.

захтева „шире захватање проблема“, јер би се тако, каже он, или мењали или чвршће документовати донети закључци (стр. 291). Занимљиво је што овде сад В. допушта и могућност доношења друкчијих закључака, а иначе стално наглашава да су утврђени закључци тачни. Али, без обзира на то, овој замјери свакако ваља поклонити пажњу.

Проблем губљења синтаксичке разлике између облика одређеног и неодређеног придевског вида заиста је врло занимљиво, а и врло опсежно питање науке о нашем језику. Оно свакако заслужује да се приступи његову проучавању. Али и само утврђивање сразмере мењања једног и другог придевског вида у појединим говорима нашег језика и код појединих наших писаца захтева доста времена. А без претходног упознавања те сразмере не може се доћи до поузданог разјашњења овог проблема. Ни В., сигурно, није могао очекивати да се до њега дође у једноме оваквом чланку. Осмо се питам по чему је закључио да сам ја расправљању питања о двојству облика присвојних придева и заменица приступио и не доводећи ову појаву у везу с мешањем употребе облика одређеног и неодређеног вида код описних придева, који имају и једне и друге облике. Ја сам баш овим и почео свој чланак. Затим сам нагласио да при објашњењу употребе присвојних придева и заменица с наставцима придевске промене „на првоме месту ваља имати на уму замењивање наставака описних придева неодређеног вида придевским наставцима одређеног облика, које је довело до тога...“ (Наш језик I, 1—2, стр. 33), а на другоме месту: „кад је реч о придевима ваља знати да не само што се у многим облицима код њих извршило једначење форме одређеног и неодређеног вида већ се, како је на почетку истакнуто, и даље губило осећање разлике међу њима...“, па сам нешто даље истакао да није без основа „Даничићево мишљење према којему су, аналого овоме (тј. све чешћој употреби описних придева само с облицима придевске промене), и облици посесивних придева и заменица неодређене форме могли бити замењени облицима придевске промене“ (исто, стр. 34). Ово је несумњиво било потребно потврдити примерима употребе код појединих писаца, а ја то нисам тамо учинио.

Ти примери у извесним, али само у извесним случајевима доказују да писци код којих налазимо искључиву употребу краћих облика присвојних придева и заменица на *-ов* и *-ин*, и тамо где налазимо такву употребу код њих, такође понекад, а у усамљеним случајевима и скоро доследно употребљавају облике неодређеног вида и од описних придева. Сасвим је тачно В. рекао да таква употреба ових облика даје приповедачком језику писца уочљиву црту његова стила. (Случај И. Андрића у првој збирци његових приповедака на коме се В. задржао потврђује се не само овим него и мењањем употребе облика присвојних и описних придева у каснијим његовим делима у једнакој сразмери). Овакви случајеви — кад би се према појединим цртама судило — упућивали би на то да се ти писци не руководе оним што граматике прописују. Али то, исто тако, не говори ни за верно одражавање слике народног говора. Ово је ипак више књижевни манир стила овог или онога писца. Ни манир, разуме се, никада није самоникао, него га опредељују једни или други чиниоци, који могу бити различити, и ми их овде нећемо набрајати. Ипак ћемо истаћи да уколико је у питању овај или онај облик речи, њих код савремених писаца најчешће одређује норма књижевног језика, наравно ако је дотични облик друкчији у народном говору средине из које је писац поникао или у којој живи.

Вуковићу се може дати за право уколико је хтео рећи да је код писаца до извесне мере повезана претежна употреба облика именичке промене код придева својства, с једне, и код присвојних придева и заменица на *-ов* и *-ин*, с друге стране. У прилог овоме говори чињеница што се облици неодређеног придевског вида описних придева нешто боље чувају опет код писаца из југозападних области, код којих је претежнија и употреба облика присвојних придева и заменица с именичким наставцима. Али да ни овде не може бити речи о некој утврђеној или бар приближно утврђеној сразмери, то такође није тешко доказати. За ово ће бити довољно да наведемо по неколико примера употребе описних придева са завршецима именичке и са завршецима заменичко-придевске промене у облицима у којима се оне међу собом разликују. Те сам примере

узео са понеколико страница, опет из приповедака Ст. М. Љубише и С. Матавуља.

Из односа употребе тамо нађених примера описних придева у облицима придевске промене:

Пошто сам се дивео *стравичноме* паду Крке и *бојадисаноме*. Трогиру, стр. 27; — Рисан је давао некада име *чијеломе* заливу 30; — Реве јеком силно зашјењупена вода као из млина *мучнога* кад се ваља с јаже 30; — Чудо је да су људи уздуж тако *тијеснога* Приморја поградили онако лијепих кућа 31; — Састану се оба побратима на *уговореноме* мјесту усред подна 134; — На томе *страшноме* позору скочи жена 137; — под закриље *крилатога* лава 153; — уговорено писмено на *дробноме* пијеску 154; — Био бих готов понијети милост и поздрав *честитога* дужда 158; — под сјен *крилатога* лава 160; — ... који су овако сретно живјели у овако *богатоме* и *праведноме* царству 160; — Које ће вам јаде помоћи Млечићи на *сухоме* крају кад провале Турци 161; — У колико смо вриједни угодити *преведроме* владању млетачкоме 164; — *Честитоме* дужду млетачкоме ... част и поклон 164; — † Закључено на *обичноме* мјесту од правде 164 (Ст. М. Љубиша, Целокупна дела, књ. I, издање Народне просвете, Београд).

— Смишљајући како да испита свога *намјернога* госта 22; — стасити јунаци у *сјајноме* руху 27; — По *лијепоме* обичају српскоме дворе српску сиротињу 28; — о најважнијим догађајима онога *бурног* доба 28; — Дуго раздобље тога *значајног* догађаја пуно је *страшнога* посла 32; — Зна да су потекла из *чистога* извора 33; — То је начело увијек владало на овоме *класичноме* земљишту 33; — Гоњен од *моћног* непријатеља 33; — Омрзнуо би и *рођеноме* брату 37; — Бијаше од *чувенога* братства Радовића 38; — Овај никако да се задовољи, да се нагледа *новога* оружја 39; — на *широком* седлу лијепо извезена 43; — Показа прстом на једнога *средњовјечнога* човјека 65 (С. Матавуљ,

Целокупна дела I, издање Народне просвете), — и примера истих речи употребљених с облицима именичке промене:

Много лијепах кућа гдје се промаљају између *зелена* сада, стр. 28; — Лежи Рисан у дну залијева на *стрмену* намјешћу 30; — Има у Боки *пописана* народа 34.770, стр. 37; — Кањош Мацеџоновић, човјек *ниска* струка 164; — Нека зна дужде да идем из главе *цијела* народа 164; — Ево ти, честити дужде, обиљежја која сам ти донло с *мртва* одметника 168; — за њим непрегледна пука као тупића 168 (Љубиша, исто).

— Човјек на *бјелу* коњу јездијаше 18; — Ти си човјек, може бити с *далека* пута 20; — Не гледај ме овако *стара* и *гронума* 21; — Заглуших те јутрос *уморна* путника 22; — високо момче, *згодна* раста и лијепо одјевен 35; — ... гдје се мирис од *питома* цвијећа преплиће као у Булистану 35; — Удари у смијех кад видје *намргођена* друга 36; — Чудим се теби *паметну*, те не умијеш скрити што ти је у срцу 36; — Сва та сила још за *рана* јутра загуши улице 37; — Иначе бјеше *добра* срца 37; — А познао би и ти њу по њезину *бијелу* врату 39; — Док ето ти једнога *крупна*, средњовјечна човјека 52; — Два перјаника изведоше Мињу, *везана* 53; — Жалим *самограна* ти оца 54; — Без икаква *законита* разлога уби Бећир-бега Писејака 55; — Да Миња бјежи од књажева суда ... од *праведна* суда 56 (Матавуљ, исто),

— можемо закључити да се облици неодређеног придевскога вида у атрибутој служби употребљавају напоредо с облицима одређеног вида, као и код већине наших писаца. Али пада у очи да се, нарочито код Матавуља, чува и пира употреба облика неодређеног вида. Матавуљ чешће описне придеве употребљава с наставцима именичке промене, и кад њихово значење ипаче захтева облик одређеног вида, а кад би се у народу очевидно употребио овај други облик; исп. примере: Познао би и ти њу по њезину *бијелу* (м. *бијеломе*) врату; Сва та сила још за *рана* (м. за *ранога*) јутра загуши улице; Миња да бјежи од *књажева* суда ... од *праведна* (м. од *праведнога*) суда и сл. Ово је стилски манир Симе Матавуља, који његовом, иначе врло једноставном, стилу даје нешто уздигнут тон. А овога, у мањој мери, има и код Љубише и код понеког другог нашег приповедача.

Иако се у приказаној напоредној употреби облика оба придевска вида код ове двојице врло значајних књижевних претставника наших југозападних области, несумњиво, огледа и нешто доследније чување придевских облика са завршецима именичке промене у говорима тих крајева, — ипак се оно не може упоредити са несразмером између именичких и придевских облика присвојних придева и заменица на *-ов* и *-ин*. За мене је то такође потврда већ раније изнетог мишљења да је искључиво употребу облика ових речи с наставцима именичке промене и код ова два писца определила књижевна норма, коју, по правилу, уопштава граматика књижевног језика.

Кад граматика у појединим питањима заостаје за развитком књижевног језика, па за норму још означава оно што више стварно није норма, онда је, разуме се, потребна ревизија раније утврђених правила, на основу анализе језичког материјала. Држећи се овога начела, ја сам и узео био да расправим питање двојства облика присвојних придева и заменица на *-ов* и *-ин*. То исто је навео и Б. Милановића да узме на расправљање питање књижевне употребе облика: *мразови-мразеви*, *посови-посеви* и сл. Требало је, истина, да је дао више примера из савремених писаца да би се и на основу само њих могло закључити који облици преовлађују. Мада је Милановић и са оним примерима што их је у своме чланку навео, и не без разлога, закључио да правац развитка иде к преовлађивању нових, историски „неправилних“ и гласовно неусловљених облика, Уредништво Нашег језика је сматрало да би за давање преимућства једним од ових облика било корисно знати који су од њих распрострањенији у појединим народним говорима. Зато се и обратило читаоцима с питањем да му доставе који су од тих облика код њих чешћи и обичнији. Ја се с Вуковићем не бих сложио ни у мишљењу да метод кога се Милановић држао није добар, ни да се облици типа *мразеви* могу сматрати дијалекатским. Њихова употреба, по моме мишљењу, све више постаје општом појавом, па ако не бих још био за то да се једино они препоруче — никако не мислим ни да се могу оглашавати за некњижевне.

Вуковић је на речима био противу пребирања граматичких правила, а више за ослушкивање народних говора. Овде он

није томе остао доследан. У ствари, он је и у питању на којему смо се и он и ја дуже задржали — за чување раније утврђених правила. Само он и за именичке наставке код присвојних придева и заменица и за облике именица типа *мразови* и *носови* тврди да имају ширу подлогу у народним говорима. А у томе се не можемо сложити. Тако исто се не слажемо ни у мишљењу да је, сад супротно од изнетих случајева, потребна ревизија и употпуњавање досадашњих правила о измени задњонепчаних сугласника и упрошћавању сугласничких група у примерима типа *приповеци*. То је правило изведено према принципима нашега правописа, које је утврдио још Вук Караџић и које потпуно верно одговара природи нашег језика и језичкој пракси најширих кругова народа, а сигурно и највећег броја наших књижевника. Што појединим писцима суштина ових принципа није довољно јасна, па се зато грешило о њих. — то само говори за потребу да Наш језик своје читаоце стално упознаје с њима. Једино с тим циљем је написан и чланак: „У приповетки“ и с.л.

М. Стевановић

ПОРЕКЛО НЕКИХ ЛИЧНИХ ИМЕНА НАШИХ

У народној песми с насловом „Свети Никола“ (у другој књизи Вукове збирке), поред осталих светаца, помињу се и светице Петка и Недеља.

Рјечник Југославенске академије, чудећи се стварању тога имена („како је народ измислио св. Недељу није јасно“), истиче да је св. Недеља заједничка и Србима и Хрватима. То показује, зацело, да то име води свој почетак из заједничке српскохрватске хришћанске терминологије, из времена пре деобе цркава. Академијин Рјечник наводи једну католичку цркву тако названу, као назив једног села у Хрватској с таквим именом. И М. Васић у „Архитектури и скулптури Далмације“ наводи две цркве с таквим именом: на Брачу и у Задру. Запис бр. 3397 код Јб. Стојановића помиње православну цркву св. Недеље у Малој Трешњевици у Хрватској. Најзад, и у Богинићевој збирци, у перашкој бугарштини бр. 61, помиње се црква св. Недеље (у десетерачкој паралели такође, иако нејасније).

Вук у свом Рјечнику такође је у недоумици: „У народу се нашему мисли да је Недеља некака света жена“.

Очевидно је из назива црква и насеља да је са светом Недељом случај сличан као и са другим светачким именима која су се пренела на цркве или и на читава насеља (Петковица, Митровица, Прокупље, Ариље итд.). И док је свакоме, због српских слава, познато да је Петка исто што и Параскева, докле је мање познато да је св. Недеља — св. Киријакија (која се празнује 7 јула по црквеном календару православном), односно св. Доминика (која се празнује 6 јула код католика), јер се име Киријакија ретко налази у пролозима и минејима. Под њеним даном обично је забележен само главни светац тога

дана, Тома, а само су ретки писари (према својим локалним потребама зацело) уносили и Кирјакију, односно св. Недељу или само Недељу. Почетак њеног житија (сличан једном обичном мотиву наших народних приповедака) објашњава им-свѣтчино: „У дане Диоклитијана цара, Доротеј неки, хришћанин, са Евсевијом женом својом, бешчедни будући, мољаху се Богу да им да порода . . . И добивши женско дете у недељни дан, дадоше јој име Кирјакија (тј. Недеља)“.

Име Недеља, дакле, преведено је са грчког (као и католички назив те светице, Доминика), као што су са грчког преведена име св. Петке и имена трију кћери св. Софије: Вера, Ђубав и Надежда (17 септембра по православном календару). Ове три последње даље су популарна имена код грађанске класе руске, а два имена од та три примила је и наша грађанска класа крајем прошлог века, најпре Надежду, а за њом Веру. Код Срба, Македонаца и Бугара, опет, Недеља и Петка даље су обична и честа, углавном сељачка, имена: Недељко, Недељка, Петко, Петкана.

Вук бележи (на истом месту) да се Недеља и Петка понекад налазе заједно на иконама (као што се заједно налазе и у наведеној песми Вукове збирке). Тај податак Вуков показује да је и у иконографији нашло свој израз оно приближавање двеју светица које је народна традиција извршила — вероватно због календарске блискости њихових имена.

Раније наведене Вукове речи („У народу се нашему мисли да је Недеља некака света жена“) показује онај присни однос између призвене просвете наше и слепих гуслара: песму о св. Николи Вук је забележио од слепог Степаније, своје змљакње. Овде је zgodно потсетити на Вукову примедбу уз стих из слепачке „Молитве“ у I књизи (бр. 211): „Божје слово слушају“. Та примедба гласи: „Слово м. ријеч узето је из црквеног језика: а и у осталом је ова молитва много по црквеном начину, и томе се није чудити, јер слијепци највише просе код цркава и манастира“.

С. Матић

ПОВОДОМ ЈЕЗИЧКИХ ОБЈАШЊЕЊА УЗ ДРУГУ КЊИГУ ВУКОВИХ НАРОДНИХ ПЕСАМА

Тумачена речи и израза што се објављују уз књиге чији је речник обојен покрајинском речничком грађом поодавно изазивају потребу да се тај рад подвргава критици, да се о њему дискутује ради бољег и свестранијег упознавања речничког богатства у нашем народном језику. Многа наша класична дела — народне песме и приповетке, Горски вијенац, приповедачка дела наших реалиста, изискују брижљиво тумачење речи, упознавање њихових локалних значења. Чешће се то чини површно, без довољно припреме, без испитивања речничке грађе у говорима одакле су писци уносили поједине речи. — одакле су оне улазиле у писани текст. Па чак и бољим тумачима речничке грађе и коментаторима текста не полази увек за руком да дају беспрекорна објашњења речи и израза — и оним најбољим се потврдају грубе грешке, тако да нехотично искривљују текст, место да га објасне, учине приступачнијим.

За оне који овај посао раде без смисла, неспремни, не удубљујући се у ствари, немајући пред собом чак ни Вуков речник, да прво ту погледају шта би која реч, нађена у тексту, могла значити — карактеристичан је начин на који су понекад тумачене извесне речи из Горског вијенца (како су понекад и понеке стихове наши људи преводили на стране језике) или из народне песме. Неразумевање речи у Горском вијенцу доводило је и догле да у познатом стиху... да пас пасу додијек кавује... понеки схвате реч *nâc* као *nâc*, а не *појас* — и наши људи, не само страпци. Или, у једној књизи пре рата могли смо читати реч *јаглуk* протумачену речју *прслук*. Како

је себи могао познавалац лирских народних несама претставити песничку слику у стиховима:

Ако бих те у јаглуке везла,
јаглуке иде од руке до руке —

тешко је замислити.

Неприступачност доброг дела речничке грађе у понеким делима наше књижевности за многе људе са територије удаљеније од оне где су дела настала очитује се врло често баш у тумачењима која се уз текст објављују. То показује и колико је потребно занимати се питањима да се такви текстови учине разумљивим за шире кругове читалаца у разним областима наше језичке целине. Кад погрешна тумачења речи налазимо и код људи који су и по својој стручној спреми позванији да коментаришу текстове, онда можемо увидети колико то и није лак посао. — колико је то рад који тражи стрљивост и све дубље и шире упознавање нашег народног језика.

И за речи које имамо у нашим речницима, почевши од Вукова, није довољно увек одређивати значења ослањајући се на саме речнике. Речи се у живом језику народних говора нијансирају, јављају у значењима у којима их нису досад ухватили лексикографи, мењају своја извесна значења — итд. — зато их је понекад врло тешко ухватити и разумети у значењима у којима их у датом моменту да народни песник или који писац. Због тога ћемо често у речницима непознатих и мање познатих народних речи уз коментарисана дела наћи за поједину реч одређено значење у коме се она може појавити, у коме је обележена у речницима, али јој то значење у тумаченом тексту не одговара.

Затим, више пута је мања рада на коментарисању текста и у томе што се разна објашњавања у вези с текстом и одређивање самог значења речи не дају систематски, што се и једно и друго даје непрецизно и често неразумљиво — тако да би и тумачењима речи и објашњењима разних појмова требало дати поновно тумачење.

Да би се рад ове врсте темељитије обављао и чинио извесна наша класична дела што приступачнијим за широку публику, — и да би се уопште стварао већи интерес за тумачење речи и израза, позабавићемо се тумачењем понеких досад

тумачених речи и израза, — желећи у исто време да и друге поттакнемо на овај, мислимо, потребан и користан посао. Такав посао, ако он буде успешно рађен, како бисмо желели, биће од не мале користи и нашим лексикографима, који данас стоје пред великим задацима рада на речницима књижевног и народног језика. У исцрпнијим тумачењима мање познатих речи, ако она буду добра, биће увек нове грађе за употпуњавање речника нашег народног језика.

За ову прилику узећемо из књиге Драгутина Костића: Тумачења друге књиге народних пјесама Вука Ст. Караџића (издање Државне штампарије, Београд 1937 год.) низ протумачених речи и израза којима је потребно правилно тумачење или за које нам се чини да им тумачење треба употпунити. Баш ту ћемо наићи на примере који показују несигурност у одређивању значења појединих речи, олазићемо карактеристичну особину многих речника необичних речи што се дају уз текстове наших писаца.

1. Уз песму Јован и дивски старјешина, осим осталог, стоји у Костићеву тумачењу за глагол *навалити* (са субјектом *сунце*) — *јаче прижећи*: „*навалило*: јаче прижегло“. Тумачење се односи на стихове:

Кад по подне сунце навалило,
Он отиде у пећину к мајци
И донесе срну и кошту,
Да зарани одагнату мајку.

За ово овакво разумевање значења могла се наћи потврда и у Рјечнику Југосл. академије — и вероватно се и на то ослањао Костић дајући стиху: Кад по подне сунце *навалило* горњи смисао. У Рјечнику се баш ови стихови наводе међу примерима где се глаголу *навалити* даје значење: *павати*, *насрнути*, *ударити* (стихови су међу примерима за пренесено значење које одговара овим глаголима).

Међутим тумачи израза који су могли овако одредити значење глаголу *навалити* у овим стиховима нису приметили и нелогичност саме песничке слике: сунце је *навалило* (својом ватром, прижегло) по подне, а тада се Јован враћа својој мајци из лова и доноси вечеру. Ова слика би пре одговарала у доба дана ближе вечери, када већ није време сунцу да „јаче

прижегне“. И то доба стварно одговара замишљеној слици народног песника и по природи ствари које се развијају у његовој машти и по значењу израза сунце *навалило* које се може наћи у нашим говорима. У речничкој грађи коју имам забележену из говора црногорске Херцеговине, од чега много штошта као и овај израз носим са собом у своме сећању из детињства, имам ове речи у значењу које одговара овој песничкој слици како она треба да буде схваћена: *сунце је навалило* — значи поодмакло је од зенита и примиче се западу. Неколико примера:

Сунце бјеше *навалило* и чобани кретаху овце кући, кад сам ја дош(а)о; почео сам доцкан пластити (сијено), сунце већ бијаше *навалило* — било је, сигурно, три сата по подне; одморићемо се док је врућина, па ћемо устати кад *сунце навали*, да оно часом покупимо — и сл.

Као што се види, баш овом значењу сасвим лепо одговара израз у поменутих стиховима. Не само да не значи да је сунце *јаче прижегло* него се израз односи на доба дана када сунце може само *слабије прижећи*. Управо то доба дана може бити ближе вечери него подневном времену, кад би се могло рећи да је сунце *навалило својом жегом, јаче прижегло*. Треба имати у виду да је песму у којој се налазе цитирани стихови забележио Вук у Црној Гори — истина у зони са архаичним облицима, али по речничкој грађи говори Старе Црне Горе и црногорске Херцеговине чине ужу говорну целину наших крајева.

И у другом једном устаљеном изразу глагол *навалити* лексикографима задаје тешкоће. У Рјечнику Југосл. академије међу примерима којима се не „разбира значење“ (где лексикографу није било јасно значење) налазе се стихови:

Но је њима данак *навадио*.

Вријеме је војсци *одлазити*.

Мени је сасвим јасан и овај израз по ономе како сам га често слушао у детињству и како сам сличне изразе забележио у својој речничкој грађи. За доба дана кад ујутру време поодмакне, кад сунце поодмакне од изласка, постоје тамо изрази: *подјутрило се, одјутрило се, сунце је отскочило, дан је навалио*. Уколико би се могла нијансирати ова значења у свести оних који се овим маразима служе, по степену на коме

се налази одмицање времена у току дана. изрази би ишли редом како сам их овде дао. Према томе, значење које Маретић (у РЈА) није могао да „разабере“ одговарало би поодмаклом времену дана ујутру — *данак је навалио* значи; *одмакло је време ујутру и већ је било време војсци да одлази, да путује.*

Маретић није могао за поменути речник „разабрати“ значење глагола *навалити* ни у стиховима:

Пшеница му по пољу полегла.

А на брегу на срп навалила.

Мени не изгледа неухватљиво ни овде значење глагола *навалити*. Пшеница у брегу је (или: нека буде) толико добра, толко је често класје, да изгледа кад се жање као да *сама наваљује на срп*; супротно ономе кад је у брегу, у брду, неродне године, пшеница толико ретка да треба клас по клас хватати, Мени је познат израз *наваљује трава на косу* — кад је реч о трави густој да је коса тешко савлађује. У томе смислу треба разумети израз у овим досад непротумаченим стиховима.

2. У истој књизи тумачења није добро одређено ни значење израза *све на голо* у стиховима поменуће песме:

Из свијета сrete ћириције

И пред њима ћирицију Рада,

Ђе ћерају шездесет товарах

Све на голо вина и шенице . . .

Код Костића стоји тумачење: „*Све на голо*: све на „голо“ око, од ока, без мерења и процењивања, заједно, укупно узето“. Није ми јасно где се могла наћи потврда за овакво тумачење израза, или је и само тумачење дато „од ока“, по неком припчеву сопственом наслањању на изразе у сећању. Ово тумачење ће, без какве сигурније потврде, свакоме остати неразумљиво, и њим се неће ништа учинити да се стихови приближе данашњем читаоцу. У Академијину Рјечнику, у коме видимо забележене и ове стихове, наћи ћемо сигурнији ослонац за тумачење ове речи (код речи *идголо* — у Рјечнику се претпоставља овај акценат — и стварно је такав)¹⁾, и чудо

¹⁾ Види: Српски дијалектолошки зборник Српске академије наука, књ. X, стр. 391.

што је Костић ово тумачење мимоишао. У Рјечнику се каже: *згоља (?) са свијем, без изузетка*. Поред поменутог примера тамо се налазе још и стихови: Шћепан узе проше и дукате и *наголо* крупне талијере. То се тумачење даје и Љубишиним реченицама: Јер су бивали *наголо* црквени кметови; — и Бокези су *наголо* Срби; затим једном примеру (сви су *наголо* једнаци) А. Јовићевића. У ствари, сви ови примери показују да прилог *наголо* може значити: 1) *само* и 2) *сасвим, без изузетка*. У горњим стиховима *наголо* значи *само*: терају шездесет товара — само вина и шпенице (без чега другог). Реч је, дакле, само о вину и шпеници у товарима. У изразу: *сви су наголо једнаци* јасно је значење прилога *наголо* — *без изузетка*.

Тумачење које се даје овој речи у Академијину Рјечнику може се потврдити и изразима који се чују у нашим крајевима. Ја сам много слушао у планинском крају, где није било обично да се троши само кукурузно брашно: *једе кукурузан љеб наголо* (то значи — *једе само кукурузни хлеб*); или: *немам ни мало јечмена брашна, но морам трошити кукурузно наголо: ово бијело брашно је неспоро* (брзо се троши) кад га чоек једе *наголо* (то значи кад нема још и каквог другог брашна — јечменог и кукурузног).

3. Из тумачења које се односи на стихове исте песме:

Кад се бјеше примакнуо близу,
Ного пару муштулуци греду,
Који први на муштулук дође,
Њима хате неседлане даје. —

читалац може стећи мишљење да реч *муштулук* може значити и гласника који доноси добру вест. Костић: „*гласник који први јави добру вест: и сама добра вест*“ (првим тумачењем упућује на други од наведена четири стиха, а другим на трећи стих). На такво тумачење је могао навести израз *муштулуци греду*, али не треба ствар тако схватити. Ту немамо ништа друго него израз у значењу: *вести, добре вести иду; добри гласови иду*. Тумачење ове речи и примери који су наведени у Академијину Рјечнику јасно обележавају значења која треба дати речима у овим стиховима. Тамо стоји: *муштулук: добар глас; дар гласоноши за добар глас*. Као примери се на-

воде: Глас допаде владику Данила, *муштулук* ти драги госпо-
даре; и: Вам добри гласови а *муштулук* мени (И. Мрнавић).
Први пример јасно показује прво значење: муштудук ти —
добар ти глас, добра ти вест, а други пример одговара другом
значењу: (вама доносим добре гласове) — а ви мени дајте му-
штулук — мени дар за добру вест (коју сам донео). Оба ова
значења јасно разабрамо у поменутим стиховима из песме
Јован и дивски старјешина: у другом стиху *муштулуци греду*
значи гласови иду, а у трећем — који први *на муштулук* дође
— значи: који дође *на дар* што га је обавезно дати за добру
вест. Ово друго значење лепо показује стих који следи: *Њима*
лате неседлане даје. Према томе постоје у основи два израза
у којима се реч *муштулук* употребљава: *муштулук носити*
значи: *носити добар глас некоме*, а *ићи на муштулук* — *ићи*
са добром вешћу да се за њу добије дар (сажето *ићи на дар*).
Гласник који доноси добру вест је *муштулугија*.

4. Лексикограф у Рјечнику Југосл. академије није био
сигуран при одређивању значења глагола *преумити* у стихо-
вима из песме Сестра Леке Капетана (и у још једном примеру
новије прозе). Тамо се каже за глагол *преумити* под 2 (друго
значење, а прво је *променити мишљење*): „као да је *преварити*
се: само у примјерима: Камо памет, ти је не имао, а у што си,
брате, преумио? На што си се данас преварио? — Истита
јес(т), ја сам преумио... М. Милићевић“. — У Тумачењима
Костићевим, међутим, читамо (стр. 62): „*Преумио: променити*
мишљење (раније о свом и њеном царском господству“... (упућује
на даље стихове — прим. Ј. В.), коме није дорасло
војводство ових просилаца“. — Сасвим је неосновано било у
овом смислу протумачити израз. Ништа у песми не даје основа
да би се могло претпоставити како је народни песник имао
на уму неко раније Лекино мишљење о војводама (конкретно
овде о Краљевићу Марку). Горда девојка, како то лепо њене
речи кажу, не омаловажава Краљевића Марка зато што је он
нискога рода и као такав недорастао царском пореклу и го-
сподству којим се она могла поносити. За мишљење о Марку
одлучујуће је то што је „*Марко турска придворица, са Турцима*
бије и сијече, ни ће имат’ гроба ни упока, ни ће с’ Марку
гроба опојати“ — а тек кад је о Милошу реч, говориће о по-

реклу, и за Рељу ће рећи: „Што ти, брате, Рељу не упита, од кога је ђела и кољена...“

Уствари, тумачење глагола *преумити* дато у Академијину Рјечнику упутиће нас на прави пут да разумемо смисао стихова. Ја бих одредио значење стиха са глаголом *преумити* у овом случају управо овако: *на што си мислио кад се ниси сетио онога што треба да знаш, да ти је познато; на што ти је отишла мисао* (кад није на оно што треба да знаш, о чему у даном тренутку треба да мислиш). Следећи стих употпуњава мисао: *На што си се данас преварио — шта је то скренуло твоју мисао да се превариш, а не мислиш како би требало да мислиш*. На овакво тумачење упућује једно од значења глаг. *преумити* у коме сам га ја могао често слушати од детињства и у коме ће га лако разумети људи из херцеговачких крајева, где је ову песму и научио Тешан Подруговић. У овим крајевима *преумити* значи управо што и *сметнути с ума, моментално заборавити*. Значи: *испустити из сећања, из свести* (само за моменат) оно што је иначе у сећању, (у свести) врло живо, што се не може сасвим заборавити. И овом значењу сасвим добро одговара ова реч у горњим стиховима. Рећи ће се напр.:

на што мене (мени) мисао оде, *преумих* нешто, а знао сам ја то; мислила сам ја да те зовнем на каву, па *преумих* нешто, сметаше ме ова ђела; знам га ја добро, али човек *преуми*, па не могу да му се ми имена сјетим — и сл.

По својој прилици, Милетићевићев израз забележен у *РЈА* одговара овом значењу глагола *преумити*. Према томе, претпостављено значење у *РЈА* може се у основи примити и прецизирати у овом смислу на који нас упућују показани примери из говорног језика.

5. Кад се уз стихове из песме Змија младожења:

Пише вино три бијела дана,
 Док се рујна донашине вина,
 Докле виноце уљезе у лице
 А ракија остаје говорити;
 Узмучи се краље од Будима,
 Познаје га даре од Придрена,
 Па је њему био беседно...

за израз *узмучи се* каже: „краљ, ренџан најзад да „помене“, да

почне говор просилачки, боји се да не увреди њиме цара, па замуцкује“ — није уствари речено ништа што би ове стихове, овај израз посебно приближило читаоцу. Песничка слика момента ни за длаку не постаје јаснија, — напротив, читалац ће добити слику друкчију, и то много слабију од оне коју је имао песник-народни певач у свести уметничког стварања у овим моментима. Овде се може произвољним тумачењем дати појам *замуцкивања* у вези с глаголом *узмучити се*. *Узмучити се* овде треба схватити у оном најобичнијем значењу које му је Вук дао у Рјечнику (*узмучити се... unruhig werden*) — значи управо давати видне знаке узнемирености, покретима, ходањем и сл. *Узмучи се* краље од Будима, познаде га царе од Призрена. па је њему тихо бесједио — треба тумачити: краљ се у одлучном моменту, кад треба да проговори, да проси девојку, узнемирио, одавао је на неки начин (песник ће каже како) узнемиреност; ово је цар приметно (на то се односи израз *познаде га* — виде га узнемирена и погоди његову жељу да говори) и да би му олакшао моменат, да би га охрабрио, пита га:

А Бога ти, краље од Будима!

Што је тебе, каква је невоља,

Те си ми се тако узмучио?

У овом случају је требало тумачити израз *познаде га*, што је у моменту добило значење *познаде његово расположење, узбуђење* — и онда је све јасно, израз *узмучи га* остаје просто разумљив.

6. У стиху: Да ме жива моја жеља мине — из песме Предраг и Ненад може се схватити као што је Костић схватио у тумачењима: „да ми се испуни (прође ме) жеља док сам жив“. Али је много вероватније за онога ко је ближе говорима у којима се уобличавала ова народна песма да је овде посреди израз *жива жеља*. Ово је устаљен израз у многим говорима, и пре ће овде бити епитетска употреба придева за појачано значење *жеље* (горљива, неодољива жеља, која јунаку не да мира). Не смета што је у стиху устаљен израз *жива жеља* раздвојен заменицом *моја* — ради ритма, то је морало бити учињено. На крају, кад се последњи пут овај израз даје у песми као епско понављање: Вала Богу, кад сам те видио, *те ме жива*

моја жеља мину — у самом моменту, зато што хајдук изговара речи пред смрт, може се изразу дати и значење које му је Костић дао.

7. Кад се глагол *расковати* у познатим стиховима:

Није бабо расковао благо
 На нацаке ни на буздоване,
 Ни на сабље ни на бојна кошља,
 Ни добријем коњма на ратове;
 Већ је бабо потропио благо
 На три славна српска манастира...

протумачи глаголом *потрошити*, онда тумач опет оставља утисак слабења песничке слике у оваквом упрошћавању песничких израза, — остаје утисак и непрецизности, непотпуно, и лингвистички и стилистички, датог објашњења. Ако је потребно разглобити и репродуковати песникову замисао у овој поетској комбинацији слика, онда *расковати* треба објаснити у метафорско-метонимском значењу: није метал из кога се састоји благо (седам кула блага) дат на предмете оружја и украса јуначкога, тако да би изгледало као да је благо „расковано“. У том смислу, наравно, и добија глагол *расковати* значење *потрошити*, али тумачење без потребног објашњења не добија смисао првог тумачења и не каже много.

8. Није добро тумачење глагола: *набрекнути*, *набрекивати*, *набрецивати* (у значењу *викнути*, *викати*, *осећи се*, *осећати*, *продерати се* и сл. на кога) што га је Вук дао у своме Рјечнику према чему се и даље у нашим реченицама тумаче ове речи. Није реч о оном што је главно у значењу ових глагола, него је на рђавој основи заснована веза коју тумачи ових речи налазе са речцом турског порекла *бре*. Ослањајући се на Вука, и Костић је у стиховима:

Викну слуге, набрекну слушкиње:

А ви, слуге, пољу похитајте,

Те сретите пољем господара... (Женидба Максима
 Црнојевића) —

набрекну објаснио са: „викну им „Бре“!“ (Види код Вука: „набрекнути, нем. v. pf. einen mit бре! anfahren“ — и тако код осталих сложених глагола). — Међутим ови глаголи, и сродни са кореном *брек*, немају по постанку (а у многим го-

ворима ни по значењу не могу имати) везе са речцом *бре*. Само овде може бити случајног подударња и по значењу и по сазвучју речи нашег домаћег глаголског корена са турским узвиком, што је Вука и навело да овако протумачи постанак ових глагола са њиховим данашњим значењима. Због гласовне подударности и случајне извесне подударности значења Вуку се то тако могло учинити.

Пошто се не сналазе лако људи у тумачењу речи са кореном *брек* у разним значењима говорног појачаног звука, или у значењима звука уопште, узећемо ове и сродне речи са значењима како сам их ја од раног детињства слушао у свом крају (Шива) и како сам их у фразама бележио за свој дијалектолошки речник. Као обичне речи ове фамилије по заједничком корену и постанку овамо постоје: именица *брека*, глаголи *брекнути* и *бречати*; *бречим* или *бректати*; *бректим*; *избрекнути се* и *избрекивати се*; *набрекнути се* и *набрекивати се*, — *обрекнути се*. Значења свих ових речи у говорима у којима сам их ја бележио односе се на звук само човечјег говора: *брека* значи: срдит, у љутњи изговорен прекор, заповест, гласно изговорена грдња у присутности онога коме је упућена (од његове *бреке* ме увати стра(х); чујем некакву *бреку* у кући, кад тамо — он се распомамо на онау па виче ли, виче). Не би се могла реч у овим крајевима односити на узајамну радњу субјеката или заједничку радњу више субјеката а да се за радњу не претпоставља објекат ван сфере субјектове. Према томе не може се именица односити на сваку вику или ларму, као што би се могло претпоставити по Вукову тумачењу ове речи (вид у Рјечнику: „*брека*, f. *Geschrei*, clamor. cf. (vide) вика [1]“). Исто тако не може се именица односити на какав други звук осим човечјег говора, онако како се ова реч јавља у нашим старим списима (види ВЈА под а: „глас од звона: Хоће се очи обје од бухе, од кокоши црне млијека, фраторског звона *брека*, жуч од змије пешељухе. С. Бобалевић...“). Значења свих глагола од корена ове речи одговарају именици као основној речи: *брекнуће* он понекад и на своју мајку; *избрекује се* на мене, к’о да сам му жена; *бречим* на мене, к’о да сам ја крива; *обрекну се* на мене што не знам ће су волови — итд. — Речи овакве могу бити у вези са лицем

коме се упућује прекор, грдња, — не би било обично, према ономе како се овамо употребљавају, да човек *бречи*, *избрекује се*, *набрекује се* на животињу. Међутим, обрнуто, узвик *бре* у овим крајевима неће се никад (говоримо само о народном говорном језику) употребити тако да се узвик упућује човеку. Из детињства сам слушао овај узвик уз речи које се упућују коњу: *де бре*; — *ајде бре*, а ретко — кад се човек обраћа другој којој животињи. Јасно је, према свему овоме, да у језичком осећању бар извесних крајева у којима су речи овога корена живе у употреби не може бити данас никакве семантичке везе речи *брека*, *брекнути*, *набрекнути се* и сл. са узвиком турскога порекла *бре*.

А ништа нас, осим извесне звучне подударности, не упућује на то да су и у устима народног певача ове речи биле са друкчијим осећањем њихова значења. Нарочито кад се тиче стихова у песми Женидба Максима Црнојевића. Иако су се на источнијем нашем терену у језичком осећању семантички могле везати речи нашег старог корена *брек* (*врак-*) са позајмљеним турским узвиком *бре*, чудно је да Вук њихово значење није добро осетио.

Доцнији наши лексикографи и тумачи речи нису приметили да је још Даничић, с потпуним правом, осетио неоснованост Вуковог семантичког везивања глагола *набрекнути* (и сродних) са речцом *бре*. У Академијину Рјечнику, тумачећи речи *брекати се*, *брекнути*, *брецати* и *бречати*, Даничић претпоставља да су то домаће речи, и упућује на корен *bhart*, указујући на то да је наше *e* по пореклу од старог *ε*; он и изричито (код глагола *брекати*) каже како је „тешко потврдити“ везу оваквих глагола по постанку са речју *бре*. И поред свега овога у истом речнику Маретић је тумачећи глагол *набрекнути*, према Вуку, дао значење: „*осећи се на некога викнувши му бре*“ (наводи баш горње стихове из Женидбе Максима Црнојевића). Ово је, вероватно, могло и Костића навести да без резерве прими овај глагол у Вукову тумачењу.

Кад се узму у обзир сва значења у глаголима са горе показаном основном *брек*, *брец*, са обележавањем звука, говорног или природног, и кад се упореде с речима у другим словенским језицима које Бернекер своди на заједнички корен (Б.

Berneker: *Slavisches etymologisches Wörterbuch*), јасно је да су то наше речи старога заједничкословенскога порекла, и да њихов корен води даље у старину — у индоевропску заједницу (види код Бернекера паралеле у литавском и староиндиском где корен *brink* одговара, углавном, значењу звука: зујање, звечање, узвик и сл.).

9. У истој песми Костић је реч *особница* протумачио непотпуно, неодређено, и, углавном, нетачно: „особница (њему): само његова особина: „сопственост“ (В. Рј.); јединица“. И ово је тумачење карактеристично за начин како се код нас често непрецизно, неодређено формулишу објашњења за непознатије речи, тако да читалац не може докучити много више него да га оставимо да сам поима речи по садржају контекста и по вези са сродним речима. А осим тога, осим рђаве формулације, тумач на овај начин даје и у основи нетачно тумачење. *Особница* у говорима где је реч обична — нити је „само његова“ (то не мора бити, и обично то није), нити је јединица (и то не мора бити, и обично то није). Поред тога, за добро тумачење речи треба знати колико су речи *особница* и *особина* издиференциране по нијансама у којима се креће оно што је опште у заједничкој основи, оно што претставља, тако да кажемо, језгро њихова значења. Говори се о овој речи у познатим стиховима:

Ал' ето ти старца Јездимира,
 Мила брата дужда од Млетака . . .
 Рони сузе, и невоља му је:
 Седам жена мијенио био.
 А од срца не им'о порода,
 Па узео к себи синовицу,
 Синовицу њему особницу,
 Меште кћери и меште синова.
 Пак се старцу саде ражалило
 Ел је спрема преко мора сиња . . .

Костићево тумачење, као што се може лако видети кад се прочитају стихови и његов текст, ништа не каже што обичан читалац не би могао лакше разумети из садржаја песме. За прецизније тумачење ове речи у стиховима у којима се налази није потпуно довољан садржај овога текста, ни довођења, на

обичан начин, у везу са речју *особина*. То се може видети по Маретићеву тумачењу (у RJA). Маретић је за ову реч нашао потврду у живом језику само у овим цитираним стиховима, и, углавном, из овог садржаја и из везе са сродним речима могао је и дефинисати значење дате речи. Маретић каже уз реч *особница*: „дјевојка коју тко узме за своју кћер“.

Примери које имам у својој речничкој грађи из наших говора могу лексикографима послужити да сигурније одреде значење ове речи. У говорима у којима сам бележио речничку грађу, а тој говорној сфери је блиска и народна песма о којој је овде реч, и именица *особница* и именица *особина* су речи честе у свакидашњој употреби. *Особница* има много шире значење него што јој се оно може извести кад се узму у обзир само стихови по којима су је лексикографи објашњавали. То није само *девојка* и то није у правом смислу женско чељаде узето за кћер, нити би се, уопште, могло рећи да се значење ове речи поклапа са значењем израза присвојена (или потсвојена) кћер. Упоредо постоји реч *особник* (које нема у овом смислу у RJA) за мушко чељаде, са разликом само у роду. *Особник* или *особница* је за извесног члана родбине чељаде (млађе) које он по милости, по симпатијама издваја, „особи“, између остале родбине у истом рангу сродства. За свекра, на пример, међу снахама, кад их више има, једна од њих, коју највише воли, може бити *особница* (он њу највише воли, највише је пази); за тетку једно дете између деце њене браће и сестара, или између деце читаве њене родбине, једно може бити *особно*, — *особник* или *особница*: за девера једна од снаха може бити *особница*, или обрнуто: за снаху један девер, између осталих, може бити *особник*; па и за мајку (или оца), кад по милости издваја једно дете између осталих, оно јој је *особник* (или *особница* — никако, дакле, не одговара значењу *јединица*). *Особница* се, уствари, може волети и назити као кћер, али то, по ономе како се у овим крајевима осећа та реч, не значи у правом смислу присвојена као кћер; затим, нигде *особница* не значи јединица, осим ако се *јединица* као женско дете „особи“ између остале мушке деце, па је *особница* у скупу мушке деце и ње једне женског детета. Именица *особина* показује нешто други однос у значењу присвајања, и није нимало

прецизирано њено значење кад се каже само „сопственост“. Она је настала у потреби за показивање односа у приватној својини. И Вук је тачно одредио њено значење: *res propria, non communis familiae*. Разлика је, дакле, у смислу присвајања — присвајање и у једном и у другом случају не иде потпуно паралелно, као што би било кад би *особница* могла значити у правом смислу потсвојена кћер.

У овом смислу треба разумети реч *особница* и у песми Женидба Максима Црнојевића. Старац Јездимир, који није имао „од срца порода“, узео је синовицу „себи особницу“, издвајајући је између читаве родбине као „особно“ чељаде, по срцу најближе, што ће му тим самим бити „меште кћери и меште синова“. А то не значи у обичном смислу да је узео за кћер, нити то може значити по свим околностима како су оне у песми дате.

10. У коментарисању стихова (из исте песме):

Врана коња натраг приповрну,
 Опаса га троструком канџијом,
 Пуче кожа коњу по салпима,
 А покапа крвца по копиту,
 Но му љуто пусник поскочио,
 По три копча у небо скочио,
 По четири земље прескочио. —

Костић је учинио веома грубе грешке: није разумео изразе и обичне стилске особине народне песме.

Прво. Кад он каже: „По *копиту* и по *копитама* (према старом по *копитѣх*, од *копито*)“, могли би се разумети (не види се да ли је писац баш то мислио) да је по *копиту* множина (како и откуда би то могло тако доћи? — нема и не може ни бити правог одговора). Тачно је само то да је по *копиту* место по *копитама*, а за објашњење ове замене нема никакве потребе тражити везу са старим локалитивом множине. Имамо и овде, као што је то чест случај у стиху народне песме, обичну фигуру — синегдоха — где се множина замењује једином. И никакво друго тумачење овом облику стиха нити је још оправдано нити је потребно. Чудновато је да ове врсте песничку фигуру — обичну и у народној песми и у уметничкој поезији — Костић непотребно и још којипут потребно објашњава. У стиху.

„Да ви платим жутијем дукатом“ (Јован и дивски старјешина) јединину место множине објашњава потребом стиха, иако је познато да ће народни певач радије у оваквом случају употребити јединину место множине и без икакве везе са захтевима стиха. Ако је, може бити, и потреба стиха условила јединину место множине у стиху: Да дофати *зубом* господара (иста песма), опет би се то могло лепо рећи у смислу синегдохе и без те потребе (види и ту слично Костићево тумачење).

Друго. Још је гора грешка у Костићеву објашњењу кад он за облик *земље* у последњем од горњих стихова каже: „стар. облик локатива, м. на земљи“. Нити тога старог локатива (јединине) може бити на терену где су се уобличавале народне песме овога и ближих циклуса, нити је овде баш потребно тражити такав облик. Овде је јасно, и без каква коментара, значење генитива: коњ је скакао у висину по три копља, а *по три копља земље прескакао* (прескакао земље у дужини од три копља).

Треће. У стиху: Опаса га троструком канџијом — и може бити да га је ударио и с једне и с друге стране, као што каже Костић, али и не мора — може се опасати канџијом и замахом само с једне стране, што је и природније замислити као пеничку слику.

И. Ми смо видели да је Костић био склон да неосновано објашњава замењивање облика једних другима потребом стиха. Он је то учинио и кад објашњава *очињи* место *очни*, или кад је наишао на израз *међу се* место *међу собом*.

За стих: Волим брата од очињег вида (опет песма Јован и дивски старјешина) — код Костића стоји: „очињи: очни, због стиха“, као да не би било лако задовољити потребу стиха да је речено *од очнога* место што стоји од *очињег*. Зато што му је била непозната реч у овом гласовном облику, Костић није потражио *очињи* у Вукову Рјечнику, где би га нашао у устаљеном изразу *очињи вид*, са примером заклетве: тако ми вида *очињег*. У народним говорима ових крајева то је сасвим обичан израз.

У познатом стиху из песме Урош и Мрњавчевићи: Међу се се хоће да поморе — није, као што је мислио Костић, овај облик израза дошао због стиха, него је то речено као што се обично говори у понеким овамошњим крајевима, где ће се ређе чути *међу собом* у овом значењу. Рећи ће се увек: они у кући *међу се* добро живе; *међу се* се добро слажу; живот им је *међу се* добар, све је у слози и љубави и сл.

12. Зато што му није било сасвим блиско по језичком осећању значење аориста од несвршених глагола, Костић је могао погрешити и у одређивању аористног значења код глагола *заптити* у стиховима из песме Смрт Душанова:

Мили куме, Вукашине краље!

Кад ја заптих све моје војводе .

По свој мојој редом царевини!

А ти не мо'ш, кога си родио?

Код Костића је „*Заптити*: умирих, дотерах у ред („запт“, дисциплину)“. Није свеједно хоћемо ли аористу од несвршених глагола променити видско значење, и кад га протумачимо свршеним глаголом, онда смо променили смисао. „*Заптити*“ не може значити *умирих, дотерах у ред*, него *умиривах* (наравно, овде се хоће да каже са *успехом*), чиме би се хтело рећи: кад ја могах умиривати, дотеривати у ред. Већ и самим тим што ситуација показује итеративност радње, погрешно је овде видско значење мењати у овом смислу у коме је промењено код Костића. Наравно, кад је реч о аористу, треба имати у виду да се и у његову несвршеном виду могу крити значења која се приближују свршеном виду радње у трајању, и која допуштају посредно и могућност извршавања радње и кад то неће да се каже, да се нагласи свршеним глаголом.

13. Неће бити потпуно тачно ни Костићево објашњење стиха: Она бана с војском не чекаше (у песми Бан Милутин и Дука Херцеговац) — као да је ово с војском омашком дошло место *с војске*. Иако бисмо очекивали овде да певач каже *с војске*, могућа је, и сасвим вероватна, амфиболија која може често настати и у народном говору, где израз сам за себе може имати двојак значење, али га говор допушта онда кад сама ситуација јасно упућује на значење које хоће да се изрази. Бановица не чекаше да се врати бан *с војске*, него *с војском* (он је отишао „на цареву војску и одвео тридесет делија“).

14. Зато што Вук уз глагол *баталити* упућује на *запустити*, Костић је доста несигуран и неодређен био тумачећи даље стихове у истој песми:

Батали му пребијеле дворе.
 Опустити му девет винограда.
 Распродаде девет воденица,
 Поручи му цркву Жежевицу...

Он каже: „*Батали*: запусти — ... *опустити*: исто“. Идући и за Вуком и за тумачењем у Академијину Рјечнику, Костић је узео за глаг. *баталити* као обичније значење *запустити* (у РЈА: *запустити*, *уништити*, *упропастити*). Међутим по обичној употреби како се глагол *баталити* чује и данас у нашим говорима — пре ће одговарати значењу глагола *уништити*, *разрушити*, *упропастити* него што би се рекло *баталити* место *запустити*. Садржај стихова, овако како су дати, приказује љубу Дуке Херцеговца у улози активног рушиоца бановог богатства. Она је *порушила* цркву Жежевицу, *распродала* воденице, па није баш логично да је у пасивном ставу пустила да двори пропадају, није их само *запустила*. У сваком случају, ако хоће да се прецизно одреде значења глагола и ако тумач хоће да читаоцу претстави праву слику деловања како ју је певач замислио, није исто овде *баталити* и *опустити*. Најобичније значење у коме се може чути овај други глагол, кад је реч о шуми, уништавању биљног света, — јесте *исећи*, па је најприродније замислити неверну љубу да је у активној улози уништавања банове имовине рушила дворе (заповедала да се руше), сечом уништавала винограде, продавала воденице и рушила цркву Жежевицу. Ако се у тумачењу израза народне песме човек не потруди да прецизније издиференцира значење речи сродних по значењу, онда од тумачења нема праве користи, оно може више пута да замути слику, а не да је учини јаснијом. *Опустити* није тако непозната реч да би је требало тумачити на тај начин како би је читалац изједначио по значењу са речју *запустити*. Ако је тумач текста у датом изразу прецизније не објасни, онда ће она читаоцу бити схватљивија кад остане уопште непотумачена. И у много случајева кад коментатори хоће и обичније речи да објасне ствар тако стоји. Некад

је мала корист од објашњења, некад никаква, а у много случајева, као што је то овде, тумачењем се отежава разумевање текста.

15. За реч *жица* у стиховима:

Кад то зачу српски цар Стефане.

Он не жали поарчити блага,

Но довати триста немара,

Поведе их у Шару планину,

Те нађоше до триста извора,

На једну их жицу саставили,

Довели их Мисир-земљи равној...

(Песма Душан хоће сестру да узме) —

• читаоцу многих наших крајева потребно је дати шире тумачење него што је дато кад се само каже: „*жица*: канал“. У речницима нема оног значења за реч *жица* које је потребно да би се сасвим јасно појмило њено значење у овим стиховима. *Жица* је, по једном од обичних значења како се реч употребљава у понеким нашим крајевима, подземни ток воде. Кад је реч о врелу, напр., рећи ће се: *жица* му је горе неђе високо у планини. Кад неко копа бунар па наиђе на живу текућу воду у земљи, рећи ће се: нашао је *жицу* живе воде. Кад се схвати ово значење речи, тек онда се може јасно објаснити у горњим стиховима једнакост значења *жица*: *канал*.

16. Није увек ни лако докучити дијалекатске језичке црте које потичу из разних наших крајева где су се уобличавале наше народне песме. Тешко се, на пример, довити откуда генитив *чеда* место акузатива у стиховима из песме Наход Момир:

Цар царици мушко чедо даде

А царица чедо прихватила

У свилену убаву кецељу...

Код Костића стоји: „*Чедо*: м. *чедо*; можда и зато да се покаже како га је нежно прихватила на прсте (не узела, „шчепала“ цело, него с највећом пажњом да га не би повредила и расплакала)“. Мало има вероватноће у овом тумачењу. Овде ће бити посредни нешто друго. Ми још не знамо колико је и у извесним нашим говорима распрострањен генитив ближег објекта уз извесне глаголе кретања, у чему се огледају остаци слагања објекта с глаголом у старој супинској конструкцији. У гово-

рима средње Босне бележио сам недавно изразе као *чувају оваца* (м. *чувају овце*) и сл. У овом стиху народне песме ово ће бити говорна особина ове природе.

17. Немогућност да се ухвате финесе у значењима народних речи и изрза, да се у њима прецизно схвати мисаони процес народног певача, — чини често да коментатор остане груб, далеко од тога да би могао посредовати у циљу што адекватнијег преношења емоционално обојене мисли у стиховима. То се огледа у Костићеву тумачењу изрза у овим стиховима из песме Женидба Максима Црнојевића:

Кад виђеше старци и тежаци.
Потурише рала и волове.
Све се на јад сломи у сватове
У широко поље под Жабљака . .

Трећи од ових стихова Костић је прокоментарисао: „Све се на *јад* (брже-боље) *сломи* (сабра) *у сватове*“. Нити на *јад* значи *брже-боље*, као што се то Костићу могло учинити, нити је довољно кад се за *сломи* овде каже просто „сабра“. Снажан израз народног стиха, поред тога што је нетачно објашњен, остаје разводњен толико колико не би смео бити такав ни у коментару. У изразима где хоће нешто да се каже о каквом кобном догађају, где се кобно развијају радње и ситуације, у Црној Гори и Херцеговини обично ће се употребити ово *на јад*, што уствари значи *на несрећу*. *Сломити се* значи често овамо, кад је реч о великом мноштву људства, учинити тежак, брз пут, без циља, без користи, или још више учинити кобан пут (што нарочито одговара ситуацији која се у овом случају тумачи). И иначе — и за појединачан пут, кад је он бескористан, или кад је преко мере напоран, употребиће се овај глагол. Зато и стиху: „Куд те сила сломи преко мора“ треба дати друго тумачење, а не оно које видимо код Костића.

Тумачење би могло бити овако: *све се на јад* (на своју несрећу, на несрећу) *сломи* (сручи, без оправданог циља са свих страна скупи) *у сватове*.

18. У коментарима се понекад компликује оно што се може једноставније протумачити. Тако је и код Костића поводом стиха у Женидби Душановој:

„Да прескочиш три коња витеза;
Ако ли их прескочити не ћеш,
Не ћеш изић', ни извест' ђевојке“.

У коментару стоји: „Не ћеш: „не хтјеш“, не смеш, те и не покушаш, или, ако покушаш али не можеш“.

Шта може читалац закључити из овога: *не ћеш*: „не хтјеш“? Да је речено *не хоћеш* место *не хтјеш*, па би се нешто могло и разумети. „*Не хтјеш*“ нити је облик који се где говори нити је *нећеш* постало од *не хтјеш* (било да имамо у виду *нећеш* као одрични облик помоћног глагола, било у пуном одричном значењу глагола *хтјети* — не хоћеш). Овде је требало увидети потребу стиха, ради чега народни певач често скроји необичнији облик израза. *Ако ли их прескочити нећеш* значи просто: *ако ли их не прескочиш*, а под тим самим стоји све оно што је читаоцу сасвим појмљиво а до чега певачу није било стало да се прецизира (ако не хтеднеш, ако не можеш итд.).

Није било овде могуће, а то није био ни циљ овога написа, да се докраја исцрпи сва погрешно и слабије протумачена места у Костићевој књизи. Зауостављао сам се на грубљим грешкама у коментарисању и више на песмама које су слабије прошле у Костићевим језичким коментарима.

Ј. Вуковић

ЈОШ ЈЕДАН ПРИМЕР СА И НА МЕСТУ СТАРОГ ЈАТА У НАШЕМ КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ ЕКАВСКОГ НАРЕЧЈА

Наша нормативна граматика, одређујући разлику између књижевног језика јужног и источног наречја, наводила је увек низ категорија у којима у екавском књижевном наречју стоји *и* на месту где је некад било старо *ѝ*. Те су категорије:

а) компаратив на -ији: *старија*, *крунији* итд.

б) облици промене заменица (и заменичке промене придева): *шм*, *двѣх*, *днѣма*, *добрѣм* итд.

в) имперфекти типа *вѣзијѣх*, *илѣшијѣх*, *шѣцијѣх* итд.

г) одречно *нисам*, *ниси*, *није* итд.

Овим би се примерима, међутим, могао додати још један, незапажен досад. То је глагол *додијашѣ* (*се*), *додијам* (*се*) и од њега изведене речи *додијавашѣ*, *додијаванѣ*, *додијалосѣ*. Глагол *додијашѣ* (*се*) у обичној је употреби у нашем књижевном језику како јужног тако и источног наречја. Од екавских писаца употребљавају га напр. (наводим само неке од познатијих) Јанко Веселиновић, Светислав Вуловић, Милован Глишић, Змај-Јован Јовановић, Лаза Костић. Могли би се овоме додати и други писци, а затим и потврде из научног и административног језика, али то није потребно: глагол је исувише познат свакоме ко се служи нашим књижевним језиком.

Друго је питање да ли *и* ту заиста стоји на месту старог јата. Из перспективе упоредне граматике — свакако стоји. У старословенском језику постојао је глагол *додѣти* *сѣ*, *додѣх* *сѣ*, *додѣши* *сѣ* (в. Миклошич, *Lexicon*, s. v.); бугарски има *додѣя*, *додѣях*, македонски облике као *ми се*

здодеа, му се здодеало¹⁾, словеначки *dodějati, doděnem*, — све у приближно истом значењу. (Као што се види, ова реч као да је само јужнословенска).

Јагић у расправи „Das Leben der Wurzel *dě*“ (Загреб 1871) наводи на стр. 8 међу речима изведеним од корена *dě-* и *dodějati se — doděja se*. Миклошич (*Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*) и Бернекер (*Slavisches etymologisches Wörterbuch*) такође изводе овај глагол из истог корена. За ову етимологију зна и Будмани (Рјечник Југославенске академије), али не поставља питање екавског облика. После овога једва је и потребно навести као аргуменат и итеративни глагол *додидјевашу (се)* који се говори у Дубровнику (код Вука „у Дубр.“, у РЈА доста примера из дубровачких писаца, старих и нових) с икавском варијантом *додидјашу (се)* (потврде из Микаље, Качића-Миошића, Б. Кашића и В. Дошена) и екавском *додјевашу (се)*, врло ретком (забележена је у речницима од Вука наовамо, а збирка Лексикографског отсека Института за српски језик САН располаже само једним примером из књижевности: у часопису „Голубица“ из 1840, на стр. 135). Однос *додидјашу: додидјевашу* исти је као *уријашу: уријевашу*. Глагол *додидјевашу*, општејужнословенске употребе (буг. *додѣ'вам*, макед. *додевам*, слов. *doděvati*), свакако је старији од *додидјевашу*, које је одомаћено данас у већини наших дијалеката и у књижевном језику.

Али откуд онда у нашем књижевном језику источног наречја облик са *и*?

Пре свега, да ли се перфективно *додејашу* сачувало негде у нашем језику уопште?

Јесте, сачувало се. Ако погледамо кроз историју нашег језика, наћи ћемо такве облике у два стара речника. *Gazophylacium* Белостенчев (и Орловићев) из 1740 даје: *Dodějati, l. dodeati (D.) dodivam, dořzaguujem — řzaditi. dati dořzadu. Molesto, as, are, molestiam affero, molestiã afficio, molestiam alicui facio, molestus sum alicui, gravo, as. v. Bantujem. Волти-*

¹⁾ Податке из македонског језика које наводим овде в даље добио сам од друга Крума Тошева, професора Филозофског факултета у Скопљу. Ња његовој љубавности ја му и на овом месту захваљујем.

цијев Ricsoslovník из 1803 има: Dodejati, jam, jao—molestare, importunare, annojare — ungelegen seyn. Први, као што је познато, претставља углавном кајкавски дијалекат XVII—XVIII века, а други има елемената чакавског (истарског) екавског дијалекта.

Можда би се даљим трагањем могао наћи још који пример, вероватно и новији, али и ово је довољно за начелни закључак: у чакавском и кајкавском дијалекту *dodejati* је постојало. А ако се обратимо штокавском, и то данашњем, говорном језику, опет ћемо добити потврдан одговор: нашло се *додџаши* у Малом Пожаревцу (у северној Србији, у области границе косовско-ресавског и шумадиског дијалекта — збирка речи Драг. С. Остојића), *додџе се* у „Старој Србији, . . . и Врању“ (у збирци речи Тодора Димитријевића) и *додџаши се, -jām се¹⁾* у Врању и околини (збирка речи д-ра Милана Влајинца). Најзад и ја сам, испитујући банатске говоре, нашао овакве облике у многим местима јужног и средњег Баната: *додџа* Итебеј, Међа, Житиште, Фаркаждин, *додџаши* Фаркаждин, Итебеј, *додџаће* Иланча, *ддџе* Житиште, Фаркаждин, Иланча, *ддџејало* Чента, Фаркаждин, *ддџејало* Итебеј, Сефкерин, Долово, Међа.

Северна граница области где се говори облик са *е* иде отприлике реком Бегејом. Питање јужне границе остаје отворено; тек подробна испитивања, од села до села, србијанских говора у суседству Баната моћи ће показати да ли ова област има непрекинуту географску везу са тачкама које дају Остојић, Димитријевић и Влајинац. — Вероватно из Баната, а не из србијанских говора, ушло је *додџаши* у књижевни језик прошлог века у примеру: *Додџаше намъ Турци кесеџје, који су садъ веома умножили и нечувена зла одъ насъ чине* (лист „Србобран“ за 1861, бр. 78, стр. 4).

Кад је већ тако, кад *додџаши* постоји у низу говора нашег штокавског екавског дијалекта, зашто га нема и у нашем књижевном језику источног наречја?

Пре свега, постоји у екавским говорима и *додујаши*. У шумадиско-војвођанском дијалекту, који је у основици

¹⁾ И инфинитив и акценат свакако су конструисани.

нашег књижевног екавског наречја, *додијаши* је распрострањеније него *додејаши*. Област са *и* захвата северни Банат (од Бегеја ка северу), целу Бачку и, како изгледа, цео Срем, а у северној Србији такође заузима широк простор, али ближих података немамо. Једино што могу навести као сигурно јесте факат да се у Поцерини (у селу Варни) говори *додџаши* (и *додџаши*; в. М. Московљевић, Акценатски систем поцерског говора, Београд 1928, стр. 59). Овакво распрострањење облика *додијаши* намеће нам поређење са облицима *сијаши*, *гријаши*, *вијаши* и *смијаши се* (са *и* на месту старог *ѿ* испред *ј*). Ови се облици говоре у северном Банату (в. ЈФ XVIII, стр. 147), северној и западној Бачкој (в. Гласник САН, књ. I, св. 3, стр. 485, извештај Ивана Поповића), у западном Срему (у штампи се налази свеска Гласника САН у којој ће о овоме бити речи). У северној Србији забележено је такође *сијаши* у Поцерини (Московљевић, о. с., стр. IV) и у Рушњу код Београда (*сијемо*, са очигледно погрешним акцентом, у расправи Ристе Николића „Околина Београда“, Српски етнографски зборник V, стр. 969, *идоциј сам* у мојим белешкама из истог места). Врло је вероватно (за Срем, Бачку и Банат и сигурно) да *додијаши* покрива целу територију на којој се говори *сијаши*, а шири се и преко њених граница (у источном Срему, југоисточној Бачкој, у неким местима у централном Банату). То значи: варијанта са *и* експанзивнија је код *додијаши* него код осталих глагола.

Оставимо по страни питање да ли су сви ови облици нанос из икавских или јекавских говора, или се јат испред *ј* могло развити у *и* и на екавском земљишту. Дискусија о овом проблему захтева више простора и другу прилику. Међутим уколико желимо да објаснимо зашто је *додијаши* раширеније од осталих облика са *и*, не треба да изгубимо из вида могућност наслона на глагол *дијаши*, *дијам* (од дихати). Тај глагол може значити и „*ispuštati* (poput daha) miris, ugodan ili neugodan, vonjati, zaudarati“ (RJA под *dihati* 1 d). Тако се *додијаши* (од**dodĵati*) могло схватити као *до+дијаши* (уп. врло прецизну семантичку паралелу у *досмрдеши—досмрдјешу—досмрдиши* у значењу „догрдјети“).

На први поглед изгледало би да се акценатске прилике противе оваквом тумачењу (уп. акценат *dōdijāshi* или *dōdijāshi* са *dūjāshi dūjām*). Али при пажљивој анализи добија се супротан утисак. У косовскометохиском дијалекту забележен је акценат *dōdijāsh* (в. Речник Гл. Елезовића), а у Поцерини *dōdijāshi* (Московљевић, о. с., стр. 59); и један и други као да су настали наслоном на *dūjāshi*. С друге стране, за облике са кратким коренским слогом упореди податке у *RJA* под *dihati*, где се указује на честу краткоћу коренског слога овог глагола.

Кад се облику *dōdijāshi* у разним шумадиско-војвођанским говорима дода и *dōdijāsh* (*dōdijāsh*), *dōdijām* (*dōdijēm*) у косовском (в. Речник Гл. Елезовића), јасно је да појава облика са *и* у екавском наречју књижевног језика има довољно оправдања у материјалу самих екавских народних говора. Велики утицај Вуковог језика и честа употреба овог глагола у народним умотворинама само су подржали употребу облика на *и*. Она је и без тога била у складу са језичким осећањем већине писаца који су стварали наш екавски књижевни језик (Војвођана и људи из северне и северозападне Србије). Тако је облику *dōdijāshi* био утврвен пут у источно књижевно наречје. Наравно, било би неумесно, готово смешно пуристички, кад бисмо покушали да упркос свему уведемо *dōdijāshi* у наш књижевни језик. То није намера мога чланка.

Код овог глагола треба, међутим, учинити још једну напомену: у облику презента постоји разлика између Вуковог речника и Рјечника Југославенске академије. Вук има *dōdijāshi*, *dōdijām*, по њему Броз-Ивековић *dōdijati*, *dōdijām*, али у *RJA* стоји *dōdijati*, *dōdijēm* и тек у загради (*dōdijām*), уз напомену да је такав облик „потврђен на мало мјеста“. Ту се и дају ти малобројни примери један из Доситејевих басана, један из Вукових народних приповедака, један из Каваџина (сплитски писац XVIII в.) и најзад један из Канижлића (Славонија XVIII в.). Уствари, облик *dōdijām* кудикамо је чешћи него што би се, на основу овога могло претпоставити. Наши екавски говори готово и не знају за *dōdijēm*. Влајинчеви подаци из Врања и моји из Баната ту се слажу са стањем код екавских писаца. Ипак, у говору Косова

нашло се *додѝјем*, али га проф. Елезовић ставља у заграду иза свакако чешћег *додијам*. Није немогућно да је овај облик ушао готов у овај говор из јужног наречја (утицај јекавских дијалеката и иначе се јако осећа у косовском говору). Облик *додѝје* који даје Тодор Димитријевић несигуран је. Он је локализован овако: „Стара Србија, . . . и Врање“, и није сасвим јасно да ли је облик македонски или одиста врањски (или из неког трећег места). Исп. и друкчији врањски облик у Влајинца, наведен горе.

У западним крајевима *додијем*, међутим, преовлађује. Велики број примера даје RJA; за новије писце може да послужи лексикографски материјал Института за српски језик који има примере из дела Ива Типика, Динка Шимунчића, Радована Перовића-Невесињског, Ива Војновића и других. Занимљиво је да се овде Вук слаже с екавским говорима, а не с већином јекавских.

На питање који је од облика старији треба одговорити одлучно: свакако онај на *-јем*. У старословенском смо имали *доѝѣж*, *доѝѣши*; прост глагол је *доѝти* (*доѝати*), *доѝж*, *доѝѣши*. На такав првобитни облик упућују и бугарски облици, а и паралела са *гоѝти* (*гоѝати*), *гоѝж*, *гоѝѣши* и *сѝти* (*сѝати*), *сѝж*, *сѝѣши*. Глагол **do + dēiati* сродан је с овим глаголима по образовању, а добрим делом и по даљој судбини у нашем језику. *Додијаши*, *додијем* одговара потпуно типу *ѝдсијаши*, *ѝдсијем* или *ѝзвијаши*, *ѝзвијем*. Облик на *-јам* мора, дакле, бити секундаран, аналошки. Није тешко разумети како се он јавио. Друга глаголска врста спада међу ређе типове промене у нашем језику и обухвата строго ограничен број глагола, док је шеста врста једна од најширих и најпродуктивнијих. Прелажење глагола из ређег конјугациског типа у обичнији и иначе је нормална појава. Али овде је још нешто томе допринело: облици од основе презента (през. *додијем*, импер. *додиј*) у живом говору ретко долазе, најчешће се говоре аорист и перфекат — облици од инфинитивне основе. Није, дакле, чудо што је *a* из те основе продрло и у презентску. Разуме се, било би сасвим погрешно покушавати истиснути из књижевног језика било један било

други облик презента. Оба та облика освештана су употребом у нашој књижевности.

Остаје нам, даље, да се осврнемо и на једну акценатску разлику. Вук бележи *додујаши*, *додујам*, тако и Броз-Ивковић; РЈА има *dodijati*, *dodijēt* (*dodijām*); а у Београду, великом делу Србије и Војводине говори се *додујаши*, *додујам* (и *додујам*). Речник Ристића и Кангрге, у коме су у знатној мери заступљене београдске особине, даје на првом месту *додујаши*, па тек иза њега *додујаши*. Слично томе забележено је у Поцерини *додујаши* и *додујаши* (Московљевић, о. с.), у косовско-метохиском *додујаш* (и *додујаш*), *додујам* (поред овога додуше и *додујем*), затим у Малом Пожаревцу *додујаши* (Драг. Остојић, в. горе) и у Банату *додујаши*, *додујам* и *додујаши*, *додујам*. Овде Вук не иде заједно с екавцима, његов се акценат подударара с акцентом облика *додујем* у западним крајевима. Старина ће и ту бити на страни западних говора (и на Вуковој). Словеначко *dodějati* и бугарско *додѣ'я* одговарају нашем *додујаши*, а на исти облик упућује и паралела са *сијаши*, *вијаши* и сл. Очигледно је старо *dhe-*, исто као и *se-*, било под старим акутом (што је и природно), те се акценат приликом старих преношења није ни померао са првобитног места, већ је остао на њему као српски " (и словеначки '). У новоштокавском, разуме се, од *додујаши* постало је *додујаши*.

Одмах нам се намеће и питање шта је утицало да се поред *додујаши* појави и *додујаши*.

Једноставна анализа примера у Даничићевим „Српским акцентима“ даје јасан одговор на ово питање. Ако прегледамо глаголе типа *лѣдаши*, *лѣдам* одн. *вѣчераши*, *вѣчерам* (овамо спада и *додујаши*, *-ам*), наћи ћемо много глагола, али међу тим глаголима ниједан осим самог *додујаши* не свршава се на *-јаши*, *-јам*. Али ако потражимо под *вјенчаши*, *-ам* и *оружаши*, *-ам* (то је тип којем припада *додујаши*, *-ам*), затим под сродним *руковѣдаши* (које се разликује само по броју слогова), наћи ћемо много глагола са основом на *-ја*: *зијаши*, *клијаши*, *идрјаши*, *пријаши*, *сијаши*, *ујаши*, *чијаши*, *баскијаши*, *бесџијаши*, *давџијаши* се, *лелџијаши* се, *ошијаши*, *шурџијаши*, *засукијаши*, затим *челебијаши* се, *чаваријаши*, *увересијаши*.

Тип је постао продуктиван и, нарочито код глагола на *-ијаши*, шири се и даље. Ту се нашло, на овај или онај начин, у неким говорима или у многим, и *бријаши*, *-ам* и *кијаши*, *-ам* и *крјаши*, *-ам*. У речнику Ристића и Кангрге могу се наћи и други примери: *бекријаши*, *-ам*, *лакрдџијаши*, *-ам*, *ориџијаши*, *-ам*, *ракијаши*, *-ам* итд; ту је чак и *ћарлијаши*, *-ам* поред вуковског *ћарлијаши*, *ћарлиџам*. Све је ово утолико значајније што би према именицама *бекрија*, *лакрдџија*, *ракија* требало очекивати *бекријаши*, *лакрдџијаши* и сл. Тип на *-ијаши*, *-иџам* толико је јак да се њему прикључују сви новостворени глаголи на *-ијаши*. Разумљиво је, дакле, што је и глагол *додијаши* прошао истим трагом. Ту он по судбини потсећа на *бријаши* који је превалио доста сличан пут: *бриџи*, *бриџем* (исп. *дџети*, *дџеши*) преко *бријаши*, *бриџем* до *бријаши*, *бриџам* у многим дијалектима. И овај је глагол, прилазећи VI врсти, пришао у исто време и акценатском типу на *-ијаши*, *-иџам*. Из ове перспективе јасно је да није случајно промена акцената захватила само крајеве где је измењена и основа презента. Докле год *додијаши* остаје у II врсти, нема ни љгледања на акценатски тип *клијаши*. Ту је нарочито карактеристичан косовско-метохиски дијалекат, где облик на *-ам* има акценат на крају: *додиџам*, али ако основа презента остаје на *-је* задржава се и стари акценатски лик *додџем* (који одговара лику *додџем* у млађим говорима).

П. Ивић

„КОЈА СМРТ ХРАНИ, ДРУГОЈ НЕ ДА“

Ова Вукова пословица (нешто јаснија у верзији Мушкатировићевој: „Која га смрт храни, другој га не да“) има тежиште књижевног израза не толико у персонификацији смрти која човека не да другој смрти колико у апсурду о смрти која храни.

Порекло и објашњење пословице налази се у изреци из бугарштице „Попивка од Свилојевића“: Сабљом сам се хранио, од сабље ћу и умрити. Хранити се сабљом јесте „лош занат“, по изразу народне песме, занимање које у себи садржи сталну опасност од смрти. Зато је та изрека, метафорском прерадом: сабља — смрт, довела до стварања пословице као логичног закључка свог. Формирање пословице било је помогнуто, вероватно, и са друге стране: изрека из бугарштице је феудално-епска прерада јеванђелске изреке: „Ко мачем сече, од мача ће погинути“, која је својом популарношћу помогла формирању пословице.

Претпостављам један прелазни ступањ између Свилојевићеве изреке и Вукове (одн. Мушкатировићеве) пословице. Тај прелазни ступањ јесте граматичка прерада Свилојевићеве изреке у пословички облик, веран првобитном облику. Тај претпостављени прелазни ступањ гласио би: кога сабља (или: ко се сабљом) храни, од сабље умире. Сличне изреке које се налазе и у народном песништву и у пословицама — многобројне су.

Изрека из бугарштице о Свилојевићу сачувала се у још једној преради. Сама бугарштица, као целина, добила је своју прераду у десетерачкој песми „Јуришић Јанко“ (у II књизи Вукове збирке). Али десетерачка прерада бугарштице, која до појединости понавља ствари из свог извора, није сачувала

изреку о сабљи што храни и убија. Јуришић (који је заменио Свилојевића) одговара султану дивном реторском тирадом са поентом која приближно одговара Свилојевићевој изреци: „Нека мене на сабљам' разнесу, — нек погинем јунак на јунаштву“. Феудална боја се потпуно изгубила.

Изрека из бутарштице сачувала је свој књижевни облик у другој песми и у другој ситуацији, наиме у Вуковој песми „Смрт војводе Пријезде“ — у стиховима: Морава нас вода одранила, — нек Морава вода и сарани.

Леп књижевни калуп не напушта се лако ни у народном песништву, које је пуно шаблонског понављања стихова, чак и кад понеки шаблон нема смисла у другој песми и другој ситуацији. То је донекле случај и са песмом о Пријезди. Река као економски извор сасвим је природан факат у области великих северних река наших,¹⁾ али не и у области Мораве код Сталаћа.

С. Марућ

¹⁾ Песму о Пријезди добио је Вук из Земуна (в. Преписку III, 531), у обради сремског певача, управо певачице (в. белешку под песмом Љуба богатог Гавана у I књизи песама), што јасно показују језичке одлике те песме.

ИЗ ЖИВОТА РЕЧИ

МОЗОЉ, МОСУР, МРСОЉ и сл.

Постоји у нашем језику једна врло интересантна група речи — врло поучна и са гледишта семантичког развитка и са гледишта укрштања облика. Мислим овде на једну групу речи доста разноврсних, али које су све везане својим значењем и почетним сугласником *м*-. То су: *мозољ*, *мосољ*, *мосур*, *мозур*, *мрсољ*, *мрасољ*, *мразор* и сл.

Неке варијанте њихове врло су распрострањене по нашим говорима. Њихова су значења међу собом изукрштана; њихови се облици међу собом јако преплећу. Питамо се: у каквој оне стварној вези стоје, и да ли стоје уопште? Јер, као што ћемо видети, лако је показати да се у њима крију врло разноврсне етимологије.

Овде ћу прво изнети свој јужнословенски материјал, да се виде и њихова значења и њихова распрострањеност, а, тако исто, и да наведем потврду за све обличке варијанте.

І тип *МОЗОЉ*

1) *мозољ*, *мозол*, *мозој*

а) *mozolj* (pustula, ulcus; у словеначком језику, Miklosich, SEW), *mozoj* (Schwiele; у словеначком језику, *ibid.*), *mozolj*, *mozol* (ulcus, callus, pustula; код Белостенца: ulcus, suppuratio, suppuratum, purulentia, abscessus, anthrax, fistula putris; код Јамбреша: ulcus; код Волтиција: bruffolo, Hitzblätterchen; код Стулића: pustula, verruca [брадавица] — све у RJA), *mozoj* (ulcus, callus, pustula; Корчула, RJA; са $l' > j$), *mozölj* (die Schwiele; Прчањ, Озринићи, Rešetar, Der štok. Dial., 252),

мѡзѡль, (жуљ, плик; Елезовић, Речн. кос. - мет. дијал.), *мѡзѡль* (плик с водом; Вучитрн и околина, Елезовић, грађа САН), *мозољ* (*vibex*; у старословенском, Miklosich, о. с.), *мозолче* (чирић; Кичево, Т. Димитријевић, грађа САН), *мозѡль*, *мозѡлець*, *мозѡлка* (чир и сл.; Младеновѡ, Етимологически и правописенѡ речникѡ на бѡлгарскиа книжовенѡ езикѡ).

б) *мозољ* (слине; Шумадија, Т. Димитријевић, грађа САН).

2) *мозуљ*

тозуѡца (бубуљица; Оток у Славонији, RJA), *тозуѡца* (чир; Врчевић, RJA), рl. *тозуѡи* (жуљеви; С. М. Љубиѡа, RJA), *мозуљице* (маснице од удара; Змај, грађа САН), *мѡзуљ* (жуљ; Пиротски округ, С. Пејић, грађа САН), *мозуљка*, *мозуљкава*, *мѡзул'ка* („на лицу или другде“, Белић, Гал. дијал., 109—110), *мозуљка* (= алб. ‘нишан’; Галичник, Ђ. Пуљевски, Речн. ѡд три јев.², 139).

3) *музол*

тизолас (чир; Врбник на Крку, RJA).

За **музол* RJA вели да нема потврде.

4) *музул*

тизулчић (чир; Врбник на Крку, RJA).

5) *мозел*

тозелј (*cicatrix*; у словеначком језику, Miklosich, о. с.).

II тип МОСОЉ

1) *мосољ*

мосољ, *мосољци* (густе слине у носу; Лесковац, RJA).

2) *мусуљ*

Мусуљ (брдо у Србији; М. Ђ. Милићевић, Краљевина Србија, 272) — ако иде овамо.

III тип МОСУР

1) *мосур*

а) *мѡсѡр* (нос у пуре, туке; Суња у Хрватској, RJA), *мѡсѡр* (у ѡурана рошчић на челу; Банија, М. Грчић, грађа САН), *мѡсѡр* (нос преко кљуна у ѡурана; Банија, Ј. Воркапић, грађа САН), *мѡсѡр* (израштај више кљуна у ѡурана; Драга-

чево, Р. Ковачевић, грађа САН), *мџсур* (ћурану брадавица више носа; Лепеница, М. Ризнић, грађа САН), *мџсѓр* (ћуранова креста; Д. Лепеница, М. Вукићевић, грађа САН), *мосур* (креста; Крушевачка Жупа, М. Поповић, грађа САН), *мџсур* (кожа која виси ћурану преко кљуна; дуг нос; Елезовић, Речн. кос.-мет. дијал.).

б) *мџсѓр* (кукурузни клип; Херцег Нови, Вуков Рј.), *mosur* (клип; код Стулића, РЈА), *мосѓрић* (в. мосур, Вуков Рј.), *мосѓрина* (овршина [кукурузна реса]; Бока, Вуков Рј.).

в) *Mosurke* (топоним око Тузле; РЈА).

г) *mosur* (бундева; код Белостенца, РЈА).

д) *mosur* (цев; код Вранчића, Белостенца, РЈА), *mosur* (пређа на цев; Лика; код Ветранића, РЈА), *mosur* (калем; Хрватска, РЈА), *mosurati* (мотати на мосур; по Ј. С. Рељковићу, РЈА), *мџсѓр* (велика цијев дрвена што жене на њу мотају пређу, сф. калем; Вуков Рј.), *мосур качињен од дрвеша служи за мошање ѓређе* (Врћеновица, Т. Цветковић, грађа САН).

ђ) *mosur* (леденица; код Белостенца, Стулића, Ветранића, Н. Марчија, РЈА), *mosur* (бале; код Делабеле, Белостенца, Стулића, РЈА), *мосѓрина* (слина; у Лици; код Стулића, Делабеле, РЈА), *мосѓран* (у Стону: балаво мушко дете; код Стулића као придев, РЈА), *mosurav*, *-ac*, *-ica*, *-čić* (балав итд.; код Стулића, РЈА), *mosuriti* (цурити, испадати; код Стулића, РЈА), *mosur* (сузе од свеће; код Стулића, РЈА), *мџсѓр* (леденица; бале; Лика, РЈА), *мџсѓр* (ледени капавац; горња Далмација, С. Симић, грађа САН), *мосур од леда* (Далмација, Херцеговина, Ђ. Николајевић, грађа САН), *mosur* (леденица; Стон, РЈА), *мџсѓр* (сталактит; слина; Дубровник, Rešetar, о. с. 252), *мосѓр* (сталактит; слина; Прчањ, Rešetar, о. с. 252), *мџсѓр* (леденица о стрехи; Херцеговина, Л. Грђић-Бјелокосић, грађа САН), *мџсѓр* (ледени капавац; Ресава, Ђ. Мелентијевић, грађа САН), *мосур* (слина; Круш. Жупа, М. Поповић, грађа САН), *мџсѓр* (сталактит; бале из носа; Елезовић, Речн. кос.-мет. дијал.), *мџсѓр* (слинац; средњи Тимок, М. Станојевић, грађа САН).

з) *Mosurović* (србијанско презиме; РЈА) — ако иде овамо.

2) *масур*

масуръ, масуреџ, масурче (голѣма цевъ за насукване прежда, калемъ, цевъ на пушка, Младенов, о. с.).

IV тип *МОЗОР*1) *мозор*

tozor (сталактит: „tozori od klaka“; само код С. М. Љубише; RJA).

2) *мозур*

мозурџа (мала бубуљица, оспица; Црна Гора, А. Јовићевић, грађа САН).

3) *музур*

Muzur (босанско презиме; RJA) — ако иде овамо.

V тип *МРСОЉ*1) *мрсољ, мрсол*

а) *mrsoļ* (биљка ђурчија креста, *polygonum orientale*; Округ нишки, RJA), *мрџсољ* (нека биљка; у бугарском језику, RJA).

б) *mrsoļ* (бале, слине; код Стулића, RJA), *мрсбљ* (слине из носа; Елезовић, Речн. кос.-мет. дијал.), *'мрсбљ* (слина; Врање, Влајинац, грађа САН), *мрсолъ* = слина, *измрсолџи, измрсолџе* = обалави (Момина Клисура, Д. Симоновић, грађа САН), *мрсолъ* (слина; Срет. Жупа, М. Симић, грађа САН), *марсољ* (тј. *mr̥s-*; слине; Ђевђелија, Тановић, Срп. етн. зб. XI, регистар), *мрџсољ, мрџсолеџ, мрџсолче, мрсолџвѣ* (слина итд.; Младенов, о. с., s. v. мрџсенџ).

в) *Мрсаљ* (село у Србији; RJA) — ако иде овамо.

2) *мрсуљ, мрсул*

а) *мрџсуљ* (нека биљка; у бугарском језику, RJA).

б) *мрсолъ* (слина; Скопска Црна Гора, грађа САН), *мрсул* (слина; Галичник, Р. Огњановић, грађа САН), *мрсул* (слина; Дебар—Врање, М. Вељић, грађа САН), *мрџсуљ, мрџсулка, мрџсулявѣ* (слина итд.; Младенов, о. с., s. v. мрџсенџ).

VI тип *МРАСОЉ*

мрџсољка („као бубуљица“; Тимок, Д. Пантелић, грађа САН).

VII тип МРАЗУЉ

мразуљци (леденице; Младенов, о. с., s. v. мразъ).

VIII тип МРАЗОР

мразорци (леденице; Младенов, о. с., s. v. мразъ).

IX типови са елементом *п* у средини

1) *манзур*

манзур (леденица на стрехи и брковима; Срет. Жупа, М. Симић, грађа САН).

2) *мранзуљ*

мранзуљ (ледени сталактит; Белић, Галички дијал., 110),
(?) *мранцуљ* (сига; Кичево, Т. Димитријевић, грађа САН).

То су типови које сам ја нашао; а могуће је да има и других варијаната.

Сад да сведемо облике и значења.

Тип *мозољ*. Значење је ‘жуљ’, ‘плик’, ‘ожиљак’, ‘брадавица’. Имамо само један пример са значењем ‘слина’.

Тип *мосољ*. Показује два значења: а) ‘предмет настао као резултат цурења’, б) (?) ‘уздигнуће’ (име брда).

Тип *мосур*. Као што излази из примера, има опет углавном два значења: а) ‘дугуљаст предмет’, ‘дугуљаст израштај’ (калем, клип, креста), б) ‘резултат цурења’ (сталактит, слина).

Тип *мозор*. Опет два значења: а) ‘резултат цурења’ (сталактит), б) ‘бубуљица’.

Тип *мрсољ*: а) ‘резултат цурења’, б) ‘израштај’ (креста).

Тип *мрасољ*. Има једно значење: ‘бубуљица’.

Тип *мразуљ*: ‘сталактит’.

Тип *мразор*: ‘сталактит’.

Типови са *назалом*: ‘сталактит’.

Кад се, дакле, посматра наведени материјал као целина, може се рећи да у нашем језику (и неким суседним јужнослов. језицима) постоји врло распрострањена семантичка група са сугласничком карактеристиком *т* + фрикативни

дентал + ликвида и са значењем 'дугуласт предмет', 'израштај', 'резултат цурења'.

Питање је сада: јесу ли се сва данашња — несумњиво сродна — значења развила из једног основног значења? И даље: јесу ли сви наведени облици и њихова значења и у генетичкој вези — или овде имамо посла само са паралелизмом, са речима различитим по пореклу, а сличним једино формално и по значењу? И најзад — ако ове речи нису по пореклу сродне, да ли ипак међу њима постоји и каква стварна веза, или је у питању само паралелизам?

Проблем наше *m*-групе и јесте баш у томе: што пред собом имамо не само речи различитог порекла него и различитог првобитног значења.

Да видимо, зато, како стоје ове речи, ови типови, сваки понаособ, посматрани из историске перспективе.

Прегледаћемо их редом, један по један, уколико је то могуће.

Најпре *мозољ* (мозуљ). Он је са гледишта упоредне словенске граматике јасан: он је општесловенски. Наводим материјал Миклошичев (*Slavisches etymologisches Wörterbuch*), Брикнеров (*Słownik etymologiczny języka polskiego*) и Младеновљев (поменути речник): ст.сл. *мозољ* 'vibex', словеначки *mozolj* 'pustula', 'ulcus', *mozoj* 'schwiele', *mozelj* 'cicatrix', чеш. *mozol* 'Plackerei', пољ. *mozół* 'Plackerei', *mozół* 'id.', *mozolić*, *mozolisty* 'nagnioty (i na ręce)', 'blizny', 'wzrody', *modzel* 'Schwiele', горњолуж. *mozl*, украј. *mozól* '-ota 'schwere Arbeit', белорус. *mozolić*, рус. *мозољ*, дијал. *мозољ*, буг. *мозољ*, *мозолец*, *мозољка* 'жуљ'. Са индоевропског гледишта — он није сасвим јасан; RJA за њега вели да је постања тамног, да му етимологију не налази. Миклошич (о. с., s. v.) доводи га у везу са литавским *mazgas* 'nodus', са немачким *Masel* 'Narbe' [бразготина]. Брикнер га (о. с., s. v.) исто тако везује са лит. *mazgas* 'supel' [бора], 'pączek na drzewie', али и са старонем. *masca* \gg *Masche*. Траутман (*Baltisch-slavisches Wörterbuch*) узима опет уз лит. *māzgas* 'Knoten', 'zugezogene Schlinge', 'Knöpfe am Baum' и уз *mezgu* 'stricken', 'Knoten schürzen' старовисоконем. *masca*, старонорд. *mōskvi* 'Masche'. За Миклошичем иде

Младенов (о. с., s. v.), па словенску реч пореди и он са лит. *māzgas* ‘вжзелъ’, са грч. μάλωψ ‘*мозољъ*’, ‘нарастѣкъ’, средњонем. *masele* ‘пришкка’, ‘отокъ’, нем. *Maser* = жилка на дрво; али каже да слов. облик није јасан. Ја бих рекао да пред собом имамо индоевропско **m-* (*g*) - ‘израштај’, ‘чвор’, ‘ожиљак’. Била, уосталом, индоевропска перспектива јасна или не, — словенска је јасна: као што се из наведених примера види, *mozol’ь* је општесловенска реч и још у општесловенско време имала је значење ‘чир’, ‘оток’, ‘бравготина’ и сл.

Други тип који је јасан — јесте *мосур* (масур, мосор). Густав Мајер (Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache, s. v. *masúr*) изводи за Миклошичем српскохрв. *mosur*, рум. *mosor*, новогру. *масоур*, алб. *masúr* од турског *masur* ‘Роһ’, ‘Weberspule’; RJA за изворну турску реч даје значење ‘цев’, ‘калем’, ‘камиш’, ‘чибук’ (грч. *масоур* ‘цев’, ‘калем’). Младенов за бугарско *масуръ*. (о. с., s. v.) даје значење ‘голѣма цевъ за насукване прежда’, ‘калмукањ’; ‘цевъ на пушка’. Из свега излази да је изворно значење овога типа уже него у нашем језику, да је оно само ‘цев’, ‘дугуљаст предмет’, па да се тек секундарно код нас проширило и у остала значења.

Трећи тип који долази на ред, *мрсољ* (мрсуљ), — изгледа такође јасан. Истина, код Миклошича га не налазимо, а RJA не зна његову етимологију и бележи га, осим српскохрватског језика, још само у бугарском. Међутим Младенов (о. с., s. v. v. мърсенъ, мръсенъ, мърхавица) тачно доводи буг *мърсуљ* ‘слина’, *мръси*, *мърси*, ‘рѣми’ [цури из носа], *мърхавица* ‘хрема’ [кијавица] у везу са рус. *мороситъ* [‘fein regnen’] *мдросъ* ‘дробенъ дѣждъ’, *мореха*, *морозіа*, чеш. *mrholiti* ‘падамъ като мѣгла’, *mrhůlka* ‘дробенъ дѣждъ’, словеначким *mršeti* [о снегу] и налази у њему **mr-* које иде у индоевропско **mere-ǵh-*: лит. *mergūt* ‘вали дребно’, *merga*, *maṭga* ‘ситенъ дѣждъ’, грч. βροχή ‘дѣждъ’. Исп. и код Миклошича (о. с., s. v. *morsŭ*) поред рус. *мороситъ* ‘fein regnen’ још и рус. *морохъ* ‘feiner Regen’, *морозіа*, *морошка*

‘Sumpf’; лит. *mirkti* ‘nass werden’, *merkti* ‘nass machen’¹⁾. Младенов ову словенску групу даље пореди са буг. *мъркамъ*, *мърля*²⁾. Према томе би се код овог типа крило основно значење ‘квасити’ (преко ‘брљати’).

Четврти тип, *мосољ*, такође је лако објаснити. Он би претстављао, измењену у погледу вокализма под утицајем других типова, — контаминацију типа *mysol’* са речју *mysa* (исп. срп. *муса*, *муса* ‘сок из дрвета’, Вуков Рј., *мусав* ‘балав’, буг. *мусага* ‘цвѣтјастало на сирене, туршия и под.’³⁾). Као што показује руско (вулгарно) *муслить* ‘смачивать слюной’ (Ушаков, Толковый словарь русского языка, s. v.), *мусоблитель* ‘то же, что муслить’, *мусобленный* прид. од м. (ibid., s. v. v.), овај тип је, вероватно, још општесловенски. Што се тиче рускога *мосољ -сла* ‘большая кость, преимущ. бедренная’ (ibid., s. v.), не изгледа да би се са овим могло довести у везу.

Код типа *мрасољ* је јасно да ту имамо калемљење речи *мраса* на један од наших типова; а код типова *мразуљ* или *мразор* — такво исто мешање са речју *мраз* (мразуљ, мразор — сталактит).

За типове *мозор* (мозур? музур) и оне са назалним елементом — ја општесловенске или уопште јасне етимологије не налазим; њихово објашњење ваља тражити у укрштању оних типова који су нам јасни.

Као што се види, дакле, имамо посла са бар пет основних речи, и њихова значења се у својој полазној тачки међу собом знатно разликују. Неколике од тих речи су старе; једна је позајмица, али опет стара: јавља се доста рано: *мосур* постоји код наших приморских лексикографа — и на великом пространству (на запад све до Лике и Хрватског Загорја).

1) Словенске облике према индоевропским тако исто тумачи Р. Траутман (Balt.-sl. Wb., s. mergā-), али не зна за *mysol’*. Оно што о томе говори Брикнер (Sł. etym. jęz. pol., s. v. murgać) — биће погрешно.

2) Исп. и код А. В а л д е в (Lateinisches etymologisches Wörterbuch, s. v. mergae) индоевр. **merǵ-* „abstreichen“ „wischen“, **melǵ-* „mulgeo“, код Траутмана (Balt.-sl. Wb., s. marga-) рус. *марать* „schmierен“, „sudeln“. *марушка* „Fleck“, „Mal“, г.-луж. *móраć*, *marаć* „streichen“, „schmierен“.

3) У вези је са лат. *micus* итд.

Додирних тачака за мешање ових речи — сигурно је било.

Например, тип *mozol'ь* 'израштај', 'чвор' могао се додирнути са типом *masur* на тај начин што је 'израштај' могао бити 'дугуљаст израштај' (исп. код Младенова, о. с., s. v. мазија: буг. *мазија* 'шишарка на дрво кипарисъ' од грчког *μαζός* 'пшпка на грждь', *μαστός* 'нѣщо кржгло, издигнато'; или слов. *mozol'ь* 'израштај', 'чир' са лит. *māzgas* 'бора', 'чвор', 'рацзек па drzewie'). Са своје стране, тип *masur*, значећи 'дугуљаст предмет', могао је почети значити и 'дугуљаст израштај' (исп. *mōcūr* 'кукурузни клип').

Даље, између типова *mysol'ь* и *musol'ь*, са једне стране, и типа *masur*, са друге, такође је постојала додирна тачка: *mysol'ь*, *musol'ь*, као 'резултат цурења', могао је бити 'дугуљаст предмет као резултат цурења' (сталактит).

Или: тип *mozol'ь*, додирујући се по значењу са *мрска* 'бора', — могао је дати ново *мрсољ* у значењу 'израштај', што опет налазимо.

И уопште, теориски се створила многострука могућност за сва даља укрштања облика: тако је контаминацијом — за коју се више не може рећи где јој је полазна тачка — створено *мозор*; тако је поред *мразор* и *мранзуљ* образовано и *маңзур*.

Као што се види, међу облицима су везе данас врло изукрштане; а међу значењима тако исто. *Мозољ* је добило значење 'слина', које раније није имало; *мосур* је добило значења 'креста', 'сталактит', 'слина', опет која раније није имало; *мрсољ* је добило значење 'креста', а раније га није имало. Али се ипак не може рећи да сваки од ових типова има и заиста сва значења која се овде теориски могу претпоставити: *мозољ*, например, сасвим ретко значи 'слина', а никако не значи — иако би могло значити — 'цев', 'калем'; *мосур*, тако исто, није добило значење 'чир', 'бубуљица' — иако би га могло добити, иако га нови облик *мозур* има. И томе слично.

Шта то значи? То значи да ни семантичка могућност ни гласовно сазвучје није било довољно да целу ову групу потпуно изједначи, иако јој је дало изванредан општи правац развоја. Мени се чини да је овај правац јако консолидован

једним сасвим спољашњим моментом: семантичким развитком једне друге словенске групе. Мислим ту на групу *sop-* (*sopol'* — *sopiti* итд.) у словенским језицима.

Да би одмах биле јасне све нијансе, навешћу доста материјала из разних словенских језика*):

1) пољ. *sapać*, *sapić* (Mi, Br.) 'пиштати'; срп. *Сопош* — име многих извора (Вуков Pj.), у Далмацији *сѡрѡт* (RJA) 'слап', словеначки *sopot* (Mi), ст.сл. **сополъ** **соплъ** (Мл) 'водопад', 'слап', пољ. *sopl* (Br) 'извор', г. луж. *sapać* (Mi) 'вртати'.

2) Срп. *саѡа* (Mi), словенач. *sap*, *sapa* (Mi) 'дах', чеш. *sopiti* (Mi) 'дисати'; срп. *соѡиши*, словенач. *sopsti*, *sopēti*, *sopēhati*, *sopihati*, *sapiti* (Mi), чеш. *supati* (Mi), *sopiti* (Br), рус. *сопѣть* (Mi) 'дахтати', пољ. *sap* (Mi), чеш. *sorouch* (Br) 'дахтање'; срп. *саѡа* (Br) 'пара'; пољ. *sary* (у *kopi*), *sarka* (у *człowieka*) (Br) 'запаљење плућа', *sarka* (Mi) 'кијавица'; чеш. *sorouch* (Br) 'димњак'; буг. *соѡѡль* (Мл), рус. *соплѡ* (Мл) 'труба на меху'; срп. *соѡиле*; пољ. *sopiet* (Br), рус. *сопель* (Mi), украј. *сопилка* (Mi) 'свирала', 'пиштаљка'; ст.сл. **сопѣль**, **соплъ** (Mi) 'труба', **сопатн**, **сопстн** (Mi) 'дувати у трубу'; ст.сл. **сопоуѡъ** (Mi) 'siphon', **сопоѡъ** (Мл) 'канал', буг. *сопоѡъ* (Мл) 'дрвена цев за воду', *соѡъ*, *сопка* (Мл) 'цев на ѡесми'.

3) Срп. *соѡѡљ*; ст.сл. **сополъ** (Mi), буг. *сопѡљ* (Мл), *сѡрол* (Mi), чеш. *sopel* (Мл), пољ. *sopel* (Мл), белорус. *сопел* (Мл), рус. *сопля* (Мл), украј. *сопляк* *сомпель*, *ѡомпель* (Mi) 'слина'; пољ. *sopel* (Br) 'леденица'; пољ. *sopel* (Mi) 'сталактит'.

Исп. још: чеш. *sápati* (*se*) 'избрецивати се на кога' (Br), ст.сл. **сопашька** (?) 'рилица', 'сурла' (Mi), рус. дијал. *сопѡи* 'ждерати' (Mi).

Брикнер прибраја овамо и пољ. *sierać* 'вући', 'кидати', украј. *šipaty* 'id.', лужич. *seraś* 'о ударању пулса' (Sl. etym. j. p., s. v. *sierać*).

*) Miklosich, Sl. et. Wb. обележавам са Mi, Brückner, Słownik etymologiczny języka polskiego са Br, Младенов, Етимологически и правописен речникъ на българския книжовенъ езикъ — са Мл.

Изгледа да су се у овој групи опет измешале две старе речи. Брикнер словенско *sop-/sep-/sap-* цело изводи од корена који налазимо у санскр. *śat-da-* ‘глас’, ‘шум’, лит. *szapas* ‘дебло’, преко значења ‘пиштаљка’. Код Миклошича се поред словенског *sopsti* ‘дувати’ итд. — само наводи литавско *sapėlka, šapas* ‘сламка’. Траутман (Balt.-sl. Wb., s. šapō-), за Мејеом, слов. *sopo* — *so(p)-ti* везује са санскр. *śabda-* ‘глас’, ‘звук’, ‘шум’. Основно значење би, дакле, било или целој групи или делу њеном — ‘пиштати’ и сл.

Младенов ову групу, међутим, тумачи сасвим друкчије: он полази од индоевр. **s(ū)op-/s(ū)ep-/sup-*, које налазимо у санскр. *śāpas* ‘чорба’, ст. нем. *sāf* ‘id.’, лит. *sulà* ‘сок од дрвета’, алб. *ši* ‘киша’ — и мисли да је у питању исти елеменат који налазимо и у слов. *supati*. А тип *sopotь* ‘цев’, ‘труба’ изводи опет одатле. По њему би, дакле, требало поћи од значења ‘цурити’, ‘течност’.

Мени се чини да је врло тешко примити ово друго тумачење; а доста тешко и оно прво. Биће да је Миклошич био у праву кад је *sopol'ь* ‘слина’ одвојио од *sopiti* ‘дувати’ итд.: ово су по пореклу две различите речи.

Али без обзира на то јесу ли оне различите по пореклу или не — још у језику словенске заједнице оне су биле чврсто везане у једну семантичку групу; зато су и могле на нашу *m-* групу, са којом су имале додирних тачака, да утичу у правцу свођења на једну линију.

Има једна грчка позајмица која је тако исто под утицајем типа *sopol'ь* — *sopiti* проширила код нас своје основно значење. То је σίφων > *цифун*, *цифунь*, *цифун*. И у старогрчком и у новогрчком језику она има само значење ‘Röhre’, ‘Spritze’, ‘Wasserhose’, — а код нас поред *цифун* ‘узан округло отвор на бадњу код млина’ (Галичник, Р. Огњановић, грађа САН) — налазимо и *цифунка* ‘сига’, *цифкол* ‘слине’ (Видин, Т. Димитријевић, грађа САН).

Сад се поставља питање: зашто изгледа да је наша *m-* група доведена на своју данашњу линију поглавито под утицајем типа *sopol'ь*?

Због значења. Тип *sopol'ь* има значење, поред осталог: а) ‘цев’, б) ‘слина’; зато је и *мосур* тако широко развио

ова своја два значења, зато ~~о~~ у знатној мери поклопио са типом *мрсољ*. Што *мрсољ* није добио и ово друго значење, 'цев', узрок ће бити у томе што се он уопште ређе употребљава (в. горње примере) и уступа пред типом *мосур*. Тип *sopol'ь*, напротив, нема значења 'чир', 'чвор' — и зато се на тип *мозољ* и није пренело значење 'цев', као што се ни на *мосур* није пренело значење 'чир' — ма да је у мањој мери и тога могло бити. Уопште, за целу нашу *m*-групу се може рећи да се развила у зависности од групе *sopol'ь* — *sopiti*. Тиме се баш и објашњава што и поред принципске једнакости у значењу свих типова — неки лакше, а неки теже добијају ново значење. Развитак значења код речи σίφων ишао би у прилог оваквом тумачењу.

Да сведемо. Из наше анализе излази да су се на јужно-словенском терену, на широком пространству, среле овде многе различите речи разноврсног порекла. Гласовна и семантичка сличност довеле су их у везу; али прави потстицај за мешање и сливање у једну, данас чврсто везану, групу — потекао је са стране, од једне сасвим друге речи, од старог словенског *sopol'ь* — *sopiti*. Поред тога, било је у овом сложеном развитуку и споредних момената (исп. улажење речи *мраз*, *мрска*, *муса*, *мраса* — у исту сферу). Резултат је тога целог процеса: да данас сваки од наших *m*-типова има, или бар теориски може имати, најмање два значења: а) 'израштај', 'дугуљаст предмет', б) 'сталактит', 'леденица', 'слина'.

Као што се види, дакле, имамо овде и семантичких покрета (исп. *мрсољ*, 'израштај'; *мозољ* 'слина', *мосур* 'сталактит', 'креста') и гласовних типова (*мозор*, *манзур*, *мранзуљ*) који нису првобитни, нису стари, него су баш плод овог вишеструког широког додира основних типова: без тога се они не би ни јавили. Зато бисмо — на основу свега тога — овде могли говорити о „етимолошком срастању“ првобитно различитих речи у јединствену групу, коју данас више не можемо без насиља разбити.

Да би, међутим, наше излагање било потпуније, изнећемо и још неколико облика који семантички иду овамо, а настали су у вези са целокупним изнетим развитуком.

Поред типа *мосур* јавио се и тип *сомур* ‘слина’ (Сврљишки Тимок, М. Станојевић, Срп. дијал. зб. III, 190), који није проста метатеза, него сигурно резултат укрштања првога типа са *соџуљ* ‘слина’ (на истом месту, из Сврљ. Тимока).

Опет у вези са свим изнетим: *чдџур*, *чеџур* ‘trunculus’ (Вуков Рј.)¹⁾ појавило се и као *чоџур* ‘водопад’ (Сретечка Жупа, М. Симић, грађа САН); вокализам би се објашњавао лако према *мосур*, према *соџуљ* и сл. Даље, овамо иде и *шоџур* ‘извор са цеви као чесма’ (Заглавак и Књажевац, Ж. Стефановић, грађа САН), *шоџор* ‘цев’, ‘славина’ (око Тупижнице, П. Милошаковић, грађа САН). Сугласник *ш* место *ч* дошао би од неке оријенталске речи (исп. у албанском *shap* ‘allume di gossa’, Cordignano, Diz. alb.-ital. e ital.-alb., Milano 1934, s. v.; по овоме речнику реч је дошла из турског).

Овим се мој материјал исцрпљује. То, као што сам већ рекао, не значи да у оваквом обиљу типова сродног значења — не можемо очекивати и других варијаната; само их ја засад не налазим.

Поред онога што овај изнесени материјал даје за развитак помињаних речи и за географију њиховог простирања — он је и принципски врло интересантан. И то због тога што показује како у груписању семантички сродне лексике реални моменат, стварно значење речи, може да буде много значајнији од историског момента, од принципа основног етимолошког значења.

И. Појовић

¹⁾ Исп. *чай*, *чайорак* итд.; (два) *чдџура* ‘чворуге’, ‘пања’ (Милетић, Црн. говор, СДЗб IX, 586). РЈА мисли да су у питању слов. речи.

ТЕРМИНОЛОГИЈЕ И ТЕРМИНОЛОШКА ПИТАЊА

„СМРЕКА—КЛЕКА—БОРОВИЦА“ и „СМРЧА—ОМОРИКА—СМРЕКА“

У 7—8 св. II књиге (1950) нашег језика сјетио сам се предратне „Средњошколске терминологије и номенклатуре“ коју је 1934 г. издало Министарство просвете у Београду и која би по моме мишљењу требало да постане „полазна тачка, темељ за наш даљи рад“ на пољу сређивања шумарске терминологије. Ту сам имао у виду биолошки или — како га још називају — „чисто шумарски“ сектор шумарске стручне терминологије, не мислећи да ће се тиме обухватити сва терминолошка проблематика ове наше важне привредне гране. Онај други, не „шумарски“, већ дрвноиндустриски, сектор шумске производње упућен је да тражи други ослонац за свој рад на сређивању терминологије, о чему ћемо касније имати прилике да говоримо.

На поменутом мјесту рекао сам и то да би детаљна анализа појединих свезака тога издања предратног Министарства просвете (напр. књиге II свеске 1: „Ботаничка терминологија“) могла открити у томе дјелу „покоји пропуст и омашку, покоји израз који би требало замијенити којим другим, бољим“ ако будемо полазили са гледишта шумарске, агробиолошке, воћарске итд., а не ботаничке терминологије. Неки су то схватили као да нас предња реченица упућује на разилажење путева којима ће кренути терминологија опште и теориске ботанике на једној страни, а терминологија примијењених ботаника на другој страни. Такво разилажење не мислимо и не желимо пропагирати. Шумарска и ботаничка дисциплина

морају имати једну заједничку терминологију базу. Ако има и ту изузетака, они ће бити ријетки и за сваки конкретни случај логички оправдани. Дакле, у принципу смо за јединство тих терминологија и за приоритет ботаничке терминологије свугдје гдје се назире могућност разилажења у напријед истакнутом смислу. Једино ондје гдје шумар већ има свој изграђени и стални термин, а ботаничар још лута, још се не може одлучити, — једино би ту терминологији шумара требало дати предност. Ево за то неколико конкретних примјера.

Ботаничар разликује „*липу*“ *Tilia platyphyllos* Scop. и „*липолист*“ *Tilia cordata* Mill. Иако је коријен такве диференцијације регионалне природе¹⁾, она има своје оправдање са систематскоботаничког гледишта. За шумара су те двије врсте рода „*Tilia*“ претставници једног те истог рода: он их као такве „*осјећа*“ не упуштајући се у то да ли му је истанчан и жив тај осјећај за диференцијацију или је можда попустио, отупио. И привредно, и технолошки и дендролошки — сувише су близу те двије врсте да би иједан шумар осјетио потребу да при диференцирању иде даље од разликовања *бијеле* и *црне* одн. *рâне* и *касне липе*. Кад се овоме дода да се гледишту шумара придружују и остале привредне гране (напр. и фармацеутска индустрија), — оправдан је и на своме мјесту предлог да термин „*липолист*“ (стр. 21 „Средњошколске терминологије Мин. просвете“) изостане из јединствене српскохрватске ботаничко-шумарске терминологије.

Напротив, двије врсте граба истога рода *Carpinus* (друго је прии гроб, који и спада у други род: *Ostrya*!) шумари „осјећају“ као двије различите биљке, јер су њихове шумско-привредне и еколошке карактеристике потпуно различите. Зато шумари узимају назив *граб* за врсту *Carpinus betulus* L., а *кукриком* зову „бели грабић“ наших ботаничара и фитоценолога (*Carpinus orientalis* Mill.), без обзира на чињеницу што је и ријеч *кукрика*, можда, још уже регионалне употребе него ријеч „*липолист*“.

Треба све свести на праву и стварну мјеру, не плашећи се регионалног обиљежја једне ријечи, стручног израза или

¹⁾ Друга се ријеч чује у Србији и Црној Гори.

тремина, јер „нема ниједног од овде поменутих крајева из којих Вук не би речничко благо унео у свој речник“²⁾; али, с друге стране, треба избјежавати свако неосновано и насилно и, што је главно, *непотребно* увођење провинцијализама у терминологију. Потребу — тј. „потребно“ и „непотребно“ — процијениће само стручњак наоружан знањем у својој (конкретно шумарској) струци и интуицијом, осјећањем језика. Ми знамо да је та способност, то развијено осјећање, прилично ријетко; и зато додајемо: „а *последњу и одлучну ријеч рећи ће филолог, наоружан и знањем и интуицијом*“. Он ће најлакше измирити ботаничаре и шумаре узевши као начело приоритет ботаничке терминологије. Међутим тамо гдје ботаничар каже „пунодрван“ (њем. *vollholzig*), а шумар се више оријентисао на народни израз „једар“, треба да одлучи филолог који ће се термин усвојити, као и горе у случају „липе“ и „липолиста“, „граба“ и „кукрике“.

Нисам могао а да се не дотакнем ових неколико примјера, јер је излагање увијек штуро кад се писац ограничава на констатацију: „требало би ово и ово, али уз извјесне изузетке“. Ствар постаје одмах јаснија и приступачнија ако се каже *кад* су ти изузеци пожељни и потребни по мишљењу писца, што ипак не значи да писац претендује на монопол и „непоколебљивост“ својих премиса. Већ се и сад јављају гласови да је такав начелни приоритет ботаничке терминологије у односу на шумарску непотребан и неоправдан; него да треба у случају неслагања ријечи и израза дати увијек предност оној грани која се том ријечи *чешће* служи. У томе би случају за називе дрвећа, за својства дрвета као материје, за извјесне карактеристике шуме као специфичне биљне асоцијације итд. били мјеродавни термини *шумарски*, а не ботанички, и такве би термине у интересу сређивања и изједначавања наше заједничке терминологије морали прихватити и ботаничари.

Сматрам да су у већини случајева јалове, беспредметне и сувишне начелне дискусије: којој ће се грани привреде

²⁾ А. Белић, Наш језик, стр. 105 (1950). Под „овде поменути“ крајевима академик Белић подразумијева „све штокавске дијалекте који су у основици књижевног језика Вуковог“, а и чакавске и кајкавске говоре.

дати предност при изједначавању терминологије; али су још мање на своме мјесту дискусије које се понекад чују: да ли треба „хрватској“ или „српској“ ријечи дати начелни приоритет у извјесној грани народне привреде.

Како у првом тако и у другом случају одлучиће сама ријеч, њезин облик, садржај, поријекло, распрострањеност и подесност да буде стална „етикета“ за дотични предмет, рад, процес или особину.

Ко је пажљиво проучио цитирану „Терминологију и номенклатуру“, опазио је, сигурно, да су у њима заступљени и дотадашњи српски и дотадашњи хрватски изрази, а морао је опазити и то да је за одабирање тих израза — час српских, час хрватских — постојао један строги и досљедни критериј, увијек један те исти: која ријеч одн. израз више одговара духу српскохрватског књижевног језика, „општој“ или „опћенитој“ његовој правилности.

Ово напомињем зато што је још онда, тј. 1934 године, кад је изишла „Средњошколска терминологија“, било покушаја да се „утврди“ бројни однос српских и хрватских ријечи у изједначеној биолошкој терминологији, а како је тај покушај потицао од људи који нису имали ни потребног осјећања ни довољног знања језика, то се читава ствар готово претворила у лакрдију. И док су једни тужно климали главом не нашавши у Ботаничкој терминологији ни „пасуља“ ни „шаргарепе“, дотле су други разочарано затварали књигу не схватајући зашто је нестало „старих, добрих“ хрватских ријечи: пуч, станица, плојка, њушка. Ти људи нису хтјели да виде да је читава градиво проткано једном унутрашњом логиком, а нису ни могли то да виде, јер им је та логика — *логика језика* — била страна и неприступачна.

Утолико је потребније да се осврнемо на неколико термина и ријечи из исте свеске „Средњошколске терминологије и номенклатуре“ које нису у складу с том општом логичном и досљедном линијом.

На стр. 17 стоји ријеч *клекиња*, која значи *fructus juniperi, Beere des Wachholdes*. Та је ријеч образована сасвим правилно: по аналогiji на дудиње, глогиње и сл. Штавише, у извјесним нашим крајевима, у западној Србији напр., та се

ријеч доиста употребљава у народу. Али постоји једна озбиљна сметња да та ријеч уђе у нашу изједначену терминологију.

Наша скромна — свима позната — боровица (*Juniperus communis* L.) није имала среће да постане примјер уједначености наше народне терминологије. Узео сам ријеч „боровица“, а не коју другу, можда нам овдје ближу, зато што се за ту ријеч одлучила „Ботаничка терминологија“ (стр. 6). Ријеч „боровица“ чује се у сјеверној Хрватској, у цијелој Славонији, великом дијелу Далмације, у појединим мјестима западне Херцеговине и у западном Срему. Тако се та биљка зове — уз незнатне изузетке — и у свим срезовима Кордуна, чак и у оним гдје је проценат српског живља већи од 90%. *Уту* (као ни *Сава*) та ријеч *нигдје није пријешла и народима Босне потпуно је непозната*. Мање је одређена граница те ријечи у Лици, јер се личка Пљешивица колеба између „смреке“ и „боровице“, а још јужније (Д. Лапац) казив „боровица“ скоро се и не чује. Босна и Херцеговина досљедно зову *Juniperus*-а: „смрека“, „смреква“, „шмрека“, „смрика“ и „шмрика“. У јужној Далмацији чује се и ријеч смрич, која највише важи за једну сродну и врло сличну нашој боровици биљку: *Juniperus oxycedrus*. Дрина (особито у доњем току) сачињава једну нову, такође врло изразиту, границу између „смреке“ и „клеке“, као што је Сава граница „боровице“ и „смреке“. Ако пођемо даље према истоку, непримјетно улазимо у подручје „веће“, које се не завршава на бугарској граници, него је прелази за једно стотину километара, док не освоји бугарска ријеч „хвойна“. Интересантно је да се и у Бугарској може чути ријеч *смрика*.

С обзиром на чувену ракију/клековачу, можда би заиста требало од свих тих силних синонима изабрати клеку као ботанички термин за биљку *Juniperus communis*. Ово није учињено вјероватно из разлога што у западном дијелу српско-хрватског језичког подручја народ зове „*клеком*“ сасвим другу биљку: то је — *Pinus montana*, једна врста планинског бора, становник највиших наших предјела, гдје климатске прилике силе бор да „*клекне*“, да се претвори из стаситог јунака у ниски жбун што клечи на голем, буром и снијегом изглоданом кречњаку. По тој биљци, а не по боровици — *Juniperus*,

названа је планина Клековача у Босанској Крајини, а исто тако и планина Клек више Огулина. Назив „клека“ („клековина *Pinus montana*, н. *Legfohre*“) озваничила је и „Средњошколска терминологија Министарства просвете“ (стр. 17). Према томе, не може се тим истим именом звати једна сасвим друга биљка, чак из друге ботаничке породице. Остала су нам, дакле, још три назива: смрека, вења и боровица. Назив „смрека“ није прихваћен јер је то књижевни, научни, стручни и службеношумарски назив дрвета *смрче* за читаву половину територије ФНРЈ. Остављајући засада на страну питање да ли та ријеч и у народним говорима има онолику распрострањеност као у службеном саобраћају, морам истаћи да се од Сремске Митровице до Трста и од Печуја до Пељешца смрча — *Picea excelsa* Lam. — зове „смрека“ у свима словеначким и у свима хрватским ђачким читанкама, службеним списима, шумско-казненим регистрима и лугарским мануалима. Било би незгодно кад би у званичну, изједначену терминологију ушла та иста ријеч са сасвим другим значењем: са значењем *Juniperus*, а не *Picea*.

Шта да кажемо о вењи? Њезина је распрострањеност много мања: обухвата на нашој националној територији око 18 срезова (према мојим засад оријентационим подацима), а нема никаквих других разлога да би се у нечем другом истакао њезин приоритет.

„Боровица“ је, према томе, сасвим логично и апсолутно досљедно општој линији и „општој“ и термилолошкој „правилности“ унесена у ботанички стручни рјечник.

Напротив, нелогично нам се чини кад поред *клековина* = *Pinus montana* читамо *клекиња* = *fructus juniperi*. Осим тога требало би поменути још и ово: народ не зове саму биљку клековином, него *дрво* те биљке (исп.: буква — буквина, јела — јеловина). Према томе, клековина је више *технолошки*, а не *ботанички* појам, и било би можда још правилније умјесто „клековина l. *Pinus montana*“ узети ријеч „клека l. *Pinus montana*, н. *Legfohre*“, док би ријеч „клекиња“ из стручног термилолошког рјечника уопште испала.

Да неко не рече да сам се ограничио на овај једини пријер, а уједно и да се не удаљим од клеке — боровице —

веће — смреке (*Juniperus*), навешћу још једну ријеч око које ће се још ломити копља ако дође до дискусије — да ли ћемо усвојити дефинитивно и заувјек терминологију из 1934 год. (одн. допунити је тамо гдје је то потребно) или ће се терминологија подврћи још једној, посљедњој и коначној ревизији.

Мислим на ријеч „смрека I. *Picea excelsa*, н. *Gemeine Fichte*“ — стр. 36 Ботаничке терминологије. Већ је речено да двије наше републике, Словенија и Хрватска, немају другог званичног назива за смрчу осим ријечи „смрека“. У народу (Лика) често се чује ријеч *оморика*, дакле та се ријеч чује не само у границама Народне Републике Босне и Херцеговине него и изван тих граница. Што се тиче читаве Босне — можемо ту чути и ријеч „смрча“ и ријеч „оморика“. Оморика је чешћи и изворнији, „народскији“ израз. Нико ме овдје не смета што је у стручној ботаничкој литератури, још од Панчићева времена, усвојен тај назив само за Панчићеву оморику: *Picea omorica* Panč. Оморика је за Босанце свала смрча: и она обична, распрострањена по цијелој Југославији и по цијелој Европи, и она ендемска, које нема нигдје на свијету осим у западној Србији и источној Босни (*Picea omorica*). Али свака ће разумјети ако се каже „смрча“. Многи тако и говоре. Напротив: ако се рекне „смрека“, мало ће ко разумјети, свака ће мислити да се ради о смреци - боровници. У Србији се то дрво свугдје зове *смрча*; ријеч „*чам*“ има или шире значење (обухвата смрчу и јелу заједно) или се односи само на јелу. Црногорци зову то дрво смрча или смрч. *Смърча* га зову и Бугари.

Већи дио народа Југославије зна или разумије ријеч „смрча“ у оном значењу у коме је српска књижевност, српске школе и српске установе двајкада употребљавају.

Изгледа да су поједини хрватски научници - писци стручних шумарских дјела схватили потребу да личним примјером покажу пут ка уједначењу терминологије, и међу првим ријечима била је смрека (*Picea excelsa*, *Fichte*), које су се они, за љубав тога, једноставно одрекли. У одличном уџбенику из дендрологије који је написао професор Загребачког универзитета Милан Антић (Хрват с Велебита) стоји *смрча Picea excelsa*. Мало је парадоксално што у уџбенику ботанике

за V разред гимназије који је написао др Стеван Јаковљевић, професор Београдског универзитета, на стр. 160 (и даље на стр. 161) читамо „смрека, смрекове шишарице, смреково дрво итд.“

Макар био то и најплеменитији знак узајамног споразумијевања, попустљивости и слоге, — писмо се тиме ни за један корак приближили циљу којем тежимо. онако исто као што би нам врло мало користило кад би „пасуљ“ и „шаргарепа“ осванули у загребачким уџбеницима ботанике, а у београдским — „станичје“ мјесто „ткиво“.

А. Паунов

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. Акцент прилога времена садашњег.

Ретко је која јавна приредба, а да нам рђаво и скроз неправилно изговорени ови прилози не вређају ухо. Чујемо стално: *носѣћи* м. *нѡсѣћи*, *уѡправљајѹћи* м. *уѡправљајѹћи*, *куѡујѹћи* м. *куѡујѹћи*, *ѡривикавајѹћи* м. *ѡривикавајѹћи*, *уѡѡшребљавајѹћи* м. *уѡѡшребљавајѹћи*, *ѡтрајѹћи* м. *ѡтрајѹћи*, *ѡружајѹћи*, м. *ѡружајѹћи*, *казујѹћи* м. *казујѹћи*, *верујѹћи* м. *вѣрујѹћи* и сл.

Из ових примера, а таквих би се могло набројити на хиљаде, види се јасно да се акценат првих слогова преноси на дужину која је иза акцента, и то у облику узлазног акцента. Све то необично пара уши. Истина је да је такав пренос акцената дијалекатска или језичка обична црта словеначког језика или кајкавског дијалекта, напр. у словеначком језику: *nesóč*, *tekóč*, *svetéče* и сл.; у кајк. *kradúči*, *zovúči*, *premišlajóč*, *zgaňajóuči* и сл. (све по Ваљавцу, *Rad* 110, 1-10). Али нема никаква разлога преносити то и у наш књижевни говорни језик. Када људи у чијем се домаћем говору налазе те црте употребљавају у свом српском говору те особине, то се може разумети, а и не дира човека много, јер је код њих обично и у другим правцима акценат и изговор гласова неисправан. Међутим када се то чује од иначе одличних претставника нашег језика, у чијем се домаћем говору ти прилози правилно изговарају; онда се то никако не може одобрити.

Правило о наглашавању прилога садашњег времена није нимало сложено. Обично може послужити за то треће лице множ. сад. времена: какав је акценат у облику тога лица, такав је обично и у прилога. Код горњих примера: *они нѡсѣћи*, *уѡправљајѹ*: *уѡправљајѹћи*, *куѡујѹ*: *куѡујѹћи*, *ѡривикавајѹ*:

иpивикавајући, уиошребљавају: уиошребљавајући, ипpају: ипpајући, оpужају: оpужајући, казују: казујући, вѣрују: вѣрујући итд. Као што се види, код свих горњих случајева, који су насумце узети, правило о једнакости акцента прилога времена садашњег и трећег лица множ. сад. врем. — вреди у потпуности. Али то је само она већина случајева о којој је напред говорено; у мањини случајева акценат је као у инфинитиву. Напр. код глагола типа *радиши: радим* прилог врем. садашњег гласи: *радећи*, а не *радјећи*; тако и код свих осталих те врсте: *блудећи, бранећи, бунећи, вабећи, вршећи, њавећи, градећи, грдећи, грешећи, дрешећи, дружећи, жуљећи, значећи, јурећи, љубећи, мурећи, мрсећи, прешећи, служећи, шврдећи, шребећи, хвалећи* итд. Тако и код глагола типа *ионешаши: ионећем*, којих има врло мало. Код њих имамо такође у прил. сад. вр. *ионећући*, а не *ионећући*; тако и код глаг. *кокодাকাши: кокодачем, кукуречем* и сличних, којих такође има врло мало, имамо: *кокодачући, кукуречући* и сл.

Са глаголима *радиши: радим* слажу се у акценту и глаголи типа *иисаши: иишем*, па и ту имамо у прилогу сад. врем. акценат као у инфинитиву: *иисући, вичући, дишући, нижући, сиружући, лежући, прежући* и сл. Овамо иде још покоји глагол и других типова, напр. *мреши: мрем, мру*, али *мрући*. Али таквих има сасвим мало.

Има, најзад, једна група глагола која има акценат на дужини, и то у облику '. То су глаголи типа *желеши: желим: желећи*; тако: *бежећи, бојећи се, врвећи, горећи, грмећи, лежећи, држећи, лешећи, седећи, шрчећи* и сл.; такво је и *хошећи* које има и *хошећи*. Али данас се са поузданошћу може рећи да ти глаголи, поред акцента који одговара Даничићеву и Вукову, имају и у овим случајевима обично: *желећи, бежећи, бојећи се, врвећи, горећи, грмећи, лежећи, држећи, лешећи, седећи, шрчећи* и сл., тако да се они потпуно слажу са глаголима типа: *зеленеши: зеленећи, црвенећи* и сл. који тако гласе и код Вука и Даничића. Као што се види, и у том једином случају у духу горњих образовања, иако по пореклу друкчијих, има јаке тенденције у данашњем говорном књижевном језику да се сведе на акценат презента (односно и инфинитива: *желеши, желим: желећи*).

Акценатска анкета која ће обухватити све штокавске говоре и са пренесеном и непренесеном акцентуацијом показује: који је акценатски тип и у овом случају најраспрострањенији. Али то нинајмање не треба да утиче да се не клонимо погрешних акцената у ових прилога који се све више и сасвим непотребно и неумесно шире.

А. Б.

2. *Упоредо испружени, с на сѣрану нежно полеглим главама.* — Предлозима те у српскохрватском језику ближе одређује падежни однос и они стоје уз имена (најчешће уз именице) одређујући положај или било какав однос према њима. Наш језик, према томе, не трпи два предлога један до другог докле год они чувају своје право предлошко значење. Зато предлози *с* и *на* у горњој реченици морају доћи уз одговарајуће именице; дакле: *с главама нежно полеглим на сѣрану*.

3. *Коме свакако није ни ђало најамеш.* — По нашем правопису предлог и именице пишу се заједно кад значе прилог (или предлог), јер у тој вези или предлог или именица или оба дела не задржавају своје основно значење, а одвојено кад оба дела задржавају своје основно значење. У нашем примеру *најамеш* значи *на ум* и пише се одвојено, тј. *на ђамеш*. Када би оно значило *наизусџ*, писало би се заједно.

4. *Земља која је... била разорена и ђоклана ђо легијама безбројних агресора.* — У првим годинама свога излагања „Наш језик“ је у неколико наврата упозоравао на овај варваризам у употреби предлога *ђо* (в. НЈ I, 220, II, 56 и III, 100, 221, 254). Но ево га, опет се појавио, овога пута у једном врло истакнутом листу, употребљен од једног још истакнутијег књижевника (или како би се у духу те употребе рекло: *ђо једном још истакнутијем књижевнику*).

Предлог *ђо* има више значења (в. Руков, Броз-Ивековићев речник и друге речнике), али не оно које му је овде дато. То је страни утицај: у француском *par*, у немачком *durch*. У српскохрватском језику може бити само *од*; дакле: *разорена и ђоклана од легија безбројних агресора*.

С. Б. М.

Наш језик излази месечно у свескама од 2 до 3 табака или један-
пуш у два месеца у свескама од 4 до 6 табака; десет, односно пет
свезака, чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. — Годишња
преплатна износи 100.— дин., број 10.—, односно 20.— дин. Преплатна
се шаље Научној књижари, Хилендарска 7 (са ознаком „за Наш
језик“), чековни рачун 102-901880; телефон 29-012. Рукописе слаши
коме од чланова Уређивачког одбора или Браниславу Милановићу,
секретару Одбора, Семинар за лингвистику, Филоз. факултет, Београд.

Научна књига ича старија (предратна) годишња *Нашег језика*
(од год. II - VII и год VIII св. I) која се могу добити по цени од 50 дин.
свака година, свеска 5 дин.

Штампарија и књиговезница „Научна књига“ — Београд, Ул. Нар. фронта 12.

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

Naš jezik

LIBRARY

AUG 15 1951

UNIVERSITY OF CALIFORNIA

НАШ ЈЕЗИК.

nov. serija

НОВА СЕРИЈА

Књ. II — Св. 5-6

БЕОГРАД 1951

СА Д Р Ж А Ј

	Страна
1. <i>Уредништво</i> : У интересу што боље књиге	151
2. <i>Св. Марковић</i> : О променљивости броја <i>два</i>	155
3. <i>М. Стевановић</i> : Значење неких стихова из Његошове <i>Луче</i> микрокозма	162
4. <i>Б. Милановић</i> : О писању <i>ј</i> у промени страних именаца м. рода ^м	168
5. <i>Ј. Радуловић</i> : Једно језичко објашњење <i>Кочићеве Суданије!</i>	173
6. <i>Св. Предић</i> : Непотребни варварџми	187
7. <i>Авица Шаулић</i> : Језичко значење и пословице	196
8. Из живота речи:	
1. Значења глагола <i>гласати</i>	202
2. Неколико прилога речнику нашег језика	205
9. Језичке поуке	220

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

др Александар Белић, Глиша Елезовић, др Радомир Алексић,
др Михаило Стевановић, др Радосав Бошковић,
Бранислав Милановић и Игрутин Стевовић

Научна Књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД, 1951

НАШ ЈЕЗИК

Књига II

Нова серија

Св. 5—6

У ИНТЕРЕСУ ШТО БОЉЕ КЊИГЕ

Ми смо већ помињали да су се услови за добру књигу знатно поправили свугде у нашој земљи. Иако хартија још није увек на довољној висини, морамо поменути да и у Београду излазе књиге у доброј техничкој опреми — можда не у таквој мери као у Љубљани или Загребу, али се јављају. Иако штампарска вештина није увек код нас (мислимо у Београду) на довољној висини, и ту се већ много штошта поправило и има изгледа да ће се поправити у потпуности. Наша издавачка предузећа постарала су се да свака књига има свога „редактора“ и „коректора“ (само у ређим случајевима редактор и писац или преводилац књиге су једно исто лице). О њима, редакторима и коректорима, хоћемо да проговоримо неколико речи, јер и они данас у извесној мери деле одговорност за квалитет књиге, наравно, остављајући главну одговорност писцу или преводиоцу.

Установа редактора и коректора као сталних звања која се брину, заједно са писцима и издавачима, о ваљаности књиге коју какво књижарско предузеће издаје — релативно је нова; зато она нису, можда, ни израђена у појединостима. Да покушамо, на основу искуства које стичемо читајући књиге са означеним пуним именима редактора и коректора, што показује и њихову јавну одговорност, — да приђемо овом питању мало ближе.

Посао коректора очигледно је технички, наравно, у ширем смислу речи. Његов је задатак да познаје врсте штампарских слогова, да се не би допустила неједнакост у словима и да би се исправиле друге недоследности које фактори

штампарија често пропуштају да исправе или и сами недо-вољно добро што ураде. То се догађа доста често. Друга је страна тога задатка у исправљању погрешака у слагању. Није довољно извршити само једно читање тзв. прве коректуре, већ је потребно исцрпно читање текста најмање у још једној коректури, а, ако су мешовити текстови са језицима мало познатим слагачима, и више пута. То је особито потребно ако је слог машински који при најмањој поправци тражи исцрпно читање стране на којој је поправка извршена. Напоследку, задатак је коректора да изврши поправљање и уједначавање у правопису, и то у свима правцима, ако је каквих омашака, недоследности или неједнакости остало у тексту пишчеву или преводиочеву.

Много је сложенија дужност редакторова. Његова је дужност да се брине о исправности текста, донекле и по садржини, а, углавном, о стилу и језику. То не значи да редактор може по својој вољи мењати садржину, стил и језик пишчев. Али је његова дужност да скрене пажњу писцу или преводиоцу на какву рогобатност у стилу или неправилност у језику. Те поправке он мора вршити у споразуму са писцем. У случају да писац не хтедне ни на што пристати, и онда када су грешке очигледне, редактор не може примити одговорност за свој удео у књижевном делу и најбоље је да се тада повуче, све док предузеће не би јасно одредило и дужности и права редакторска на која би и писци пристали и обавезали се да их поштују. Без тога би и сама установа редакторства била илузорна. Ми бисмо ишли још и даље и рекли бисмо да је дужност редактора ако опази и какву недоследност у садржини да на њу скрене пажњу писцу; али мислимо да те врсте редакторске примедбе не би смеле бити обавезне за писце.

Све напомене ове врсте тичу се текстова који су у потпуности уређени за штампање, а не и дела која редактори рукописа уређују, тако да и језичких, и стилских, а, поготову, садржајних грешака у њима не би смело бити много. У случају да таквих грешака има много, рукопис би морао бити враћен писцу или преводиоцу да га исправи. Али често, и поред велике пажње, омакну се грешке различне врсте

оним писцима и преводиоцима којих је пажња и сувише усретсређена на садржину дела. Ту редактор може бити врло користан.

Дужност коректора и редактора је чисто социјална. Они врше оне функције које им налажу исправан стил и исправан језик. Зато им писци, исто као и само друштво, морају бити захвални ако изврше с успехом свој задатак. Јер велики број штампарских грешака одвраћа читаоце од књижевних дела и навикава их на аљкавост у послу, а језичке и правописне грешке заразне су као све што се пушта у друштвени промет као правилно или општепримљено и онда када није такво.

Овде морамо учинити неколико потребних ограда. И коректор и редактор морају бити на висини свога посла. Данас се то не може рећи за многе које предузећа објављују као такве. Управо, у два правца њихов је рад за осуду: и онда када пропуштају, готово на свакој страни оригиналног или преведеног дела, понешто што је могло и морало бити исправљено, и онда када су сувише ревносни у своме послу и исправљају сувише, уједначују и стил и језик писаца према своме недовољном познавању и једног и другог. Иако су позвани да помогну и писцу и јавности, они им тада само одмажу, сводећи често лепе особине језичке на њима познате граматичке калупе, сувише уске и неправилно схваћене да би се сва многостручност и лепота и мисли и језика могла осетити. Такво уједначавање није у духу Вукову, није у духу непосредности и пуне народности нашега језика.

Када се од коректора и од редактора тражи добро познавање посла који раде, мора им се осигурати и начин да дођу до потребних знања. Ми не можемо улазити овде у појединости, али мислимо да би за коректорски позив био довољан (поред средње школе) и какав специјални курс ове врсте, да не би и несвесно уносили своје грешке у пишчев текст, као што, нажалост, још увек бива. Међутим за редакторски позив морало би се тражити и много више. Можда би се у крилу Новинарске академије могло организовати и једно и друго, пошто у њој има већ пре-

давача за стручне предмете који се од њих траже. Можда би се то могло и како друкчије организовати. У сваком случају, у интересу је наше културе, књижевног језика и усавршавања наше књиге да се и у том правцу предузму потребне мере. Овако често и најбоље намере у овом правцу издавачких предузећа пропадају без видних резултата.

Уредништво

О ПРОМЕНЉИВОСТИ БРОЈА ДВА

Један наш приповедач у једној својој збирци приповедака употребио је овакву реченицу: „Држећи крстове око врата двама прстима...” Облик *двама прстима* био би, са чисто граматичког гледишта, правилан јер у нашим граматицама стоји да је број *два* променљив, а његов инструментал гласи *двама*. Но и поред његове правилности, облик *двама прстима* звучи необично. Потврду томе налазимо у граматицама: „Напред наведене реченице (Поред тих *двају* ораха налазиле су се и две јабуке. А с ових *двеју* јабука деца су набрала пуну корпу) обичније су у облику: „Поред та два ораха... А с ове две јабуке...” (Алексић—Стевановић, Граматика срп. језика). Ово се, истина, односи на број *два* (*две*) уз предлоге, али и у употреби без предлога постоји тенденција да број *два* (то вреди још више за бројеве *три* и *четири*), слично бројевима од *пет* навише, постане непроменљив, односно да се његова промена што више ограничи.

Још Вук је у својој Граматици објављеној у I издању Рјечника (1818) констатовао да се „два, три, четири, склањају само у женском роду”. У II издању Рјечника (1852) Вук, међутим, даје и једну потврду за промену мушког рода у стиховима из народне песме „Јакшићеви двори похарани”: Она поји по путу путнике | А за здравље *двају браће* своје (Срп. нар. пјесме, књ. II (1865), стр. 622).

И Даничић у Малој српској граматици, 1850, држећи се Вука, вели: „Од *два* мијења се само женско *двеје*, тако се и *три* а и *четири* мијења само за женски род”, — да би доцније унеколико изменио своје мишљење, утврђујући

да се „у бројевима *два, оба, три, четири* нерадо мијењају облици, као што су се у осталијех са свијем престали мијењати”. (Облици српског или хрватског језика 6, 1872, стр. 46). Али он сам, како вели Маретић, нигде не употребљава облике мушког рода.

Од Вукова времена наовамо употреба облика *двају* и *двама* није тако ретка. У грађи Института за српски језик САН, која обухвата период од 150 год. (цео XIX и прву половину XX века), налазимо око двадесетак примера са овим облицима: [Множителъ]... не мора бити ... једног рода с другим двама бројевима (Шпанић, Рачуница, 1853, стр. 51); у двама тим домовима укрштају се... разне класе, друштвене (Миловановић М., О парламент. влади, 1888, 15); Да рјеше неспоразумљење њеко међу митрополитом... и двама епископима (Милаш, Правила прав. црк. II, 1873, 60); Кад ме види прво јутро међу двама дјеверови (Вила, 465); О равноправности може се говорити међу двама народима (Цесарец, Књиж. републ. 1923, 82); Насеља су на овим двама елементима језерске пластике (Срп. етн. зб. XXI, 1921, 167); Према овим двама правилима (Економист 1912, 1/2); Дискусија се задржала на тим двама питањима (Гласник Југ. проф. друштва XII, 1931, 338); Види се по двама записима на његовим књигама (Т. Остојић, Захарије Орфелин, 1923, 25); Како ће се све то поравнати међу њима двама (Маглајлић, Из ст. вилајета, 1909, 48); Мора бити нешто међу њима двама (Исто, 55); Ја сам синоћ у онијех двају просјака видио силу новаца (Чајкановић, Срп. нар. прип., 261); Помоћу двају християнскијех царâ (Милутиновић С., Ист. Србија, II изд., 188, 257); С њима двама пет стотин четника (Нар. пј. бос. и херцег., 1858, 320); А не води двају нетијака (Марјановић Л., Хрв. нар. пј., 1864, 16); Дјеверима двама анђелима, — Њима даше свету Духијану (Петрановић Б., Срп. нар. пј. I, 1867, 2); Те је шаље двама Војновићем (Исто II, 662).

Сем последња три примера, у свима осталим *два* стоји уз предлог који сам по себи показује падеж, и у свима њима би и ген. *двају* и дат. *двама* могао бити замењен номинативом *два* или бројном именицом *двојица* без икакве штете по

разумљивост (с друга два броја, у та два дома, међу митрополитом... и двојницом епископа, међу два дјевера или двојницом дјевера, међу два народа, на ова два елемента, по два записа, међу њима двојницом, у она два просјака, помоћу два... цара, с њима двојницом). Последња три примера, у којима је два уз именицу без предлога, из народне су поезије, и у њима је свакако потреба за утврђеним бројем стихова одиграла значајну улогу. Тако у првом, због стиха, имамо неправилан акузатив (или генитив уз негацију?) *двају нетијака* место *два нетијака*, у другом се без икакве промене смисла може рећи: *Дјеверима двојници анђела*, док би у трећем *двојници Војновића* повећало број стихова за један.

Разумљиво је да је тенденција ка непроменљивости јача у м. роду него у женском, нарочито уз именице које значе људе. Томе је допринела могућност употребе бројне именице *двојница* за означавање броја мушких лица. (Ушла су два друга или двојница другова, али: дао сам двојници другова, сетио сам се двојнице другова, био сам са двојницом другова и сл.).

Друкчије стоји ствар са женским родом *две*. Непостојање бројне именице за означавање броја лица женског рода приморава нас да *две* уз именице које значе чељаде (уз друге именице в. ниже) мењамо у свим падежима (ген. *двеју*, дат., инстр. и лок. *двема*). Примера за то налазимо доста и у Вука и у Даничића, као и код осталих писаца: А мени је жао, беже, било, | Жао било двеју сиротица (Вук, НП 2, 356); И уђе... у шатор двију робиња (Даничић, Ст. завјет, 1938, 26); А ти велиш двема сиротама (Вук, НП, 2, 356); и сл. Али и овде се у неким случајевима јавља тенденција ка непроменљивости. Од наведена три примера, само у трећем објекат заједно са својом бројном одредницом (*двема сиротама*) мора стајати у одговарајућем падежу (дативу). У првом и другом примеру, међутим, и објекат у генитиву *двеју сиротица* и посесивни генитив (шатор) *двију робиња* могу се заменити непромењеном бројном конструкцијом: Жао -[ми је] било *две сиротице* и шатор *две робиње*.

Овде основно значење одређује израз *жао ми је* и именица *шатор*, што омогућава да се бројна конструкција не мења.

Ограничавање промене броја *два* шири се даље и уз именице које значе уопште жива бића и предмете. Како у овим случајевима нема одговарајуће речи која би могла преузети функцију броја *два*, као што је случај с бројном именицом *двојица* уз именице које значе људе, облици *двају* и *двама* не могу се увек избећи. Истина да Вук у поменикутој граматици (стр. XLVIII) вели: „Кад се говори о животињама и о људма, онда се понајвише у мушком роду у свима осталим падежима претвори основно име *два*, *три*, *четири* у суштествително (тј. именицу — С. М.) *двојица*, *тројица*, *четворица*”, и у напомени испод текста додаје да се „*двојица*, *тројица*, *четворица* итд. понајвише говори о људма, а може се рећи о осталим животињама, н. п. подај оној двојници волова нека лижу соли итд.” Код Вука је ово разумљиво с обзиром на његово категоричко тврђење (на истој страни) да се *два*, *три* и *четири* склањају само у женском роду. Данас се, међутим, *двојица* и друге бројне именице употребљавају искључиво уз именице које значе мушко чељаде (или ако је име неке животиње употребљено фигуративно, као, напр., *во* у значењу *глунак*, *глуп говек*). Према томе Вуково *двојици волова* и сл. примери с дативом доводе нас у ситуацију када морамо употребити *двама* (подај оним *двама воловима*), јер би *двојици волова* могло добити други смисао. Иста ситуација настаје и уз именице које значе предмете, као напр.: Пламен се приближавао *двама* доњим спратовима; *Двама* рачунима додао је и трећи и сл., али се овакве конструкције обично избегавају (Пламен је доспео до два доња спрата, Уз два рачуна додао је... или сл.).

У употреби инструментала без предлога, тј. када је у питању право инструментално значење, језик прибегава другом средству — бројној конструкцији с предлогом *с*. Тада, формално, долази до изједначавања инструменталног и социјативног значења. Реченице: Дошао је *с два ножа* за појасом и Секао је хлеб наизменично *с два ножа* (м. *двама ножевима*), по основном значењу се потпуно разликују: у

првој је социјативно, у другој инструментално значење. А ипак је таква употреба сасвим обична. Исто је тако и у примерима: Дошао је *са своја два брата* (обичније *са двојицом своје браће*) — социјатив, и Моји другови ору *са два плуга* (м. *деама плуговима*) — прави инструментал и др. И у примеру наведеном у почетку било би данас много обичније и боље *с два прста*, као што бисмо рекли. и: Погодио га је *с два метка* (а не — *деама мецима*); Оборио га је *с два ударца* (м. *деама ударцима*); Подигао је терет *с два прста* (м. *деама прстима*) и сл.

Из свега овога можемо закључити да где год нека друга реч (предлог, глагол, именица) одређује основно значење — падежни облик почиње да постаје сувишан, број *два* уз именице престаје да се мења.

То упрошћавање имамо и код генитива *двају* уз именице које значе животиње и предмете. Бојим се *његова два пса* — већ је обичније него *његових двају паса*, иако је по облику једнако са акузативом: Видео сам *његова два пса*; или: Сетио сам се *последња два догађаја* (м. *последњих двају догађаја*) према: Описао сам *последња два догађаја* и сл.

Слично је и са облицима женскога рода *две* уз именице уопште: Не знам да ли се обе или која од њих двију у нас налазе (Панчић, Птице, 56); Ни једна од ови' двију преповедки (Зубан, Жил Блаз I, 29); Разабире се из *двеју* листина (Рачки, Борба Ј. Слов., 160); Па се *предлаже* нов избор у овим *двема* општинама (Нар. скупшт. 1890); Са *двију* страна чу се топот (Назор, Фантаз., 69). У свима овим примерима предлог показује падеж, и зато никако није неопходна промена броја *две* (... која од њих двије, од ове двије преповедке, из *две* листине, у *ове две* општине, са *две* стране).

У примерима: За *своје две* кривице... буде осуђен *двема* пресудама (Авакумовић, Стиц. злоч., 177), и Носни ходници [су] обдарени *двема* различним осетљивостима (М. Ђ. Мил., Физиол., 148) — конструкција броја *два* с предлогом *с* (са *две* пресуде, са *две* различне осетљивости) у значењу правога инструментала још је необична по нашем је-

зичком осећању (а то није случај с конструкцијом — *с два ножа* и сл.), вероватно због чешће употребе промене ж. р. *две*.

Као што у примерима за м. р.: Бојим се његова два пса и Сетио сам се последња два догађаја — имамо обличко поклапање са акузативом, односно непромењен број *два* уз глаголе који траже генитив, и у случају употребе ж. р. долазимо до истог закључка. Место: Бојим се *његових двеју куја* и Сетио сам се *последњих двеју сцена* — све више продире: Бојим се његове *две кује* и Сетио сам се *последње две сцене*, иако нам је, можда, ово мање обично него у примерима м. рода.

Посебну пажњу заслужује употреба облика ж. рода *две* уз именице м. и ср. рода. У грађи Института за срп. ј. налазимо неколико таквих примера. Међу њима један је од Вука (из нар. песме), а два од Даничића (из превода Ст. завета): Заповеди Господ Бог — *двема трима анђелом* (НП 1, 127); Мојсије даде наслѣдство *двјема племенима* (Ст. з. 1938, 189); Шта је учинио *двјема војводама* (Исто, 277), Прва два се могу објаснити Вуковим и Даничићевим тврђењем да је број *два* непроменљив, па је место *двама* узет дат. ж. р. *двема, двјема* (иако би у првом примеру. да није стих свакако било *двојици*). За трећи пример Даничић има оправдање, с обзиром на то што *војвода* улази у групу именица м. р. које су у множини граматички женског рода, те је облик *војводама* дат. мн. женског рода (као женама, кућама и сл.). Од осталих примера два су из листа *Одјек* за 1886 год. (Да би се омогућило хајдуковање *двема хајдуцима*, бр. 26, стр. 2 и Лако је увидети да је овим *двема заштевима* крајња супротност... 51/2), један је Маретићев (Хрватска... стара књижевност поноси се *двјема* прекрасним рукописима, Бр. коло 1898, 373), један из Чајкановићевих Срп. нар. припов. (Бог заповеди својим *двема анђелима*, стр. 370), а два су новијег датума (Дозначио *двема друштвима*, Воља 1926, 501 и Само пристаниште није најзгодније постављено према овим *двема теренима*, Сиришевић, Наше морске луке, 1927, 23). Ван сумње је да би се место *двема хајдуцима* и *двема анђелима* данас рекло *двојици хајдука* и *двојици анђела*, док би у остала четири примера морао бити употребљен облик м. р. — *двама*, уколико се не би могло

прибећи једној од конструкција с непромењеним бројем *два*, о којима је напред било речи. Тако би у примеру Т. Маретића (који, као доследан Вуковац, није хтео да употреби инстр. м. р. *деама рукописима*) много боље било рећи: *Поноси се са два прекрасна рукописа* (као што се обично каже: Поноси се са своја два сина и сл.), јер су данас облици ж. р. *две* уз именице м. р. сасвим изашле из употребе.

Св. Марковић

ЗНАЧЕЊЕ НЕКИХ СТИХОВА ИЗ ЊЕГОШЕВЕ ЛУЧЕ МИКРОКОЗМА

Међу нашим песницима из времена од последњих сто и неколико година нема ниједног чији стихови захтевају толико коментара колико Његошеви. Ову потребу тако честих коментара Његошевих песама условљава природа његова језика и стиха и карактер његове поезије уопште.

Његош се обично, и с правом, убраја међу оне наше песнике који су први сва своја дела писали народним језиком. И заиста, у језику Његошевих дела, у његову речнику и синтакси, у фрази и облицима, у његову начину мишљења и израза има врло много народног. Али баш то, с једне стране, изискује посебна објашњења, јер све ово код Његоша има дијалекатски карактер, као што непознавање посебних обичаја, схватања и назора Његошева ужег завичаја смета лако разумевању многих његових стихова. С друге стране, у Његошеву језику има понешто што није народно, има, напр., доста руских речи, и целих израза. Даље, и у овој области се запажа нешто утицаја савремених му српских песника, који нису писали чистим народним језиком — посебно изузетног утицаја његовог песничког учитеља Симе Милутиновића. Затим се Његошев стих — који је, гледајући од ока, најобичнији стих народне песме, осмерац и десетерац — најчешће у знатној мери разликује од народног осмерца и десетерца. Најзад, дубока мисаоност Његошове поезије, тананост осећања, поетичност израза и други квалитети његовог великог песничког дара чине многе његове стихове донекле неразумљивим. Када се овоме дода да Његошева интерпункција — као ни интерпункција приређивача

првих издања Његошевих дела, уколико су они нешто тамо мењали — не доприноси много, него понекад и смета, лакшом разумевању његових стихова, онда је јасно зашто је Његошевим делима, скоро свима, иако не свима подједнако, потребан вишестрани коментар.

Од Његошевих дела досада је коментарисан скоро једино Горски вијенац, а само изузетно поједини стихови из других дела. Некада су дати коментари врло добри, а по негде су, разуме се, потребна још шира и дубља објашњења. Неопходни су, дакако, коментари и осталим Његошевим делима, нарочито Лучи микрокозма¹⁾ и неким његовим мањим песмама. Јер нећемо претерати ако устврдимо да појединци често ова дела читају прелазећи преко извесних места и не разумевши их. Штавише, на понеком примеру се може показати да ни редактори издања Његошевих дела нису свакад разумевали све стихове у њима. Или се бар, да будемо блажи, неки стихови могу и друкчије разумети, а не само онако како су их они разумевали. Ово свакако можемо казати за 101—110 ст. I, песме Луче микрокозма, којима се овде мислимо забавити. Ти стихови су:

То изусти, рече: „Сљедуј за мном!”
 Одведе ме у царство свјетовах,
 Како капља росе са цвијета
 Или зрнце леда прозачнога
 При погледу свијетлога сунца
 Што у небо дигну слабе зраке.
 И ја, пламтећ величеством неба,
 Подобно сам њима урадио:
 Некакво ме својство дигло тамо,
 Некакав ме свети магнет тегли.

Стихови су наведени с интерпункцијом према издањима Луче од 1923 и 1926 г. (издање Српске књиж. задруге бр. 170 и државно издање Његошевих делу у славу преноса песникових костију на Ловћен) у редакцији М. Решетара. А иста је интерпункција и у издањима

¹⁾ Једно издање Луче с коментаром приредио је Б. Ковачевић за Библиотеку Задруге проф. друштва, Београд 1934.

Народне културе у редакцији Д. Вушовића. О мање критичним издањима нећемо ни говорити. Ниједан редактор сем Б. Ковачевића, колико је мени познато, није давао никаква објашњења наведених стихова. И ми можемо само нагађати како их је овај или онај редактор разумевао и како се они уопште могу разумети. А по интерпункцији која је овде из означених издања пренесена намеће се једино ово објашњење.

Идеја која води песника позвала га је да иде за њом и одвела га у царство светова, дигла га је у висине, према небу, као што *капља росе* (курзив је свуда мој — М. С.) или *зрнце леда* при погледу сунца дигну у небо *слабе зраке*. Затим је песник („И ја, пламтећ величиством неба“) урадио подобно њима („подобно сам њима урадио“) — очевидно *слабим зракама*: некакво га својство подигло, некакав га је свети магнет теглио.

Овде се, дакле, може мислити да је песник себе упоређивао с овим *слабим зракама*. И атрибут *слаб*, очевидно, одговара ономе што песник скромно мисли о себи, о својој ништавности према величини и неизмерности свемира и онога што га држи. „Свијетла идеја“, водиља песникова, „искра бесамртна“, њега диже у висине као *капља росе* или *зрнце леда* — *слабе зраке*. Поставља се питање какве су то зраке (Његош ову именицу стално употребљава у облику ж. рода — *зрака* м. *зрак*) које диже капљица росе или зрнце леда. То може бити једино одблесак који се од њих одбија кад зраци сунца („поглед свијетлога сунца“) падну на њих. Заста „сасма преништавна“ зрака. И тешко је веровати да је песник, поред све суптилности својих песничких осећања, баш ово замишљао и себе с тим „зракама“ упоређивао. А још мање је оправдано поређење „искре бесамртне“, песникове водиље, са капљом росе и зрцем леда, јер њих „при погледу свијетлога сунца“ сасвим нестаје као таквих, а „искра бесамртна“ остаје иста.

Синтаксички у овоме поређењу које је песник дао имамо на једној страни *идеју водиљу* као субјекат, а *песника* као објекат, и према њима слику: *капљу росе*, односно *зрнце леда* као субјекат и *слабе зраке* — као објекат.

Иако друкчије схватање значења ових стихова уз обележену интерпункцију очевидно није могуће — то не значи да се они друкчије не могу објаснити. Проф. Н. Банашевић, који је за јубиларно издање Његошевих дела редиговао Лучу, не везујући себи руке интерпункцијом ниједног досадашњег издања, дао је много реалније и вероватније тумачење наведених стихова, дајући, разуме се, и интерпункцију која одговара његову тумачењу и коју ми овде преносимо:

То изусти, рече: „Сљедуј за мном!”
 Одведе ме у царство свјетовах.
 Како капља росе са цвијета
 Или зрнце леда прозачнога
 При погледу свијетлога сунца
 Што у небо дигну слабе зраке,
 И ја, пламтећ величеством неба,
 Подобно сам њима урадио:
 итд.

Банашевићево тумачење¹⁾ је: искра бесмртна је позвала песника за собом и одвела га у царство светова. И он је, „пламтећи величеством неба”, урадио као капља росе или зрнце леда које „при погледу свијетлога сунца” слабе зраке дижу у висину. Синтаксички: „искра бесамртна” је опет субјекат, а песник објекат радње дизања у висине, али су у слици с којом се ово пореди, сасвим супротно, *зраке* — субјекат, а стварни објекат је *капља росе*, односно *зрнце леда*, које *слабе зраке* дижу у небо. У овој интерпретацији песник се пореди с капљом росе и зрнцием леда, с нечим сасвим сићушним, а оно што га вуче — са зракама (зрацима) сунца; пореди се дакле, светло са светлим, „свијетла идеја” са светлим зрацима. Још је од значаја истаћи да у овоме поређењу, у предмету као и у слици, оно што објекат вуче навише долази одозго. Једини приговор овде би могао бити на то што су зраке *слабе*. Проф. Банашевић има доказа за обеснажење и овога приговора, као што за своје тумачење има и других објашњења, и он ће их, верујем, дати у коментару Луче или

¹⁾ Унеколико је слично и тумачење ових стихова које је дао Ковачевић у већ наведеном издању Луче.

посебно. Поред осталог за овакво схватање ће бити потребно и објашњење необичног реда речи. Такав је ред врло чест у Његошевим песничким делима, што ће нам Б. у своје коментару, на примерима других сличних Његошевих стихова, такође показати. А ја ћу овде да укажем само на један искључиво језички моменат коме је, несумњиво, исто тако потребно објашњење.

Већ смо рекли да је, по овоме тумачењу значења наведених Његошевих стихова, према субјекту *слабе зраке*, стварни објекат — *капља росе* и *зрнце леда*. Необично је, између осталог, овде и то што је тај објекат употребљен у облику номинатива иако реченица није пасивна. Али је такав овај облик објекта објашњив кад се имају на уму наредни стихови, у којима песник каже да је слично (у спеву стоји „подобно”) урадио као (код Његоша је — „како”) „капља росе” или „зрнце леда” *које* „слабе зраке” „у небо дижу”. У песниковој стилизацији, дакле, *капља росе* и *зрнце леда* граматички нису објекат реченице у којој су субјекат *слабе зраке*, већ слика субјекта друге реченице која почиње са „и ја...”, па је сасвим разумљиво што је дат и падежни облик субјекта, тј. облик номинатива. Граматички објекат уз глагол *дижу* у наведеним стиховима је реч *што* („Што у небо дижу слабе зраке”). Мада наши граматичари још од Вука Караџића у оваквим случајевима допуштају напоредну употребу заменице *који* и *што*, мада Вук на једноме месту, штавише, каже да у таквој служби *што* и боље одговара нашем језику него *који* (види Вукове Граматичке и полемичке списе, књ. II, стр. 140), — нико не може спорити да би са одговарајућим обликом заменице *који* (м. *што*) наведени стихови били много разумљивији. Иако је напоредна употреба ових двеју релативних заменица особина и нашег савременог језика, данашње наше језичко осећање уз *што* у наведеном стиху захтевало би енклитички облик акузатива личне заменице 3-ћег лица — *их* (*што их* у небо диже = *које* у небо диже); испор. о томе и мој чланак у VI-ој књ. Нашег језика (предратне серије), стр. 202—210. Поводећи се за таквим осећањем језика, читаоци Његошевих дела, као и редактори издања тих дела, досад су *што* из

6-ог по реду од наведених стихова везивали са *како*, у 3-ем стиху, и тумачили: *како што* (тј. као што) капља росе или зрнце леда дижу у небо слабе зраке.

Али, с једне стране, ваља имати на уму да је ова реч (*што*) употребљена у стиху с тачно утврђеним бројем слогова (Његош, вероватно, због тога није употребио ни заменицу *који* него *што*). А, с друге стране, у језику народних умотворина, и код нешто старијих наших писаца, и само *што*, без одговарајућег облика личне заменице, употребљавало се напоредо са *који* у истој служби кад се односило на акузатив или инструментал без предлога, уколико имена у дотичним падежима нису означавала неко живо биће (види Ђ. Даничић, Мала српска граматика, 1850 г., стр. 37 и Т. Маретић, Граматика и стилистика, II издање 1931, § 472 d). Њесумњиво је ову реч употребљавао и Његош, а свакако ју је тако употребио у стиховима о којима говоримо. Зато ми, поред осталог, и сматрамо да је ново, Банашевићево, тумачење наведених стихова не само прихватљивије него и једино тачно објашњење онога што је песник њима хтео да каже.

М. Стевановић

О ПИСАЊУ *Ј* У ПРОМЕНИ СТРАНИХ ИМЕНИЦА М. РОДА НА *И*

У нашем се званичном правопису јасно одређује како при писању треба поступати са страним речима — именицама мушког рода које у номинативу једнине имају на крају *и*. Ипак неће бити наодмет да се и овде каже нешто о томе и да се тако скрене пажња на одредбу која је у Правопису изнесена. Јер иако је она јасна и једноставна, никако још да допре до многих који пишу. Зато није чудо што они често греше.

Према општем принципу нашег савременог правописа ове се речи преносе у облику који имају у изговору језика одакле долазе. То значи да у номинативу једн. остају неизмењене, са завршетком на *и*. Али даље у промени, у зависним падежима, с њима се поступа као с нашим речима: оне тада добијају наше падежне наставке који у вези с крајњим вокалом *и* условљавају, физиолошки, појаву гласа *ј* — као резултат прелажења говорних оруђа из положаја за изговор гласа *и* у положај потребан да се изговоре пбтоњи вокали који претстављају те наставке (*а*, *у*). Дакле, овде се у изговору појављује *ј* као прелазни глас и наш правопис тражи да се он и обележава при писању.

У Правопису проф. Белића (1934, стр. 97) служи за ово као пример: *Верди*, *Вердија*, *Вердију*, а у Боранићеву се, уз примере, вели, упрошћеним речима, да се, у облицима зависних падежа, на основу с крајњим *и* додаје *ј* (Правопис хрв. језика 1947, стр. 36). Али овакво *ј*, према одређивањима наше граматике, и само постаје саставни део основе којим се она завршава. Зато је у инструменталу једн. код ових речи, као и код свих других, домаћих са основом на палатално, меко *ј*, наставак *-ем*, а не *-ом*; напр.: *Вердијем*,

Петефијем и др. Отуда је, с истим разлогом, и наставак посесивног придева, који се гради од такве именичке основе, *-ев*, а не *-ов*: *Вердијев, Петефијев* (а не *Вердиов, Петефиов*).

Као што се види, све је ово, с једне стране, толико просто да у примени не би требало да задаје никакве тешкоће, а с друге стране, потсећа на познато правописно правило о писању т.зв. слабог *ј* изван краја речи, у положају међу вокалима од којих је први *и* (напр.: *специјалан, дијалекат, принципал, јелан, тијук* и сл.). Ипак, иако је тако, ми доста често наилазимо на примере неписања гласа *ј* у промени страних именица поменутог облика. Нарочито пада у очи погрешно писање тих речи у нашим дневним листовима. Ја ово и износим поводом примера који се у њима свакодневно појављују, а којих има, ништа мање, и у разним другим саставима.

Од многих таквих примера довољно је навести само неколико. Поред правилнога *Вердија, Вердију* нађе се и на *Вердиа, Вердиу*. То, истина, ретко. Много се чешће последњих месеци *Тригве Ли* у зависним падежима пише без прелазног *ј*: изјава *Тригве Лиа*, обавестио *Тригве Лиа*, писмо *Тригве Лиу*; а каткад се чини као да се ово готово подједнако пише и са *ј* и без *ј*. Затим од *Бејли* генитив је *Бејлиа*, али датив је са *ј*: *Бејлију* — и то под истим насловом! У другом листу и ту је *Бејлиу*. А нађе се написано и овако: [срце једног] *Лузилиа Ванинија* (Унив. весник III, 40—41). Док се на једној страни увек пише, правилно, само: *Атлија, Атлију*, говор *Цона Рогија*, служба *аутогасија* итд., дотле на другој: *Келиа, Келиу* од *Кели*, *Хагарурица* од *Хагарури*, из *Санџуициа*, до *Тремолиа*, према *Хелсинкиу* итд.; понекад, истина, и из *Хелсинкија*.

Као што показују ови примери, не само да једне речи увек имају *ј* у зависним падежима, а друге, потпуно идентичне са њима према завршетку, немају то *ј* никада, или га имају ретко, — већ се често и облици једне исте речи час пишу са тим гласом, а час без њега. И, најзад, може се десити да се обоје нађе у истом напису, као што се види из горњих примера. Све ово може на први поглед бити и ситна ствар. Али и она, са своје стране, утиче на слику опште пра-

вилности нашег књижевног језика, а онда и директно нарушава принципе правописа на којима он стоји.

Оваква произвољност у писању прелазног гласа *j* тамо где му је место и где је он, уосталом, оправдано настао, учинила је, свакако, да се он понекад нађе обележен и у положају који нема ни најмање потребних услова за његово појављивање. Као леп пример за ово може послужити генитив од француског имена *Рабле* који је у Књиж. новинама (III, 47) написан са *j* између вокала *e* и *a* — код *Раблеја* место — код *Раблеа*; придев гласи једино *Раблеов*. Нешто слично имамо и у инструменталном облику *с Тригве Лијом*, где *j* стоји између *и* и *о*, одн. оно је овде написано, али је и после њега остао неизмењен наставак *ом у ем* (исп. *са Брендлијем од Брендли*). С друге стране, у примеру за посесивни придев од *Дибиси* — у *Дибисијевој поеми* (Књижевност V, 12) нема *j*, а употребљен је придевски наставак *ее* који долази иза тога гласа. Ово очигледно показује да се у свести онога који је написао овакав облик придева налази *j* као елемент његове гласовне слике иако га није обележио писменим знаком. То исто имамо и у облику инструментала *таксием*.

И само ово што је овде изнесено оставља утисак као да је овакво *j* некакав „лутајући“ глас који није обавезно обележавати при писању, већ како кад дође под перо. Међутим никако није тако, нити може бити тако јер је реч о књижевном језику.

Можда се у писању *j* у горњим и сличним примерима огледа тежња да се њихов облик са *и* на крају сачува, кроз све падеже, без икакве измене која може настати у вези тога *и* са нашим падежним наставцима, што значи да ове наставке треба само дописивати. Али у том случају, тј. када непосредна веза крајњег *j* са падежним завршецима изазива појаву гласа *j*, многи између тих делова облика речи стављају цртицу (-) као знак који одваја дотичну туђу именицу од наших наставака, и тиме уклања сваку могућност промене њеног облика у нашој употреби при писању. Напр.: у одбрани *Шарла Бали-а*, по *Бали-у*, испитивање *М. Бартоли-а*, обрада *П. Будмани-а* итд. А често се нађе цртица и

онда када није овакав случај, већ је само у питању писање каквог страног имена; напр.: дело *Међе-а*, *Данте-а*, писмо *Нидерле-у*, *Крае-у* и сл. Али се у нашим правописима овакво писање са пртицом не помиње нигде.

Све ово што је речено о именицама, с граматичке тачке гледишта, преноси се и на посесивне придеве који се увек граде од основе својих именица наставком *ов*, одн. *ев*. Пошто оне у основи имају прелазно *ј*, посесивни придеви направљени од њих имаће овај други облик наставка (*ев*). Зато од генитива за *Синг Ман Рија* посесивни придев гласи правилно *Синг Ман Ријев* (режим), *Ријева* (влада), а не *Риов*, *Риова*, као што се скоро увек нађе написано, а што, наравно, није исправно. Тако налазимо и *Тригве Лиов* програм мира, м. *Тригве Лијев*, увек само *Атлијева* влада, *Цон Рогијев* говор и др.

Са страним именицама, најобичније именима, на *и* у номинативу једн. идн, што се тиче промене по падежима, и оне које у том падежу имају на крају *-ио*, као што су напр.: *Токио*, *радио*, *сценарио*, *дел Барио* и др. У овом облику ове речи не добијају *ј* између *и* и *о* према познатом правописном правилу да се *ј* не пише када је иза *и* — *о* (исп. нашу категорију облика: *носио*, *водио*, *потио* и др. у којима је веза *ио* искоришћена у морфолошке сврхе — као знак који својим обликом чува неизмењену глаголску основу). Међутим у осталим падежима (сем у вокативу једн.) у њихову се завршном делу појављује иста гласовна слика као код горњих именица, тј. са *ј* између *и* и падежног наставка; дакле: преко *радија*, из *Токија*, у *Токију*, текст *сценарија*, од *дел Барија* и сл.; инструментал једн. гласи према овоме: *радијем*, *сценаријем*, са *дел Баријем*. Али се, и то не ретко, може прочитати написан облик ових речи и без *ј*: у *Токиу*, извештај *севернокорејског радио* (а у наслову: саопштење *севернокорејског радија*); тако исто и са *дел Бариом* и сл. Зато је потребно и на ово скренути пажњу.

Да поменем овде и две именице мушког рода, такође страног порекла, али одавно већ одомаћене у нашем језику. То су називи месеца *јули* (од лат. *julius*) и *јуни* (од лат. *junius*). Ове речи у ном. једн. имају и облик без *и* на крају:

јул, јун. Оне даље у промени гласе: *јула, јуна, у јулу, у јуну* итд.; дакле, зависни падежи су им од овог другог облика, и увек само од њега. У нашим познатим речницима наводи се углавном *јул* и *јун* као основни облик, а остали *јуљ, јунј, јулиј, јуниј, јулије, јуније* — упућују се на њега. Само Ристић и Кангрга, у својој Српскохрватско-немачком речнику, имају једино *јули* и *јуни*, на који упућују *јуније*. Они су се, свакако, повели за живом и широком употребом облика на *и* и у говорном књижевном језику, који је несумњиво од старог *јулиј* и *јуниј*. Међутим, све се више чује и у ном. једн. *јул, јун*, пошто се у промени употребљавају, као што је речено, падежни облици од оваквог номинатива, а и придеви се граде од основе на сугласнике *л, н*: *јул-ски, јун-ски*. И у поменутом издању Правописа проф. А. Белића, у речнику, стоји само *јул* и *јун* — дакле у облику који имају готово све наше именице мушког рода.

Све ово што је овде изнесено указује јасно на потребу познавања правописних одредаба и на потребу доследног њиховог примењивања у пракси. Јер ако се тако не чини, доћи ће се сигурно до извесне устаљене, штетне произвољности у писању, која се не сме прихватити у једном развијеном и изграђеном књижевном језику који има одређен правопис, какав је и наш језик са својим правописом. И велики дневни листови позвани су, заједно са свима који своје мишљење желе да саопште другима у чистом књижевном облику, да свесрдно сарађују на неговању његове правилности и чистоће у свима правцима. Ради тога и они треба увек будно да настоје не само да им језик буде граматички што исправнији и стилски што јаснији, изразитији и лепши, већ тако исто да и са ортографске стране буде, што је могуће више, беспрекоран. Дневни листови, поготову, треба да теже стално за тим, и у једном и у другом правцу, јер долазе у руке највећег броја читалаца од којих добар део преко њих одржава, ако не једини, а оно у сваком случају свакодневни додир са нашим народним књижевним језиком, и из њих га учи и све више упознаје. Зато је њихов задатак и на овом пољу врло значајан.

Б. Милановић

ЈЕДНО ЈЕЗИЧКО ОБЈАШЊЕЊЕ КОЧИЋЕВЕ СУДАНИЈЕ

Позната сатирична приповетка *Суданија* од Петра Кочића није потпуно разумљива многим ученицима и студентима, па ни неким наставницима. Они не осећају драг те приповетке јер нису упућени у постанак и развитак оног језика којим је приповетка писана од тренутка кад „суданија” почиње у затвору, у Црној кући, до њеног свршетка. Истина, писац нам унеколико даје упутство за разумевање језика у приповеци. Обавештавајући чланове расправе, пред сам њен почетак, каквим ће језиком говорити, „предсједник суданије” обраћа се „државном” овим речима: „ти Злојутро бркљачи и добро заноси на швалски! Убацуј, што више мореш, њи’овије ријечи у свој говор, к’о на прилику: дапаче, с погледом, с обзиром, акопрем, даклен, дотично. Нек ти Ђико буде и мушко и женско кад говориш. Мијешај једно с другим. Ако ти еглен буде мало и неразумљив, то није ништа — то је дапаче онда добро!” „Бранитељу оптуженога” он каже ово: „А ти, дијете . . . убацуј и ти по коју њи’ову бешједу, али мало мање од „државног”, и брани оптуженика ко брата што би бранио”. Самом „оптуженом” напомиње: „Ти се, Ђико, брани просто, онако сељачки, али добро пази на бешједе . . . А сам за себе вели: „И ја ћу свакако заносити: како и колико, то ја већ знам”.

Па ипак ово обавештење није довољно. За потпуно разумевање приповетке, како њене садржине тако и њеног језика, овог последњег нарочито, — и то језика у чијим је чудним и шароликим преливима, донекле и претеривањима, главна снага и лепота приповетке, — потребно је дати неколико историских података и језичких објашњења. Зашто

„предсједник суданије” Игњатије Врабац, сељак из Кнежо-поља у Босанској Крајини, препоручује да се „бркљачи и добро заноси на швапски” — кад су сви његови земљаци могли лепо и сликовито говорити, онако како и код куће говоре? Зато што је Ауеурија са окупацијом донела — да, управо донела — у Босну један језик који је покушала да наметне домаћем становништву, језик који је био ругло и наказа домаћег језика. И најпростији сељак осећао је тај језик као „чир на глави”, како се једном изразио Саво Скарић - Зембил, стајао пред њим као пред загонетком, чуо гласове, звуке и, донекле, речи свог рођеног језика, али га није могао потпуно разумети. И у томе накарадном језику он је поред осталог осећао душманске, поробљивачке канце, и чинило му се да му се он натура само зато да би му помутио, загадио онај лепо матерњи језик, оно духовно благо што га је примио с мајчиним млеком. И стога он тај поробљивачки, окупаторов језик напада, исмејава га, руга му се, прави још гору наказу од очигледне наказе, па у томе прелази у смешно претеривање и карикатуру.

У *Суданији* је Кочић на оригиналан начин приказао шта широке народне масе, не само у Босанској Крајини него и у читавој Босни и Херцеговини, мисле о томе „новом” језику, а да не говоримо о томе шта су о њему мислили преосвећени домаћи људи. У том приказивању митљења и сликања народног расположења, за које је употребио оштроумну сатиру, он је местимично и претеривао, а ево зашто. Већ 1910 године, када је приповетку почео писати за *Развитак*, код њега су се почели јављати први знаци болести са уочљивим последицама: осећање мере помало је слабило, а душевна свежина је попуштала. Отуда у приповеци извесна лабилност, неједнакост у обради, непропорционалност у композицији, а у речнику и изразу претеривања и извртања. Започета у *Развитку* (1910, бр. 2—6, рађена преко колена и у одломцима, приповетка је штампана у целини две године доцније (*Босанска Вила* 1911, бр. 13—14, и 1912, бр. 1—8), дакле, онда када је болест била на видику.

Одмах иза окупације (1878), из разних крајева Аустро-Угарске поврвели су у Босну службеници сваке струке и руке, привредни, финансиски, просветни, административно-политички и законодавни „стручњаци“, од „окружника“ до лугара. Читав један апарат, добро организован и унапред припремљен из редова поузданих и искусних чиновника, уведен је за трен ока у живот. У тој најезди „куфераша“, како је народ прозвао све те дошљаке и странце, било је највише оних који су слабо и несигурно знали српски језик. Ти исти чиновници израђивали су и писали разне законе, уредбе, прописе и правилнике наслањајући се на сличне у Аустрији, или их дословно преводећи са немачког. На тај начин они су преко административних установа, судова, школа и штампе уносили у живот Босне један језик супротан духу нашег матерњег језика. Тај језик имао је као основицу немачки језик, његов дух, конструкцију реченице, па чак и неке речи; према немачком језику на силу су се ковале речи, дословно се преводиле и, тобоже „побошњачене“, пуштале у свет. Најпосле, противно духу и слову нашег језика, ред речи и реченица сатеран је у немачке калупе. Творци таквог језика били су немачки „Пемци“ (Чеси), Пољаци, Словаци, Мађари, а било је понешто и наших људи. Илустрације ради дајемо неколико одломака из књиге *Bi-ljegovni i pristojbeni zakon za Bosnu i Hercegovinu* (Sarajevo, 1897), која нам се нашла при руци, да би се бар донекле стекао појам како је изгледао званични „босански“ језик деветнаест година после окупације.

Између нашинаца, или између којег нашинца и иноземца у овоземству издане исправе о правним пословима, све ако и немају задобити ваљаности у овоземству, подвржене су пристојбеној дужности по општим установама (стр. 7).

Ако се којој већ изданој исправи накнадно дометну какве углаве (стипулације), којима се штогод мијења у погледу мјеста, времена, врсте или обима погођених права и обавеза, то се имаду те углаве обзиром на биљеговину сматрати као правни посао (стр. 14).

Као награда за пријављивање пријеступа овога закона и за ухватитеља, имају се примијенити прописи, који постоје за пријавитеље и ухватитеље (стр. 44).

За вриједност узима се донозбина (мираз, вијено, ћеиз) или онај иметак који је подвржен заједници за живота. Ако се преноси власништво, сувласништво или служност плодоуживања или употребљавања неке непокретне ствари, имају се кад није погођено уз какву плату, примјењивати установе пар. ст. 6/71 (стр. 64).

Компромисне погодбе, т.ј. погодбе о том, како се је неко с неким споразумио на изреку судца обраника (душевника) или са судцем обраником самим, да им буде судца обраник (стр. 97).

Кад се у навјештајници потврђива највешћење двоје или више младенаца, онда је биљег од 40 новч. толико пути колико се је навијестило младенаца (стр. 111).

Кад се примитак платежа потврђује у исправи у главном послу, то оваква прилика није предмет плаћања пристојбине (стр. 149).

Прве инштанције о узгредним (надошлим) распрама или о замољеним повратама у пријашње стање (стр. 185).

Ако се баве премда само узгредице, пословима који корист доносе, ескомптовањем мјеница итд., онда су уписници, који се о том воде, подвржни опћој биљеговној дужности (стр. 206).

Ево неколико речи из исте књиге, од стр. 63 до 226, узетих на прескок, речи које ће допунити слику о „богатству“ „босанског“ језика.

безимућност, изроци, душевничке пресуде, госпојинске одрјечнице, извађе, јамчевинске приказнице (Cautionsbestellungsorder Widmungsurkunden), јамчевинске успријемнице (Cautions - Rückempfangsbestätigungen), каматнице, књиге за снимање писама, кућар-

ске дозвољнице, лиџбе, надукњижење (*Superintabulation*), налази (обнашашће), нашљедства одреке, ослободнице (изручнице), озови, озивнице, парних котлова искушавање, погорјел, повласти, расвојба, развладба (ескипропријација), успособљенице, уазив.

Кварење и „ружење” нашег лепог језика у Босни за време аустријске окупације изгледа да је предњачило у суду: у одлукама, пресудама и њиховим образложењима. Гледајући те ругло од језика, Кочић, у време када је већ почео *Суданију*, пише у *Отаџбини* чланак у коме тврди да је наш језик после 35 година аустријске владавине „силно пострадао”, и последица тога јесте болна истина „да се данас у Босни и Херцеговини, земљама матерама нашег књижевног језика, најнечистије пише и говори у редовима наше интелегенције”. На неразумљив начин формира се нека језичка мешавина која је домаћим синовима страна и неприступачна, ствара се „некакав нарочит језик који се сасвим не поклапа са говором у Хрватској, а сувише је далеко од језика који се данас развија у Србији”. Он се боји да се језик у Босни сасвим не исквари и не затрује народни говор јер су нове књиге, школски уџбеници и новине преплављени туђинштином. Кочићевом гласу за одбрану матерњег језика придружују се наши листови и часописи, међу њима *Преглед*, *Народ* и *Српска ријеч*, затим јавни радници и писци, нарочито Саво Скарић - Зембиљ и Светозар Ђоровић. И кад би се данас сва та хајка на туђинштину, сви ти повици и протести против однорођивања нашег језика у Босни сабрали на гомилу, видело би се колико је просвећеним домаћим синовима лежала на срцу судбина матерње речи.

Међутим, званични просветни кругови углавном су остајали глуви према тим гласовима. Али да не би испали смешни пред светом ван граница Босне, они су у уредништва *Гласника Земалског музеја* и *Школског вјесника* увели језичке коректоре, па је отуда језик ових часописа био колико —толико препран. Ипак је прећутно просветна политика на „Масали” држала своју линију, јер је осећала — уосталом и оправдано — да из тих гласова избија призив једног свесног

национализма, који за окупатора може бити и опасан. Поред тога, ти исти кругови, а нарочито они каријеристи са предубеђењем о културној заосталости Босне, гледали су на сва духовна блага ове земље, па и на језик, с висине и сматрали су да прерађивање простог, примитивног народног говора, како су они мислили, спада у њихов цивилизаторски и „културтрегерски” посао. У тој просветној политици назирала се тежња да се и формално објави како у Босни постоји неки посебни језик — босански! Начувши понешто о томе, ситнији чиновници и службеници упадали су у смешне парадоксе, па су били почели понемчавати многе чисте народне речи и изразе, мењали су имена села и градова, чак лична имена и презимена, и домаћи свет су доводили у недоумицу. Постоји класичан пример таквог „понемчавања” у почетку периода „босанског” језика. Неки лугар, „куфепаш” ухватио је Јусуфа Даића у забрану у сечи шуме и забележио га. После неколико дана Јусуфу је била достављена позивница котарског референта са јасно исписаним именом и презименом: Јозеф Дајч. Може се мислити какав је утисак направило то „каурско” прекрштавање! (О овоме кварењу напег језика у Босни писао је М. Марковић у 1 св. *Питања савр. књиж. језика*, Сарајево 1949).

Поред многих „стручњака” за стварање званичног, босанског, језика у Босни, овим питањем био је озбиљно заинтересован и сам министар Билински. У његовој глави и главама његових сарадника у „Босанском уреду”, у Заједничком министарству финансија, које је стварно управљало Босном, родила се мисао да се језик окупиране покрајине назове — „босански”. О политичкој позадини тога плана сувишно је овде говорити. Али да би тај план остао у „традицијама” земље, и да би изгледао заснован на културним основама, трагало се по архивама, старим хартијама и литератури не би ли се где пронашло да је неко, некад, па макар и давно, називао тај језик босанским. Билински се обраћа и Ватр. Јагићу покушавајући да његово име искористи у том питању. По речима неких Срба из Босне, Јагићевих ученика у Бечу, Јагић је Калају одговорио само истину: да

има неких фратора који су језик у Босни називали словински или босански¹⁾.

Без колебања Калајев апсолутистички режим уводи одмах после тога званично у школе и надлештва „босански” језик. Његов период траје до пред саму анексију, до 1907 г. За средње школе штампане су граматике и читанке „босанског” језика, а у службеном животу Босне језик се тако називао. Дакле, ни српски ни хрватски, ни српскохрватски, него босански! Сав службени апарат, сви режимски листови, часописи и публикације, од календара *Бошњака* до *Nade* Косте Хермана, били су тим поводом устали да убеди земљу како режим хоће да створи специфично босанску културу и да једну примитивну, заосталу земљу уведе у коло културних земаља Аустро-Угарске Монархије. До покретања Херманове *Nade*, која је имала за циљ да разбије групу сарадника око *Босанске Виле* у Сарајеву и да растури омладински часопис *Зору* у Мостару, људи у Босни нису готово ни знали какви се хонорари могу стицати од пера. Просути дукати требало је да затрују људе, да их корумпирају и присиле да „легну на руду”.

Па ипак, декретом је било немогуће утаманити народну свест и натураити народу нешто што он неће. Опозиција, и према формалном називу и према фактичком стварању „босанског” језика, све је више расла. И међу наставницима и ученицима средњих школа у Сарајеву, Мостару, Бањалуци и другим местима било их је доста који нису хтели ни написати ни изговорити ту реч.

Период „босанског” језика трајао је преко двадесет година, и он је негативно утицао на поколења која су тада прошла кроз средњу школу. Село је некако остало чисто, али су градови и касабе били затровани наказним речима и изразима направљеним у ненародном духу, кованицама и сложеницама ствараним према немачком узору, или дословно преведеним с њега. Најпосле, граматичка интерпункција са немачком реченичком конструкцијом почела се била увла-

¹⁾ Податак Д-ра Риста Јеремића и Д-ра Васе Глушца.

чити у језик школоване омладине, и дух туђинштине у ва- рошима осећао се као каква зараза на чистој народној речи.

Гледајући како се та зараза шири, а немоћан да је за- устави, Кочић, забринут али пркосан, овако пише: „Нас обу- зима наизмјенично гњев и сјета посматрајући како се без- душно насрће на драгоцену духовну тековину народну, на чистоту и љепоту нашег језика. Гњев нас обузима што у том унакажавању и мрцварењу нашег сјајног и слободног на- родног језика осјећамо своју свеопшту колонијску порабо- њеност и подврженост; сјету дубоку у души носимо што смо слаби и немоћни да заштитимо од профанисања и обесвеће- ња свој велики и силни језик, који нас својом обилном и сјајном традиционом књижевношћу, својом кристалном чи- стотом и планинском свјежином свога даха храбри и соколи да не клонемо на путу живота, на путу вјековног посртања и страдања, на путу падања и устајања”.

У овим околностима и у овом расположењу настаје *Суданија*, духовита сатирична приповетка, у којој прости, неуки, али ванредно довитљиви Крајишници шибају језик дошљака, „куфераша”, праве од њега врашки каламбур и карикатуру, изврћу смисао речи и израза, и сишљу досетке на рачун окупатора. Можда је ова приповетка речитији до- каз него иједна друга Кочићева приповетка колика је ште- та што се њен писац није више посветио књижевности. Иако са формалним недостацима, она је изнела на површину је- дну ретку особину пишчеву: да „меси” језик, да га „дефор- мише” кад му затреба, да нагомила незграпне и смешне ту- ђице и да у њиховој плеонастичкој употреби искреше вар- ницу; он понекад измишља речи и ствара нове по аналогији, али увек у народном духу. По тој особини он помало потсе- ћа на Раблеа, који је преображавао облик речи да би пости- га комичан ефекат. Иако је понегде претеривао, писац *Су- даније* је неоспорно господарио речју као уметничким ма- теријалом, и то на оригиналан начин.

А да би се схватио смисао *Суданије*, колико са опште уметничке толико и са посебно језичке стране — а у овој приповеци, као у ретко којој код нас, уметничко је у су- штини језичко — било је потребно ући, бар овлашно, у

постанак „босанског” језика, дати неколико података из оног времена када је мандаторка Берлинског конгреса вршила у Босни насиље и на нашем језику. Уосталом, Кочићева *Суданија* и није ништа друго него једна разрађена, у облику приповетке казана, ругалица томе „културном” насиљу.

Најзад, ево објашњења оних речи и израза у *Суданији* који нису сасвим јасни и приступачни, и то оним редом како се јављају у приповеци.

Црна кућа је главни затвор у Бањалуци за време аустријске владавине у Босни. Народ је овај затвор тако назвао јер су у њему били понајвише затварани политички непоуздани („politisch verdächtig”) Срби. „Црна кућа била је обојена жуто-тамном бојом, а народ ју је крстио црном, сматрајући да се сваком смркло ко је у њу доспио” (К. Мајкић).

Угарјетити, турц., метатеза од *угајретити*, које је обичније у народу, а значи: помоћи, прискочити у помоћ.

Прамасунац, од фр. franc maçon — слободни зидар; реч франмасон убачена је у народ од католичких свештеника и добила је значење: неверник, отпадник; у западној Босни изговарају је: пармасун и прамасун, а у источној: фармасун; синоним јој је — лутор (од лутеран). Најпре надимак, реч прамасун са наставком -ац постало је и презиме.

С обзиром, данаге и с погледом — нагомилавање речи из „босанског” језика ради комичног ефекта. У судским пресудама и образложењима ове се речи често употребљавају, али не у оваквом плеонастичком поретку.

Тоћка: највећи део дошљака судаца смекшавао је глас *г* и изговарао га као *ћ*. И по изговору тога гласа народ је препознавао странце и ругао им се.

’Ајд, Алмја, нек је више војске — каже се за онога ко се не цени, ко је готово сувишан. Ова изрека, као и многе остале, везана је за једну анегдоту којој је она поента.

Муслиманац место муслиман. Писац је намерно реч избличко; поред речи *муслиман*, народ говори и *муслман*, а дошљаци су понекад убацивали и *мухамеданер* (пр. нем. Mohamedaner).

Убацуј и ти по коју њихову бешједу, али мало мање од „државног” (претседникове речи бранитељу пред почетак суданије): При крају прошлог и почетком овог века међу адвокатима у Босни је било и домаћих синова. Они су у одбрани употребљавали, дакако, мање „босанских” речи него странци; а уколико су их употребљавали, то су чинили да би се прилагодили званичној судској терминологији.

У синтагми *царскај расправа* — придев *царски* је додат именици ради комичног ефекта.

Данас хоће се водити ... расправа ... проти Ђика право Ђиро Трубајић звану Кулџић: предлог *проти* унели су странци; с њим иде генитив: *проти Ђике*, право, Ђире Трубајића званог Кул-џића. Овде је номинатив употребљен место генитива: 1) због тобожњег незнања језика и 2) што би удаљавање од номинатива — промена облика — могло изазвати сумњу да се ради о неком другом лицу. — Наш глас љ (лат. lj = l + j): странци су скоро редовно изговарали лј.

Ви се, дакле и акопрем, не зовете ... — бесмислено нагомилавање и игра речима.

Но, господин државни, место: но, господине државни.

Судишће место: судиште, а правилно би било: суд.

Вердектер од нем. verdächtig — сумњив, подозрив. У првим годинама окупације вердектер је био онај који је властима изгледао сумњив (verdächtig aussehender Mensch); доцније, за време црквено-школске аутономне борбе, реч се изметнула: вердектери су били опортунисти, ближи влади, а неутрални према народној опозицији; народ их је звао и пердектерима, па чак и прдектерима.

Велеугени према нем. hochgehlert. Свако звање у Аустрији имало је читаву скалу титуларних или поименичних придева: *поглавити, благородни, велемојни, високославни* итд. Уколико те титуле нису са немачког, из прве руке, преведене и унете у званични језички саобраћај Босне за време окупације, њих су уносили чиновници из других покрајина.

Уписни тат — уписани, обележени лопов;

боснацки, босенски — искривљено босански;

власниство — власт;

трјепет — карикир. *трепет*;

амал, ућерал — радни придев са л на крају су изговарали странци;

дотизник: од нем. der Betreffende;

ућинил саламао: учинио дрску крађу; *саламао* је реч „шатровачког” језика;

у блудњу завести: довести у заблуду, скренути с пута; овај израз узет је из хрват. казн. закона;

високославни и дапаге џелеугени — очигледно карикирање и намерно нагомилавање речи с циљем исмевања честих високих титула;

одступити од нем. abtreten, у значењу: суд ће се повући, суд ће изићи, а не: суд ће отступити;

пријелог — предлог (и.), приједлог (ј.);

високоиста од нем. hochdieselbe;

дотизна и дапаге назогна расправа — опет нагомилавање речи, карикирање многих израза из „босанског” језика; назочна расправа је бесмислица јер назочна — реч која се у Босни не употребљава — значи: присутна;

крива злогина — према дословном преводу с немачког: schuldig des Vergehens;

Геркоистогна — искривљено гркоисточна. Аустриски режим у Босни тако је називао српску православну веру; назив је узет од Вјекослава Клајића (из 1879 г.), који је становнике Босне делио у „гркоисточне”, „мухамеданце” и „католике”;

вјерица: уверење, потврда.

На злу гласу стојећа особа — особа која је на злу гласу. Реч *стојећа* не употребљава се у Босни у овоме смислу, нити се у нашем језику може употребљавати с овим значењем; једино се каже за имућног човека — *добростојећи*. Писац је намерно употребио реч како не треба;

оружнишки извиди — жандармериско проверавање. Именица *оружник* и прид. *оружнишки* били су у службеном саобраћају „босанског” језика, али се нису могли одомаћити. Именица *извид* постоји, мада у ређој употреби;

област — овде је што и надлештво, уред (окружна област, котарска, треска област);

благообнаћи према нем. wohlbefinden, ' употребљено свакако ради исмејавања. Исп. благоизвољети.

И шта али не мора бити — према немачком дословном преводу: u. was aber kann nicht sein;

добрано: доста добро, прилично, у доброј мери;

кастиле и намјериле јесу синоними; прва је турцизам, а и прва и друга се употребљавају у народу;

уовће — уопће, уопште;

одбијати биједу — одбијати обеду;

војак, од чеш. voják. Реч су и раније употребљавали фрањевачки писци у Босни, а са уласком Аустрије у Босну, она је опет оживела;

цајгнис кригсмилитарија, нем. Kriegsministeriums-zeugniss;

политичи унгерлик, нем.: politisch ungefährlich;

прекославна — карикирано: православна;

Сербин — према нем. Serbe;

керст — крст.

асли, тур. јамачно, сигурно;

државно објесништво: државно одветништво, тужиоштво. Реч објесништво је изврнута и има у себи жаоку окренуту против онога који суди, оптужује и — веша.

Имате ли какво противност на кога, изврнуто — имате ли нешто против кога;

вираунин, ар-тур. Циганин;

царска исправа — декрет о постављењу приседника суда у сатиричкој метафори.

Царска Декламација од 28. коловоза 1878 — искривљено: Прокламација народу Босне и Херцеговине уочи окупације. У прокламацији, коју је по целој земљи растурио аустријски генерални конзулат у Сарајеву, налазе се ове главне мисли. Према одлуци Берлинског конгреса аустријска војска заузеће Б. и Х. са циљем да осигура поредак, ред и мир у земљи. Она долази као пријатељ народа и са приволом султана. У новом поретку сви ће бити пред законом једнаки; живот, вера и имање биће заштићени. Док нови закони не буду донесени, стари обичаји и закони поштоваће се у целини. Приходи земље употребиће се искљу-

чиво за њене потребе, а заостали неплаћени порези неће се убирати.

Голема Лесперина од 31. коловоза — допуна прокламацији објављена у читавој земљи у облику „плаката“; у њој се нарочито истиче да ће власт поштовати грађанске слободе, али се од грађана тражи да и они буду исправни према новој управи. Иначе, народ у Босни лесперином назива стару хартију. Лесприна је аугмент. од лесперица или лесперица: „нешто танко, фино, провидно, лагано. Лаган као лесперица” (К. М.).

Берлинска шједница — Берлински конгрес великих сила одржан 1878, који је Аустро-Угарској дао мандат да окупира Босну и Херцеговину.

Старовник — онај који је од давнина у Босни, дакле, старинац, староседелац. Реч *старовник* супротстављена је речи досељеник, „куфераш”.

Навозито непороган, карикирано — наводно непорочан; *злогинство од крађе* — алудирање на кезнање језика и изражавање у ненародном духу;

терзе, тур. мало, доцкан ојагњено јагње; каже се и *трзе*;

на мјесту лица: обешечачка метатеза м. на лицу мјеста;

исповратити — утврдити, изнети на видик;

првотни исказ — првобитни исказ;

упознати у некога — преварити се у некоме;

топогледни, нем. diesbezüglich;

јазбеци: искр. јазавци;

покрађили — извр. покрали;

повједити, чеш. pověděti — рећи, казати;

шајцање, од нем. scharlazen — шврљање;

сурутлија, тур., провалија, урвина;

врајлос, нем. freilassen — ослободити, пустити на слободу;

појмити се: споразумети се — изврнуто;

штивање, од нем. stimmen, — слагање, саглашавање;

7 рамазана, 15 мухарема, 13 хусеина, 23 мујага... у приповеци тобожњи турски месеци; међутим, само прва два — рамазан и мухарем — постоје, а друга два — хусеин и мујага — измишљени су ради исмевања аустриске власти која се позивала на турске законе у Босни служећи се турским називима месеца. Рамазан (септембар) најчешће је месец поста; а мухарем је први месец у години (јануар).

Шеријат — муслимански верски закон;

адет, тур. обичај, ред, уредба;

мерхаметли, тур. милостив, милосрдан;

прилагати на вјешала м. предлагати за вјешала (карикирано);

вакмајстор од нем. Wachtmeister — старешина страже;

валахи — *билахи* — *талахи*, муслим. заклетва: бога ми, тако ми бога, имена ми бојјег;

крабар место храбар „говоре вровци више подругљиво да нечију храброст претставе не као истину већ више хвалисаву и разметљиву” (К. М.);

це'нем, тур. пакао;

це'нет, тур. рај;

кажња — казна, кажњавање;

откад је Швабо заступио — откад је Швабо прешао преко границе.

Свим главним лицима у *Суданији*, која су са писцем заједно била затворена у Црној кући, где је приповетку и замислио, Кочић је дао имена странаца: Игњац Вербицки, Габријел Јаворовски, Јосип Леснецки, Грегор Злојутровски. Бранитељ „оптужених” је Дане Димковић, а то је уствари алузија на Др. Данила Димовића, адвоката у Сарајеву у Кочићево време. Дошавши у Босну из Славоније, Димовић се после судске службе и адвокатске праксе бавио и политиком. Његова политика била је опортунистичка, дакле, супротна оној коју су водиле групе као што су биле Кочићева и она око *Народа*.

Ј. Радуловић

НЕПОТРЕБНИ ВАРВАРИЗМИ

За стране речи у српског саставу могло би се рећи оно што пословица каже о ватри и води: да су добре слуге али зли господари. Кад се употребљавају тамо где су неопходне, оне су нам добродошле; али кад преузму маха и кад се употребљавају у случајевима где имамо домаћих речи за означавање односних појмова, оне прете да нам покваре језик, и оне га заиста кваре. Понеки пут се питамо веће ли наш језик изгубити свој народни карактер због претеране употребе страних речи.

У најновије време, судећи по саставима неких писаца, рекло би се да је дошао тај тренутак. Неки данашњи писци, онајчешће критичари, стране речи употребљавају у толиком броју да у неким реченицама оне износе и више од половине целокупног броја речи, а у целом саставу читаву осмину, и то ако се као речи рачунају и речце и свезице. Ако тако наставимо, од нашег језика остаће у таквим саставима само наша синтакса, ако ти писци некако не нађу начина да и њој смрсе конце. А можда би тако у своје списе увели више склада него мешајући стране речи са српском синтаксом.

Питање употребе страних речи расправљено је одавно. У многим стилистикама речено је када смеју да се употребе, али тим нашим писцима изгледа да ово није довољно. Или сматрају да за њих та правила не вреде?

Знамо да има свега два случаја када се страна реч сме употребити:

прво, када она уствари и није више страна, јер је постала саставни део нашег речника (кревет, боја, чаршав, чарапа итд.);

друго, кад се не може заменили домаћом речју, какав случај имамо с речима: *гимназија*, *универзитет*, *униформа* и све већим бројем речи из науке, технике и спорта.

Овим случајевима могао би се додати још један који нас овде нарочито занима. Има страних речи узетих за појмове за које имамо и наше речи, али се обим њиховог значења не поклапа са значењем односних страних речи, тако да би наша реч значила само један део онога што страна реч значи. У таквим случајевима писац може да употреби страну реч ако му је цело њено значење потребно; међутим, ако је за његову мисао довољно и делимично значење стране речи које се може исказати домаћом речју — онда опет ову ваља употребити. Ниже ћемо се поново вратити на овај случај.

Свака употреба страних реча преко означених граница претставља варваризам. Стране речи, и кад су неизбежне, претстављају нешто туђе међу српским речима, те их треба избегавати и из естетских разлога. Страна реч, даље, може бити непозната већини или бар великом броју читалаца — нарочито данас када се њихов круг оволико проширио — те отежава разумевање састава. Они писци који данас употребљавају непотребне стране речи не воде рачуна ни о једном од ова два разлога. Њима се састав искићен страним речима, ваљда, чини отменији, а мало им је стало до тога да што већи број читалаца њихов састав разуме.

Није лако наћи објашњење овој појави. А можда би се могла наслутити три објашњења.

Прво би било: да писац не зна да у нашем језику постоји реч истог значења.

Други случај био би: да писац зна да постоји и наша реч за исти појам, али му страна изгледа лепша, звучнија,

Трећи случај наговештен је горе: страна реч има значење шире него што га она у страном језику има.

Трећи случај наговештен је горе: страна реч има значење које у целини нема ниједна наша реч.

Да прегледамо сва три случаја.

Први случај, кад писац не зна да постоји наша реч истог значења као страна, биће вероватно редак. Човек који

пише стекао је свакако већ доста богат речник свога језика. Али то ипак не искључује могућност да он неке појмове стиче тек преко страног језика, а не труди се да за њих нађе одговарајуће српске речи.

Други случај, кад писац зна да постоји наша реч, али му се страна чини лепша или боља, обухвата можда четири петине страних речи које се данас употребљавају. Чини ми се да су, као што сам рекао, критичари највише склони да ове речи што више нагомилавају у својим саставима. Један део тих страних речи спада у усвојене стручне изразе, те ће састав бити јаснији ако се употреби страна реч, иако се многи од стручних израза могу изразити и нашом речју. Ако ова последња за стручњака, у нашем случају књижевног теоретичара, није истог значења са страном речју, требало би да има на уму да много зависи и од навике. Кад наш израз употребимо неколико пута у значењу у коме смо дотле употребљавали страни, навићи ћемо се на њега и моћи ћемо бити и без стране речи.

У овим примерима покушаћемо да откријемо шта се њима мислило рећи.

„Два велика романа . . . окренута су својом тематиком у даљу прошлост”. Тематика доскора није постојала у нашем језику; као именица не постоји ни у француском, ни у немачком, ни у руском речнику. Значи да је можда у Совјетском Савезу направљена у новије време ако смо је оданде примили. Нама није потребна, јер се место ње може тако исто добро употребити наша реч предмет.

„Његове медитације . . . хоће да се занесу и вечно непромењивим категоријама идеалистичке филозофије и фатализмом”. Изузев медитације, о којој ће бити говора ниже, остале речи спадају у стручне термине. Оне, међутим, доказују да употреба стране стручне речи не може реченици дати смисао који она ни са српским речима не би имала.

„. . . писац који је врло много у *контемплацијама*”. Примићемо и овде означену страну реч као стручни термин, иако она то није увек. Ова реч, међутим, у првом реду значи исто што и наше *пажљиво посматрање*, па тек у другом

реду *размишљање*. Могла се, дакле, заменити једном од две српске речи, према пишчевој мисли.

Реч *евоцирати* ушла је већ у нашу књижевнотеориску терминологију, иако се може врло лепо заменити нашим речима: *догарати*, *оживити*, *изазвати* (као што се каже и у фотографији за изазивање слика на филму) или неком сличном речју. Само, разуме се, не сме се уместо ње употребити реч *ревоцирати*, која значи супротно и која је два пута употребљена у истом чланку:

„Н. Н. је у својим хроникама показао велику уметничку способност у *ревоцирању* прошлости”.

„Он може мајсторском уметничком *пластиком* да *ревоцира оријентални амбијент*”. Да ли се уместо *пластика* није могла употребити реч *живост* — или нека слична? *Оријентални* се могло заменити речју *истогњазки*, а и реч *амбијент* се такође могла заменити, макар описно.

Против страних речи — стручних термина, као што су: *реалист*, *варијације*, *анализирати* (може: *разгланити*), *мотив* (може: *предмет*), *импресионистички*, *атмосфера*, *апстрактан* и сличних не може се ништа рећи, јер их сваки образованији човек зна, иако би се понекад могле заменити нашим речима.

Поред оваквих стручних термина употребљене су друге стране речи које не спадају међу ове, и уместо којих се могла употребити, без икакве штете по јасност, наша реч која значи исто што и дотична страна. Ево неколико таквих речи из истог чланка:

бестијални егоизам, *медитација*, *проблематизан*, *менталитет*, *изолован*, *најинтимније*, *рељефно*, *психа*, *монструозан*, *манифестација*, *бизаран*, *прецизан*, *артистички*, *лежерно*, *квалитети*, *имагинација*, *интенције*, *деформисан*, *реноме*, *револт* и друге.

Све те речи могле су бити замењене нашим речима у истом значењу:

животињска себизност, *размишљање*, *сумњив*, *душевно стање*, *усамљен*, *најинтимније*, *живо* (*сликовито*), *душа*, *зудовишан*, *испољаванье* (*израз* и *сл.*), *зудан* (*необизан*), *таган* (*оштар*, *јасан* и *сл.*), *уметнички*, *олако*, *својства* (*вр-*

лине), машта (уобразиља), намере, унакажен, углед (глас, слава), тобуна (узбуна).

Понеке од тих страних речи биле би с коришћу замењене нашом речју ужега значења, које је одређеније од ширег, страног. То је у вези с трећим случајем, о коме ће се говорити ниже.

Овде ваља само поставити питање: зашто су употребљене набројене стране речи кад за означавање истих појмова имамо домаће. Не може се лако наћи одговор. Једино остаје објашњење да су се писцу учиниле лепше или звучније од наших.

У ред ових речи иду и: *морбидан, флуидан, студиозно, ингениозно, принципијелан, минуциозан, контемплација, медитација, манифестовати, интенције, инкомпатибилан* и друге, употребљене у саставима који су дали повод овом чланку.

Од њих неке имају исто значење као и наше одговарајуће речи, али им писци који их употребљавају свакако додају још покоје значење које се чини да недостаје нашим речима. Тако, *флуидан* на француском (*fluide*) значи исто што и наше *теган*; *студиозан* значи онај који воли да учи, који се удубљује у ствари; *манифестовати* значи *испољити*; *интенција* — *намера*, жеља да се нешто учини; *принципијелан* је начињено од немачке речи *prinzipiell*, а значи *нагелан*.

Поред тих речи с једним значењем, имамо страних речи са више значења за које немамо у нашем језику једну реч за сва значења. Страно значење је у том случају шире од нашег. Ако је писцу потребно цело страно значење да би изразио своју мисао, не остаје му ништа друго него да употреби страну реч, било то коме право или не. Срећом, ти ће случајеви бити изванредно ретки, и писац ће с мало труда моћи скоро увек да рашчлањавањем своје мисли утврди којом нашом речју ће то страно значење моћи да изрази. Да разгледамо неколико таквих страних речи употребљених у чланцима који су дали повод овом чланку.

Наводићемо редом реченице или саме речи.

„У Н. Н. имамо, и поред *минуциозности у раду*, плодног писца”. *Минуциозан* значи: 1) *који се бази ситницама*;

2) *ситнигарски, цепидлагки*. Значење не мора, дакле, бити похвално за писца о коме се пише. А да ли су се сва та својства хтела приписати писцу о коме се пише? Свакако не, пошто је састав за њега похвалан. Онда би писац чланка своју мисао јасније изразио нашим изразом — *до ситница брижљив у раду*, и српски читалац имао би одмах јасну претставу о приказаном писцу. Према своме изгледа да се речи *минуциозност* даје и значење које она у језику из кога је узета нема.

„... не расипа узалуд нити *лежерно* своју мисао”. *Лежеран* има много значења (у једном француско - немачком речнику осам), али је писац чланка с том речју био у срећном положају, јер она и код нас има сва та значења, те се и поред њиховог великог броја поклапа с нашом речју *олако*, тако да страна реч није морала да се употреби.

Демонстрирати значи: 1) *доказати, показати*; 2) у анатомији, физици итд. *практично објаснити*; 3) као и код нас — *изводити демонстрације*, на што ће већина читалаца у први мах и помислити. Реч се могла превести или нашом речју *приказати* или неком јачом од ове.

Проблематизан значи: 1) *неузвестан*; 2) *споран*; 3) *двосмислен*. Писцу свакако нису била потребна сва три значења, те би с ј е д н и м одређеним значењем цела мисао била потпуније исказана.

Именица проблематика, данас тако често употребљавана са својом сестром *тематиком*, у немачком постоји са значењем *Fragwürdigkeit, Ungelöstheit*. Код нас би се могла без штете заменити речима: *питања, скуп питања*, или некако слично.

Тематика такође не постоји као именица ни у немачком, ни француском ни руском речнику, него само као придев у музици за *тематски*.

Медитација значи *размишљање, пажљиво посматрање, побожно размишљање*. Значења су врло блиска, а последње је најчешће. Ако је писац хтео њега да нагласи или да их све обухвати, *и м а о* је разлог да употреби ту реч; ако је мислио само на *размишљање*, довољна је и наша реч.

Сугестивна изрека спадала би у исти ред, јер за речи *сугестија*, *сугестиван* и *сугерирати* немамо речи које би обухватиле цело њихово значење, али се за свако од њихових значења може наћи наша реч: за *сугестиван* овде — *убедљив*, за *сугестију* има значење: *потстицај*, *навођење на нешто*, или *слично*; *сугерирати* значи: *дати идеју*, *шанути да угини*, *наложити*, *навести на* — поред других значења. Пошто се реч често употребљава и за оно што она ни у ком случају не значи, боље је избежавати је и дати потребно значење нашем речју.

У изразу *суптилно психолошки анализирано*, реч *суптилан* по речницима значи: 1) *фин*, *танан*, *нежан*, *ситан*; 2) *продоран*, *оштар*; 3) *изванредно вешт*; 4) *цепидлазки*, *ситнигарски*; 5) *лукав*, *препреден*. Ако су била потребна сва та значења, реч се могла употребити, иако би добар део био обухваћен нашем речју *оштроуман*.

Израз *унутрашњи рудименти његове психе* не види се јасно шта треба да значи, те нећемо улазити у његово рашчлањавање.

У реченици „*закоразују на штру друштвену платформу*” реч *платформа* по француском речнику значи: 1) *раван кров*; 2) *део трамваја или омнибуса где путници стоје*. У енглеском језику та реч значи још: *перон* на железничкој станици, *заравњено место* за топ, *говорница трибина* и, отуда — *програм* који говорник излаже с ње. Пошто сва та разноврсна значења писцу нису могла бити потребна, могао је боље да се изрази нашем речју са је д н и м значењем.

На једном месту имамо реч *штимунг*. Колико Срба знају шта она значи?

У изразу *на терену* Босне, као и у другом чланку истог писца „*на терену издавачке активности*”, имамо израз који се данас много употребљава у канцеларском језику да означи послове изван канцеларије. *Терен* значи *земљиште*, те се та реч могла изразити речима: *у области* Босне, или *просто у Босни*, а у другом случају изразом *на пољу* издавачке итд., или и још *простије*.

Реч *егоцентризан*, свакако позната малом броју читалаца, употребљена је више пута; *егоцентризно сладо-*

страшће се можда могло простије изразити без те стране речи.

У чланку другог критичара имамо ову реченицу:

„Развијајући широко свој *активитет*, Н. Н. је после рата свој *поливалентни таленат манифестовао* у више области књижевног стварања”. Не би ли српском читаоцу било јасније да су употребљене српске речи *рад*, *многоструки*, *дар*, *испољио*?

Даље имамо:

„... осмишљен једном *сублимном функцијом*, одређен је *интенцијама писца*”. Шта треба та гомила страних речи да значи — писац није рекао.

„... духовит облик критике извесних *негативности* и на тој *линији* он је крцат *материјалом* који је *пластично*, на основу праве *реалистичке опсервације* итд.”

„... у знаку *афирмирања позитивних* људских вредности...”

„Њихов хумор је људски *интониран*.”

Овакав стил потсећа на начин изражавања Молијерових прециоза.

Све што је наведено само је један део страних речи у два чланка, али је и то довољно да покаже како данас пишу баш они чија је дужност да такве појаве осуде код писаца о којима пишу.

Поред раније наведених објашњења ове појаве, можда би се могло наћи још једно. Као што је Г. Крклец навео за песнике, може се наслутити и за прозне писце да своје саставе шаљу у штампарију без последњег, строгог прегледа, чија би једна тачка морала бити и брисање излишних страних речи. Да је такав преглед вршен, не би код једног писца била објављена и оваква места:

„*њен животоран дах*”;

„Н. Н. као писац уме да свирепост прикаже у *његовим* злим и дивљачким манифестацијама и да *га* изрази и у поступцима деце;

мимогред тога итд.

Ако је нашим писцима, у првом реду критичарима, стало не само да *пишу* него и да *покажу* како треба

писати, онда су у првом реду дужни да престану са злоупотребом страних речи. Замена стране речи нашом неће увек бити лака, али се баш ту књижевницима отвара широко поље рада да стекну заслуге за наш језик. Ако не могу одмах да нађу тачан израз за страну реч, нека испитају сва њена значења и виде које је потребно за израз њине мисли, па нека за то значење нађу српску реч. Каткад ће то чинити додајући значењима наше речи и нова значења. То је обичан пут богаћења језика, и од њихове вештине зависиће да ли ће та нова значења бити примљена. Ако то буде случај, они ће моћи с поносом да кажу: „У огромној згради нашег језика једна опека је моја.”

Св. Предић

ЈЕЗИЧКО ЗНАЧЕЊЕ И ПОСЛОВИЦЕ

Разумевање и правилно тумачење пословица, вероватно најстарије људске мудрости, условљено је не само познавањем народног језика, у које нас уводи и етнологија, него и другим научним разматрањем. Пре свега, потребно је уживљавање у логику и психологију народну, јер је пословица логички суд средине у којој је поникла; и ако не одговара менталитету друге средине, никада не може у њој бити усвојена. Исто тако је потребно и познавање страних језика, јер само поређењем можемо оценити изворност пословица и њихову праву естетску вредност, пошто су народи казивали пословице на потпуно једноставан начин и високо песнички.

Да је поред лексичког знања и усвајања стилског богатства важно и познавање језичке структуре и осећање реченичног акцента, тим пре што је мисао у пословици често законски сажета — показаћемо на неколико примера из Вукове збирке Пословица. Под бројем 212 имамо пословицу: Бијеле руке туђ посао милују — и уз њу објашњење: „У кога су бијеле руке знак је да не ради радо, тако ништа и нема него мора туђ посао радити да се храни. Ја мислим да се ово највише говори за жене и ђевојке.”

Предикат ове реченице *милују* — у народу је синоним за *воле*. Атрибут *бијеле* са субјектом *руке* означава, као епитет — физички нерад, „господство” (Бијеле руке као у пицара). Поред објекта *посао* атрибут је *туђ*. Ако бисмо објекат развили у објекатску наративну реченицу, добили бисмо сложену: Беле руке воле да им други ради. Тако смо помоћу реченичне анализе дошли до значења пословице, у

ствари супротног горњем објашњењу: беле руке не раде другоме, него други њима. Баш зато и јесу беле.

Под бројем 423: Боље је једно држи него сто узми, са објашњењем: „Узми ваља да се мисли када је даље од онога који даје и од онога коме се даје, а држи управо кад му се пружи”.

Држи и узми су субјекти у пословици. Доста је редак случај да се императив јавља као субјекат; много је чешћи као предикат, приповедачки — у служби перфекта, или гномски. А обично се инфинитив јавља као субјекат. И узми и држи могу означавати непосредну повезаност нудиоца са понуђеним, давања из руке у руку.

Пословице под бројем 345 и 1620 су добри примери за важност реченичког акцента.

Прву: • Бодљивом корову није Бог дао рогове, Вук објашњава: Бог није крив што људи зло чине, јер је реченични акценат ставио на *Бог*. Ја сам пословицу чула са наглашеним директним објектом (рогове). Тада се смисао мења: коров не може много нашкодити, јер има само бодље а не рогове. Човек га може ишчупати. У пренесеном значењу: људи слични оваком корову не могу проузроковати веће зло, ма колико то желели. Не осећајући значај реченичног акцента, Капетановић је у својој збирци Народна благо (Сарајево 1887) изменио ову пословицу: Бодљивој крави не да Бог рогова.

У другој: Зар се свака оплетена уда, Вук је ставио акценат на предиктивни атрибут *оплетена*, тумачећи: . . . „Овђе ваља да се мисли да се девојка уда док јој и не нарасте коса да се може оплести”. Лепа коса је по народном схватању важан украс за жену. Према Његошу и снаха бана Милоњића је очарала Вука Мандушића, поред осталог и дугом, расплетеном косом. Сплитање и неговање косе код девојке народ сматра почетком припреме за удају. По Фортису (*Viaggio in Dalmazia*) жене истичу косу као украс, док је девојке скривају под капом. Познат је свадбени обичај сплитања косе праћен песмом. У случају да невеста нема лепу косу стављају се туђе плетенице. Акценат у овој пословици није на атрибуту *оплетена*, него на предикату *уда*.

Тако добијамо ново значење: Зар се свака која је дорасла за удају — уда?

Под бројем 1730: Зло рађање, готово суђење — стоји објашњење: „Кад се зло ради онда је поготову суђено да и зло буде”. Објашњење Вуково је везано за судбину (у Рјечнику *суђење*, das Schicksal, sors) међутим у пословици се мисли на *суђење*, das Richten, Urtheilen, judicatio. Овде хомоними, још и са истим акцентом (додуше с разликом у дужини крајњег слога основе), отежавају да се дође до правог значења. Али нам уживљавање у народну логику помаже. „Судбина” је по народном схватању изван људског утицаја. Значење је: ко зло ради сам себе осуђује на зло, на сношење последица. Сличне су пословице: Ко зло ради зло ће и дочекати, или код Вука под бројем 2641: Ко зло чини и дочекаће га, под бројем 2642: Ко зло чини и дочека (га) и под бр. 2643: Ко зло чини нек се добру не нада. Уместо детерминизма датог у објашњењу имамо принцип каузалности.

Под бројем 1745: Зна Бог чије масло у кандилу гори, налази се тумачење: „Ова пословица показује да су Срби негда и зеитин звали масло. У Приморју и у Црној Гори и Херцеговини говори се у овој пословици уље место масло”.

Пословица показује историски развој речи. Као црквени обичај јавља се „свештање *масла*”, помазивање болесника *уљем*. Маст, масло и маслина од истог су корена. Реченични акценат је на речи *зије*, са смислом: зна се да ли се приноси поштено пециво. Од сличне народне пословице је дубровачки песник 16 века — Никола Димитровић начинио двостих:

Прасца ти мојега украсти не имаш,
Да последије од њега за Бога ноге даш.

Под бројем 1906 изрека: Из узде у Будим — објашњења је: „Кад ко оно што је тешко вели да је лако учинити. Из узде вазда се мисли узјахавши коња и узевши узду у руке отићи не одморивши се. Гледај: Сиј, виј, па у кош”. Узречица је нејасна, јер није наведена и прича у вези са којом је постала. Ако се прича заборави, алузија постаје нејасна, и некад можемо само назирати њено значење. По-

светио се као Гојко у ђивоту — под бр. 7715 и под бр. 4001: Нема у Цариграду за Рајка капа.

У овом случају „из узде” — може да се односи само на коња. Ако се заузданоме коњу скине узда, ако се разузда, он може отићи „из узде” онамо одакле је доведен, јер су коњи памтљиви. Исто би могао учинити ако није добро зауздан, па сам збаци узду.

Ако би у овој непотпуној реченици предикат био *стиже се* (Из узде се стиже у Будим, са допуном: а не из улара) значење би било да је само јахаћем коњу место у Будиму, а не теглећем, чије је место у пољу. У пренесеном значењу: није свакоме место у Будиму.

Под бројем 3729 је: Наћерао крмка на раст — са објашњењем: „Кад је који пијан. Може бити зато се ово каже што се пијану човеку све чини могуће, тако и крмак да може уз дрво пузати као мачка”.

Асс. овде показује правац, циљ. А значење је: нагнао га тобоже, а уствари учинио је *нагнаном* оно што му је мило, као крмку жир.

Под бројем 3860 уз пословицу: Не забуди на којој си — дато је објашњење: „Кад ко хоће коме ријеч да пресијече. У Боци”. *Забуди* је архаични императив од глагола чији облици нису очувани, а коме одговара руски *забыть*. У песмама се помиње „трава од забитја” (Мајка Маргарита). Каже се забитно место. У Херциговини: Не заборави на којој си (ријечи).

Под бројем 3930 је узречица: Не лези враже. „Кад се приповиједа да је ко што зло једно за другим радио”.

Подносио, снашло га зло, јер је у овој узвичној фрази субјекат *враг*, „који ни оре ни копа, већ све о злу мисли и ради”. Он је вршилац ненадног или обновљеног зла. Слична је: Не стој, ђаволе, под бр. 4095.

Под бр. 3069: Ко што о чем баба о пести, неправилно су стављена два објекта. Иста узречица је правилно наведена под бројем 2885: Ко о чему баба о пести. Види и под бројем 1917: И једем и пијем, а пестиш ми је на уму.

У стиховима: Нема смрти без суђена дана,
Ни јунака без првога брата —

— израз *први брат* је неуобичајен, у народу постоји *првобратугед*, а *први брат*, ако би имао значење *рођени*, не мора бити и јунак. Ако се помишља на помоћ коју рођени брат може указати у боју, на братско пожртвовање, имамо другу пословицу под бројем 3967:

Нема љета без Ђурђева данка,
Нити брата док не роди мајка.

У првом случају је погрешно састављена реченица и као посебна (други део) и као сложена. Можда би требало да гласи:

Нема смрти без суђена дана,
Ни јунака без првога рата.

Јер се јунаштво испољи тек у борби, а рат и смрт имају везе, према томе би цела реченица била правилно састављена.

Под бројем 1904: Из свега је Спужа ногу изио", тј. бољи је од свију Спужана". У Ц. Г. *изио* значи *појео*, а овде треба да стоји *изнио*; искорачио је, истакао се, бољи је од свих Спужана.

Под бројем 1343: Ђе га није нека су му љепше, а ће га је ту му очи биле. „Овако је препоручивао један Црногорац Которанину за гаће кад је за другога куповао". Значење је: Пошто није присутан, треба му узети лепше, а кад би био ту, има очи па нека бира. Нејасност се јавља због провинцијализма. Уместо погодбене свезице *пошто* употребљена је локална *ће*.

Провинцијализми и варваризми доста отежавају разумевање пословица. Већ прва пословица: Авизан напола скапулан — остаје многим нејасна, због италијанизама. Трбало је објаснити: да је на време обавештени (о злу, о непријатељу) упола спасен. Тако је требало учинити и у осталим сличним случајевима.

Само добрим разумевањем и правилним познавањем језика можемо постићи да се осети мисаона вредност пословица, ретка и неоцењива песничка снага у њима, и ванредни васпитни утицај њихов, који би у сваком погледу, па и у погледу познавања језика, био још већи кад би све оне језички биле јасне.

Аница Шаулић

1. ЗНАЧЕЊА ГЛАГОЛА ГЛАСАТИ

Глагол *гласати* јавља се у нашем језику од XVI века (в. Рјечник Југослав. акад. III). Међутим значење у коме се данас најчешће употребљава, *voter*, новијег је датума, из друге половине XIX века. У Вукову Рјечнику тога значења уопште нема, што је и разумљиво кад се има у виду да је Вук II издање свога Рјечника штампао 1852 год. По њему *гласати* значи „правити гласак“, тј. „као мале шупљике на гаћама, или на кошуљи“. (Детаљније објашњење ове речи дао је Мојо Медић у својој збирци народних речи, која се налази у Институту за срп. јез. САН: „Гласак је низ шупљика које су постале стезањем двију, трију или више жица убодима игле у коју је удјенут конач. Уздуж су извучене двије три жице, према величини шупљика“).

Основно је значење глагола *гласати*, изведеног од именице *глас*, „гласом учинити да се нешто сазна“, разглашавати, објављивати, јављати. Поред примера из Рјечника ЈА из XVII и XVIII века (Веселе гласајте војнима трубљама; Јосип не кти јој ову своју сумњу објавити, нити међ људми гласати) налазимо га у овом значењу често у употреби и у XIX веку: Да не гласа... | О бесједи, која сад се случи (Јевта Поповић, 1829); А шта гласају и славе те песме (Јов. Бошковић, 1857); Французи веле да су Пруссе одбили, а ови гласају да су Французе побили (Буњ. и шок. новине, 1870); При том нисам баш рад свуда ни гласати ту своју намеру (М. Ђ. Милићевић, 1893).

Још је чешћа безлична употреба овог глагола у значењу: говори се, каже се, кружи глас. Код Вука, као што смо видели, нема глагола *гласати* у поменутом основном значењу, већ он даје *гласати се* као засебан повратни

глагол, у значењу *verlauten*, тј. „говорити се“, а и сам га употребљава (Кад се 1812 године гласало да ће Срби... да предаду Турцима оружје, — Даница 1826). Иако се данас то значење готово сасвим изгубило, оно је у току прошлог и почетком овог века доста често у употреби: Помало гласало се, да се Црни Ђорђе већ умирио (М. Ненадовић); Ако је истина што се гласа чак по нашим крајевима (Стерија); По страним... новинама гласало се као да је на Ниш био пошао Карађорђе (Ст. Новаковић); О теби се по свој Босни гласа, | Да р'јеч н'јеси никад прекршио (Бан); Јер вјероват не могу што се гласа (Фр. Марковић); Гласа се паче, да је прешао Рубикон (А. Тресић); И слава што се данас гласа, | У заборав ће сутра паст (А. Шеноа).

Поред безличног значења неки писци (хрватски) употребљавају и *гласати се* као повратни уз основно значење, тј. у значењу „јављати се гласом“. У трави гласају се кад и кад штурци (А. Тресић); Из кута тамо мрмљајућ се гласа (Арнолд); С врлетних стена | Гласа се незнана птица (Мих. Николић); Прасак се њихових бомба гласао негдје далеко (Назор); [Усклици] су се гласали све до касно увече (Назор).

Од *гласати нешто* развило се и значење *гласати некога*, тј. славити: Гласаћу те по беломе свету (Ђ. Марковић); Гласали га свуда и због коња његова Шарца (Шимуновић).

Са појавом већања и доношења одлука већином гласова јавља се и ново значење глагола *гласати* „дати глас код већања“. Ван сумње је да је најпре дошло до померања значења основне речи — *глас*. То је и разумљиво, јер се при одлучивању мора гласом дати или не дати пристанак на неки предлог или сл., рећи *да* или *не*, тј. дати глас. У Рјечнику Југосл. акад. налазимо потврду за ово значење именице *глас* већ од XVI века (Не море избран бити ни он другога избрати али глас дати — 1507; Има дат свој глас најдостојнијој—1637; Њему глас даду—1764). Занимљиво је да се глагол *гласати* у том новом значењу, судећи по грађи Института за срп. јез. САН (а то потврђује и Рј ЈА напоменом „у наше вријеме“), јавља (код писаца) много доцније. Налазимо га најпре код Богишића (сви гласају, па ако се сложе добро, ако ли не онда како старјешина нареди,

Зборник садашњих правних обичаја у Ј. Слов. I, 1874, стр. 79) и Ђ. Авакумовића (Поротни суд... може на штету оптуженога донети какав закључак само онда, ако би за исти гласало бар пет поротника, Важност казненог закона, 1882, 45). Од краја XIX века његова је употреба све чешћа, а с њом и проширивање значења.

Из горња два примера видимо да је прво померено значење још увек у доста блиској вези са правим значењем речи *глас*, тј. да се своди на „гласање гласом“, изговарање *да* или *не* као израз пристајања или непристајања, слагања или неслагања са донесеном одлуком. Али гласање није увек јавно, „гласно“. Оно постаје тајно, „безгласно“, цедуљицама или на неки други начин. А и у таквом „безгласном гласању“ *даје се глас, гласа се*, иако не више у конкретном значењу.

Увођењем парламентаризма у Србији и вршењем избора посланика за народну скупштину, којом приликом се *даје глас* за овог или оног кандидата, значење глагола *гласати* још се мало помера добијајући значење које је данас најобичније и где се знатно приближило значењу глагола *бирати*.

Процес даљег померања у значењу овог глагола се наставља, ту пред нашим очима. Тако под утицајем сличности у значењу са прелазним глаголом *бирати* (*некога*) и овај непрелазни глагол (у значењу *votes*, јер је он у свом основном значењу прелазан) постаје и прелазан (*гласати некога*). У говорном језику ово је доста обично. Писци га употребљавају у дијалозима људи из народа, а и изван тога: Ти си наш преседник и које смо ми тебекар гласали и веровали ти (Веселиновић, Слика II, 30); Како нећемо нашег добротвора, нашег спаситеља гласати (Д. Ђуровић, Међу брђанима, 164); Зато си ти глас'о радикале, пошто си знао да ће они на изборима сигурно победити (Др. Симић, Корак, 8); Већ се поговарало да ће га гласати за посланика у скупштини (Дачић, Како моји живе, 66); И једнога дана гласаше га људи, | Па за кмета доби (Мил. Петровић, Песме, 94); Молећи и преклињући гласаче да га гласају (Село 1923, 202—4).

Усамљен је случај употребе *гласати на некога*, који налазимо у листу Браник за 1887 год.: Бирачи српске народне слободоумне странке имају на овога [кандидата] гласати (бр. 42, стр. 2).

Св. Марковић

2. НЕКОЛИКО ПРИЛОГА РЕЧНИКУ НАШЕГ ЈЕЗИКА

Вршећи различита испитивања српскохрватске лексике, наишао сам успут на извештан број речи или варијаната њихових, које у извесном правцу претстављају значајан материјал. Овде желим изнети један део таквог материјала.

У појединим нашим говорима — и у говорима осталих јужнословенских језика — сачувано је, можда више него што се обично претпоставља, доста старих словенских елемената који су из књижевног језика ишчезли. Може се догодити да се извесна реч потпуно изгуби из употребе и да се замени неким синонимом (исп. очувано у чакавском говору: *otroki* — према књиж. *дѣца*, *lāčan* 'гладан', *zābit* 'заборавити' итд., Т. Ујчић, *Izvjestaj Hrvatske gimnazije u Pazinu* за 1947—1948 и 1948—1949, стр. 54, 72, 55). Али се може десити да је реч очувана у књижевном језику — само са другим значењем (исп. опет у чакавском *besēda* 'реч'; у књиж. јез. *bēseda* значи 'свечан говор'; или чакав. *prīša* 'дошао' према књиж. *пріћи* 'приблизити се', чакав. *navđdila* 'научила' према књиж. *навадиши* 'навићи кога на нешто' итд. — за чакав. исп. поменути књигу, стр. 68, 55). Најзад, има у нашим говорима образовања која претстављају неку стару разлику према одговарајућим образовањима књиж. језика, нешто што задире у далеку прошлост (исп., например, у Вуковом Рјечнику *оџона* 'vide *ојна*', са старим односом *-rop-*:*-rъp-*; или чакав. *gr̄de* 'ружне', са очуваном старом основном према књижевном образувању са наставком *-ъѣ* или 3 sg. *svīeti* 'светли', са очуваним старим *svēt-*, оба у пом. извештају, 69, 63: исп. рус. *светить* 'светлети' и сл.). Али не само у архаичним говорима него расуто по целој нашој језичкој територији, налазимо оваквих обличких, семантичких или лексичких архаизама.

Напоследку, за неке од таквих архаизама може се показати да су некад били и знатно раширени у јужнословенским језицима, па да су, дакле, доцније потискивани.

Прелазим одмах на изношење овога материјала, азбучним редом.

1. *бљудо*. Вук у Рјечнику бележи за Паштровиће *бљуда* f., *бљудо* п. 'земљан суд за јело', Решетар за Ријечку Нахију *bļūda* 'чинија' (Der štokavische Dialekt, 166), у источној Србији налазимо *блуде*, *блудце* 'чанак' (тимочко-лужнички говор, А. Белић, Дијалекти источне и јужне Србије, Срп. етн. зб. I, 149). У бугарском језику се тако исто каже *blúdo* 'Schüssel' (Бернекер, Sl. etym. Wb., s. v.). RJA бележи *bļūdo* п., почевши од XIV в. (имају је Микаља и Стулић). Као што се види, ова реч — непозната књижевном језику — била је некада врло распрострањена, па се делимично одржала до данас.

Налазимо је и у албанском језику као *blude*, *bludë* 'scodella di legno' (F. Cordignano, Diz. alb.-ital. e ital.-alb., parte albanese-italiana, s. v. blude).

2. *бркаши*. *brkati*—*brčēt* тумачи RJA (s. v. brkati 2) као 'pulsare, horrere, turbare', а налази га само код Белостенца. У Вуковом Рј. налазимо једино *бркаши*—*бркџам* 'in Unordnung bringen, miscere et turbare', а тако исто код Миклошича (Etym. Wb. der sl. Spr. s. berka-) налазимо само овакво или слично значење у разним словенским језицима. У народном говору Скопске Црне Горе постоји *бркам* 'гоним' (Кучевиште, А. Петровић — грађа САН), што показује да је и значење 'гурати, терати' такође старо. Биће са овим у вези и чешко *brk* 'Schwungfeder', *brkati* 'fliegen' (исп. Миклошича, о. с., s. berkü). Значило би да је RJA у праву кад *brkati*—*brčēt* везује за *brkati*—*brkâm* (s. v. brkati).

Основно значење ће бити 'гурати' и сл., као што показују словенски језици: рус. *брыкѧть* 'ausschlagen', пољ. *brykać* 'id', *bryknać* 'davonlaufen', украј. *brykdy* 'laufen'; рус. *брукѧть* 'mit den Hinterfüssen ausschlagen, stossen', које Бернекер (о. с., s. v. brykajō) доводи у везу са литавским *brūkti* 'zwängen, mit Gewalt hineinstecken' итд.). Овамо ће ићи и

рус. *брукáть, брухáть* 'werfen', српскохрв. *brûknĕm-brûknuti* 'hervorbrechen', словеначко *brúhati* 'auswerfen, speien' и сл., иако Бернекер (о. с., s. v. *brukaјо*) не везује ове две групе, него за последњу допушта да је сродна са *bruja* 'Strömung' итд. Као што се види, бар у јужнословенским језицима треба, поред *-ги-*, рачунати и са *-гъ-* (тј. *-оџ-*: *-ѡ-*).

3. *врах*. Још Миклошич је ст. сл. *врѡхъ* 'trituration', буг. *vrah*, украј. *voroch* 'Haufe', рус. *vorochъ* протумачио према глаголу *врѡштити* итд. (о. с., s. *verch-* 2). Он је (l. с.) показао да реч постоји и у румунском језику: *vraу, vraf* 'Haufe gedroschenen Getreides'; за румунски дијалекат Неготинске Крајине бележи М. Станојевић *vráu* 'гомила' (Срп. дијал. зб. III, 180). У албанском језику *vrah* значи 'гомила, сноп' (в. ЈФ III, 200).

Остаје овде само да наведемо потврду за облик **vrachъ* из наших говора, пошто код Миклошича (l. с.) налазимо за српскохрватски само изведено *vršaj*. Забележене су ове потврде: *вра* т.; рl *врѡве* 'гомила' (Леновац у тимочком крају, М. Станојевић, Срп. дијал. зб. III, 180), *врѡ* 'вршај', 'кад се снопови поређају на гомилу' (М. Станојевић — грађа САН), *врѡ* [тј. *vřa*] 'гомила' (тимочко-лужнички говор; Врање, А. Белић, о. с., 305), *на врау* 'на гомили' (Ј. Хаџи-Васиљевић — грађа САН), *вра* 'вршај' (Сретечка Жупа код Призрена, М. Симић — грађа САН). Као што се види, реч је позната у широкој области призренско-тимочких говора.

4. *гвириѡти*. Вуков Рјечник има *гвѡриѡти - гвѡрѡм* 'die Augen worauf fest halten, oculis defixis' и *гвѡраѡти - гвѡрѡм* 'vide гвирити'. Бернекер српскохрватско *gvĕrĕk* 'schielend; blödsichtig' и код Стулића *gveriti* 'schielen' изводи од тал. *guercio* 'schielend, schief blickend', али за *гвириѡти* каже да јако потсећа на литавско *žvairas* 'schielend', *žvairĕti* 'schielen', само да је тешко објаснити словенско *g-* према литавском *ž-* (о. с., s. v. *gvĕrĕk*).

О српскоме *гвѡриѡти* (и *гвѡриѡти*) говори А. А. Шахматов (Очерки древн. периода ист. русскаго језика, Петроградъ 1915, 36) и пореди га са истим литавским речима. Да би

оправдао словенско *g-* према литавскоме *ž-*, он наводи рус. дијал. *иверста* ‘крупный песокъ, гравіи’ и сл., којем опет одговара литавска реч са почетним *ž-*: *žvirgždas*. Шахматов (l. c.) узима такође у обзир пољско *gwiazda* према рус. *звезда*, српскохрв. *звезда*, па претпоставља у свим овим речима спирант *γ, из којег би се развило са једне стране *z-* а са друге *g-*¹⁾.

Без обзира на Шахматовљево теорију о општесловенскоме *γ (које би и по постању одговарало безвучноме *x*) — факат је да имамо не само у *zvězda*: *gvězda* алтернацију *z-*: *g-*, него и у друге две поменуте речи са почетним *gv-*.

Са руским *иверста* ‘крупный песокъ’ тачно се слаже српскохрв. *зврѣст* т. ‘мекан камен, од кога се кад се стуче мијесе цријепње’ (у Црној Гори, Вуков Рј.).

Тако исто поред *ивіриши* у Београду се говори и *звіриши* ‘гледати са полуотвореним очима; гледати кроз полуотворена врата или прозор’; на Косову се говори *прсвјрѣш* (Елезовић, о. с., s. v.); код Вука имамо *звјераши* ‘*scheu umherblicken, ravide circumspicio*’ (Рј., s. v.).

Према томе, за *ивіриши* нема разлога претпостављати талијански утицај.

5. иба. Општесловенско *gyb-/gub-* има углавном два значења: а) гинути, б) нестајати. Иако је у српскохрватском језику варијанта *gyb-* углавном уопштена код првог значења, а варијанта *gub-* код другог (исп. *ићнуши*: *ићбуши*, поред *ио-ићбуши*), ипак имамо забележену и прву варијанту у значењу ‘губити’: код Стулића (само код њега) налазимо за *giba* значење ‘*amissio*’ поред значења ‘*periculum*’ (види и RJA s. v.). Да *gyb-* ‘губити’ и иначе није непознато јужнословенским језицима, показује македонско 3 аог. sg. *se gibna* ‘изгуби се’ (Неволани у Јерејској Македонији, A. Mazon, Contes slaves de la Macédoine Sud-Orientale, Paris 1923, 78, 79), а тако исто и словеначко *izgibati* ‘*verschwinden*’, буг.

¹⁾ Али има и других тумачења; Х. Барић, на пример, код *gvězda* допушта стари индоевропски дублет: **ghnai-*: **ghnai-* (Глас С.К.А. 124, 48—50); други говоре о дисимилацији због *z* у другом слогу, итд.

zaginъ, zagínuvam 'schwinde dahin' (Бернекер, о. с., s. v., *gybo*). Исп. и чеш. *hynouti* 'vergehen', поль. *ginąć* 'verloren gehen, verschwinden' (l. c.).

6. **гrom*. Српскохрватско *громача* 'Haufen' Бернекер (о. с., s. v. *gramada*) доводи у везу са санскритским *grāmas* 'Haufen, Schar...', са лат. *gremium* 'Schoss, Armvoll', ст. енгл. *crammian* 'anfüllen' итд. У већини словенских језика овај корен се јавља са проширењем *-ada*: рус. *громада*, украј. *hromáda*, српскохрв. *грамáда* у значењу 'гомила' и сл. Али баш у нашем језику очувало се и непроширено *grom-*: парт. асџ. *угромáло* 'отежало' (Темска на територији тимочко-лужничког говора, Белић о. с., 590). А такође осим *громача* постоје и друга образовања без наставка *-ada*: исп. код Вука *громџран* 'велики, незграпан' (у Црној Гори; рус. *огромный* 'ungeheuer gross'), *сиромџаши се* (sic!) 'сурвати се, пасти' (Црна Гора, Л. Рогановић — грађа САН), *громџати се* 'падати с лупом' (РЈА).

Бернекер (о. с., s. v. *gramada*) српскохрватско *гromила* итд. тумачи укрштањем типа *gramada* и сл. са *гromила*; али овде можемо имати и нешто друго: наше *громџица* исп. са латинским *grūmulus* 'Haufen'.

И руско *огромный* 'ungeheuer gross' неће бити у вези са *гromъ* 'Donner' итд., како то узима Бернекер (о. с., s. v. *gromъ*), него је очигледно у вези са овим кореном *grom-* 'гомила', како је то овде и претпостављено.

7. *гулиши*. Поред облика са почетним *g-* постоје и облици са почетним *ž-*. Бернекер (о. с., s. v. *gul'g*) тумачи ову варијанту *žul'g*—*žuliti* као аблаутни степен са *-eu-* иза **g-*.

Овде можемо да наведемо неколико потврда да би се видело да је варијанта са *ž-* код нас прилично распрострањена.

У Црној Гори Вук бележи *жулиши* 'vide гулити'. Код О. Колмана (ЈФ VIII, 270) налазимо: „у Црној се Гори *жули* кукуруз, смоква или кромпир”. И Б. Милетић налази у Црној Гори *жулиш* 'гулити' (Црмнички говор, Срп. дијал. зб. IX, 367). На Косову имамо *ожулиш* 'огулити' (Елезовић о. с.,

s. v.). Вук за Срем бележи *жуљашти* ‘н. п. гумно, т.ј. мотиком кресати траву по њему’. И у словеначком језику налазимо *žuljenje* ‘Reiben und Drücken’ (в. ЈФ VIII, 271); у руском језику *жулик* значи ‘нож’ (Младенов, Етим. и прав. речн. на бълг. кн. ез., s. v. жуля). Најзад, овамо иде и *жуљ* нашег књижевног језика.

Код Стулића постоје две засебне речи: *xūliti* [= жуљити] ‘mordere, brucciare, frizzare, urgere’ и *xūljiti* [= жуљити] ‘far il callo’.

Основно би значење било ‘грести’, ‘кидати’ и сл. (исп. код Бернекера, l. с., словеначко *gūliti* ‘wetzen, reiben’, украј. дијал. *hūtyj* ‘hornlos’).

Али уз *xūljiti* ‘far il callo’ Стулић даје из Златарића и *xūljenje* [= жуљење] ‘fatica, travaglio, labor, orega’. Истина, одбацујући Вајаново слагање са Стулићевим тумачењем Златарићевог текста, О. Колман (о. с., 271) мисли да је *xūljenje* уствари погрешна транскрипција Златарићеве графије за *живљење*. Али била она погрешна или не, *жуљење* у значењу ‘fatica, travaglio’ и сл. постоји. Сам Колман (ibid., 270) наводи из Црне Горе пример: „Данас сам се *ожулио* кâ коњ!“, где је очигледно значење *ожулио* = ‘намучио’.

Питање је само: је ли *жуљашти* ‘мучити се, радити’ у каквој вези са *жуљашти* ‘гулити, кидати’. Ја мислим — да јесте. Код Колмана налазимо и словеначко *žuljenje* које поред значења ‘Reiben und Drücken’ има и фигуративно значење ‘Ergressungen’. Ова су значења уопште сродна. Исп., например, општесловенско *mozol’ь* ‘жуљ, плик, рана’ итд. са украјинским *mozôl’* ‘schwere Arbeit’ (в. мој чланак у Н. Ј. н. с. св. 3—4, 132)*). А да и варијанта са почетним *g-* има и ово друго значење, показује београдско (вулгарно) *гуљашти* *узбрдо* ‘ићи узбрдо с напором, мучити се пењући се’.

Формална страна не задаје нарочитих тешкоћа. Од првобитног *жул-ашти* (у првом значењу) добили смо *жуљ*, а после од готовога *жуљ* — *жуљашти* (које опет може добити и апстрактно значење ‘тиштати психички’); доцније је *жуљашти* могло добити и значење ‘гулити’ (в. горе Елезовићев при-

*) Исп. такође *цейашти дрва: срце се цеја; кидашти се* ‘мучити се (психички)’.

мер). Варијанта *жулиши* сачувала је оба стара значења. Тако за бајко буњевачко *жуљши* 'гужвати' не можемо са сигурношћу рећи је ли настало преко значења 'гулити' или преко значења 'гњавити, мучити'.

Није јасно је ли у каквој вези са наведеним речима *жуља* 'жеља', које је Решетар забележио из Прчања и које он тумачи од **žudba* преко **žujba* (о. с., 316). Врло је карактеристично да су поменуто *жуљене* код Златарића преписивачи у неким рукописима забележили и као *жуђење* (Колман, о. с., 270, према Вајану) — па макар цело место било погрешно схваћено од преписивача. Није сасвим вероватно да би *жулта*, *жуљене* 'жеља' могло бити у вези по значењу са *жуљене* 'мука, рад'; али ипак се може наћи сличан семантички однос у *шрџи* 'жудња' према *шрџање*. У томе случају имали бисмо уз једно значење глагола *жулиши* — именицу *жуљ*, а уз друго — именицу *жуља*.

8. *жушати*. Бернекер (о. с., s. v. *glъtъ*) каже да је код словенског *glati* итд. индоевропско **gel-*, а свакако и **g^hel-*, па упућује на *žьrъ* — *žerti*.

У српскохрватском језику поред *gu-* налазимо и *žu-*: исп. *жушавица* 'уста' у шатровачком (Ж. Петковић, Језик наших шатроваца, Београд 1928, 32). Овамо свакако иде и *жловрџи* 'јести', врањско *жљуван* 'безуб' (в. мој чланак у Н.Ј. н.с. I, св. 7—8, 319), а можда и београдско вулгарно *жњувати* 'јести'.

Код *жушавица* бисмо имали **glъ-*; код друге три речи — *жло-*, *жљу-* (*жњу-*) — група *-ло-*, *-љу-* морала би се тумачити од неког другог аблаутног степена. Осим редукованог степена познат је и степен *-лу-*: исп. *глива* 'гута' (Момина Клисуре код Алексинца, Д. Симоновић — грађа САН), старосрпски *roglitati* 'καταπίνειν', укр. *hlytáty*, старопољски *po-głytać* 'devogare' итд. (Бернекер, о. с., s. v. *glъtъ*). У нашем случају требало би претпоставити неку трећу коренску варијанту, *-лу-*, која се можда налази у чешком *klutati* (l. c.).

Овде је потребно објаснити и сугласник *ž-*; очекивали бисмо место њега или *g-* или **z-*. Вероватно смо имали

*zl > žl, žl гласовним путем (в. о томе код речи *шљука* итд. у моме поменутом чланку, 318—322).

Најзад, што се образовања са *-va-* тиче, исп. *жљуван* са *ливаши*.

9. *дрихаши*. RJA бележи из Дубровника *drihati* 'tvrdo, slatko spravati', а налази тај глагол и код Стулића. Решетар (о. с., 310) такође за Дубровник даје *zadrihati* 'чврсто заспати', П. Шоћ (грађа САН) у Црној Гори налази *дрива̄ш̄*, *дрифа̄ш̄*, *дрифа̄ш̄* 'спавати'. На Косову, најзад, налазимо *дрња̄ш̄* 'чмавати' (Елезовић, о. с., 115).

Још у RJA се наводи рус. *дрихатъ*, чеш. *drihmati*, *drihnati* и сматра се да је истог порекла као и *drijemati*; а да индоевропски језици знају и за образовање без елемента *-m-*, показује санскритско *drāti*, *drāyatē* 'schläft', грч. *δαρδάνω* 'schlafe' (Бернекер, о. с., s. v. *drēm'o*).

Косовски облик *дрња̄ш̄* можда се може поредити са чешким *drihnati* (само је проблем у чешкоме *h*).

10. *јашка*. Имамо овај материјал: *jātka* 'materija u sirištu' у Крагујевцу (RJA s. v.), *jāška* 'језгра ораха и лешника' (Лепенница, М. Ризнић — грађа САН), *jāška* 'језгра' (средњи Тимок, М. Станојевић — грађа САН), *јашка* 'id.' (Момина Клисура код Алексинца, Д. Симоновић — грађа САН), *jātke* 'mezgra od mlada oraħa' (по Л. Ђорђевићу, RJA).

У бугарском језику имамо *jédka*, *jǎdka* 'Керп' (Бернекер, о. с., s. v. *јѣдгъ*).

Да бугарских варијаната нема, могло би се мислити на корен *ǣd-* 'јести'; овако се мора узимати *јѣд-*, које налазимо у *јѣдръ*, *јѣдро* итд., како и чини Бернекер, који словенске речи доводи у везу са летским *ǰdrs* 'Керп', грчким *ἄδρος* 'voll, ausgewachsen..., dicht' (=индоевр. *ǰnd-ro-); в. код њега s. v. *јѣдгъ*.

То би значило да у *јашка* у Србији имамо један случај промене *јѣ > ја*.

11. *крушиши*. У нашем језику и *крушиши* и *грушиши* има значење 'разбити у парчад' и сл. Пошто у словенским јези-

цима алтернација *k-/g-* не може да се објасни гласовним путем, то је јасно да су у питању две различите речи.

Потврде за ове варијанте:

а) *крүшиши* ‘bröckeln, сагро, н. п. со’ (Буков Пј.), *скрүшиш* ‘скрхати, разбити у парчад’ (Елезовић, о. с., 237);

б) *грюшиши* 1) ‘н. п. со, тј. утући је, али да не буде врло ситна, *stossen, tundo*’, 2) ‘јечам. қад хоће да се меље, *enthülsen (durch Schlagen), tundendo siliqua spoliare* cf. грухати’ (Буков Пј.), *сгрюшиш* (sic!) ‘скрхати, разбити у парчад’ (Елезовић, о. с., 211), *огрушиши* (Лесковац, Ј. Цветковић — грађа САН), *огрушиши* ‘оронити се (напр. зид)’ (Врање и околина, М. Влајинац — грађа САН).

Јасно је да је прво, варијанта са *k-*, у вези са рус. *круши́ть* ‘zertrümmern’ итд., са чеш. дијал. *kruchý* ‘zerbrechlich’, украј. *kruchýj* ‘id.’, са рус. *крух* ‘Splitter, Stück’, буг. *крућ* ‘Klumpen Salz’ итд. — и да све стоји у вези са грч. *κρούω* ‘stosse, schlage’, лит. *kriauszýti*, лет. *kráusét* ‘stampfen’ итд. (Бернекер, о. с., s. v. *kruchъ*).

Друга варијанта, она са *g-*, у вези је са српскохрв. *грюхаши* ‘mit Krachen schlagen; durch Schlagen enthülsen’, буг. *grúham* ‘zerstosse’, словеначким *grúšati* ‘zerbröckeln’, *grúša* ‘grober Sand, Schotter’ итд. Ако није ономаатопејског порекла, могло би бити у вези са лат. *in-gruo* ‘stürze mit Heftigkeit herein, breche herein’, средњедоњонемачким *grus* ‘zerbröckelte Steine, Kies’ итд. (Бернекер, о. с., s. v. *gruchajо*).

Међутим, било је додира између типова *круш-* и *грус-*. Како показује већина словенских језика, *грюшиши* је само српскохрватско образовање, дакле ново (рус. дијал. *грюхнутъ-ся*, пољ. *gruchnąć* итд., Бернекер, о. с., s. v. *gruchajо*). Напротив, *крушиши* је старо образовање, јер поред *кргчати* налазимо и *крушити* у већини словенских језика: ст. сл. *сх-кρούшити* ‘zerbrechen’, рус. *круши́ть* ‘zertrümmern’ украј., *кру́шты* ‘zerbrechen, zertrümmern’, чешки *круšiti* ‘zerbrechen, zermalmen’, пољ. *kruszyć*, горњолуж. *круšić* ‘zerstücken’ итд. (Бернекер, о. с., s. v. *kruchъ*). То значи да је од *грюхаши* наслањањем на *күшиши* постало *грюшиши*. Посредник у том процесу био је

свакако деминутивни глагол *грѹшкаши* 'н.п. кошуљу, перући је држећи један крај у рукама лупати доље о камен или о даску на чему се пере, *stossen, tundere*' (Вуков Рј.) — који се могао осетити, изузевши алтернацију *k-: g-*, као деминутив од *крѹшиши* (исп. *дрѹжиши: дрѹшкаши*, где имамо исто образовање и исти акценатски однос).

12. *кукла*. Реч није словенског порекла, али је стара позајмица, јер је има у већини словенских језика. Свакако је од грчког *κὠκλα* 'Puppe', које је прешло и у турски језик (Бернекер, о. с., s. v.). Бернекер је бележи за руски, украјински и бугарски језик; у пољски је ушла из руског; РЈА и за наш и чешки језик.

РЈА вели за ову реч да се данас код нас говори у источној Србији (s. v.).

Овде ћу навести материјал из источне Србије и из македонског језика.

а) *кѹкла* 'лутка' (Ниш, Д. Стојановић — грађа САН), *кѹкла* 'id.' (Пирот, Ј. Николић — грађа САН), *кѹкла* 'id.' (Врање и окол., М. Влајинац — грађа САН), *кукла* 'id.' (у дебарској области, С. Костић — грађа САН), *кукла* 'id.' (Ђевђелија, С. Тановић, Срп. етн. зб. 40, регистар).

б) *кукла* 'хлеб' (у Македонији, С. Костић — грађа САН).

в) *скуклѹл* 'снебивао се, савио се, скупио се' (Пирот, А. Белић, о. с., 594).

Да су ова значења међу собом сродна, показује рус. *кѹкла* 'Puppe' према буг. *kukla* 'Art Kuchen' (Бернекер, l. c.), а тако исто и албанско *kukull* 'беба, лутка' према албанском *kukul* 'мехур, чаура, свилена буба' (Cordignano, о. с., 86).

13. *лигура*. Врло раширена реч у нашим централним и западним крајевима:

лигураши се 'санкати се' (Ужички округ, М. Поповић), *лигѹраши се* 'возити се на лигурама' (Драгачево, Р. Ковачевић), *лигуре* 'мале клизаљке' (Пљевље, Ружичић), *лигуре* 'мале санке' (Сарајево, Фоча, Ј. Поповић), *лигуре* 'справа слична санкама (за вучу сена)' (Дробњац, Пива и Шаранци, М. Томић), *лигуре* 'дрвене клизаљке' (Бос. Крајина, Д. Закић),

лигуре „за вожење камена“ (кнински крај, С. Симић), *лигуре* ‘справа за вучење клада’ (Лика, Ј. Воркапић) — све из грађе САН. У RJA има потврда само из Ужица и Србије (од Љ. Стојановића).

Бернекер (о. с., s. v. *lyža*) наводи рус. *лыжа* ‘Schneeschuh; Schlittenbalken; Barkenkiel’, *лыжва* ‘Art Barke auf dem Dniepr und Bug’, украј. *łyžva* ‘Schlittschuh’, пољ. *łyżwa* ‘id.; flaches langes Boot’; чеш. *lyže* ‘Ski’ је из руског. Он мисли, насупрот Миколи, да реч нема везе са *lyžica*, него да ће бити од **lyz-* које налазимо у рус. дијал. *лызгать* ‘auf dem Eise gleiten’, буг. *lyzgam se* ‘laufe Schlittschuh’ итд., а које је у вези са лит. *szliūžės* ‘Schlittschuhe’, холанд. *sluiken* ‘schleichen’ итд. Али како онда објаснити српскохрватске облике?

14. *обићи*. Ова реч има поред осталих својих значења и значење: ‘окушати, пробати, прегледати’.

Тако Вуков Рј. бележи *обићи* 3 ‘versuchen, tento, gusto’, у RJA под *obići* имамо ‘vidjeti, ogledati, razgledati’ са доста потврда, у Мостару *obāć, obić* ‘прегледати’ (М. Милас, Rad J. Ак. 153, 88); у источној Србији имамо: *обилази* ‘проба, куша’ (Срез бољевачки, С. Грбић, Срп. етн. зб. 32, 186); *оїбодим* ‘окушам’ (Сврљ. Тимок, М. Станојевић, Срп. дијал. зб. III, 186); *оїдцям* ‘кушам’ (ibid.), ‘осећам’ (у тимочком крају, М. Станојевић, Зб. прил. за позн. Тим. Крај. I, 139). Код облика *оїбодим, оїдцям* имамо уствари **ophodim, *ophađam* (исп. у зап. крајевима *похађашу*; у чакав. говору *prihājāt* ‘долазити’ — у Пазину, поменути изв., 55). И у етимолошком речнику Бернекером под речју *ido—iti* налазимо српскохрв. *obići* ‘umgehen; besuchen; versuchen’. Па ипак, овај развитак глагола *обићи* је секундаран.

Још 1905 године, у своме делу „Дијалекти источне и јужне Србије“, проф. Белић бележи императив *обиц* ‘пробај, окушај’ (Извор-Јаловик у тимочко-лужничкој говорној области, о. с., 179; затим у својој критици књиге О. Брока у Срп. дијал. зб. II, 102) и тумачи га као стари *имберашив* **обвиц* (исп. *вићи*!) од глагола *viděti*. Ово објашњење се потврђује већим бројем различитих дијалекатских облика овога глагола.

RJA *obiditi* упућује на *obići* l h [огледати, окушати, пробати]; уз глагол иду и именице *đbid* 'ogled, проба' (код Божишића — RJA), *obida* 'v. obid' (код Јовићевића — RJA). У Црмници имамо *обидоа* 'пробао' (Б. Милетић, о. с., 305), на Косову *обиднуш*, *обиднуш* 'окусити, пробати' (Елезовић, о. с., s. v.), у Македонији: *обидуваме* 'пробамо, кушамо' (Б. Пуљевски, о. с., 15), **убидешти* 'обићи, посетити; пробати јело' (Ђевђељија, С. Тановић, о. с., регистар).

Као што се види, сви ови облици — или су непосредно од *viděti* (напр. у западнијим крајевима *obiditi: viditi*) или показују да нису постали од *ihū*. Тек секундарно су се — преко императива — везали са глаголом *ihū*; или су добили нарочито образовање.

Овакво тумачење потврђује и материјал осталих словенских језика: осим српскохрватског и македонског језика — нигде иначе *obiti* нема значење 'пробати, кушати' (исп. Бернекера, о. с., s. v. idq).

15. сјекнуши. У источној Србији проф. Белић је забележио *сјекни се!* 'склони се' (Врање, о. с., 642), *усјичкам* 'селим' (тимочко-лужнички говор, о. с., 525). Исп. у западним крајевима *усјекнуши се*.

У Вуковом Рјечнику (s. v. *сјекнуши*) немамо овога значења; али у нашем језику имамо реч *дсека* (исп. Скока у Radu J. Ak. 272).

Са овим речима је свакако у вези рус. *osoka* 'endroit où l'animal est traqué'*) (Миклошич, о. с., s. sek- 1), које Миклошич, уз извесну опрезност, доводи у везу са литавским *sekti* 'folgen' (l. c.).

Основно значење слов. речи би, дакле, било 'ићи унатраг', 'ићи иза неког', 'кретати се кришом некоме иза леђа'. Одавде би било можда разумљиво и значење *сјекнуши* које Вук даје под 2): 'сјекну ме (н. п.) у крстима, т.ј. забоље ме у један пут, *stechen, pungo*', а можда и значења под 1) и 3): '*stechen* (von der Schlange), *pungere*: сјекни ка' змија из круга'; 'сјекну куга, т.ј. удари, појави се, *ausbrechen* (von der Pest), *erumpere*'. Али, свакако, са сигурношћу се то не може рећи.

*) *traquer* = гонити дивљач, правити хајку.

16. *скасш*. Код Вука имамо *скасш* f. ‘н.п. сњежана (кад падне многи снијег), det Fall, casus, lapsus’, у Црној Гори. Семантички однос је стар: исп. код Миклошича (о. с., s. rad-) румунско *zăpadă* ‘Schnee’. Зато неће бити сасвим у праву Е. Бурсие (Éléments de Linguistique Romane^a, Paris 1930, 569) кад каже да је промена значења од слов. *zapaďь* ‘chute’ до рум. *zăpadă* ‘neige’ — ствар развитка румунског језика: услова је било већ на словенском терену.

17. *сшрв*.

а) *сшрв* ‘Reste eines vom Wolfe gefressenen Viehes, reliquiae cadaveris’ (Вуков Рј. s. v.); *сшрвина* ‘das Aas, cadaver’ (ibid.), *сшрвиши* ‘н.п. собу, vide кртожити [Unrath machen im Zimmer]’ (у Срему, ibid.), *расшрвилџ се* ‘начинио се неред, ђубре’ (код суботичких Буњеваца, по мојим белешкама), *сшрвиш* ‘правити ђубре, неред’ (Косово, Елезовић, о. с., s. v.), *сшрви*, *сшрвоље*, *исшрви* ‘распе, растури, испросипа’ (Момина Клисура, Д. Симоновић — грађа САН), *посшрвило се* ‘погубило се’ (Заплање, Белић, о. с., 595), *сшрви се* ‘просипа се’ (Књажевац, ibid., 536), *сшрвољ* т. ‘стрмина, стрмна жита’ (Сврљ. Тимок, М. Станојевић, Срп. дијал. зб. III, 191);

б) *сшрво* п. ‘der Haufen vom Sturme abgeschüttelter Früchte; лежи *сшрово* (испод јабука, испод шљива итд.)’ (Вуков Рј., s. v.) *сшрв* ‘жито, воће кад се проспе, попада’ (Елезовић, о. с., s. v.), *сшрвиш* ‘изгубиш’ (у тимочко-лужничком говору (Белић, о. с., 536), *исшрвим* ‘изгубим; кад се на вашару дете изгуби од мајке’ (ист. Србија, М. Станојевић — грађа САН), *исшрвим се* ‘изгубим се; fig. нестанем, напр. младост’ (Штрпци у ист. Србији, Ж. Стефановић — грађа САН);

в) *шрови се* ‘мре се’ (Округ тимочки, П. Милошаковић — грађа САН), *шровење* ‘губљење ствари’ (ист. Србија, М. Станојевић — грађа САН), *шровија* ‘штета’ (Врање, Т. Димитријевић — грађа САН), *шрова* ‘троха’ [мрва] (Врање и окол., М. Влајинац — грађа САН);

г) *исшрав* т., *ошићи у исшрав*: „употребити нешто само да се није куповало узалуд, само да се не баци на ђубре“ (Врање, М. Влајинац — грађа САН);

д) *шрџа* f. 'талог' (Дубица у Хрватској, М. и М. Хрваћанин — грађа САН), *шрџа* 'мрва' (Ср. Тимок, М. Станојевић; Књажевац, В. Станојевић — оба из грађе САН).

Имамо, дакле, *strov-*, *trov-*, *strav-* и *troj-*.

Етимологија ових речи је јасна; али се оне не свODE све на исти тип.

Корен је — општи за све ове речи — слов. **tvr-/ *ter-*, онај који налазимо у *тврж* — *трѣти* (Миклошич, о. с., s. ter-). Из овог значења 'reiben' и сл. развило се значење разноврсних отпадака: исп. пољ. *tryna* 'Feilstaub', српскохрв. *шрџце*, *шрџе*, пољ. *patroch*, *potroch* 'pyłek, drobne okruchy', украј. *tračyna* 'Sägespäne' и сл.

Код типа *střv-* (са депрефиксацијом *trv-*) имамо старину: исп. ст. сл. *стрѣво* 'cadaver', пољ. *ścierw*, рус. *stervo* итд. (Миклошич, l. с.).

Код типова *шров-*, *шрој-* имамо друго образовање, опет старо: *шрова*, *шроја* 'мрва, талог' исп. са Вуковим *шрџа* 'vide мрва', са поменутиим пољским *pa-troch* и сл. и са глаголом *шрџиши*.

Код типа *strov-* имамо вероватно контаминацију варијанте *střv-*, са старим *-v-*, и варијанте *trov-* < *troch-*; али је *trov-* могло постати и накнадно, од *strov-*, исто онако као што је и *trv-* постало од *střv-* (напр. *ис + шровим* > *исшровим* > *ис-шровим* и сл.).

Што се тиче типа *исшрџв*, његов вокализам није јасан.

Као што се види, дакле, овде имамо један широко распрострањени словенски корен (**ter-*); али се он разграно у више праваца, па су се две такве гране поново среле (*trčv-*: *troch-*).

18. *шећи*. Поред својих осталих значења овај глагол значи 'зарађивати': *сшећи* 'зарадити'. Из овог значења се лако објашњава *пошећи*, *зашећи* 'изгубити' (али зашто са оваквим префиксима?), које налазимо у источној Србији: 3 рл. *пошџка се* 'изгубе се, униште се' (Ниш, А. Белић, о. с., 525), *пошџка*, *-ује* 'погуби, ишчезне' (Момина Клисуре, Д. Симоновић — грађа САН), *пошџало се* 'погубило се' (Књажевац, А. Белић, о. с., 592).

19. Шоња. Код Вука: *шоња*, ‘tempestatis genus’, у Црној Гори ‘смрад’, *шдњ*, ‘id.’ у Грбљу; иначе имамо: *шоња* ‘влага, мемла’ (Славонија, Л. Богдановић — грађа САН), *шдња* ‘облак прашине’ (Бачка, Т. Остојић — грађа САН), *шдња* f. ‘влага, мемла’ (Ресава, Т. Бушетић — грађа САН), *шоња* f. ‘тишина у ваздуху, запара пред олују, тиха вода’ (Ресава, Ђ. Мелентијевић — грађа САН).

Је ли у вези са рус. дијал. *твань* ‘Sumpf’, белорус. *тваі* ‘id.’, које Миклошич (о. с., s. v. tvanі) изводи од литавског *tvanas* ‘Überschwemmung’? Можда се догодило и мешање са речју *вдњ*, *вдња*.

20. Шук. И у нашем језику се налази *шук* m. ‘маст на површини јела’ (Врање и околина, М. Влајинац — грађа САН); исти облик и значење бележи се у македонском језику: *шук* ‘маст’ (Бевђелија, С. Тановић, Срп. етн. зб. 32, 240; Галичник, Р. Огњановић — грађа САН; Пехчево — по усменом саопштењу П. Ивића, асистента САН); у Галичнику проф. Белић бележи 1 sg. аог. *нашучиџ* ‘замастих’ (Галички дијалекат, 213).

За остале слов. језике исп. код Миклошича (о. с., s. тј 2), напр., ст. сл. *тоукъ* ‘Fett’, пољ. *tuk*, *tucz* ‘Fett’ итд.

И. Појовић

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. „Ваша земља — рекао је он — улаже све своје напоре у конструктивној изградњи”. — У нашој штампи често налазимо погрешке ове врсте. Наша граматика јасно одређује да се уз глаголе који значе кретање употребљава акузатив с предлозима „у, на, о, под, пред, над, а уз глаголе који значе мировање — локатив с предлозима у, на, о или инструментал с предлозима под, пред, над. Тако имамо: И отиде у поље Косово, — Он стајаше у пољу Косову, — Она оде на воду Марицу, — На јунака рана седамнаест, — О раме је пушку обесио, — О рамену танка пушка виси. Према томе, горња реченица треба да гласи: *Ваша земља ... улаже све своје напоре у конструктивну изградњу.*

Писац је направио погрешку, вероватно, на тај начин што је локатив са предлогом у конструктивној изградњи механички пренео из једне друкчије стилизоване реченице, из реченице: „Ваша земља у конструктивној изградњи улаже све своје напоре за очување мира”. Али овде се овај локатив са предлогом налази у вези која је сасвим друге врсте; он је сада ступио у везу са именицом земља и са њом чини целину, један појам: земља у конструктивној изградњи (исп. земља у рату, држава у опадању, земља у развоју итд.). Овакве синтагме су одредбене атрибушке синтагме, а по пореклу то су допунске предикативне синтагме. Оваква њихова синтаксичка вредност се све више устаљује у нашем књижевном језику. Оне све више и све чешће постају материјал за стварање термина у разним струкама. Исп. *мед у саћу, новац у злату, новац у готову, кукуруз у зрну, кукуруз у клину, вуна у руну, вино у презирању, воћке у цвету, новац у оптицају* итд.

При стилизовању реченица треба водити рачуна да падежи с предлозима из оваквих синтагми не ступе у везу с природом. У том случају они се морају управљати према правилу које смо горе навели, тј. значење глагола одређује да ли ће бити употребљен акузатив или локатив, односно инструментал.

И. Ст.

2. *Знао је капетан ... да су тамо десно на истоку Мачке Литке.* — Кад неко прочита ову реченицу, коју смо узели из једног превода с руског, схватиће назив „Мачке Литке” као два номинатива множине женског рода. Тек пошто прочита још петнаестак редова, видеће да је у заблуди: „Ето такве се планине уздижу на дну Белог Мора. Њих је напишао Литке, унео у карту и отада се оне зову Мачке Литке.”

Ово је прилично типична грешка која се провлачи у последње време у нашој штампи, нарочито у преводима с руског. Руси не мењају страна презимена мушког рода која се свршавају на самогласник; код нас је, напротив, њихова промена уобичајена: Русо-Русоа, Хаксли-Хакслија, Линде-Линдеа итд. Дакле, и генитив од *Литке* — гласи *Литкеа*. Али то није све. Руси употребљавају присвојне придеве само у интимном, фамилијарном говору; иначе се служе присвојним генитивом. Код нас, међутим, и овде би ваљало употребити присвојни придев; према томе, назив тих подводних стена у Белом Мору требало би да гласи: „Литкеове Мачке”.

К. Т.

3. *Један поуган пример.* — Како не треба писати, показује нам следећа реченица: „У вези са женидбом Костићевом имућном Сомборкињом, Јулијаном Паланачком, причало се у Војводини да је она била покварена благодарећи само Костићевој небризи и заборавности”. У овој реченици има приличан број, што мањих што већих, погрешака, стилских и граматичких, и зато ћемо их анализирати редом.

Шест инструментала један за другим (од *женидбом* до *Паланагком*) звучи сувише монотono; у стилизацији је требало избећи бар неки од њих. А избегли би се употребом субјекатског генитива — *женидбом Лазе Костића*. У том случају читалац не би дошао у евентуалну могућност да оно *Костићевом имућном Сомборкињом* разуме као припадање имућне Сомборкиње Костићу.

Уобичајено је да се код женских лица мења само име, док презиме остаје непромењено. Дакле: од Јулијане Паланачки, Јулијани Паланачки, с Јулијаном Паланачки и сл. У оваквој упореби презимена — ето и друге могућности за смањење броја инструментала.

Јулијаном Паланагком није апозиција, да би је било потребно ставити међу запете, већ је, као допуна, у непосредној вези са *имућном Сомборкињом*.

И даље. Женидба Костићева била је покварена (што постаје јасно тек у даљем тексту) не *благодарећи* (боље је *захваљујући*) Костићевој небризи и заборавности, већ *због* Костићева небриге и заборавности, јер неко може постићи нешто (добро или рђаво) захваљујући нечему (Савладао је све препреке захваљујући својој енергичности, — Успео је да се увуче у наше редове захваљујући нашој небудности), тј. онај који успе у нечему има да захвали ономе што му је омогућило успех. До кварења женидбе, међутим, није дошло зато што је неко желео да то постигне, што је ишао за тим да је поквари, већ као последица К. небриге и заборавности, дакле, због тога.

Небрига по Вуку homo nihil curans — човек који се ни за шта не брине, а за значење у коме је овде та реч употребљена Маретић у своме „Језичном савјетнику” упућује на небрижност, додајући да „може поднијети”.

Према томе, цела би реченица, после датих напомена, могла изгледати овако: *У вези са женидбом Лазе Костића имућном Сомборкињом Јулијаном Паланачки пригало се у Војводини да је та женидба била покварена само због Костићеве небрижности и заборавности. Понављање речи женидба отклања сваку двосмисленост, које, без те речи, и поред изостављања заменице она, још у извесној мери има.*

4. *Ко је писац и када је састављена служба архиепископу Никодиму?* — две су мисли, два питања у овој сложеној реченици: *Ко је писац службе архиепископу Никодиму?* и *Када је састављена служба арх. Н.?* Прво питање *ко је писац* тражи генитив (посесивни), а у другоме је *служба архиепископу Никодиму* субјекат, и према томе мора стајати у номинативу. Писац је, међутим, желећи да да сажету реченицу и не водећи рачуна о томе да су то две реченице које имају различне субјекте, погрешно.

Горња реченица би се могла изразити на два начина: *Ко је писац службе архиепископу Никодиму и када је она састављена?* или *Када је састављена служба архиепископу Никодиму и ко је њен писац?*

Св. М.

5. *Све у свему С. М. је овом књигом афирмисао свој песнички таленат.* — Ова реченица налази се у приказу песама једног младог песника у једном књижевном листу. Иако у реченици има само дванаест речи, она даје повода за три напомене:

Прво, реч *афирмисао* употребљена је у облику који се врло ретко среће. Она је страна, а примили смо је од Немаца, код којих гласи *affirmieren*, па смо је и примили у облику *афирмирати*, по правилу да стране речи примамо с готовим наставком (*интересантан, скандалозан* итд.). Неки наши писци посрбљавају речи с наставком *-ирати* на тај начин што овај страни наставак замењују нашим наставком *-овати*. Реч ипак тим не постаје више српска. А погрешно је овде наставак *-ирао* замењивати наставком *-исао*, јер је и он такође стран. Цео проблем могао би се најбоље решити употребом неке наше речи као: *потврдио* или *доказао*.

Друга напомена односи се на израз *све у свему*, који је превод немачког израза *alles in allem*, дакле германизам. Овде је требало рећи: *једном реги* или *укратко*.

И место *таленат* ми бисмо у овој реченици употребили домаћу реч *дар*, која значи исто.

6. *Израђено од донешеног материјала.* — У излозима многих радњи у којима се шије рубље или одело може се видети велика хартија с горњим натписом. Као да су се сви мајстори у њима договорили. Ако покушате да некоме од њих обратите пажњу да је реч *донешеног* погрешно написана, он ће вам одговорити да се тако говори и да он, ваљда, зна српски.

Међутим, свако ко је учио српску граматику сетиће се да је правилан облик *донесеног* или *донетог*, јер се трпни придев прави наставком *-ен* који се додаје основи *донес-*.

Што од глагола *доносити* овај облик гласи *доношен*, то несумњиво чини да се и од глагола *донети* трпни придев употребљава с измењеним сугласником у основи. Али ваља знати да се трпни придев ова два глагола различито прави и да се код *доносити*, као и код свих глагола са самогласником *и* у презенту а са *е* или *и* у инфинитиву, мења основни сугласник, а код осталих глагола остаје неизмењен. Зато ваља говорити и писати: *тресен*, *спасен*, а не, како многи говоре, *трешен*, *спашен* итд.

7. *И кад се ... понове ова ... сведогањства да су аутори филма успели да затрепери у људима универзалну страну допадања* итд. — Глагол *затреперити* употребљен је овде као прелазан. Међутим, *затреперити* је непрелазан глагол, те не може имати објекта, па ни аутори нису могли *затреперити* у људима *универзалну страну* допадања. Они су само могли учинити да та универзална страна у људима затрепери, иако би нам и у овом другом случају писац остао дужан објашњење: шта је то *универзална страна*. Чак и кад су речи употребљене у правилном облику, треба да читалац у њима може наћи јасан смисао.

8. *Увек ће филмски уметник бити у положају да ... црпи ону привлажност и занимљивост* итд. — Погрешан је облик *црпи*, био би правилан само кад би инфинитив гласио *црпити*. Он заиста тако и гласи у неким нашим говори-ма. Али пошто је књижевни облик инфинитива *црпсти* — 3 л. јед. презента је правилно *црте*, као што треће лице множине гласи *црпу*, а не *црпе*.

Овом приликом треба обратити пажњу и на глагол *дупсти*, који се такође употребљава у погрешном облику *дубити*, што значи „стајати управо” (Вук, Рјечник). А трпни придев од *дупсти* је *дубен*.

9. Као да немају пред собом *жив стваралачки процес рашићења и бујања књижевности*... — *Рашићење* је именица начињена од глагола *растити*, са сасвим другим значењем, а не са оним на које се овде мисли. Од *расти* глаголска именица је *растење*.

Св. II.

Наш језик излази месечно у свескама од 2 до 3 табака или један-пуш у два месеца у свескама од 4 до 6 табака; десет, односно пет свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. — Годишња претплата износи 100.— дин., број 10.—, односно 20.— дин. Претплата се шаље Научној књижари, Цара Уроша 63 (са ознаком „за Наш језик“), чеховни рачун 102-901880; телефон 27-495. Рукописе слаш које од чланова Уређивачког одбора или Браниславу Милановићу, секретару Одбора, Семинар за лингвистику, Филоз. факултет, Београд.

Научна књига има старија (предрашна) годишња *Нашег језика* (од год. II—VII и год. VIII св. I) која се могу добити по цени од 50 дин. свака година, свеска 5 дин.

Штампариа и књижовезница „Научна књига“ — Београд, Ул. Нар. фронта 12.

Naš jezik

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

LIBRARY
FEB 1 1952
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

НОВА СЕРИЈА Тб.
Књ. II — Св. 7-10

БЕОГРАД 1951

С А Д Р Ж А Ј

	Страна
1. <i>А. Белић</i> : Из'новије акценуације (I)	227
2. <i>С. Машић</i> : Белешке о језику Његошевом у Лучи и Вијенцу	238
3. <i>Србислава Ковачевић</i> : О именици доба у нашем језику	246
4. <i>Б. Милановић</i> : <i>Садржаши</i> или <i>садржавашаи</i>	256
5. <i>В. М. Миловић</i> : О неким стручним називима	265
6. <i>Ј. Радхловић</i> : <i>Дихашаи</i> и <i>дисашаи</i>	279
7. <i>Св. Марковић</i> : <i>Правоснажан</i> или <i>цравносмажан</i>	290
8. <i>В. Ђ. Јовановић</i> : <i>Омски</i> или <i>омовски</i>	294
9. <i>И. Стевовић</i> : Поводом претходног чланка	296
10. <i>Св. Предић</i> : О дефиницији <i>огледа</i>	300
11. <i>Д. Живковић</i> : О претходном чланку	304
12. <i>Б. Вајагић</i> : О неким техничким изразима	307
13. <i>П. Васић</i> : Неколико начелних речи	309
14. <i>А. Шаулић</i> : „Која смрт храни, другој не да“	311
15. Из живота речи: <i>Гл. Елезовић</i> : <i>Валаге, валаке; фалага, фалзге...</i>	313
16. Језичке поуке	327
17. Регистар речи	331

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

др Александар Белић, Глиша Елезовић, др Радомир Алексић,
др Михаило Стевановић, др Радосав Бошковић,
Бранислав Милановић и Игрутин Стевовић

Научна Ресница

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1951

НАШ ЈЕЗИК

Књига II

Нова серија

Св. 7—10

ИЗ НОВИЈЕ АКЦЕНТУАЦИЈЕ

I

Први и основни принцип наше је акцентуације, ја говорим овде о оним штокавским говорима који су у основици нашег књижевног језика, да су акценти саставни делови речи, тако да они заједно са гласовима чине оне знаке којима се обележава значење. То је важно стално истицати, јер то значи да се, кад је све друго у речи једнако, оне могу разликовати и само по акценту, тако да је акценат каткада главни фонолошки елеменат карактеристичних гласовних јединица. С друге стране, треба истаћи да је та особина штокавског акцента од великог значаја за реченицу: индивидуални акценти речи у реченици се не мењају, они су чврсто усађени у речима. Може се десити да се који акценат у извесном положају у реченици изостави или овлаштније изговори, али се он у њој не мења, сем у приликама тачно одређеним: када какав предлог, свезица или прилог који се осећају као целина са речју пред којом стоје — приме њен акценат. Ово је добро познато правило нашег језика, па се ја на њему нећу дуже задржавати; само ћу навести понеки пример и за једно и друго.

Познати су примери као *гѣд* (варош) и *гѣд* (туча), *мѣш* (свињска) и *мѣш* (од грожђа), *ѣдс* (псето) и *ѣдс* (појас), *сѣн* (при спавању) и *сѣн* (сахан), *сѣдк* (свако): *сѣдк* (својак) итд. И сви други акценти могу ступити у овакве фонолошке односе: $\acute{\text{~}}$; $\acute{\text{~}}$; $\acute{\text{~}}$; $\acute{\text{~}}$ и др.; напр.: *млѣдица* (млада): *млѣдица* (дрво), *глѣвница* (некадашњи порез на главу): *глѣвница* (капитал) и сл.; *здѣвница* (при наздрављању): *здѣвница* (земља),

ја̀рица (пшеница): *ја̀рица* (коза), *Нд̀вица* (име): *но̀вица* (нова лађа), *ѝдша* (за стоку): *ѝдша* (турски), *ѝдра* (испаривање): *ѝара* (новац) и сл.; *сѝд̀рац* (човек): *сѝа̀рац* (виноград), *ц̀рнац* (пришт): *ц̀рнац* (човек), *П̀равац* (на правац): *П̀равац* (човек) итд. Нема ниједног акценатског односа који не би могао бити фонолошка јединица (наравно, заједно са вокалом). Зато немају права они фонолози који из ових редова односа неке искључују.

Ово непосредно везивање акцената са значењем речи у нашем језику и чини не само да се они неизмењено задржавају у реченици него да се и дуго чувају у нашем језику уопште.

Што се тиче преношења акцената на предлоге, прилоге или свезице, то се преношење врши све мање. Већ је Даничић забележио да уколико је реч дужа, утолико теже напушта своје акценте са првог слога. Међутим за данашњи језик то правило вреди у оним случајевима када је какав израз постао сталан (стајаћи) или добио прилошко значење, напр. *нѧ дохвѧш*, *нѧ месѧц*, *нѧ облѧк*, *зѧ појѧс*, *нѧ поклѧн*, *ѧ камен*, *ѧѧ ђавола*; међутим са генитива множ. ретко се данас акценат преноси. Од Даничићевих примера: *ѧѧ образа*, *ѧѧ медвеѧа*, *бѧз дукаѧѧ*, *ѧѧ конѧѧа*, *у Турѧѧа*, *коѧ сељѧнѧ* и сл. само ће се покаткад који чути, иначе је обично *ѧѧ дбраѧа*, *коѧ сељѧнѧ* и сл. И ту продире индивидуални акценат речи. Истина, још није увек тако. При употреби одречне прилошке речце *не* имамо обавезно повлачење акцента: *не иѧшѧм*, *не видѧм*, *не знам*, *не иливѧм*, *не верујѧм*, *не ираѧнујѧм*, *не кујѧм*, *не орѧм* итд. Могло би се навести код сваке категорије речи случајевѧ где се ово повлачење одржава и где се не одржава. Код глагола напр. код свезице *да* преношење је већ архаизам или само покрајинска особина, напр. *ѧѧ видѧм* и сл., обично је *да видѧм*. Тако и код именица: може се чути *у граѧ*, *зѧ бога*, *у плаѧ*, *нѧ Турѧе* и сл., али су примери као *ѧѧ враѧѧѧа* или *у Бугѧре* и сл. знатно ређи.

Свугде се ту већ пробија акценат индивидуалних речи илја облика, што значи, у исто време, да је преношење старих акцената " и ~ престало да вреѧи као обавезно правило за почетак речи; а то још ачи, као што ћемо

видети, да је оно престало да вреди и у другим приликама, тј. у границама засебних речи.

Познато је правило нашег савременог језика: да акценти " и ~ могу стајати само на почетку речи и у једносложним речима, а ' и ' на свим слоговима, сем последњих слогова и сем једносложних речи (напр. *сла̀виши*, *п̀равдаши се*, *мо̀шика*, *зелѐника*, *леп̀орек*, *будала̀штина*, *величѝна*, *комендѝјшица*, *пријашѐловаши* и сл.; само: *гра̀д*, *но̀ћ*, *стѝвар*, *ѝдѝ*, *бра̀ш*, *би́ч* и сл.). У савременом језику има извесних отступања од тога општег правила, али нам и она више потврђују поменуто правило него што га обарају. Та отступања находе се подједнако и у језику Вука Караџића (нарочито у речнику од 1852) и у нашем савременом језику.

Не сматрам као права отступања од тога оне сложене речи које и сам Вук обележава спојном цртицом као: *Зма̀ј-дѝспош Вук*, *ибрѝшим-шкѝница*, *зу̀лум-ча̀лма*, *ха̀зна-дѝја*, *бѝмбер-гра̀жђе*, *бѝсер—ѝбрша*, *ѝван—цѝвјѐш* (Паштровићи), *не-ѝочин-ѝдље* и сл., јер се оне у сазнању оних који говоре осећају као две речи. Уосталом оне и претстављају или две именице (као *Зма̀ј-дѝспот*) у којој је једна атрибуцка апозиција или речи саграђене по узору турских образаца у којима именица употребљена да ближе одреди другу именицу има функцију придевску. Та функција и чини да се те именице осећају као придеви и зато и имају свој самостални акценат; напр. *ѝван-цѝвјѐш*, *јѐлен-рѝг*, *лѝљан-го̀ра*, *ра̀ј-бо̀сѝље*, *сла̀вуј-гра̀ло* и сл. Али Вук има и *Зло̀ѝдѝлѐђа*, *очѐвиднѝ*, *очѝгледнѝ*, *ѝрвобра̀шучед*, *бо̀гобѝјазан*, *сѝр̀зиман̀шија*, *сѝр̀зибра̀да*, *клѝнчѝрба*, *рѝмѝѝа*. Очигледно је да *рѝмѝѝа* можемо разумети и као *рѝмѝѝа*; тако исто се, вероватно, омакао узлазни акценат у *клѝнчѝрба*, јер и ми данас ту реч изговарамо *клѝнчѝрба*; али како су обе те речи образоване у духу поменутих горе речи, Вук је могао написати и ту *рѝм-ѝѝа* и *клѝн-чѝрба*.

Међутим за све се наведене речи то не може рећи; па ипак и за њих вреди да су сложене у којима се сваки део осећа још, донекле, као засебна реч или као засебни део речи; зато је сасвим природно што је Вук написао *сѝр̀зи-ма̀ншија* (= *сѝр̀зи-ма̀ншија*), *сѝр̀зибра̀да* (= *сѝр̀зи-бра̀да*)

Истина, у другим случајевима Вук код оваквих случајева изоставља акценат друге речи, као што се могло и очекивати: *вуци-башина*, *дражи-вашка*, *граби-капа*, *гури-врећа*, *испи-чушур*, *приси-пешља*, *шор-капа* итд. Тако исто и у овим се случајевима пробије по који пут акценат у другом делу сложенице као *изједи-погача*, али оне су ретке; иначе је и овде обично: *скочи-дјевђјка*, *пѐци-рѣи*, *памши-вијек* и сл. само са дужином у другом делу. У још старијим образовањима, у којима је јединство значења потпуно спроведено, имамо и губљење дужина иза акцента као у *Дабужив* (име), са којим се могу испоредити недовршене, нове сложенице као: *на-зло-брз*, *у злу-ддбар*, *крсти-куме-дѣше* и сл. Према множини речи типа као *виси-баба*, *лѣши-пас*, *дѣво-коза* и сл., у којима је други део сложенице енклитичан, или *добро-дѣва* и сл., у којима би први део био проклитичан, сасвим су ретки случајеви као *сврзи-маншија*, *изједи-погача* и, нарочито, као *прво-брдшучед*, *Злопоглеђа* и сл. Ја сматрам да су сви ти случајеви нови по пореклу и да се у њима огледа јака индивидуалност речи заједно са акцентима. Па и у тим речима језичко осећање наше тежи да доведе њихов акценат у потпун склад са акценатским особинама унутрашњости речи. Вуково *очилѣдно* изговара се данас *очиледно*, *очевѣдно* се изговара *очевидно* са правилним повлачењем акцента. У случајевима као *Злопоглеђа*—акценат " се претвара у ' према оном закону новије акцентуације да " не може стајати у средини речи (изван првог слога). Према томе, изговара се *Злопоглеђа* као што се догађа у страним речима (исп. напр. у *интересантан* од страног *интересантан* и сл.; исп. такође са овим у неким нашим говорима и правилно повлачење акцента: *интересантан*). Да поменем овде и новоначињену реч *Југославија* коју најређе изговарају тако, већ обично *Југославија* и према страном изговору (напр. немачком *Jugoslawien*) и према оним сложеним речима начињеним према страним угледима (као *иван-цвијеш*, *славуј-грло* и сл.). Поред *Југославија*, које се ускладило са законима акценатског преноса у засебним речима, чује се и *Југославија* као други излаз из необичног положаја, тј. са претва-

рањем \sim у ' у оном положају где \sim не може стајати у књижевном језику.

Али и у случајевима где се у сложеним речима увикао акценат индивидуалних речи који није у складу са употребом акцената у средини речи (исп. и *мнѡгоѡдѡштовѡнѡ мнѡговѡљенѡ* и сл.), тај се акценат полако губи тиме што сама реч, у којој је он био употребљен постаје енклитична (исп. *нѡјлѡйшѡ-нѡјлѡйшѡ*, *мнѡгоѡштовѡнѡ* и сл. примере в. НЈ н. с. I 176—7) или се врши правилно повлачење акцената на претходни слог: исп. код Вука „бѡг-помѡћ“ од „бѡг-пѡмѡћ“ преко „бог-пѡмѡћ“ (са проклитичним првим делом); код Ристић-Кангрге (стр. 905) имамо *руко-ѡѡмоћ* (тј. пѡмѡћ), што би претстављало први ступањ (бѡг-пѡмѡћ) и што се све више изговара *рукоѡмоћ*.

Као што се из овога види, закон о акцентима у границама засебних речи одржава се у нашем језику и даље, и када се деси да речи свој необични акценат унесу у какве сложенице у којима се по смислу осећају два дела, језик тражи излаза на различите начине: или тиме што нестаје једног од два акцената, и то тако што реч која чини саставни део сложенице постане проклитична или енклитична, или тиме што се акценти \sim и " средњих слогова пренесу за један слог према почетку као ' (или ') или тако што ти акценти задржавају своје место претварајући се \sim у ', а " у '.

Има једна доста велика категорија случајева која то лепо осветљава. То су заменице или прилози са додатом речцом *ѡд*, прилозима *кѡд*, *кѡд*, *ѡдѡ* и сл. који им дају засебно значење, али који чувају у извесним случајевима и своју аутономију на основу свог засебног значења; чим значење заменице или прилога са додатим тим речцама постаје јединствено, оне се утапају у реч којој су додате и свој акценат предају претходном слогу.

Исп. *ко-ѡдд* зна, и он није *ма кѡѡд*; у првом случају *ѡдд* има своје засебно дистрибутивно значење („сваки онај ко“), а у другом *ѡд* чини целину са заменицом значећи *нико*; у *којекѡд*, *којекѡдѡ*, *којекѡдд*, *којиѡдѡдер*, *којекѡкѡи*, *којекѡко* и сл. чува се други део сложене заменице још непрестано, имајући своје засебно значење и уносећи тако и свој

индивидуални акценат који показује да су то нове творевине. У неким се случајевима (у *којекѝкѝ* и сл.) он не противи акценатским односима у нашем језику, и ту ће се свакако одржати; а у другим у којим се противи он ће се, несумњиво, постепено подвргнути општем акценатском покрету који се у границама речи још врло јасно осећа. Тако Вук пише у духу тога сасвим правилно *каѝкад* раније *каѝкаѝд*, али он пише, у исто време, и *каѝѝкад* (м. *каѝѝкаѝд*), што ми данас изговарамо *каѝѝкад* (као што су тачно забележили Ристић-Кангрга). Наши лексикографи пишу данас *каѝѝоѝд*, *каѝѝоѝд*; то је, уствари, још непотпуна сложеница *каѝ-ѝоѝд* или *каѝд-ѝоѝд* са увек лабилним другим делом, али са правилним избегавањем двају акцената; али дефинитивна је сложеница *каѝѝоѝд* у значењу „некад“.

Ово разлагање могло нам је показати: да се тешко трпе два акцената и у сложеницама од два дела и да језик налази начина да их уклони: или изостављањем једног од двају акцената и подвргавањем кратких низлазних акцената или повлачењу за један слог уназад или претварању низлазних акцената у узлазне. У границама речи влада још стално тенденција превлачења акцената, ако се којим начином нађу у њима такви акценци. Преношење акцената у вези речи све више се избегава, мада се још много од тога сачувало (*у грѝд*, *у куѝи*, *на куѝи* и сл.), иако не свугде подједнако; али такво преношење и старих и новијих акцената сачувало се потпуно у сталним (стајаћим) изразима прилошког и свакојаког другог карактера (*на памѝш*, *на обљѝк*, *на воду*, *за рѝку* и сл.).

Из тога се види да су индивидуални акценци појединих речи учинили да се појединачни акценци речи одупру утицају реченичног акцената који би могао помутити слику акценатских односа; они често уносе своје акценци и у везу речи (у синтагме). Али тиме је акценциуација појединачних речи постала још крућа и још је дубље продрла у садржину обавезних фонолошких елемената за значење речи, чиме се може много штошта објаснити и у реченичној ритмици и у ритмици нашег језика опште.

У толикој мери то не стоји са дужинама у речима; али о томе — другом приликом.

*

Ово доведе било је написано и сложено када ми је дошао до руку чланак Николе Рончевића под називом „Моја предавања и А. Б. Клаић“ (Хрватско коло 4, 1950, 736—740). У том се чланку делимице додирују питања¹⁾ о којима се говори и у овом чланку, али се о њима расправља на сасвим други начин. Тако писац износи да треба изговарати у загребачком књижевном центру: *аудиција*, *новела*, *Југославија*, *Аустралија* (али *Славнија*), *ашенџџор*, *аџиџџор*, *дириџент*, *музикант*, *дилетант*, *солист*, *лингвист*, *комунист*, *фашист*, *ојоршунист*, *фотограф*, *клавирист*, *лаборант*, *машурант* (али *студент*, *акцент*), *лабораншица*, *лаборанткиња*, *интелиџентан*, *комплетантан*, *педантан*, *интересантан*; генитиви мн. *Американца*, *Далматинаца*, *појединца*, *Црногораца* (према ном јд. *Црногорац*), *погорџаца* (ном. јд. *погорџац*), *језикословца*, *жушокљунца*, *изуџџака*, *заврџџака*, *задаџџака*, *мини-стџџава*, *новела* итд.

Да бисмо се разабрали у овим примерима, узвемо их редом. Није тешко уверити се да сви ови случајеви лепо пристају у онај ред појава о којима је напред говорено. Уколико се међу примерима налазе речи са страним акцентима, оне имају у савременом нашем књижевном језику београдског центра или превучен акценат или измењен у узлазни. Реч *аудиција*, уколико се употребљава, гласи код нас *аудиција* (исп. и *аудиџор* и сл. које је сасвим обично), *новела* гласи или *новџела* или *новџела* (као што има Ристић-Кангрга); о Југославији исп. напред; *Аустралија* изговара се код нас једино *Аустралија* подједнако баш са *Славнија*; *ашенџџор* је сасвим обична реч, и то увек са пренесеним акцентом, *аџиџџор* исто тако; већина осталих речи са кратким низлазним акцентом имају увек повучен акценат баш као *студент*, *акцент*, дакле: *дириџент*, *музикант*, *дилетант*, *солист*, *лингвист*, *комунист*, *фашист*, *ојоршунист*, *фотограф*, *лаборант*, *машурант*. Некипут се понеке од ових

¹⁾ О другим питањима која се у том чланку додирују — другом приликом.

именица могу чути у множини са старим местом акцента, али са измењеним квалитетом: *дириџенџи*, *музиканџи*, *дилеџанџи*, *лаборанџи*, *машуранџи*; али се остале и у множини употребљавају једино са пренесеним акцентом: *сoлисџи*, *лингвистџи*, *комунистџи*, *фашистџи*, *oјорџунистџи*, *фоџоџрафи*, *клавиристџи*. Када се чује који пут *машуранџи* и сл., јасно је да је употребљен акценат као у страниј речи. Исто тако имамо и *лаборанџкиња* (*лаборанџица* се не употребљава, али би, вероватно, имала исти акценат) или *лаборанџкиња* (*лаборанџица*). Од ових именица наћи ћемо сасвим правилно код Ристића-Кангрге: *новџла*, *Ауџтџралија*, *аџенџаџор*, *аџиџаџор* (исп. *аџиџаџија*), *дириџенџи*, *муџиканџи*, *дилеџанџи*, *сoлисџ(а)*, *комунистџ(а)*, *фашистџ(а)*, *oјорџунистџ(а)*, *фоџоџраф*, *лаборанџи* (исп. *лаборанџбрија*), *машуранџи* (исп. *машуранџкиња*). Као што се види, у свим овим речима и речник Ристића-Кангрге — има исте појаве. Међутим у овим страним речима ми данас не повлачимо обично акценат, већ га изговарамо као ' , дакле ' место туђег " : *инџелиџенџан*, *комџиџенџан*, *џеданџан*, *инџересанџан*. Ристић-Кангрга имају и ту исто то: *инџелиџенџан* (исп. и *инџелиџенџија*), *комџиџенџан* (исп. *комџиџенџија*), *џеданџан* и *џеданџан* (али само *џеданџнџџи*, *џеданџџерија*), *инџересанџан*. Ја ове примере из речника Ристића и Кангрге наведох зато што су они бележили акценте по чувењу и своје језичком осећању, а не према каквом теориском мудровању.

По себи се разуме да у свима осталим случајевима, тј. у генитиву множине наших речи, имамо увек превучен акценат: *Амерџканџаџа*, *Далмаџиџаџа*, *џоџедџинџаџа* итд. Да наведем, најзад, и последња два примера: ген. мн. *новџла* и *министџарџџаџа* (са ном. јд. *министџарџџџо*, исп. напр. *сведоџанџџџо*: ген. мн. *сведоџанџџаџа*; Даничић мисли да ће у ген. мн. од једне једине речи ове врсте која код њега има множину *џиџи сведоџанџџаџа*; али, уствари, и од *сведоџанџџџо* као и *велиџанџџџо*, које су у обичној употреби, имамо у свакидшњем говору искључиво *сведоџанџџаџа*, *велиџанџџаџа*).

Што се тиче ове последње групе случајева, ту писац чланка узима, уколико тачно наводи акценте, примере из

говора са непренесеном акцентуацијом, на што он, по моме мишљењу, никаквог права нема, јер та акцентуација не претставља акцентуацију нашег, тј. српскохрватског, књижевног језика. Према томе ти случајеви не иду међу оне прве.

Остали примери које је писац навео, а који су напред изнесени, претстављају у изговору нашем потпуну потврду онога што је напред речено, па се можемо запитати: да ли је било потребно на основу њих постављати нове принципе. Из њих је само једно јасно: да се стран акценат у домаћем изговору загребачког језичког центра дуже држи пошто је стално потпомаган обнављањем из тог страног извора. Али иначе, без тога, тај изговор ипак попушта и у загребачком центру под утицајем штокавске акценатске системе. Примери које писац даље наводи то најбоље потврђују, само ако их је он тачно према изговору забележио. Он пише са заменом туђег " нашим ' : *министар* (исп. наше *министар*, обоје од страног *министар*), *семестар* (исп. наше *сѐместар*), *оркестар* (исп. наше *оркестар*), *регистар* (исп. наше *регистар*), *комунизам*, *реализам* (тако је и код нас), *коректор* (исп. наше *кореkтор*), *инструктор* (исп. наше *инструктор*), *дешектор* (исп. наше *дѐшектор*), *селектор*, *шелејриншер*, *ректор* (код нас *рѐктор*, јер се на првом слогу акценат " могао одржати према законима наше акцентуације), *директор* (исп. наше *директор*) као, вели писац, *Дурмитор* (које има, вероватно, ' пренесено са последњег слога); али *професор*, *калуђер*.

Као што се одавде види, и у Загребу имамо оне три етапе које смо напред констатовали: *акценш*, *сѝуденш*, *професор*, *калуђер* претстављају правилно повлачење акцента; *семестар*, *оркестар*, *комунизам* и сл. претстављају такође сасвим правилно претварање " у ' у овом положају према правилима о употреби ' у нашем савременом књижевном језику; и најзад, *ашенштајтор*, *фолордф*, *лингвист* и сл. претстављају још туђински акценат који се још није прилагодио правилима наше акцентуације, пошто бива стално освежаван страним изговором.

Дакле, као што се из овога види, и у загребачком центру принципски имамо оно исто што и у београдском;

само са том разликом што је оно што је у загребачком центру најчешће, тј. употреба речи са туђинском акцентуацијом, — у београдском је готово потпуно прилагођено нашој акцентуацији (као што је само у малом броју случајева у загребачком центру); оно што је доста обично у загребачком центру (само квалитетско прилагођавање акцената према нашем језику, напр. *реализам*, *комунизам* и сл.) — то је у београдском ређе; и најзад, оно што је у загребачком центру најређе (повлачење акцената за један слог напред), — то је у београдском најобичније (фотограф, агитатор, фашист итд.).

Овде је посреди питање само времена: процес прилагођавања речи са туђинским акцентом отпочео је и у загребачком центру и он ће се, несумњиво, и у њему у току времена продужити. Има ли ко права да насилно тај процес зауставља прописивањем обавезне употребе његових етапа које се огледају у различним речима и које су у њима привремене? Мислим да је одговор и сам по себи јасан.

Што се тиче покушаја пишчева да приближи по акцентуацији књижевни језик, макар у којем делу његову (у примерима као *Поједињаца*, *Црнобрјаца* и др.), домаћим дијалектима, мислим да је сасвим неоправдан и да се противи основним принципима језичког развитака нашег књижевног језика: да се изговор књижевног језика по различним центрима наше земље има управљати према општекњижевном, а не општекњижевни изговор према локалном. Какав би се хаос створио у књижевном језику када би се узаконило оно што писац тражи!? Јер би то вредело за све крајеве наше: сваки би могао добити то право за себе.

Ови покушаји пишчеви потичу, ја мислим, из основног погрешног разумевања његова да имамо четири књижевна језика: словеначки, хрватски, српски и македонски. Истина је да имамо и више народности и засебних република него четири, али књижевних језика имамо само три: словеначки, српскохрватски (српски или хрватски), са две азбуке и два књижевна изговора једног гласа, и македонски. Истина је да ће се књижевни језик српскохрватски разликовати према изговору, извесним цртама речника и понечем другом у раз-

личним центрима наше земље још дуго времена, али ће под утицајем заједничког књижевног језика бивати све веће уједначавање њихових особина. Озакоњавањем различних покрајинских особина као обавезних за њихов књижевни језик износи се тежња да се од тога одустане и да се разлике међу различним центрима што више удубе, не би ли, вероватно, то довело до стварања засебних књижевних језика.

У току времена несумњиво ће и српскохрватски језик примити и доста особина из различних центара својих; али то ће ићи природним развитком као што је и досад ишло, а никако стварањем, на показани начин, вештачких или принудних мера у том правцу. То, уствари, води нечем сасвим другом.

А. Белић

БЕЛЕШКЕ О ЈЕЗИКУ ЊЕГОШЕВОМ У ЛУЧИ И ВИЈЕНЦУ

Био би задатак једне посебне монографије да изложи садржај и порекло књижевног речника и стилских средстава Његошевих. Ми ћемо дати само неколико несистематских бележака на основу незнатног материјала којим располажемо.

Две различите стране Његошевог речника и стила видљиве су на први поглед у Вијенцу. Једно је језик већине личности Вијенца, друго је језик игумана Стефана и владике Данила. С једне стране, народни говор црногорски, пун фолклорних стилских одлика; с друге стране, савремени књижевни језик, али са несумњиво више примеса црквеног језика него што је код већине писаца предвуковског правца. На ту разлику упућује и само дело. Говор владике Данила: „Ђе је зрно клицу заметнуло...“ (612—662) сердар Вукота не разуме и у чуду се пита шта то Владика говори.

Осим те две главне стране, у Вијенцу има још једна мала нијанса народне стране, ваљда далматинска. То је језик везировог писма, у коме се, иако у малом броју речи, види та нијанса (бјељега, за примити дарове, „лучина“ у значењу „прост народ“).

Нећемо се задржавати на народној страни Његошевог језика. Треба напоменути само то да је Његошево васпитање протекло у приликама у којима он није био изложен, као писци из Србије, а нарочито писци из тадање Аустрије, свакодневном, породичном и друштвеном утицају наказног славјанско-српског језика. Добрим делом свог књижевног стварања, од већих дела нарочито Лучом, Његош припада предвуковском правцу. Али он том правцу припада, осим

правописом, само још великим бројем речи узетих из старог књижевног језика, црквеног језика, а не и неправилношћу граматичке употребе, која је тако честа црта писаца тога доба. Једну само црту славјаносрпске збрке задржао је Његош. Али ту црту задржао је био и Вук! То је употреба несрпских наставака код именица средњег рода на *-ије*, узетих из црквеног језика: (примери су сви из Луче) божаствама (I, 120), претпријатијама (I, 166), слаткогласијама (II, 94); осим њих само једна српска: сунцама (I, 119).

Елементи старог српског књижевног језика, црквеног језика, више или мање сачуваног у речнику и граматици, чине врло важан саставни део књижевног језика предвуковског па и Његошевог. Али се Његош доста осетно разликује од писаца из Србије и тадашње Аустрије. Српско читање старословенског језика није се ни одмах ни потпуно угасило. Вук, у Примјерима српскословенскога језика, наводи као јединствен изузетак Поученија Јована Рајића из 1794, цитирајући множину посрбљених речи старословенских, које је Рајић дао по угледу на старе србуље¹⁾. Наводи архимандрита Кенгелца, који чува *ашше* и *јешше* (м. рускословенског *ашче* и *јешче*). Као археолошку реткост помиње попа Борића у Лежмиру у Срему, кога је слушао да тако српски чита²⁾. Слично Вуку, као археолошке какве реткости, наводи и С. Текелија да је његов отац читао: „ка тебѣ, Богородице“, и да је митр. Ненадовић на самрти говорио „Мир васем“³⁾. Насупрот овим остацима прошлости, Вук, говорећи, поводом једног чланка В. Радишића, о наставку *-аштво* у српскословенском (који одговара рускословенском *-ештво* и српском народном *-анштво*), наводи да је у Црној Гори слушао живу реч „отачаство“⁴⁾. У том чувању српскословенских елемената разликује се и Његош од писаца из Србије и Аустрије, идући у томе за манастирским обичајем у Црној Гори. У Вијенцу има *отачаство* (222 и 855) и *величаство* (228). У Лучи, поред *бесмртан*, има врло често српскословенски облик

1) Грам. и полем. списи II, 262.

2) Исто III, 397.

3) Исто III, 151.

4) Исто III, 93.

бесамрџан: (Посв., 38; I, 41, 55, 171, 241; II, 5, 11, 39, 286; III, 325), кад год му је то за стих потребно. Има, затим, *бесамрџије* (III, 147), чисто српскословенску, црквену реч. Реч *сатшварашти* Његош, изгледа, употребљава само у том српскословенском облику (Луча I, 38; III, 85). Има, најзад, и *сачешашти се* (Луча II, 137).

Очевидно, српскословенско читање се у црногорској цркви дуже одржало, и на тај начин оставило трагове и у Његошевом језику, и то у Лучи више него у Вијенцу (што би било доказ више да у њој преовлађује инспирација из старе просвете наше над угледањем на Милтона). Српскословенско читање оставило је трагове и у народном језику, и, разуме се, и у Вуковом Рјечнику. Да наведемо само две три речи: реч *самрџ* је само српскословенско читање и дублет од речи *смрџ*, сачувана због разлике у значењу; исто као *сабор* поред *збор*; *савесџ* поред *свесџ*; итд. И Бранко Радичевић има реч *сатшворишти*, у Молитви (Ти сатвори, вељи Боже), употребљену као и код Његоша због захтева стиха, али је то он узео из Вука, или из народне песме. Његош је, међутим, узимао и из живога говора, калуђерског, и из народне песме. Поред *сатшвар* (дублет за *сшвар*, Вук је забележио ту реч у Боки) (Вијенац, 2410) и *сатшворишти* (Луча, Посв., 37; IV, 82, 85), које Вук има, Његош има и друге цитиране облике, којих Вук нема. Одмах треба приметити да је Његош све те облике српскословенске (сатвар, сатворити, сатварати), исто као и облике: бесамртан, бесамртије, употребљавао због захтева стиха. Он у томе иде за народном песмом, која — опет ради стиха — има *сатшворишти* и *савршишти*. Није случајно да је *сатшворишти* употребљено у молитви Богу¹⁾, а да је *савршишти закон* казао протопоп Недељко (у п. Урош и Мрњавчевићи). Али је Његош још једну црту српскословенског читања употребио ради стиха. То је читање јоте као *и*, у речима углавном црквеним: *дјеиствије* (Вијенац, 2.320 и 2.998); *шаина м. шајна*, употребљена више пута у Лучи (Посв. 28, 55; IV, 154); *Ареи м. Ареј* (у посвети Вијенцу). Читање јоте као *и* оставило је трага и

¹⁾ I књ. Вукова, држ. изд., бр. 272.

у народном језику, у имену Христовог ученика Јуде. У Веселиновићевој приповеди Девојче¹⁾), иако рђаво употребљено („мучити се као Ијуда“), налази се то име у облику црквеног читања. А код Герасима Зелића²⁾), калуђера, налази се то име у правом значењу: издајник.

Ради стиха Његош има и двоструку употребу глаголских именица. Док је народни језик те именице, кад их је узимао из црквеног језика, сачувао у црквеном облику (васкрсеније, маштаније, цветоносије итд.), Његош их употребљава двоструко, према захтевима стиха. То се најбоље види из двојачке употребе једне исте речи (примери из Вијенца):

У мучењу издишу членови (48)

Нако да је више мученија (645)

Што ће луна на крст страданија (640)

Страдање је крста добродетељ (2324)

Овде људско запире познање (615)

Довести га к познанију права (619)

(Примери из Луче:)

Под влијањем тајнога промисла (Посв., 10)

Глас је његов неба влијаније (Посв., 178)

Различита тјелодвиженија (Посв., 124)

— Који вјечно свијетла движења

У правилним колим' извршују (I, 124)

Пролиј топле сузе покајања (IV, 32)

Ја сам чека' на покајаније (V, 176)

Но хулења хиљаде криковах (IV, 184)

Распаљени гадним хуленијем (V, 14)

Сви погледи и воображења (II, 117)

За границе воображенија (I, 309)

Понекад је Његошу и српски облик глаголских именица био дуг, и он је онда давао још краћи облик, угле-

¹⁾ Слике СКЗадруга I, 45.

²⁾ Житије III, 201, 202.

дајући се некад на С. Милутиновића. Тако поред *наслађење* (II, 297; V, 182 и 190) и *наслаждење* (II, 30) има и *наслада* (II, 96; V, 187); поред *воображеније* и *воображење* (в. горе) има и *вообраз* (I, 146 и 232). Тако има и *напрег м. најрезање* (I, 303).

Сви ти примери, и употребе српскословенских облика и лаког руковања тим облицима у стиху, доказују да је веза Његоша (и Црне Горе у његово доба) са старом просветом била знатно свежија и млађа него у Србији и Аустрији. Разуме се, код Његоша су много чешћи рускословенски облици него српскословенски. Као и други писци предвуковског правца, нарочито црквени људи, и Његош је сматрао руски црквени језик за „јединоплемен“¹. Нешто приближно он је и казао у писму „Обштеству историје и древности руских“ јануара 1847¹) и у разговору с Јованом Хаџићем (поводом објављивања Шћепана Малог новим правописом)²). Али он се задржао само на тој речи „једноплеменост“. Њу је он очевидно схватио само као наставак вековне заједнице црквеног језика (важне ризнице нашег књижевног језика), али не и нешто више. То се види и по томе што Његош — иако је добро владао руским језиком и много употребљавао руску књигу — ипак има мало руских речи у свом језику. Овде треба поменути погрешку која се понавља кроз скоро четрдесет година у свим Решетаровим издањима Вијенца, где су скоро све речи из црквеног језика у руском облику обележене као руске. Известан број речи Његош, као што смо видели, употребљава и у српскословенском облику, а тај прелаз у нашој књижевности од српскословенске употребе на рускословенску треба схватити, очевидно, не као промену књижевног језика, него више као промену правописа, јер старословенски језик био је језик и наше књижевности кроз стотине година, све до Доситеја и Вука.

* * *

Порекло стилских средстава Његошевих проучавано је највише у једном правцу, фолклорном, нарочито у Решета-

¹) Нови живот од 4 априла 1925.

²) Огледало србско 1864, стр. 5.

ровим коментарима Вијенца. Али мање је додиривано питање других извора. Његошево дело је досад суочавано само делимично с његовом лектиром. Питање колико је на Његоша утицала савремена му књижевност није готово ни узимано у обзир. Треба се, међутим, сетити, између других доказа, само првог сусрета његовог с Љ. Ненадовићем. Како се Његош тада одмах сетио Ненадовићевих дела; а Ненадовић је тада имао за собом само уређивање Шумадинке и нешто мало слабих песама. Тај сусрет даје јасну слику о јачини Његошевог интереса за књижевност на српском језику. Међутим, једва је нешто помињан утицај С. Милутиновића на Његоша.

Ево два места из Његошевих дела чији је извор у српској лектури вероватан. У Српском народном листу за 1847 (стр. 87) објављена је „титула султана турског“, која је могла бити повод одговарајућем месту у Шћепану Малом. Још је вероватнији следећи пример. У Чокрљановом Српском родољупцу из 1832 године (стр. 43) има чланак „Муције Сцевола“, с примедбом испод текста уз тај поднаслов: „Као споредна с Милош Обилићем“. Сасвим је вероватно да је ово могло бити потстицај за пркосну слику Обилића у оном поређењу његовом с Леонидом и Сцеволом, заједно са претходним стиховима (228—234). Наведени пример показује ствар, зацело очевидну, да изворе стилских средстава Његошевих треба тражити можда највише у савременој му нашој књижевности.

Понекад су скоро неприступачни, али су несумњиви извори Његошеви у ондашњој руској књижевности. Као што књижица Чокрљанова, данас потпуно заборављена, садржи детаљ који упућује на Његоша, тако и у руској књижевности онога времена, не само код познатих песника него и у заборављеним часописима и делима, треба тражити његове изворе. Уколико се тиче познатих, зар није могао и Пушкин са својом песмом „Кћери Карађорђевој“ дати једно оправдање више за Његошеву љубав према Карађорђу. Од познатих песника наводим ово место из песме Жуковског Елевзински празник¹⁾:

¹⁾ Песму је идентификовао Малићин (нашао сам је анонимну у Бр. Карамазов, књ. III, гл. III).

Лишь дымятся тел остатки
На кровавых алтарях —

које доста јасно потсећа на стих из Вијенца (628):

Крв праведна дими на олтаре —

као и на пети стих из Спровода праху С. Милутиновића:

Жертве јој се невиности пред мрачнијем двором пуше.

Мање већ личе на цитирани стих Жуковскога стихови из Вијенца (654—5):

Дивне жертве видим на гомиле
Пред олтаром цркве и племена.

Одмах треба признати да су фигуре о олтару врло честе у псевдокласичном песништву, и да је Његош могао слична места наћи и у другој лектири. Из Литреовог речника узимам овај израз из Расинове Ифигеније: „Ако је небо крви и мртвих гладно, никад се олтари крвљу тако димили нису“.

Преко руске књижевности примио је Његош и Милтона, и потстицај за стварање Луче нашао је сигурно у руском преводу Изгубљенога раја из 1776 г. По сведочанству Д. Вуксана, изгубљени примерак руског превода Милтоновог дела Његош је био испунио својим белешкама¹⁾. Можда је још један потстицај за Лучу добио из руске књижевности. Француски, Шатобријанов прозни превод Милтона, одмах кад се појавио, 1837 године, регистрован је код Руса. Сам Пушкин, у непотписаном чланку, у Савременику, дао је израза свог дивљења за Милтона²⁾. Неколико месеци пре тога, бавећи се у Петрограду, Његош се претплатио на други један руски часопис (Библиотека для чтения)³⁾. Преко овог другог часописа могао је можда Његош дознати за Шатобријанов превод, па и за Пушкинов чланак. Основну замисао Луче Његош је зацело већ раније добио. Појава Шатобријановог превода могла је бити охрабрење и нови

¹⁾ Д. Стојановић, Милтон и Његош. Библ. Задр. проф. друштва. Београд 1940; стр. 105.

²⁾ В. о томе и у Страном прегледу VII/VIII, стр. 178.

³⁾ Писма П. П. Његоша. 242.

потстицај за стварање Луче. Из Милтона (из Шатобријановог превода) указујем на два места која имају сличности с Његошевим речима. Прво, Сатанине речи о Адаму и Еви:

„створови... рођени можда од земље и непотпуни духови, али врло мало нижи од светлих духова небеских“¹⁾ потсећају на стих из посвете Луче:

Ум га опет с бесмртнима равни (90).

Много је већа и потпунија сличност у поређењу неба с књигом:

„Небо је књига Божја отворена пред тобом, да у њој можеш читати његова дивна дела“²⁾

Посвета, ст. 51—58:

Колико сам и колико путах
Свод плаветни неба свештенога...
Заклињао...
Да ми свету открије таину:
Али га је творац украсио,
Велику му књигу отворио,
Да твар слави творца и блаженство...

Међутим, фигура о „књизи миробитној“

У коју су судбе уписате
Мировима и умним тварима

у молитви владике Данила (ст. 751—8) потиче из ближег извора, из нашег црквеног језика, мислим од израза „књига животна“, вековно старе фигуре свих хришћанских књижевности. У Литреовом речнику налазимо Шатобријанову „књигу живота“, поред „књиге судбине“ и Декартове „велике књиге света“.

¹⁾ Milton, Le Paradis perdu. Traduit par Chateaubriand. Paris Garnier, frères; стр. 67.

²⁾ Исто, стр. 137.

О ИМЕНИЦИ ДОБА У НАШЕМ ЈЕЗИКУ

Именица *доба* има изузетан положај у нашем језику. То је једина именица средњег рода са завршетком *a* у номинативу једнине и скоро једина за коју се у нашим речницима, а такође и у граматикама нашег књижевног језика, вели да остаје непроменљива у свима зависним падежима. Међутим, у даљем излагању, на примерима из дела наших писаца, ми ћемо видети да од овог граматичког правила има отступања која показују да се именица *доба* може мењати. Како оваква отступања нису ретка, мислим да би о овом питању требало нешто рећи; то поготову зато што се о именици *доба*, колико је мени познато, није досада писало.

Најпре нешто уопште о овој именици. У Рјечнику Југославенске академије П. Будмани каже за именицу *доба* да може имати и женски и средњи род; „у женском је роду ријеч прасловенска, испореди ст. слов., рус., чеш., пољ.“ Даље се у РЈА наводи да се *доба* у женском роду јавља код свих чакавских и код двојице штокавских писаца из Славоније, а да у средњем роду „долази код свијех штокаваца, а не ријетко и код чакаваца, од XIV вијека“.

Ја ћу се задржати на именици *доба* само у вези са нашим савременим књижевним језиком у чијој су основици, као што је познато, штокавски говори најновијег типа.

Т. Маретић у своме Језичном савјетнику за именицу *доба* вели да „има само тај облик а употребљава се само у ном., ген. и акуз. синг. и плур., по свој прилици и у вок. синг.“ За лок. једнине наводи једини пример „у узречици на *Шом доба* (жена је на том *доба* тј. близу је порођаја)“. Иначе, у дат., инстр. и лок., по Маретићу, место именице

доба „има [се] употријебити друга која синонимна именица“ (Језични савјетник, стр. 15). Пишући овако Маретић је, као доследни граматичар и поштовалац народног језика, имао у виду то да се ни у народној књижевности ни у делима Вука и Даничића не може наћи ниједан пример отступања од непроменљивости именице *доба*, као што их нема ни у Вукову речнику нити у речнику Броз-Ивековића. То показују и примери узети из дела наших старијих писаца, који су наведени у РЈА. Код писаца наше новије, па и најновије књижевности, чији је језик близак народном, такође се тешко могу наћи примери у којима би *доба* имало неки други облик. Такви су писци, на пример, М. Глишић, Л. Лазаревић, Ј. Веселиновић, Ст. Сремац, П. Кочић, а од најновијих И. Андрић, Б. Ђопић и други.

Али није увек тако. Сам Маретић, који у Језичном савјетнику каже да именицу *доба* не треба мењати, у својој Граматици и стилистици (II издање, 1931) констатује: „Не знам да ли се ријеч *доба* гдје у народу склања, али је склањају гдјекоји писци“ и наводи неколико примера из дела Милићевића и Шапчанина које је он додао у другом издању своје граматике: *о старом добу*, приличи ли то *његову добу*, не кужите се *нашим страшним неваљалим добом*, у *првом добу* девојаштва, у *добу* наше приповетке (ГраMATика и стилистика, стр. 155).

Већ и ова констатација Маретићева указује на то да се непроменљивост именице *доба* у пракси не спроводи увек доследно. У то се можемо још више уверити ако прегледамо дела неких наших писаца, или ако обратимо више пажње на нашу штампу. Типичан пример за оваква отступања јесу дела књижевног историчара и критичара Ј. Скерлића у којима се ова именица често употребљава. Код Скерлића нису ретки примери слични овима: Има претеча који иду *пред својим добом* и претказују нова времена (Историја нове српске књижевности, II издање, стр. 8) или: Ми живимо у *добу* културног назатка (Есеји о српскохрватском питању, Загреб, 1918, стр. 94) — као што има доста примера и „правилне“ употребе. Примери које сам нашла код других писаца

(В. Маслеше, В. Глигорића, Ст. Винавера, па и у стиховима Ј. Дучића) показују да Скерлићев случај није усамљен.

Шта је то што је утицало на наше писце да се почну различито односити према именици *доба*? — То је свакако њен необичан и изузетан облик — облик именице средњег рода са завршетком *a* у номинативу једнине.

Познато је да су у нашем језику именице на *a* женског рода (осим именица типа *слуга*, *војвода* и др. које имају природни мушки род). Рекли смо да је именица *доба* (РЈА св. II, стр. 487) у прасловенском језику имала женски род који је одговарао њеном садашњем облику, да је у том роду и остала у већини других словенских језика, а да је само у нашем језику прешла у средњи род задржавши *a* у ном. једнине. Начин на који је ова именица у нашем језику прешла из женског у средњи род претставља проблем за себе, и ја се овом приликом нећу упуштати у то питање. Овде је важно нагласити да се *доба* као именица средњег рода са завршетком *a* у ном. једнине нишла усамљена у читавој категорији именица у нашем језику. Због тога она се могла у том облику окаменити и изгубити промену. Непроменљивости њеној можда доприноси и та околност што *доба* у већини падежа има једнак наставак. Једнаки су номинатив, акузатив и вокатив, а наставак у генитиву такође је *a*, као и код осталих именица средњег рода. То су већ четири падежа са једнаким завршетком. Ако се узме у обзир и та чињеница да се код ове именице лок. једнине са предлогом у врло често замењује такозваним темпоралним акузативом — остају свега два падежа (датов и инструментал) у којима именица *доба* тешко може остати у том облику. Ова два падежа, као и локатив кад се не замењује темпоралним акузативом, претстављају „камен спотицања“ за наше књижевнике и публицисте: док једни остају доследни граматички и не мењају је — код других се јавља колебање, па је у неким случајевима мењају, а у неким не.

Да видимо сада како именицу *доба* употребљавају неки писци у својим делима.

Узећемо прво примере за оне зависне падеже у којима именица *доба* не мења свој облик, а то су — као што смо видели — генитив и акузатив.

За *гениш*ив: а) *Од неко доба* наша се преписка врзе само око Ане (Л. Лазаревић, Приповетке I, СКЗ, стр. 5); Поп који је *до шо доба* ван себе лежао у колима скочи на поље (исто, 140); *Од шога доба* он учитеља више ни за шта не запита (исто, 129); Теби *од неко доба* нису све козе код куће (М. Глишић, Приповетке, СКЗ, стр. 137); Морале су остати због ње *до шо доба* (исто, 137). Једну ноћ *око глуханог доба* видео сам неког човека (исто, 186); *Од шо доба* једнако су лепо живели (Ст. Сремац, Поп Ћира и поп Спира, СКЗ, стр. 14); *И од шога доба* мање их дирају (исто, 6); *Од оно доба* па до данас нису се више растављали (исто, 24); [Бриге и бојазни]... што га *од неко доба* море (Б. Ђопић, Борци и бјегунци, Наша књига, стр. 8);

б) Сан... не може растјерати никаква брига *дјешињег доба* (Л. Лазаревић, Прип. I, 116); Он је сликао те „необичне људе“, титане *модерног доба* (Ј. Скерлић, Светозар Марковић, 129); Тада отпочиње једна од најсвирепијих репресалија које је историја *новога доба* забележила (исто, 151).

У првој групи примера где је именица *доба* употребљена са предлогом, уз који стоји обично и нека придевска реч, предлог је сам по себи довољан да покаже да је то генитив; *доба* се овде осећа формално непроменљиво, јер је предлог носилац генитивног значења. Тенденција ка непроменљивости именице повлачи за собом и непроменљивост придевске речи (*од шо доба, од неко доба, до шо доба*) или доводи до колебања (*од шога доба, око глуханог доба*). Честа употреба непроменљивих придевских речи уз именицу *доба*, нарочито у синтагмама као што су *до шо доба, од шо доба*, учинила је да су ове синтагме почеле добијати прилошка значења. На ово је утицало свакако и значење саме именице. Ако пођемо од дефиниције Будманија у РЈА да именица *доба* значи „дуго или кратко вријеме, али свакако ограничено“, а нарочито од дефиниције проф. Белића да је „доба... извесно, на различите начине одређено време“ (Око нашег књижевног језика, СКЗ, стр. 98) — онда у горњим изразима *доба* има значење временског трајања које није потпуно одређено. Ти изрази су „временске синтагме које врше функцију временских прилога, али још нису по-

стале немотивисани знаци за ту синтагму“ (А. Белић, О језичкој природи и језичком развитуку, 1941, стр. 108). Ове синтагме могле би се заменити правим прилозима за време: *од Шо доба — ошда, до Шо доба — дошда* итд.

У другој групи примера у којима именица *доба* стоји уз придевску реч без предлога, придевска реч не може остати непромењена, јер је она носилац значења генитива, тј. врши функцију коју је раније имао предлог. У овим примерима *доба* значи одређеније временско трајање, па зато има друга значења: *доба* узраста (*дјешињег доба*) или периода (*модерног доба*), итд.

За *акузашив*: а) Болесницима одредим извесно *доба* дана, кад сам код куће (Л. Лазаревић, Прип. I, СКЗ, стр. 66); Станковић се враћа занесен у *прохујало доба* (В. Глигорић, Критике, Просвета, 1945, стр. 56).

б) Шта ће та свећа у *ово доба* (Л. Лазаревић, Приповетке I, СКЗ, стр. 12); У *оно доба* гдје вам почињем причати (М. Глишић, Приповетке, СКЗ, стр. 92); У *зло доба* окрете се поп, па рече... (исто, 221); У *ишо доба* кад у поп Спириној, сазнало се и у поп Ђириној кући (Ст. Сремац, Поп Ђира и поп Спира, СКЗ, стр. 50); У *шо доба* Станојевић је био републиканац и помало социјалист (Ј. Скерлић, Св. Марковић, стр. 33); Живот Светолика Ранковића је прост, једнолик и невесео, као што су толики обични животи у *наше доба* (Ј. Скерлић, Одабрани критички списи, Нопок 1950, стр. 239); У *неко доба* осјети студен и неугодну дрхтавицу (И. Андрић, Приповијетке, Матица хрватска, Загреб 1947, стр. 19); У *неко доба* се угаси ватра (исто, 61).

У првој групи примера акуз. именице *доба* употребљен је у своме правом значењу, било као објекат било с предлогом у кад значи кретање. Сама именица осећа се као акузатив. Значење јој је и у овим примерима: одређеније временско трајање.

Међутим у другој групи примера акузатив са предлогом у и обично уз неку придевску реч уствари стоји место локатива, јер значи време, а не кретање. То је *шемјорални акузашив* који често замењује локатив и код именице *време* кад она има прилошко значење (*у шо време* се нешто десило

место у *Шом времену*), јер *време* и *доба*, иако „нису потпуни, прави синоними ... значење [им је] врло блиско те се могу каткада и узајамно замењивати“ (А. Белић, *Око нашег књиж. језика*, стр. 98). И у овим примерима, као и код генитива, у већини случајева, ради се о изразима који имају значење временских прилога, напр. у *Шо доба* има исто значење као и *Шада*, у *ово доба* — *сада*, у *оно доба* — *онда*, и „*онодобно*“, у *ишћо доба* — *ишћодобно*, у *наше доба* — *данас*, у *право доба* — *праводобно* итд.

Друкчије стоји ствар с дативом, локативом и инструменталом у којима именица *доба* тешко може остати непроменљива. Зато је писци у овим падежима обично мењају.

Навешћу и за ово неколико примера.

За дашћив: Приличи ли то *његову добу*? (М. Шапчанин); Он ми изјави да је бароница личност која припада давно *прохујало*ме добу (Ст. Винавер — Г. Шевалје, *Клошмерл*, 1950, стр. 95); Свак се држао како већ то одговара *његовој* нарави и добу *његовом* (исто, 117).

За инструменшал: Са *целим својим добом* Глишић стоји под руским утицајем (Ј. Скерлић, *Одабрани критички списи*, стр. 183); *Обрадовић* ... тражи, заједно са *својим добом* да у *духове* ... уђе модерно начело *сношљивости* (исто, стр. 90); Раша Плаовић није само остварио своју улогу ... он је подигао завесу *над чиставим добом* између два рата кроз душу једног поштеног човека (Б. Глишић, *Недељне информативне новине* I, 10, стр. 9); *Чежња за прохујалим старим добом* даје Станковиневој прози више пута израз *сете* и *меланхолије* (В. Глигорић, *Критике*. Просвета, 1945, стр. 115). — Овакви се примери могу наћи и у стиховима Ј. Дучића: *Свој хлеб и ловоре залили смо тобом* ... као млечни *пути сјајиш нашим добом* (Ј. Дучић, *Сабрана дела* III, Библиотека савремених писаца, Београд, стр. 44); *Сва је моја душа испуњена тобом* ... као вечни *покрет невидљивим добом* (исто, IV, 32); *Просторе сам празне населио тобом* ... и *живим над страхом и лебдим над добом* (исто, II, 103).

За локашћив: Над њима је Богородица и натпис о ктитору и добу кад је *метох* постао (М. Шапчанин, *Приповетке* III, Београд, 1879, стр. 124). *Светозар Марковић* ... је био на Великој школи у Београду у добу када су *омладинске идеје*

биле у пуном јеку (Ј. Скерлић, Св. Марковић, стр. 33); У *нашем мисаоном најпредном добу* само оно има значаја што има смисла и разлога (исто, 209); Али ти не разумијеш женске ствари ... она је у *другом добу* (С. Матавуљ, Дела X, 1896, стр. 229); Такву улогу имао је Димитрије Давидовић у *добу* од 1813 до почетка тридесетих година (Ј. Скерлић, Српска штампа у првој половини XIX века, стр. 12); У *Шом добу* Старчевић не показује неку особиту грађанску храброст (исти, Есеји о српскохрватском питању, Загреб 1918, стр. 52); Он се осећао спутан у једној уској бирократској средини и у *грађанском добу* (исто, 63); Милован Ђ. Глишић је реалист и по своме темпераменту, и *по добу* у коме је почео писати (исти, Одабрани критички списи, стр. 180); *Према нашем добу* старости ... (Ст. Винавер — Г. Шевалје, Клошмерл, стр. 104); Васић се формирао у *оном завереничком конспиративном и комишском добу* око 1903 (В. Глигорић, Критике, стр. 89); Када је Дефо живео, Енглеска се налазила у *добу* ране просвећености (О. Бихаљи-Мерин, Мисли и боје, Просвета 1950, стр. 99); Позоришна мимо остале умјетности не оставља очевидног трага, да би ... умјетник, у *сваком добу*, могао да разматра ... њено дјело и њен утицај (Бразда, 1—2, IV, стр. 63). Није чудо да су ... позитивно романтичне илузије *о необичном добу* ... уништене (Д. Радак, Књижевне новине IV, 21, стр. 2).

Из ових примера види се да у дат., инстр. и лок. именица *доба* тешко може сачувати своју непроменљивост. — Приличи ли то *његову доба*, или *са својим доба*, или у *Шом доба*, како изгледа, смета језичком осећању наших писаца. У овом питању не слажу се ни наши граматичари. Док Маретић у своме Језичном савјетнику за овакве примере вели да су погрешни и у том случају препоручује да се место именице *доба* употреби неки синоним (време, век и слично), дотле проф. Белић оставља *доба* непромењено: Ми осећамо да је *праводобан* ... „оно што доликује правом доба“ (Око нашег књижевног језика, стр. 99). Пракса, међутим, показује да код писаца ово није добило ширу употребу. Писац који се држи граматичког правила да именицу *доба* не треба мењати радије ће је, по савету Маретићеву, у дат., инстр. и лок. за

мениги неком другом именицом сличнога значења. И у народној књижевности имамо потврду да именица *доба* у локативу остаје непромењена једино у изразу *на Шом доба* у примеру: Царица она што је имала воду, остане трудна од царева сина, и кад буде *на Шом доба*, она роди мушко дете (Вук, Нар. приповијетке, IV изд. Београд 1937, стр. 202). Али чак и у овом изразу у књижевности се јавља тенденција за отступањем: А она је *на Шом добу*, а зимско доба... (Л. Комарчић, Записи једног покојника, 1908, стр. 182). — У народним говорима, међутим, имамо у употреби оба израза: *на Шом доба* и *на Шом добу*.

Још неколико речи о овој именици у локативу. Они писци који именицу *доба* мењају, замениће локатив акузативом кад је употребе у изразу који има значење временског прилога, тј. кад време није довољно одређено (*у Шом доба* десило се то и то). Ако пак желе истаћи да именица *доба* има неко засебно значење, напр.: период, фаза, раздобље, доба узраста и сл. — онда ће пре употребити локатив. — Но у овоме је тешко бити сигуран, јер често долази до колебања и мешања.

Да резимирамо:

1. У генитиву и акузативу именица *доба* има исти облик као и у номинативу, дакле, остаје непроменљива, и зато ти падежи не претстављају тешкоћу за наше писце.

2. У дативу, инструменталу и локативу писац долази у ситуацију или да именицу *доба* мења, или да је замени неким синонимом, нарочито ако уз њу стоји придевска реч са наставком за тај падеж.

3. Уз предлоге *од*, *до*, у именица *доба* се врло често прилошки употребљава.

4. У зависним падежима дативу, инструменталу и локативу *доба* се мења кад писац жели да истакне да ова именица има неко засебно значење.

Из свега што је досада речено о именици *доба* могу се уочити две тенденције.

Прва тенденција је да именица *доба*, употребљена у прилошким изразима, тежи да постане прилог за време,

управо саставни део синтагме која значи прилог за време. У нашем језику има случајева да су падежи неких именица, схваћени као синтагме, због честе употребе, почели добијати прилошка значења и током времена постали прави прилози. Тако напр. прилози *налик, увек, увече, довече* постали су од некадашњих акузатива именица *лик, век, вече* и предлога *у* и *на*. Ови прилози не значе више оно што су значили њихови саставни делови, већ су добили нова значења. Исто тако неки падежи именице *доба* који претстављају већ данас прилошке изразе — *од шо доба, до шо доба, у оно доба, у ишо доба* — могу једног дана постати прави прилози, као што су: *ишодобно, праводобно, онодобно*. У примеру: Словини... бише настањени већ *оно доба* на обалах Адријатика (Н. Нехајев, Раковица, 1932, стр. 42) израз *оно доба* је темпорални акузатив који чак стоји без предлога и скоро се осећа као једна реч.

Друга тенденција је да се именица *доба*, нарочито кад има значење одређеног временског трајања, мења као и остале именице средњег рода. Ова чињеница намеће питање: постоји ли могућност да ова именица у будућности добије и у ном. јединине завршетак *о* и да на тај начин и по облику и по промени постане иста као и остале именице типа *село*? То не би било тако необично ако се има у виду да у неким нашим говорима ова именица има једино облик *добо* у ном. јединине. У Речнику косовско-метохиског дијалекта Гл. Елезовића наведен је само облик *дђбо* и *нђдобо* уз примере: Којѐ ли је *дђбо*? — Не знадо којѐ је *дђбо* (стр. 140). Каква ти је нђжда да идѐш сад у *нђдобо* (или *по нђдобу*, стр. 156); проф. А. Белић у својим Дијалектима источне и јужне Србије (стр. 307) наводи пример: *У наше добо*; у говору околине Крушевца чује се: *Дошао је у нђдобо*, итд. Истина је да су сви ови примери узети из народних говора: у књижевном језику, међутим, овај облик не постоји. Али ако се зна да језик подлеже сталној промени, да природа нашег језика тежи да поједине речи које чине изузетак уврсти у одговарајућу категорију речи — није искључено да ће и именица *доба*, у процесу језичког развика, у једном случају, и то у прилошким изразима, постати прави прилог, а у другом,

као именица, добити потпуни облик који одговара њеном роду и значењу. О томе је данас још рано говорити, али пракса показује да се у нашем језику већ сада врши процес који иде за тим да се у будућности изузетан положај ове именице регулише.

Питање да ли ће се променљиви облици именице *доба* допуштати или забрањивати своди се на опште питање граматичара и граматике према ономе што се употребљава у разговорном језику, у језику књижевника и у народним дијалектима. Очигледно је да развитак који сам показала иде природним правцима развитка нашег језика. Именица *доба* или се осећа са својим основним значењем и тада се прилошки употребљава (*у Шо доба* за лок. и акуз.; *од Шо доба* такође је прилошки израз) и остаје непроменљива; или именица *доба* добија друга засебна значења која траже од писаца и другу промену, у овом случају — праву промену именица средњег рода бар у зависним падежима. То је правилна тенденција која је у духу нашега језика и коју нико не може оспорити ни задржати. Ако се она одомаћи код наших писаца, као што и досадашње њихово писање говори ч корист тога, онда је она те нове особине оквалификовала и за улазак у нашу нормативну граматику. Међутим, да ли ће се то моћи пренети и на независне падеже, као што је то случај у неким говорима, то ће будућност показати. У сваком случају данас још чврсто стоји употреба *Шо доба* и у оном нарочитом значењу у номинативу једине.

Србислава Ковачевић

САДРЖАТИ ИЛИ САДРЖАВАТИ?

За глагол *садржати* (enthalten) Т. Маретић вели у своме Језичном савјетнику (1924, s. v.) да га „није добро узимати као импф. глаг., на пр. шта садржи то писмо?; боље садржавати“.

Маретић, дакле, није за то да се у нашем савременом књижевном језику гл. *садржати* употребљава са имперфективним видским значењем и зато онима који га још тако узимају препоручује његов други, дужи облик *садржавати*. Јасно је одмах да он овде полази од познатог општег правила наше граматике да су глаголи сложени од префикса и простог трајног глагола — увек свршеног, а никад несвршеног вида; на пример: *браћи - сабраћи, држати - задржати* итд. Према томе, очигледно је да је и спољашњи склоп гл. *садржати* такав да би и он требало да има свршени вид заједно са свима осталим глаголима који су сложени на исти начин. Међутим, ми видимо да он такав вид нема и да зато не иде нити може ићи с другим глаголима сличнога састава, јер његово значење — „имати у себи“, „обухватати (собом)“ и сл. — претпоставља само глагол несвршеног вида.

Покушаћу у овом чланку да одговорим на питање: прво, зашто гл. *садржати* отступа својим видом од других сложених глагола и, друго, у вези с тим, шта у нашем језику претставља појава његова облика *садржавати*.

Пре свега, овај глагол постоји и у данашњем руском језику. У њему је он несвршеног вида, а такав је исто био и у старом руском књижевном језику. У своме речнику *Материалы для словаря древне-русского языка по письменным памятникамъ* (томъ третій, 1912) И. И. Срезњевски одређује

значења гл. *съдръжашѣ* = *съдръжашѣ* = *съдержашѣ* трајним глаголима савременог језика: *держашѣ*; *содержашѣ въ себѣ*, *имѣшѣ*; *воздерживашѣ*; *держашѣ въ своей власти, правѣ* — с једним само изузетком: *сдержашѣ, соблюсти*. Затим, у старом српском књижевном језику гл. *садржашѣ* такође има несвршени вид, као што нам показују примери у Даничићеву Рјечнику из књижевних старина српских (1863—4) у коме су поглавито речи из старих српских ћирилских споменика писаних црквеним, одн. српскоцрквеним језиком. У њему се за гл. *съдръжашѣ* (*continere*) наводе овакви примери: не трѣвоуе что ако вѣса съдръже (= „не треба ништа, јер све има“ — у преводу М. Башића СКЗ 180, стр. 152); ты бо живото съдръжиши (= „јер ти живот држиши“ — исто, стр. 208); даље: где се изнесоу две кнѣге царевѣ заедно за землю, кто ѣ съдръжав до сѣга доба съворнаго, того да кетѣ [Законик Душанов]; Богъ би вѣселн и 8 части садръжи и др. И напоследку, за глагол *садржати* у старословенском језику налазимо примере код Ф. Миклошича (*Lexicon palaeoslovenico-graeco-latīnum*, 1862) који такође потврђују његов несвршени вид; напр. *божѣи десница (садръ)житѣ ны*; *скрѣвъ садръжитѣ ме* и др.

Разуме се, овде, у старословенском језику, а и у нашем старом књижевном језику, одређује се функција и значење глагола целом реченицом и нашим живим језичким осећањем, а тиме се уједно и истовремено одређује и његов вид. Али има и непосредног, морфолошког знака по коме се види да је овај глагол још у старословенском био са трајним видом: то је његова употреба у, партиципу презента пасивном, за који облик је познато да се образовао од основе несвршених глагола јер је означавао радњу која се врши у исто време кад се врши и радња реченичног предиката у личном глаголском облику. На пример: *вѣси же стрѣгашѣтнѣ съномъ садръжѣми вѣахѣ*. *еднѣи же капикларѣи вѣашѣ вѣахѣ* (Супр. зб. 78,2); *нѣ любѣвѣи-ѣ пачѣ же страхомъ садръжѣмихѣ* (исто 54, 17) и др. (исп. К. Н. Meyer, *Altkirchenslavisch-griechisches Wörterbuch des Codex Suprasliensis*, 1935 под *садръж.*).

Да одговоримо сада на горе постављено питање: зашто се вид овога старог словенског глагола не слаже с његовим склопом? Посматран са спољашње стране, гл. *садржати*,

могло би се рећи, не претставља ништа друго до реч дословно саграђену према грчком глаголу *συνέχειν* који је сложен на исти начин и са истим префиксом (*συν* = лат. *cum* = *са*, *ἔχειν* = *држати*, *имаши*). Иако би то донекле објашњавало наш случај, питање је још односа овог глагола према своме простом глаголу, јер су прости словенски глаголи према сложеним глаголима који им одговарају прожети чврстом видском системом: према простом имперфективном глаголу стоји сложени (с префиксом) перфектизовани глагол. Таквог односа међутим овде нема. Нема зато што су значења овог глагола постала таква да га не држе више у вези с простим трајним глаголом. То показују и сви горњи примери. Када је гл. *држати*, чије је основно значење „чинити да се што не миче с мјеста“ (Рј. Југ. акад.), са социјативним предлогом—префиксом *сх* добио значења као што су: „имати“, „поседовати“, „држати у својој власти“, „имати у себи“ и сл. према сличном грчком глаголу, онда се сложени глагол, с тим значењима, нашао изван видског односа, као глагол имперфективног значења према грчком језику, без икаквог обзира на свој граматички састав. Дакле, семантички развитак овог глагола, који је пошао од добивеног значења из грчког језика, дао је у резултату реч која више не потсећа на своје саставне делове, већ се у употреби понаша као да је проста. Од „са собом држати“ преко „код себе држати“ добивено је ново значење „имати у себи“, „имати“ и сл. и глаголски вид, који се према таквом значењу одређује, остао је неизмењен. Узмемо ли ради илустрације овога, например, гл. *садржати* у нашој реченици: „ова књига *садржи* доста корисног материјала“ или у руској: „*Пудъ содержишь 40 фунтовъ*“ (Вл. Даль, Толковѣй словарь... IV, 1882), онда видимо јасно да се он својим значењем („имати у себи“, „обухватати собом“) потпуно одвојио од глагола *држати* који се у њему више, као ни префикс *са*, не распознаје, одн. он се не може више растављати на те своје делове. Другим речима, имперфективни глагол *садржати*, иако је с граматичке тачке гледишта сложен, стоји усамљен, тј. нема према себи простог глагола с којим би чинио сталан видски однос.

У нашем се књижевном језику овај глагол употребљава и у облику *садржавашти*, тј. у облику који је у инфинитивној основи добио наставак *ва*. Није тешко рећи како је тај наставак дошао. Од свих глагола који су састављени од простог трајног глагола *држашти* и каквог префикса помоћу њега се граде учестали глаголи (*одржашти*: *одржавашти*, *придржашти*: *придржавашти* и др.). Према њима је и од *садржашти* направљено *садржавашти*. Томе је свакако највише допринео однос глагола *задржашти*: *задржавашти* јер је и својим блиским сазвучјем могао и непосредно утицати да се такав однос појави и код гл. *садржашти*. Значи, дакле, да је облик *садржавашти* плод једне обичне аналогije. Али је та аналогija у овом случају била непотребна. Јер док је од сложеног свршеног глагола *задржашти* наставком *ва* добивен учестали глагол *задржавашти* који је несвршеног вида, дотле је овде од трајног глагола *садржашти*, који се са њим слаже само по спољашњем склопу, постао опет глагол истога вида и истога значења *садржавашти*. *Задржавашти* стоји у односу према *задржашти* као учестали, одн. учестало-трајни глагол према глаголу свршеном, док код *садржавашти*: *садржашти* таквог односа нема јер оба ова облика претстављају један исти глагол — и по значењу и по виду. Може се све ово рећи и друкчије, наиме, да је увек живо и снажно језичко осећање претставника нашег језика, по коме се од простог трајног глагола помоћу префикса гради глагол сложен и свршен и по коме се, даље, од њега, додавањем на инфинитивну основу наставка *ва*, ствара учестали глагол који може бити схваћен и као трајни, — учинило да се појави, поред *садржашти*, и *садржавашти*.

Иако овај други облик (*садржавашти*), као што се види, није настао по неопходности, он је ипак у нашем језику у употреби узео толико маха да је у извесним глаголским облицима готово потпуно завладао. То је случај, например, са перфектом: употребљава се скоро само од *садржавашти*. Тако имамо: Писмо из Београда, па ма оно само голо поздравље *садржавало*, пријатније је... но најважније новости (И. Гарашанин); Уредба која је *садржавала* цело преустројење свега правитељства.. (Л. А. Баталака); Зорка је била

на челу свега, *садржавала* све... (М. Ускоковић); Хартија, прикачена на груди, *садржавала* је текст претњи и опомена (И. Секулић) и др. Тешко се може наићи на пример као што је овај: Подмеће му други [пакет] који је заиста *садржао* две боце коњака (Нед. инф. новине 11. III 1951). Ово исто вреди и за облик потенцијала који у свом саставу има радни глаголски придев као и перфекат. Напр.: Таква перспектива *садржавала би* у себи највећу неправду (Ј. Ђ. Авакумовић); Ако би католичка црква и *садржавала* коју заблуду... ми то све примамо на нас... (Чокорило, Тајна историја) и др. — иако би и овде сасвим исправно стајао облик *садржашти* који налазимо, на пример, код М. Ђ. Милићевића: Римљани никад нису давали непријатељу мир, који *не би садржао* неки савез... Имперфекат стоји још даље у овом погледу: нисам наишао ни на један пример са *садржашти*; сви су са обликом *садржавашти*: Звук... који *не садржаваше* што за њега похвално (Ј. Суботић); Шетња, пољана за игре... *садржаваху* у себи дивљину осећаја (Вл. Савић) и др.

Међутим у презенту је друкчији однос између облика *садржашти* и *садржавашти*: први је обичнији и природнији него други. Иако и у њему нису ретки овакви примери: Чим дубље који круг лежи, тим веће муке *садржава* (Прерадовић); Народне пјесме и приповијетке *садржавају* догађаје... (Љ. Вуличевић); Али оне за данашњег читача *садржавају* премало шаренила... (А. Барац); Ужасна ствар која *садржава* дане без хлеба (Мита Ракић) и др. — ипак они далеко заостају за примерима у којима је употребљен облик *садржашти*. Довољно је навести само неколико: Српске пјесме *садрже* у себи јунаштво... (Ј. Игњатовић); Цар виде колико јасне истине *садрже* у себи Миличине речи (М. Ђ. Милићевић); Књига... која *садржи* упутство... (Ј. Скерлић); Расправа г. Љ. Стојановића... *садржи* пуно вести... (П. Поповић); Боље мисли нови св'јет *садржи* (Јев. Поповић). Запажа се да се писци из западних крајева и у презенту држе више облика *садржавашти*.

Ова разлика између горњих глаголских облика, с једне стране, и презента, с друге, код већине писаца постала је стварна, са отступањима у ретким случајевима. Исти писци

који ће, например, у овом глаголском времену употребити *садржати*, у поменутим глаголским облицима употребиће *садржавати* ако не баш увек, а оно сигурно врло приближно томе.

На основу свега овога могло би се, истина, закључити да је облик *садржавати* — иако, као што је наглашено, није постао у језику као израз неке нужне потребе — знатно проширио своју употребу у већини глаголских облика на рачун *садржати*; али се, исто тако, с друге стране, са сигурношћу може тврдити да то није случај с примерима у које иде и онај Маретићев наведен у почетку: ту је употреба овог другог облика (*садржати*) остала и стоји на своме месту, и она је довољно устаљена и жива да, мислим, нимало не смета нашем језичком осећању. Означавање имперфективности радње *садржати* носи у себи као саставни део своје семантике и зато не знам по чему би онда облик *садржавати* био бољи за исту функцију у језику када се он у њему наметнуо првome облику као знак да је, аналогично, формална страна овог глагола дошла испред његове семантичке стране.

Глагол *садржати* (*садржавати*) у нашем савременом језику, по употреби, као и по пореклу, књижевна је реч; њега у народним говорима нема, сем, разуме се, у случају ако као такав није досад понегде продро. Што се код Вука, у II изд. његова Српског рјечника (1852), налази гл. *садржати*, *жѝм*, то за нас овде није ни од каквог значаја јер ту имамо посла с другим глаголом свршеног вида у облику с префиксом *са*, као што су, например, и глаголи: *сабићи*, *сабраћи*, *сагледаћи* и др. и са значењем гл. *одржати* у изразу „одржати реч“ на који се у III изд. речника и упућује: *рекао ња ни своје ријечи садржао*, sein Wort halten, fides servare [vide *одржати* 4]. Из Вукова речника овај глагол је ушао и у Броз-Ивековићев Рјечник хрватскога језика (1901) заједно са истом фразом, а имају га и Ристић-Кангра у својем Српскохрватско-немачком речнику (1928), али само као застарелу реч. У овом речнику налазимо и глагол о коме је овде реч, без обележавања глаголског вида и са упућивањем на његов облик *садржавати*, *двѝм*, где се дају

и значења: *enthalten*, (*mit*) *einbegreifen* и др. За њих је, дакле, главни глагол у облику *садржавашти*, мада су примери с обликом *садржашти* који овде стоји међу заградама. И напошлетку, у Речнику српскохрватског књижевног језика од Л. Бакотића (1936) видимо на истом месту *садржашти* и *садржавашти*, али први као пф., а други као импф. Бакотић је и на овом примеру показао извесну непоузданост у изношењу и тумачењу лексичког материјала: он и кад даје значења овога глагола узима истовремено глаголе оба вида: „обухватити“, „држати у себи“, „обухватити у својој количини“, а затим наводи примере једино за *садржашти* у којима је оно, очигледно, имперфективног вида („ово буре садржи сто литара“ и др.).

Овај преглед речника, дакле, довољно показује да гл. *садржашти* није ушао у наш савремени књижевни језик из народних говора који су му у основици; а показује и то да је он у њему, по својој употреби, данас већ постао саставни део лексичког блага. Отуда је несумњиво да је он морао доћи с неке друге стране. Маретић у Језичном савјетнику не ставља поред њега никакву ознаку за то, иако то чини код других речи, нити такве ознаке има у помнутим речницима. Могло би се зато одмах претпоставити да је овај глагол дошао из старог књижевног црквенословенског језика. Али се таква претпоставка тешко може прихватити из разлога што између овог језика и нашег савременог није могућно успоставити неку непосредну везу преко писаних споменика. Много ће вероватније бити ако узмемо да је извор глаголу *садржашти* у рускоцрквеном језику. Рускоцрквени или рускословенски језик, као што је познато, био је у XVIII в. не само језик наше цркве и школе већ се дуже времена употребљавао и у књижевности, па су чак многи били почели њиме и говорити, тако да је он „пустио дубока корена, и доцније када је преовладао народни језик, у данашњем српском књижевном језику остао је велики број рускословенских речи“. Било је тада писаца који су „славенске“ речи посрбљавали „по својству српскога језика“ и тако посрбљене оне су биле припремљене за улазак у народни и књижевни језик. То је чинио чак и Јован

Рајић у књизи црквених беседа *Собраније поучени*... (в. Грам. и полем. списи В. Ст. Караџића књ. II, стр. 262—264) и међу таквим речима налази се код њега и гл. *садржаши*, *садржавши* у овом, посрбљеном облику, јер је полугласник у префиксу замењен вокалом *а*, а други, поред вокалног *р*, избачен је као непотребан.

Узгред овде напомињем да у талијанско-латинско-илирском речнику Делабеле (1728) налазимо глагол *садржаши* у облику *|dar|cjati* и *|adar|cjati,-|cim* у примеру „del padre Angelo Gucetich“: *jabava duhovna, koja u sebi |darci vaskolik |civot sina Bo|cjega* — са ознаком да је „*termine ecclesiastico*“, тј. црквени. Интересантно је да у оваквом облику стоји овај глагол и у наслову спева *Планине чакавца Петра Зоранића*, „најстаријег познатог писца задарске књижевне школе“ (Јужн. филолог IX, 3, 7): *Planine che zdarhe u febi Pifni*... (у Млецима 1569).

Речено је у почетку да и у данашњем руском књижевном језику постоји гл. *садржаши*. У њему он има, поред значења које има у нашем језику („имати у себи“, „обухватати“ и сл.), и многа друга значења (исп. Толковый словарь русского языка под редакцией проф. Д. Н. Ушакова, том IV, 1940 под *содержать*). За овај језик зна се да је примио знатан број речи из црквенословенског језика; отуда је добио и ову реч давши јој само свој облик *содержать*. Рад. Кошутин у Руској граматичи II (Облици), на стр. 252—3, наводи више сложених глагола несвршеног вида за које вели да претстављају или црквене речи или да су према њима направљени. Међу тим глаголима је и *содержать* у значењу „издржавати“ које има, и то на правом месту, и у овде поменутом речнику под Ушаковљевом редакцијом. Овај глагол с тим значењем налазимо и у нашем језику у два примера који свакако нису усамљени: А од некога времена *садржава* га [Ивана Татића] један овдашњи бирташ... (Вукова преписка VII, 690) и: Као год што је муж дужан своју жену за живота свога ранити и *садржавашу*, тако... (Г. Никетић, Грађ. закон, 251). Нема никакве сумње да је ово прави русизам. Овамо би могао ићи и пример: А мене

грјешника Бог још у числу живије *садржава* (Зелић, Жит. II, 25) — где *садржавати* значи што и *држати* („имати“). Али ни једно ни друго значење ове речи није добило књижевну употребу у нашем савременом језику. Место *садржавати* у горњем значењу употребљава се једино *издржавати* — дакле, глагол с другим префиксом.

Б. Милановић

О НЕКИМ СТРУЧНИМ НАЗИВИМА

Многи писци стручних дела, студија или чланака принуђени су да стварају нове термине и кују нове речи. Разумљиво је што се при томе не нађе увек најсретније решење и не направи најбољи назив, али је тешко разумети и потпуно је неоправдано када се место досадашњих термина или стручних назива праве нови који су, у највећем броју случајева, лошији од ранијих или када се између два термина узима онај који је и са стручне и са језичке стране гори од другога.

Ми ћемо прегледати неколико таквих стручних назива и речи из разних области, од којих се неки често срастају и у дневној штампи.

1.) — *Ватросталан, неШойљив*. — Ватросталан је кованица, управо дословни превод немачке речи *feuerfest* (Feuer, ватра, огањ; fest, чврст, постојан, сталан) и не даје никакву претставу о ономе шта треба да значи. Немачка сложеница *feuerfest* значила је: а) кад су у питању алкалије, нека киселина или со да се те супстанце могу жарити и да при томе не испаравају насупрот „испарљивим алкалијама“ (амонсоли, напр.) које при жарењу потпуно испаре;¹⁾ б) кад је у питању неки минерални производ, напр. глина, стена и др., онда ова реч значи да се та глина или стена не топе ни у најјачој „ватри“ наших пећи. Сада се у немачком реч *feuerfest* обично употребљава за производе који су постојани, који се не топе на високој температури (доња граница је око 1600 °C).

¹⁾ Место речи *feuerfest* у овом случају употребљавана је и реч *fix* напр. „фиксве алкалије“).

Наши ранији писци стручних дела употребљавали су реч *сшалан* у значењу немачког *fest*. Тако В. Маринковић¹⁾ говори о *сшалном* (чврстом) *сшању машерије*, о *сшалном* (чврстом) *Шелу*, други су опет називали механику чврстих тела механиком *сшалних Шела*, а неки су писали: равнотежа је *сшална* (стабилна), *сшалне* звезде (фиксне звезде, звезде непокретнице, некретнице). Ова се реч у овом значењу у стручној литератури одавно више не употребљава. Још једино је у употреби израз *сшална* величина, *сшални* производ и сл. поред одомаћене интернационалне речи *константан* (*константна* величина, *константа* итд.).

Реч *сшалан* значи који се не мења, постојан, који траје непрекидно, непрестано: стални судија, стална плата, стално становање; каже се за човека да је сталан, да има сталан карактер. У изразима: стално излажење, стално тужакање значи непрестано, непрекидно... Ова реч нема више значење физичких особина. Али независно од значења ове речи *вашросшалан* спада у ред рђавих кованица, што се може најбоље видети и осетити ако у њој реч ватра заменимо речју огањ: огњосталан.

Доцнији београдски писци стручних дела употребљавали су за тај појам реч *нешојљив* која тачно означава да се дотични материјал не топи, да је отпоран при загревању, да је постојан („сталан“) у „ватри“. Напомена да нема нетопљивог материјала кад се довољно повиси температура важи исто тако да нема постојаног („сталног“) материјала у „ватри“ (зависи само од „ватре“, тј. од висине температуре).

С друге стране, речи као *неслан*, *неошран* и сл. не значе напр. да је нешто потпуно неслаано, него да није довољно слаано (неслаано јело). Иначе се тачније каже: није довољно слаано, потпуно је неслаано и сл. Исто тако *нешојљиве глине*, *нешојљиве цигле* (*ојке*) итд. не значи да су потпуно нетопљиве, већ да се према дефиницији шта је нетопљив материјал, топе тек изнад 1600°. Стога место термина *вашросшалан*, који се сада поново употребљава, треба усвојити ранији, у

¹⁾ *Физика*, I, стр. 97, 100, 104 итд., Београд, 1851.

сваком погледу бољи и исправнији термин *неШойљив* (фр. *refractaire*, енгл. *refractory*, *fire-proof*, *fire-*, руски *огнеупорный*),

2). — *Дневни коџ*. — Речи *коџ* нема у Вукову Рј., у Ак. Рј. означена је као именица ж. р. (коп—копи) са акцентом *коџ* и значењем *копање*, а наведен је и један пример са значењем *укоџ*, *погреб*, Ристић-Кангрга (С. н. Р.) такође је означавају као у Ак. Рј. и упућују на реч *копање*. У примеру (Речничка грађа Института за српски језик САН): Ударила киша, а кукурузи стигли за *други коџ*, па све живо нагло у њиве¹⁾ ова реч такође значи *копање*, *окопавање*, али је мушкога рода.²⁾

У рударству ова реч се употребљава само у мушком роду (коп—копа, мн. копови) и има друго значење.

У рударском законуку за Краљевину Србију од 1866 год. и у изменама и допунама од 1903 год. наводи се шта се подразумева под рудом и копом, али се не прецизира шта је руда, а шта је коп, само се на крају параграфа додаје да ће то, у сумњивим случајевима, одредити Министар народне привреде.

У смислу рударског закона *копови* су, по К. Огњановићу³⁾, сви они природни производи који се, као корисни по људе, ваде из земље, а не спадају у руде у ужем смислу, као напр. угаљ, асфалт, разне соли и др. Међутим у преводима рударских закона у суседним и страним државама Н. Антула⁴⁾ не употребљава више реч *коп*, него *раској* или *рад од површинџ*. У пројекту рударског законика за Краљевину Србију од 1910 год.⁵⁾ из ранијег чл. 14 а у пројекту чл. 3 избачена је реч *коџ* и дошла је само дефиниција руде која обухвата оба ранија термина (руду и коп).

Термин *дневни коџ* буквални је превод Tag(e)bau који у рударству и у немачком, за разлику од подземног, ду-

¹⁾ Сретен Пашић, *Ђранково коло*, 1904, стр. 202.

²⁾ У неким крајевима (Ј. Вуковић, *Пишања савременог књиж. језика* 2, 148, 1951) ова се реч говори у мушком роду и значи *окопавање* (кукуруза, кромпира итд.). Видети напомену под 2 стр. 274.

³⁾ *Рударски гласник*, 1, 178 (1903).

⁴⁾ *Рударски гласник*, 2, 197, 198, 199, 202 (1904).

⁵⁾ Н. Антула, *Годишњак одељења Мин. нар. привреде*, 3, 81 (1910).

бинског вађења руде, значи: вађења на површини, рад по површини, површинско вађење, рударски рад раскопавањем, површински, надземни рад, површинска рудокопња, прекоп, преривање, раскоп, откоп (нем. *Tag* у рударству значи површина, површје). *Дневни коп* у нашем језику значило би или копање дању или коп који се експлоатише дању (не ноћу). Стога место њега треба увести народне термине који су и раније употребљавани и који су у духу нашег језика: *раскоп, ошкoп, површинско вађење* и сл.

3). — *Правац, смисао, смер*. Поред речи *правац* за прецизније истраживање у науци потребан је још један термин за шта је раније била усвојена реч *смисао* (нем. *Sinn*, фр. *sens*). У обичном животу ова разлика се не прави, али у науци правац има два смисла. Тако се два тела могу кретати у *истом правцу*, али у *супротивном смислу*, каже се да се нешто обрће у *смислу* казаљке на сату и у супротном смислу, говори се о *једносмисленој струји*, оптички антиподи обрћу раван поларизоване светлости подједнако само у *супротивном смислу*, један налево, а други надесно итд. Место овога термина у новије време неки писци употребљавају реч *смер*. Реч *смер*, у значењу *правац*, узета је из чешког, а наша реч *смер*, према Љ. Стојановићу, значи *намера*¹⁾. Дакле, чешкој речи *смер* која значи *правац* и која се у том значењу и код нас употребљава (ветар је био умерен, променљивог *Правца*; ветар умерен, променљивог *смера*) придаје се још једно значење за шта је раније код нас једино употребљавана реч *смисао* и за шта велики део стручних писаца то и данас чини. Не одбацујући реч *смер* у значењу наше речи *правац*²⁾, мада је у том значењу непотребна, сматрамо да у науци треба и даље задржати као термин само *смисао*.

У вези с овим терминима додаћемо да је раније направљена добра реч *исправљач* (немачки *Gleichrichter*) струје а да сада неки кажу *усмерач*. И у овом случају бољи је старији назив јер се при томе струји даје само један смисао („смер“), она се стварно исправља те није више наизменична.

¹⁾ *Наш језик*, 5, 85 (1937).

²⁾ Од *смер* направљен је глагол *усмериши* (управити) и *смерница* у значењу *правац, директива* (нем. *Richtlinie*).

4). — *Емаљ, емајл.* — Сви ранији и садашњи стручни писци пишу и говоре *емаљ*. У новије време врло често и у штампи, па чак и у неким уџбеницима за основну школу, ова се реч пише *емајл*. У француском она се изговара *емај* (Email), а такође и у немачком, само је Немци, иако су је узели од Француза, двојако пишу: Email и Emaile. Ми позајмљене француске речи на -ail, -aille, -aillon, -euil, -euille... изговарамо са љ: *емаљ, медаља (médaille), Версаљ (Versail), батаљон (bataillon), портфељ (portfeuille), фошеља (fauteuil), фељшон (feuilletton)* и др. Још једино би се могао допустити изговор са *ј* (Версај), али се тако у највећем броју случајева не говори и не пише. Изговор *емајл*, као и писање у овом облику, вероватно, потиче од оних људи који су је изговарали онако како је написана француски или немачки, а не онако како се у француском фактички изговара и како је код нас и одомаћено. Стога ову реч треба не само као стручни термин него уопште једино писати и изговарати *емаљ (емаљни, емаљна маса, емаљисаши, емаљираши)*.

5).— *Руда, рудача, минерал.* — Неорганска и делом органска једињења која се налазе у природи зову се *минерали*, а они минерали из којих се добивају корисни метали називају се *руде: гвоздена, бакарна, оловна, калајна руда* итд. или општим именом *металне руде*. Реч *руда* има шире значење, и то не само у правом већ и у преносном значењу. Шта се подразумева под *рудом* у рударству обично се дефинише у свакој земљи рударским закоником (в. под 2). У хрватској терминологији минерал је назват *рудом*, а за руду узета је реч *рудача*. *Рудача* у Вукову и А. Рј. значи врсту траве која расте по рудинама и утринама (*Argostis vulgaris*) и у народном језику другог значења нема. Међународна реч *минерал* нити се може заменити нити је то потребно чинити, те реч *руда* треба задржати са оним значењем које има у народном језику, а у рударству онако како се то законом одреди. Стога они наши писци који реч *рудача* употребљавају место речи *руда* само стварају забуну — термини *минерал* и *руда* су код нас не само усвојени већ и одомаћени, па их тако треба и даље задржати.

6).— *Кварц, кремен*. — Етимологија речи *кварц* (нем. Quarz, фр. quartz) није потпуно разјашњена, али су ту реч примили као термин од Немаца скоро сви народи. Агрикола¹⁾ га помиње у првој половини XVI века. Наши рудари примили су ову реч још у Средњем веку од саских рудара и изговарали је *кварац*²⁾ (дакле у 1-ом падежу уметнуто је непостојано *a*). По Ј. Цвијићу³⁾ Кварац, брдо у околини Сребрнице, добио је име по овом минералу. У новије време сви писци стручних дела, почев од Ј. Панчића⁴⁾, како хемичари тако и минералози, употребљавају једино реч *кварц*. У загребачкој терминологији место речи *кварц* узета је реч *кремен*.

Кварц је хемијски силицијумдиоксид (SiO_2), кристалан је и има велику тврдину.

Кремен (нем. Flint, Feuerstein, фр. pierre à fusil, pierre à feu, енгл. flint, лат. silex) по саставу је такође силицијумдиоксид ($\text{SiO}_2 + \frac{1}{2} \text{H}_2\text{O}$), варијетет је јасписа, кристалише влакнасто те је отуда жилав и тврд, а није крт као кварц који се ломи и одлама. Као што је познато, *кремен* је био прво оруђе примитивног човека; од њега су се у преисториско доба правиле алатке и оружје. Кад је пронађено ватрено оружје, служио је на пушци за стварање варнице и паљење барута (*пушка на кремен, кременча*).

Од именице *кварц* направљени су придеви: *кварцни* (кварцно стакло, кварцна лампа, кварцни песак) и *кварцовиш*, *кварцоносни* (кварцовите, кварцоносне стене, тј. стене које садрже кварца за разлику од кварцне стене, тј. стенеод кварца).

Стога ова два термина не треба мешати, као што то понекад чине и београдски писци.

7). — *Бор-машина, шахтна пех*. — Место прве немачке речи (Bohrmaschine) имамо добре наше термине: *бушаћа машина*, *машина за бушење*, *машина бушалица*; место другог стручног назива одомаћен је термин *јамасћа пех*⁵⁾, тако да је непо-

¹⁾ Agricola, *De re metallica*, 1529 г., 1546 г.

²⁾ В. Шкарић, *Старо рударско право и техника у Србији и Босни*, 62, Београд, 1939.

³⁾ *Проблеми насеља*, I, стр. 54.

⁴⁾ *Минералологија и Геологија*, стр. 91, Београд, 1867.

⁵⁾ Ове пехи су тако назване зато што имају облик јаме, што личе на јаму.

требан и сувишан хибрид „шахтна пећ“ (немачки *Sahachte* = окно, рупа, јама; *Ofen* = пећ; *Schachtofen* = јамаста пећ).

8). — *Посуда, суд.* — У значењу *суда* (нем. *Gefäß*), реч *посуда* је узета из руског, а у значењу *зајам* — провинцијализам је¹⁾. Код нас се једино и употребљавала реч *суд*, али у новије време, под утицајем загребачких и руских писаца, неки београдски писци кажу *посуда*, за шта нема никакве потребе, већ нам је потпуно довољна реч *суд* (*судови* и зб. *посуђе*).

9). *Меснаш, мѣсан.* — Ова се два облика често мешају, иако је њихова разлика, бар у народу, јасна. *Меснаш* значи оно што има доста меса (меснате усне, месната мишица, меснати бут), даље, за плодове се каже да су меснати (меснате шљиве, меснато грожђе итд.), за корење (у хрена, мркве, репе, роткве итд.), најзад, може бити: меснато лишће, месната стабљика, месната боранија, месната паприка итд. *Месни* значи што је од меса, што је као месо: месно јело, месна храна, месни екстракт, месна боја итд. Стога треба рећи: *сухо (суво) месни*, а не *сухомеснаши* (храна, станица и др.)²⁾

Слично овоме не ваља ни *пайирнаша* врећа, *пайирнаши* цак, *омот* итд., већ треба рећи *пайирна* врећа, *пайирни* цак, *омот* или *врећа*, цак, *омот* од *харџије* и др.

10). — *Масло, маслац* (бутер, путер, путар). — Маретић у свом Језичном савјетнику с правом вели да је реч *маслац* књижевничка и да је нема ни у једном старијем речнику, па додаје да није добро ни направљена. За реч *масло* каже да значи и *Schmalz* и *Butter*, стога би „бутер“ било боље звати *младо масло*, за шта има потврде (Ак. Рј.). Љ. Стојановић³⁾ га исправља и вели да *Schmalz* значи *масш*, а *Butter* *масло* и да *масло* може бити *свеже* и *прешћољено*.

Остављајући на страну значење речи *масло* у другим словенским језицима, ми ћемо овде навести познате наше народне речи за две врсте масла.

¹⁾ Љ. Стојановић, *Наш језик*, 4, 91, 223 (1936).

²⁾ Вук (Рј.) наводи и облик *месаш*: месат ражањ, гвоздено пециво (прстен).

³⁾ *Наш језик*, 4, 31, (1931).

У сточарским крајевима где се од млека прави сир и скоруп (кајмак), масло се добива на два начина.

Стари скоруп (кајмак), ређе се за то узима млади, кад се истопи, даје маст и остаје један део који се не топи. Одливена маст која се при хлађењу стврдне зове се *масло*. Оно се боље држи и лакше чува од скорупа и употребљава се за готовљење јела. Онај део што остаје неистопљен назива се *шрој* (талог) и он служи као присмока.

Када се цело млеко *бућка* у *бућкалици* или *меше* у *сшају*¹⁾, онда се маст из млека одваја и скупља на површини као масло. Тако добивено масло зове се у Херцеговини и у суседним брдским крајевима (Морача, Васојевићи и др.) *мешено масло*, које може бити и топљено. Млеко из којег се извади масло зове се *млаћеница*, а у Васојевићима *мешеница*.

Масло се данас вади из млека у такозваним *сепараторима* (центрифугама) у којима се на сличан начин одваја маст која се скупља уједно дајући тако *мешено масло*, мада се у селима још увек задржало вађење масла у стаповима или бућкалицама.

У оба случаја, било да је оно добивено топљењем скорупа (кајмака), метењем (бућкањем) целог млека у стапу (бућкалици), било одвајањем у сепаратору, масло садржи маст и беланчевине (казеин)—троп.

Када је, дакле, потребно разликовати ова два масла, онда треба узети народне термине *масло* и *мешено масло* па самим тим отпадају називи који су позајмљени: бутер, путер, путар (од нем. Butter, а ово опет од лат. butyrum) или начињени: маслац, чајни маслац (Teebutter).

11). — *Падња, њадавина, оборина, шалог* (водени, атмосферски), *њадеж*. Већина садашњих писаца не само стручних дела него и у свакодневној штампи употребљава термине *атмосферски* (ваздушни) *шалог*, *водени шалог*, као што су

¹⁾ У Источној Србији суд у коме се из млека добива *масло* зове се *бућкалица*, а сама радња *бућкаши*. У Херцеговини и суседним брдским крајевима Ц. Горе (Морача, Васојевићи и др.) суд се зове *сшај* а радња се означава са: *месши* (в. Вук Рј. и А. Рј.). По Ј. Ердељановићу (*Стишаринска српска јела и њиха*, 96, Београд, 1896) место *месши* по Србији се више говори: *биши*, *бућкаши* (*бучкаши*), *мшшиши*.

то чинили и сви наши ранији писци. Реч *шалог* наводи и Вук (Рј.) и тумачи је правилно: *Niederschlag, Bodensatz*. Кованице *оборина, падања, падавина*, значе сасвим друго ¹⁾. Ако се већ жели узети нека реч изведена од падати, онда треба употребити *падеж* ²⁾ (падеж у граматички је позајмљена реч из руског).

12).— *Дрвни, дрвени* (индустрија), *метална индустрија*. — Придев *дрвни* је провинцијализам и значи исто што и *дрвени*. По угледању на немачке сложенице са *Holz*-направљен је читав низ назива који су директни превод немачких:

Holzessig дрвно сирће,
Holzgeist дрвни алкохол,
Holzmasse дрвна маса,
Holzindustrie дрвна индустрија итд.

У оним крајевима где се употребљава реч *дрвен* која значи, као што је речено, исто што и *дрвни* (што је од дрвета, што се односи на дрво, што је несавитљиво као дрво: каже се за човека да је дрвен), ови називи нису могли продрети јер развијено језичко осећање није допуштало овакве везе: дрвени алкохол, дрвено сирће, дрвена индустрија и сл. У неким случајевима постоје научни међународни називи као напр. метил-алкохол (метилни алкохол) за *Holzgeist*, па овај назив употребљавају и Немци у научним делима и уџбеницима (*Methylalkohol*); за *Holzessig* („дрвно сирће“) није ни потребан термин, јер је то сирће (оцат, „есенција“) које се добива сувом дестилацијом дрвета, а данас се више неком производу и не даје посебно име према сировини одакле се добива. У хемији то је *сирћешна киселина*, а у обичном животу сирће (оцат), без обзира да ли је добивена оксидацијом алкохола, сувом дестилацијом дрвета или синтетички. Место *дрвна маса* треба рећи *дрвена маса* или *маса дрвеша* према смислу.

Поставља се питање да ли треба усвојити називе: *дрвна* (*дрвена*), *метална*, *стаклена индустрија* или треба рећи: *индустрија дрвеша*, *индустрија метала*, *индустрија стакла*.

¹⁾ Љ. Стојановић, *Н. Језик*, 4, 279(1936). — О значењу речи „оборити“ и сл. у хемији, в. В. М. Мићовић, *Гласник хем. друштва*, 2, 242 (1931).

²⁾ Р. Радовановић, *Подземне воде*, 2, СКЗ, Београд, 1897.

Уколико нам је познато, Вук само на једном месту у Народним пјесмама помиње *дрвени мајстор* и *камени мајстор*, а на другом месту вели *камена штампа* (место литографија)¹). Иначе реч *дрвени* у пренесеном смислу има друго значење: дрвена глава, дрвени човек, дрвени доктор, дрвени адвокат, па би то пејоративно значење могли имати и називи дрвена и стаклена индустрија, као што би и назив гвоздена индустрија имао други смисао од индустрије гвожђа. Дакле, у духу нашег језика били би називи: *индустрија стакла*, *гвожђа*, *дрвеша*, *дувана*, *платина* и др., као што се каже: *производња стакла*, *гвожђа*, *фабрикација стакла*, *харџије* (нем. напр. *Glasindustrie*, *Papierfabrikation*, *Metallindustrie*).

За назив *дрвна индустрија*²) можда би се могао направити донекле оправдан приговор да адјективни облици *дрвни* и *дрвени*, иако исто значе, могу бити диференцирани (упореди *водни* и *водени*: водна задруга (задруга за наводњавање), иако се у народу први облик понегде једино говори и у истом значењу као и други, даље, овај паралелизам огледа се и у речима *безводни* и *бездрвни*).

Разлика између *метална индустрија* и *индустрија метална* мање се осећа него у претходном случају, ваљда отуда што је овде у питању страна реч (*метални*). Ми смо у штампаницима наишли на изразе *металска индустрија*, *металски радник* и у овом случају осећа се тежња за диференцирањем значења помоћу различитих адјективних наставака. Слично диференцирање нашли смо још свега у два случаја.

Вук наводи од речи олово два адјективна облика: *оловни* (од олова) и *оловски* (за шта даје пример *оловски мајдан* у значењу *Bleibergwerk*)³). С. М. Лозанић⁴) прави разлику из-

¹) С. н. *Ијесме*, IV, 398 (1932).

²) Кад је наш чланак био предат у штампу, изашла је I св. II књиге *Пишања савременог књижевног језика* (Сарајево 1951) у којој Ј. Вуковић (стр. 176) говори опширније о термину „дрвна индустрија“.

³) У једном примеру налази се и облик *олови*: По дванаест оловијех зрна. Вук, С. н. *Ијесме*, IV, 391 (1932). — Од места *Олово*, које је на гласу због оловних рудника, придев је *оловски*, као што је напр. од Буково-буковски. У овом случају *оловски рудник* значио би рудник места Олово.

⁴) *Хемија за средње школе* с хемиском читанком, V издање, 175, 200 (1921). — Говорио је да му је то диференцирање предложио Љ. Стојановић.

међу *биљни* (човечја храна може бити биљна и животињска) и *биљски* (биљска храна — храна којом се храни биље). Може бити да би требало усвојити овако диференциране термине па рећи *мешалска индустрија*, *мешалски радник*.

13). — *Погон*. — Народна реч *погон* (од погнати = потерати, потећи, потрчати) значи *пошера* (Вук је објашњава нем. Wegtreiben):

А за њима Руси у *погону*,
Узеше им топе и барјаке (Његош, Пустуњак, 73);

А за њима Срби у *погону*,
Преко воде прећераше Турке
(Ђ. Љ. Драговић, Црн. јун. пј. 212);

„Ако је на месту дела опажен траг (стопа или стрвљена храна итд.) преузимата је потера. У нашем праву зове се овај начин истраге *погон* или *поточ*“ (А. С. Јовановић, Приноси II део, 8).

Реч *погон* значи још и *каиш*, *каиш од пушке*, *ремик*:

Неки опет пушку спрема:

Кремен стеже,

Погон веже,

И фишке пребројава (Ст. В. Каћански, Песме, 26);

„Седиште за рањеног може се справити од опасећег каиша, *погона*, венца направљеног од сена и др.“ (Санитетски наст. 13)

„Набавка кожних *погона* за коњичке карабине“ (Српске новине, 1885, 221).

Поред ова два значења, за шта су примери узети из речничке грађе Института за језик САН-а, у Ак. Рј. наводи се и треће: *вођење каквог посла*, *занаџа*, *обрџа* (Betrieb), па се додаје да се у грађи за Рј. није нашло никакве потврде, али се у новије време говори и пише, и да је реч начињена према нем. Betrieb, али према немачком betreiben нико не говори и не пише погнати, погонити ни гонити. Ристић и Канрга (Српско-нем. речник) под *погон* дају два значења: а) Wegtreiben, б) Antrieb. Маретић (Језични савј.) каже да погон у техници значи Betrieb, Triebkraft, и да је из чешког (pohon).

Према Љ. Стојановићу (Н. Ј. 5, 85, 1937) *погон* значи почетак или почетно место гоњења, а не као у чешком *Betrieb*, *Triebkraft*, а мало даље (*ibid.* стр. 122) напомиње да од речи које су наведене у Маретићеву Савјетнику у београдски књижевни језик није ушла између осталих ни реч *погон*.

Ова реч се још пре Другог светског рата почела употребљавати нарочито у индустрији и техници, а сретала се и код београдских писаца стручних дела и чланака, и то обично у смислу немачких речи *Antrieb*, *Betrieb* и *Trieb* (*Trieb*)-, као и у значењима немачких сложеница изведених од ове три речи. Она се после овога рата још више употребљава, и то, по нашем мишљењу, као и раније, без икакве потребе, јер јој је значење често за већину оних који се њоме служе нејасно.

Ми ћемо навести њену употребу само у неколико таквих значења, одакле ће се видети да су то више мање непотребни германизми:

1) пустити у погон, место: пустити у рад (нем. *in Betrieb setzen*);

2) у погону значи: у фабрикацији, у заводу, у постројењу, у радионици... према врсти установе или одељења где се неки рад или посао врши. У штампарији, на пример, место у слагачници, у линотипу, на машини за штампање каже се сада у погону. Пре рата чак се чуло и: ради у „бетрибу“;

3) погонско гориво, место: моторно гориво;

4) погон, место: покретачка снага или сила, покретање, кретање.

Поменућу само два три примера из ранијих стручних дела да се види како су тадашњи писци место речи *погон* знали употребити наше, народне изразе.

„Још су свеже успомене на пећи, у којима је руда топљена и звате су вигњеви, и на самокове чији су чекићи *сШављани* у *покрет* снагом текуће воде“¹⁾. Неки садашњи писци сигурно би рекли: чији су чекићи *сШављани* у *погон*

¹⁾ Ј. Цвијић, Извори, тресаве и водопади, *Глас*, 51, стр. 80 (1896)

снагом текуће воде, а можда би целу реченицу скратили овако: чији су чекићи били на водени погон.

А. Станојевић¹⁾ говорећи о угљу вели: „јер нам с једне стране служи за произвођење топлоте и покретачке снаге“. И овде би се сада рекло: за погон место за покретачке снаге.

С. М. Лозанић²⁾ описујући како се гвожђе раскива у полуге каже: „Мехови и чекићи покрећу се овде воденом снагом.“

И данас прозни писци и јавни, радници који су даље од специјалних техничких грана говоре о покретачкој снази империјализма, о покретачкој сили експансионизма итд., а не о погонској сили. Добри познаваоци језика и кад пишу о стручним стварима такође не употребљавају реч погон.

„Та велика снага користиће се за покретање индустрије, за електрификацију железница, за електрохемиске и електрометалургиске фабрике, а нарочито за производњу алуминијума.“ (М. Пијаде, Борба од 9 јула 1949).

„Савезни „Машинопројект“ реконструисао је мали бензински мотор за покретање ватрогасних пумпи и разних агрегата.“ (Борба од 22 марта 1951, стр. 3).

„. . . . Самоков се састојао од великог точка који покреће обично водена снага. Окретање точка савља у покрет тешке чекиће, . . .“ (Политика од 15 марта 1951, стр. 3).

Смешно звучи кад се каже млин на електрични погон, на парни погон, на водени погон, па би се према томе рекло и на „ветрени“ погон, „коњски“ погон место народних исправних термина: електрични млин, парни млин, воденица, ветрењача, сувача.

Ако је баш потребно може се место водени, електрични погон, . . . рећи: водена снага, енергија (креће се, покреће се, ради, према смислу, електричном енергијом, струјом итд., као што је то илустровано наведеним примерима).

Сада и стручни писци мање употребљавају израз мотори на млазни погон, већ кажу реактивни, млазни мотори (мотори на млаз).

¹⁾ Саксе—Станојевић, *Хемиска технологија*, стр. 3, Београд, 1923.

²⁾ *Хемиска технологија*, II, 34, Београд, 1887.

По нашем мишљењу, реч *погон*, као стручни термин је непотребна, неодређена и не даје слику или бар не потсећа на оно што се жели да се њом каже, а свуда се може заменити прецизним и јасним нашим речима и изразима који су раније постојали и које добри писци и сада употребљавају.

14). — *Једнозначан*. — Као стручни термин употребљава се у новије време у математици.

Ако имамо неку функцију, напр. $y = f(x)$, онда за једну одређену вредност $x (x = a)$ у има само једну вредност. Такве функције су раније називане *униформне*, а сада их неки писци називају *једнозначне* (нем. *eindeutig*, франц. *unifor-me*, руски *однозначный*, *униформный*). У овом значењу реч нам је могла доћи преко руског или је буквални превод с немачког. Ми мислимо да треба остати при ранијим страним терминима: *униформан* (место *једнозначан*) и *мултиформан* (место *вишезначан*) бар дотле док се не створе наши погодни називи (речи *униформан* и *мултиформан* иначе значе: *једнолик* (*једноличан*) и *многолик* (*многочан*)).

Немачки *eindeutig* значи још: да нешто има само *једно* значење, да се врши само у једном правцу (напр. реакција у хемији), да има само један смисао, да је недвосмислен. Неки писци, нарочито преводиоци, не трудећи се да нађу одговарајућу нашу реч или израз према смислу текста, кажу просто *једнозначан*, напр. *једнозначан* одговор место *недвосмислен* одговор и сл.

Ова реч, а поготову у свом другом значењу, не потсећа ни једним својим делом на оно што се жели њоме изразити, па је не би требало употребљавити.¹⁾

— Наставиће се —

В. М. Мићовић

¹⁾ Од *знак* не постоји придев *значан*. Према сложеницама са *један*, као *једносирџк*, *једносирџан*, *једнолик* и др. могао би се направити облик *једнознак*, а према сложеницама као *једноуман*, *једножичан* (што се тка у једну жицу), *једнозначан*, али ни у математици ни у другим случајевима, овако изведени облик, по значењу које му се придаје, нема везе са простим речима од којих је изведен.

ДИХАТИ и ДИСАТИ

Необично је занимљиво посматрати развој нашег књижевног језика за последњих сто година, тежњу појединих речи, њихових облика из покрајинског и перифериског народног говора да продру у књижевни језик, да се у њему одомаће, затим настојање неких писаца да књижевном језику натуре извесне речи и њихове облике и дају му печат свога духа, укуса и схватања. То преображавање нашег књижевног језика од Вука до данас, и поред тога што основни принципи Вукових погледа на језик остају као полазна тачка наше науке о језику, толико је јасно и очигледно, и толико прожето напорима нашег научног, књижевног и културног напретка, да не даје повода никаквој сумњи да је то преображавање код нас увек било логично и природно, готово увек верна слика нашег живота, наших културних, политичких и социјалних прилика. Кроз колико је фаза прошао наш књижевни језик од Вука до данас! Колико има речи које су пре педесет или сто година биле у пуној употреби а данас су напуштене, забачене, избледеле, скоро се не употребљавају, а колико их има нових, наново створених, оних које су ушле у живот, у књижевност и живи народни говор. Борба појединих облика једне исте речи понекад остане нерешена, у току, јер су неки писци, из разлога чисто индивидуалних или уметничких, повлађивали народном говору, држали се старих облика само зато да би били што изворнији, што ближи народном говору, и да би своју мисао изразили на што оригиналнији начин. И синтаксички и морфолошки зар се, рецимо, Сима Матавуљ, у својим приповеткама с мора, намерно не придржава народног говора свога краја хотећи тим приповеткама дати дах и особине људи и нарави с нашег при-

морја? Па зар језик Владимира Назора — да узмемо још један пример сличан Матавуљевом — колико је год у добрим књижевним традицијама, не одише језичком грађом његовог завичаја и не мирише сасушеном кадуљом и босоком са далматинских кршева? Такви писци, нема сумње, освежавају и обнављају наш књижевни језик новим наносима народног говора, али у исто време, управо стога што се редовно инспиришу духом и богатством народне речи, они нехотично, подржавајући неки стари облик и дајући му предност над новим, као да спречавају да неки новији облик речи потпуно победи и завлада у нашем књижевном језику. Такве појаве, можда парадоксалне на први поглед, искрсавају и код напредних писаца од вредности и неоспорног дара, и то управо код оних који језик унапређују и стварају од њега живи, продуховљени материјал којим се уобличава и казује и најтананија људска мисао. Такве појаве код извесних писаца настају као последица тежње (1) да својим делима дају што вернију локалну боју, или (2) да старијим, помало архаичним облицима речи, избледелим синтагмама, скоро заборављеним изразима, па и читавим реченичким конструкцијама постигну уметнички ефекат какав се постиже античким стварима, или (3) да буду што изворнији, ближи народу и народном животу.

За посматрање једне такве области узели смо два облика једне исте речи: *дихаџи* и *дисаџи*.

Први облик *дихаџи* (дѣхѣм и дѣшѣм) прасловенског је порекла, старији је од другог облика *дисаџи* (дѣшѣм), који је настао од презента *дишем* („зато што је *ш* схваћено као да је постало од *сј*“). У крајевима где се не изговара глас *х*, постоји *диџи* (диам) и *дијаџи* (дијам). У нашем књижевном језику други облик — *дисаџи* — побеђује и очигледно потискује први, мада има и српских и хрватских писаца из новијег и најновијег времена који још употребљавају први облик. Да видимо бар углавном који су то писци. — Божји човек, брате; лепо сложи народ, па као да једном душом диха (Милићевић М. Ђ., Педагогијске поуке, 15); Веома ми је тешко дихати овде у соби (Приповетке Милорада Шапчанина, 53); Ко стене дихаће погледа један другог (Костић Лаза, Лет. М. С., 1898, 2/72); Где му стеже груди зрак

претањен / Да дихати једва може (Боговић Мирко, Стјеџан, посљедњи краљ босански, 99); И јесу били и свети и светли, док је дивни дух Светога Саве кроз њих дихао (Мијатовић Чеда, Бр. Коло, 1899, 262); Може се рећи да није никада Загреб онако усхићено народним духом дихао (Ивићевић Стјеџан, Виенац, 1861, 221); Антун не одговори, него брисаше руком чело и дихаше нагло (Матавуљ Сима, Нашљеђе, С. К. Гл., 1902, 6/1047); Нетом сада почимам право дихати у свом граду (Назор Владимир, Приче, 1927, 103); Дихао је животом различитим од онога којим су живјели његови господари (исти, Приповијетке, 235); Дихао је сад на нос, сад на уста (Самоковлија Исак, Из приповиједака, 82); Сваки је тешко дихао (Шинко Ервин, Четрнаест дана, 131).

Глаголску именицу *дихање* употребљавају сви ови писци и њихову листу допуњујемо овом. — Свијем иним буди анђелским дихањем (Прерадовић Петар, Дјела, 2, 248); Око три хиљаде дихања гледају покољ (Љубиша Стј. М., Причања Вука Дојчевића, 1, 118); И тако дихањем ваздух се поквари (Босна, 1869, бр. 164); Који сам даје свима живот и дихање и све (Караџић Вук, Дјела апостолска, 1847, 322); Савлађујући бурно дихање прозбори Злата (Гавриловић Андра, Деспотова властела, 123); Па се ваздух истјериван дихањем из груди, пропусти кроз уста (Вила, 1869, 4/692); Сви обрнули погледе на вратнице... зауставили дихање (Ранковић Светолик, Бр. Коло, 1898, 267); Дихање кожом, дихање станичјем (Недић Мојо, Зоологија); Органи за дихање (Розен Др. М., Поука о одржавању здравља, 81); Рекао би човек, да је народу у Србији стало и дихање у котлацу (Време, 1874, 25); Апарат за дихање је скуп разних органа (Јовановић Др. Ђока, Ручна зоотомија, 30); Установио је да... је узрок у сметњи дихања (Преглед, 1927, 32/7); Сви готово зауставише дихање (Ловац, 1900, 59); Гвожђе... има пресудну улогу у свакој ћелији као ферменат дихања (Бубановић Фран, Природа и диалектика, 27); Дај им дихања и здравља (Ђоновић Јанко, Горски токови, 147).

Речи које су настале од основе глагола *дихати*, као *дихај* (*дихајни*), *дихавица* и сл., па затим оне које су изведене додавањем префикса, као *удихаши*, *издихаши*, такође су у употреби код многих ових писаца.

Као што се види, употреба старијег облика је још врло широка. Гледајући по покрајинама, и имајући у виду новије и најновије писце, њега има код писаца и из Далмације, и из Боке и Црне Горе, и из Босне, и из Србије и Војводине, и из Хрватске. За последњих педесет година старији облик чешћи је у западним и јужним крајевима него у источним; новији и млађи писци у западним крајевима добрим делом примају новији облик. Карактеристично је да су у Србији новији облик употребљавали Војислав Ј. Илић и Лаза Лазаревић, два писца који су изразити уметници, један у поезији, а други у приповеци, обадвојица из рода оних дисциплинованих писаца код којих форма у сваком погледу, па и у погледу чистоте и беспрекорности књижевног језика, долази на прво место. — У свечаном задовољству дисао је зрак јутарњи (Илић Ј. Војислав, Песме, 2, СКЗ, 165); Да су то оне будаласте приче из детињства што ми и сад матором не дају дисати (Лазаревић Лаза, Приповетке, 1, 88).

Овако како смо изнели ова два облика једне исте речи — *дихаши* и *дисаши* — они се по свом значењу у нашој књижевној и научној литератури не разликују ни по чему осим по томе што је један старији а други новији. Ни најситнија нијанса разлике у њиховом значењу није досада позната. Међутим, ми ћемо овде на тексту показати да су се у народу та два облика диференцирала, подвојила, или још тачније, да је први, старији облик — *дихаши*, а с њим и речи настале из њега — добио друго значење поред оног што га има у досадашњој књижевној и говорној употреби. Текст дајемо онако како смо га раније забележили у Јужној Херцеговини, у околним селима код Требиња, Ластви и Зупцима, у једном крају одакле су потекле наше народне песме као што су Женидба Јакшића Комнена, Марко познаје очину сабљу, Марко и Змај Огњени Вук, Марко Краљевић и Љутица Богдан и др., песме које по описима, речитости, богатству језика и језичким преливима спадају у наше најлепше народне песме.

Овде дајемо одломке из текста забележеног за време разговора са једним старим домаћином из Ластве, и то оне одломке који се односе на значење облика *дихаши* и именица *дихање*,

дихај, диханије. Наш сабеседник је сељак испод просечног имовног стања, па и поред тога што је имао близу шездесет година бавио се тежачким пословима: орао је њиву и копао виноград. Редовно није свршио ни два разреда основне школе. Никаких других амбиција није имао него да прехрани себе и своју породицу. Необично је даровит, бистар, досетљив, и кад прича изражава се сажето, а мисао му брза, сече као сабља. То је један од оних сељака из Херцеговине за које каже др. Јевто Дедијер: „То је нека врста сеоских интелектуалаца, који проматрају, мисле и опажају. Они стварају оне паметне пословице“ (др. Ј. Дедијер, Херцеговина, Срп. етн. зб., XII, 1909, 6). Од њега смо чули пословицу: „Од немање нема већег јунака“. Пустимо сељака да говори.

— Кад ми отац умрије ономлани, ми се издијелисмо. А није умро него се од старости угасио као свијећа. Као да га гледам: осјетио судњи час, па нас окупио, поздравио се са свима и препоручио нам да се слажемо и заједницу одржимо. Па се намјестио у постељи, прекрстио сам оне напаћене, коштуњаве руке, удахну дубоко и немирно дисо једно вријеме. Кад се смирио и почео куњати, дихо је танко и непримјетно, као кроз копрену, док пошљедњи дихај није пустио. Није се, чини ми се, био ни охладио, ми се издијелисмо, несретници!

— Живимо у овој дубрави како знамо и умијемо. Право да кажем, дихамо а не дишемо. Ако нема довољно пшенице и јечма, има сијерка, неба плава. Куд ћеш више, брате! У кући нас има дванес' кашика. А свако диханије тражи да једе.

— Шћах ти испричати до краја ову причу о себи, кад те толико занима, али ми не да задуха. Понекад једва дихам. А како пописмо кафу, дисање ми се чисто поврати. Малоприје нисам могао ни дихати.

Анализа овога текста скоро би могла и изостати јер сам текст јасно говори да се стари облик *дихаши* издвојио по свом значењу од новијег облика *дисаши*. Из њега произлази ово. Облик *дисаши* се употребљава у оном смислу како га чујемо у свакодневном говору, када се односи на радњу примања и испуштања ваздуха под обичним, нормал-

ним условима. Међутим, ако то *дисање* није нормално, ако је „финије“, тање, површније, ако је, рецимо, промена у дисању настала због неке болести, задухе или неког органског поремећаја, са последицом да та радња није више здрава, нормална, па према томе ни снажна ни дубока, онда се назива *дихање*. Према томе, *дисаши* значи удисати и издисати ваздух, како то бива кол здравих људи, а *дихаши* — површно дисати. Доследно, и глаголске именице ових облика — *дихање* и *дисање* — имају исту разлику као и њихови глаголи. Разлика између *дисаја* и *дихаја* опет је иста: *дисај* је нормални удисај или издисај, дах, а *дихај* — површан, кратак удисај или издисај. У првом одломку текста такође је очигледна разлика између радног придева *дисао* и *дихао*. И да би разлика била сасвим јасна и очигледна, текст даје објашњење за радни придев *дихао*: „танко и непримјетно, као кроз копрену“. У продужењу текста налази се допуна објашњењу именице *дихај*: „док пошљедњи дихај није пустио“ Из првих реченица првог одломка видимо да је старац умро од старости, „од старости (се) угасио као свијећа“. А познато је да људи у добокој старости, обременени тешким годинама, ако их болест није оборила с нога, него, просто напросто, старост, умиру тихо, угасе се „као свијећа“, без трзања и ропца: *дисање* им постаје све тише, слабије, све тање, скоро неприметно, дакле *дихање*, па према томе и *дисај* постаје *дихај*.

У другом одломку текста, реченица: „дихамо а не дишемо“ потврђује наше досадашње објашњење. Ако је могло бити имало сумње у разлици значења у првом одломку, овде је та разлика дата конкретно, па се види да *дихамо* не значи исто што и *дишемо*. Смисао реченице лежи у помереном значењу: животаримо, тј. тешко живимо, једва састављамо крај с крајем, а не живимо, тј. не живимо онако као што живе људи који свега имају. Случајна градација у разлици значења истиче се сама од себе и она показује колико је танано језичко осећање онога који је ту реченицу исказао: прелаз из дисања у дихање — ако је допуштено употребити музичку реч — врши се у једном декрешченду.

У трећем одломку каже се: „А како пописмо кафу, дисање ми се чисто поврати. Малоприје нисам мого ни дихати“.

Значи: пре кафе једва је дихао — не дисао —, а после кафе вратило му се дисање; мало пре није могао ни дихати акамоли дисати, а ево сада дише (не-диха). У истом одломку има и реченица: „Понекад једва дихам“, што значи да облик *дихаши* у оваквој употреби има у презенту само *дихам*.

Даље, у другом одломку има реч *диханије* — живо чељаде, укућанин, оно што дише. Код Љубише је *дихање* са истим значењем — Око три хиљаде дихања гледа покољ (Причања Вука Дојчевића, 2, 118) —, а овде је у црквенословенском облику. Реч у овом облику унели су у народ свештеници, а делимично и учитељи. Наиме, у Босни и Херцеговини још за време турске владавине Срби су имали своје аутономне основне школе, у којима су деца учила црквенословенски језик као посебан предмет; живот тих школа трајао је до 1918 године, када су оне претворене у државне. Црквенословенска читанка у тим школама била је највећим делом испуњена молитвама, тропарима, стиховима из Давидових псалама и разним верским правилима („Есакои дѣхати да хвалитъ Господа“). Деца су текст учила напамет и поједине речи које су биле блиске народном говору остајале су у народу.

Да текст који смо забележили није случајан ни осамљен и да у њему примери за одвојено значење старог облика *дихаши* нису произвољни, потврђује нам сусрет са Драгом Спахићем из Зубаца. Спахић је био по занимању терзија и живео је једно време у Мостару; две-три године пред рат, стар и неспособан за рад, он се вратио у своје родно село. У Мостару се био прочуо као неки верски секташ, нека врста богумила, препоручивао пост и лечио људе травама и народним лековима. Давао је утисак човека који свет види у сликама и визијама, казујући своје унутрашње доживљаје просто али рељефно. Ево три одломка који се односе на издвојено значење облика *дихаши*.

— Ако хоћеш да сачуваш здравље, пости и никад се не наједај. Ко пости душу гости. Масна и зачињена јела напаст су за људско тијело и здраво дисање. Видио сам у граду људе који пошље јела дахћу: нити дишу, нити дихају, него дахћу. А здраво дисање је

темељ живота. Чим оно оплића, претвори се у дихање, изметне се у болест.

— Како сам се вратио извору живота, селу и природи, дошао сам к себи. У граду сам једва диho, а овђе дишем пуним дахом. Погледај ову висораван пошље кише: свако диханије — и човјек, и стабло, и пчела, и цвијеће — радује се и весели сунцу.

— Рат у природи вјечито траје. Све се оштри једно против другог. Зло удара на добро. Ноћас, у сну, видио сам, ето ту на пољани, борбу између двије војске: једна бијела а друга црна. Тресак, прасак, ломљава, — све гледам својим очима. Бјеше ме спопала дихавица и ја, престрављен, скочих из постеље. Почех дисати тек кад се прибрах, када осјетих да је то био ружан сан

Ови одломци углавном потврђују она три претходна. Из њих се види јасно и недвосмислено да се облик *дихаши* издвојио са својим значењем од облика *дисаши* и да се његово издвајање потпуно поклапа са оним из претходних одломака. Може ли се јасније и очигледније изразити разлика између две глаголске именице *дисање* и *дихање*, него што је овде казано: „А здраво дисање је темељ живота. Чим оно оплића, претвори се у дихање, изметне се у болест“? Другом реченицом дата је савршена дефиниција *дихања*: плитко дисање.

Значење именице *диханије* овде је шире него у претходном одломку: док тамо именица значи: живо чељаде, „душа“, овде је она све што дише: „и човјек, и стабло, и пчела, и цвијеће“. Према томе, значење ове именице потпуно одговара значењу како постоји у нашој књижевности.

Новина у трећем одломку овога текста јесте реч *дихавица* са значењем: убрзано дисање проузроковано страхом. Занимљиво је да је она употребљена овде такође доследно, опет у смислу диференцирања старог од новијег облика. Јер да је место *дихавица* речено *дисавица*, могло би се схватити да је убрзано дисање било снажно и дубоко, а оно је уствари у страху површно и плитко.

Морамо признати да нама је једна околност сметала у разматрању овог текста. Спахић је родом из Зубаца, али је живео неколико година у Мостару, одакле се вратио у своје село. У самом Мостару нема ни помена о диференцирању ових облика о којима овде говоримо. Па откуда код њега *дихаши* са подвојеним значењем? Ево откуда. Он је у Мостар дошао као младић са лепим и богатим језиком свога завичаја. У свом језику он је донео и подвојено значење облика *дихаши* које није изгубио јер се није дружио са школованим светом. У село се вратио „обогаћен“ мноштвом турцизама које је у Мостару примио.

Намеће се питање: како је дошло до диференцирања између старог и новијег облика овог глагола? И како је то диференцирање могло настати у селу, у коме сви сељаци нису били ни писмени, а не у граду, где је просвећеност на много вишем степену?

Напред је речено како је настао новији облик *дисаши* од старог *дихаши*, по пореклу прасловенске речи (старослов. дыхати, рус. дыхать, пољ. dychać, чеш. dychati). Стварање новијег облика (*дисаши*) по аналогiji довело је до тога да се у једно време *дихаши* и *дисаши* употребљавало напореда. Формирањем презента *дихам* створио се између старијег и новијег облика однос — *дихам*: *дихаши* и *дишем*: *дисаши* — који је, по закону језичког развитка, морао довести до диференцирања, тако да се једно значење везало за један облик, а друго за други. Процес диференцирања, разуме се, није био свуда исти, али његових трагова има. Да је Вук прошао кроз Херцеговину, где су га његови следбеници очекивали, али га нису дочекали, и у његовом Рјечнику то би се још и како осетило. Па и без тога код Вука има: задихати (зидјати) се, задишем се — ins Keuchen kommen z. B. von Laufen, anhele, cf. (vide) задухати се. П. Будмани у Академ. рјечник убацује, макар и узгред, придев *дихавичан*, „који тешко дише“, дакле, сипљив човек, онај који има задуху. Уз одредницу нема примера, него стоји: „Само у Стулићеву рјечнику“. Међутим, у Херцеговини, из које смо дали јасне и недвосмислене примере овог диференцирања,

речи *дихавичан* и *дихавичав* постоје у народном говору, а сигурни смо да их има и по Босни и у јужним и југозападним крајевима. И у Београду се говори: *задијаши се, задијао се, задијан*, са значењем које Ристић-Кангргин речник бележи: *ауфег Atem kommen* — задихан, задуван, засопљен.

И на другим странама наше језичке територије, у другим дијалектима, могли би се наћи трагови овог процеса, али то не спада у оквир овог чланка. А што се он много више сачувао у народном говору и на селу, него у савременом књижевном језику и у вароши, то је разумљиво: савремени књижевни језик потискује стари облик *дихаши*, који постепено — хтели или не хтели — почиње примати архаичну боју,

Могли бисмо се запитати да ли је то диференцирање оставило каквог трага код писаца из Херцеговине. Колико је нама познато — није. Старији писци из средине прошлог века, и Срби и фрањевци, били су или Вукови следбеници, коју су сабирали грађу из народног живота, или дидактички настројени, са амбицијом да поуче и просвете. Једини међу њима Јоаникије Памучина имао је живљег интересовања за језик, који, преплављен турцизмима, он покушава да плеви од туђинштине, али од тога не иде даље. Доцније, омладински писци око Зоре, крајем прошлог и почетком овог века, били су заузети чувањем матерње речи од окупатора, али нису улазили много у чисто језичка питања. Оптерећени радом у народним установама и политичком борбом, они нису доспевали да улазе у финије језичке проблеме и да пабирче по вечито свежој и занављаној градини народне речи. Отуда они нису искористили многу језичку драгоценост и реткост свога завичаја, па нису чули ни запазили ово диференцирање облика *дихаши* од *дисаши*, као и многе друге занимљиве појаве у преображавању нашег језика у народу.

Далеко смо од помисли да кажемо да је процес овог диференцирања завршен и да је он прожео народни говор читаве Јужне Херцеговине. Тај процес ми смо запазили код даровитијих појединаца који владају језиком као што владају плугом и воловима, као нечим што је подложено њиховој вољи, мисли и расположењу, али смо га осетили и у говору

ширих маса у селу. Задатак овога чланка своди се углавном на то да укаже на једну изванредно занимљиву језичку појаву, — а таквих несумњиво има доста, — појаву која показује да народ у области говорне речи уме бити често уметник без такмаца, и да наши писци и књижевници, они који стварно унапређују наш књижевни језик, морају стално ослушкивати како тај језик живи у народу, како се развија и преображава.

Ј. Радуловић

ПРАВОСНАЖАН или ПРАВНОСНАЖАН?

У нашој правној терминологији постоји колебање у погледу облика овога придева. Прегледајући разне књиге закона и уредаба можемо наћи у једнима један а у другима други облик, а понекад у истој књизи и оба облика.

Реч је новијег порекла. У ранијем нашем законодавству, из друге половине прошлог и почетка овог века, био је уобичајен израз *извршишелни*, *извршни* (обично за пресуду, али и за казну, забрану и сл.). Али се врло рано јавља и тенденција за заменом овог израза, ваљда зато што се сматрало да *извршни* није довољно прецизно или, можда, није довољно стручно. И тако су угледањем на немачку правну терминологију или боље речено, превођењем са ње, направљени изрази *правоваљан* (*rechtsgültig*) и *правомоћан* (*rechtskräftig*). Оба налазимо већ 80-тих година прошлога века: *правоваљана пресуда*, *правоваљан узрок* (Богишић, Зборник I, 1874, стр. XXXIV и 178); *правомоћни члан* (Рачки, Борба у Слов. 1875, стр. 83). Отада се јављају све чешће, нарочито израз *правоваљан*, као и од њега изведен прилог *правоваљано* и именица *правоваљаносћ*, а није ретко ни *правомоћно* и *правомоћносћ*.

Али док се *правомоћан* одржало, нарочито код Хрвата, све до најновијег времена, *правоваљан* почиње после I светског рата да уступа место изразу *правоснажан*, ваљда као замена и „више српском“ *правоваљан* и „више хрватском“ *правомоћан*.

Само се сада поред *правоснажан* јавља и *правноснажан*, односно јављају се две сложенице које као први део имају два различна придева, *прав* (*п्रा̀ви*) и *п्रा̀вни*. Нарочито су

честе у издањима закона објављених у серији „Збирка закона“ од 1929—1931 год. *Правоснажан* налазимо, између осталих, у следећим законима: Инвалидски закон, 1930, стр. 4, Закон о извршењу и обезбеђењу, 1930, стр. 12, Уредба за извршивање кривичног закона II, 1931, стр. 92; *Правноснажан*: Менични закон, II изд. 1929, стр. 65, Уредба о пословном реду за редовне кривичне судове, 1930, стр. 33, Закон о судским таксама, 1930, стр. 7, Закон о шумама, II изд. 1930, стр. 289 и 329, Кривични закон, VI изд. 1931, стр. 115 и 143. Оба облика имамо у књизи Закон о радњама, 1931, стр. 148 (*правноснажан*) и 235 (*правоснажан*).

Од *п̄рав*, *п̄рав̄и* имамо већи број сложеница, као напр.: *Правокрил* (који има права крила), *Праволиниски* (који је правих линија, напр. геометријска слика), *Правоугаони* (који има прави угао), *Правовремен*, *Праводобан* (који је у право време, доба), *Правоверан* (који је праве вере), *Правосуђе* (право, праведно, суђење), *Правойис* (наука о правом писању речи) и слично.

Већи део речи са овим значењима налазимо и у немачком језику, и неке од њих послужиле су као узор за образовање наших речи (напр. *Правойис* према Rechtschreibung и сл.). У немачком је разлика између именице *п̄раво* и придева *п̄рав* (п̄рави) само у начину писања: *п̄раво* се каже Recht а *п̄рав*, *п̄рав̄и* (и *деснӣ*) recht. Али при образовању сложеница прва, као именица, чини то обликом генитива Rechtsдобивајући тако значење rechtlich, тј. *п̄равни*, односно у сложеници *правно-* (rechtsgültig, rechtskräftig, rechtsunfähig и сл.), а друга улази у сложеницу без оног s и даје јој значење *право-* (rechteckig, rechtwinklig, rechtlinig, rechtzeitig и сл.). Дакле, као што видимо, немачки језик разликује сложенице у чијем је првом делу именица *п̄раво* од оних чији је први део начињен од придева *п̄рав*. У нашем језику те разлике нема: *правоваљан* и *правомоћан* има у првом делу *право-* као и *правокрил*, *праволиниски* и сл. А угледањем на њих начињено је *правоснажан* у значењу rechtskräftig које Ристић-Кангрин речник преводи са „правоснажан, који има закониту силу, са силом закона, извршан“. Сасвим је разумљиво да се код неких правника појави тежња за јачим обележа-

вањем везе ове речи са *п̀равом*, односно са придевом *п̀равни* и издвајањем њеним из категорије сложених речи које у свом првом делу имају придев *п̀рѣв*, *п̀рѣвѣ* (*п̀равобранилац*, *п̀равозаслужник* и сл. речи, начињене према немачком *Rechtsanwalt*, у непосредној су вези с речју *п̀раво* и значе „бранилац, заступник права“). Тако долази до образовања облика *п̀равноснажан*, који значи „онај који има правну снагу“, а не „праву снагу“ као што би се према саставним деловима сложенице *п̀равноснажан* могло претпоставити.

Ако је *п̀равоваљан*, а то је највероватније, послужило као углед за образовање речи *п̀равноснажан*, мора се поставити питање: шта заправо значи *п̀равоваљан*? Да ли „који има праву ваљаност“ или „правну ваљаност“. Вероватније је оно прво. У немачком, као што смо видели, овоме придеву одговара *rechtsgültig*, односно сложеница са *rechts*. Али Ристић-Кангрга преводe ову реч не само са *п̀равоваљан* већ и са *п̀уноважан*, тј. „који има пуну важност“, из чега би се могло закључити да *п̀равоваљан* значи „који има праву ваљаност“. Другим речима, то би значило да пресуда (забрана, казна и сл.) добива своју „праву ваљаност“, „праву вредност“, „пуну важност“, односно, најкраће речено, „поставе извршна“ кад је, напр., потврди виша инстанца.

Из овога следи друго питање: да ли и *п̀равноснажан* значи оно што и *п̀равоваљан*, по чијем је узору начињено, тј. „који има праву снагу“, или оно што би према немачком *rechtskräftig* могло да значи, тј. „који има правну снагу“? У овом другом случају би морало гласити *п̀равноснажан*. Међутим, на ово питање најбољи одговор могу дати правници.

ВРАТИЋЕ ГА НЕСВРШЕНОГ

У нашем језику лична заменица 3-ег лица (сва три рода) има исти облик и за бића и за предмете. Тако напр. *он* савсима својим облицима значи у исто време и човека и животињу и предмет, дакле и живо и неживо. То је један недостатак нашег језика који може понекад да доведе у забуну, нарочито кад се има у виду правило код именица м. рода на сугл. (I врста) о једнакости акузатива с генитивом (за именице које означавају нешто живо), односно акузатива с номинативом (за именице које означавају нешто неживо).

Да узмемо следећи пример (из једне уредбе): *Ако прималац прими налог који је нејошун, враћиће га несвршеног.* Са граматичког гледишта ова би реченица била неправилна, јер *налог* значи нешто неживо, и требало би да има акузатив једнак номинативу. И кад би се место *га* поновила реч *налог*, несумњиво је да би једино правилно било *враћиће налог несвршен*. Али поред граматичког гледишта постоји и језичко осећање, које је аутора руководило да употреби *несвршеног* а не *несвршен*, како би било правилно са граматичког гледишта (Ако прималац прими налог који је непотпун, вратиће га *несвршен*). Разлог томе је облик личне заменице *га*. У нашој свести *га* (њега) више је везано за појам нечег живог, изазива у нама пре претставу неког бића него неког предмета.

Следећи пример нас доводи до истог зикључка: *По-зајмио сам му кишобран и враћио ми га је свег исцејаног.* Ако бисмо рекли *враћио ми је кишобран сав исцејан*, ту би употреба акузатива била потпуно на свом месту и једино правилна. Веза са именицом која претставља нешто неживо врло је блиска. Међутим *враћио ми га је сав исцејан* доводи у сумњу да ли је исцепано оно што је враћено или онај који враћа, што није случај у реченици *враћио ми га је свег исцејаног*. У првом случају сачувана је граматичка правилност на штету прецизности, док се у другом због прецизности дошло у сукоб са граматичком правилношћу.

Св. Марковић

ОМСКИ или ОМОВСКИ

Електротехнички инж. В. В. П. приметио је да се у нашим уџбеницима за физику и електротехнику употребљавају изрази *омски ошпор* и *омовски ошпор*, па је запитао Уредништво „Нашег језика“ који је од та два израза правилан. Да би допринео да се постављено питање правилно схвати, инж. В. В. П. додао је у своме писму: „По Омовом закону дефинисана је једна врста електричног отпора и тај отпор назван је *омски* односно *омовски*“, а затим је навео за тај појам француски израз „resistance ohmique“ и немачки „der Ohmsche Widerstand“^{*)}.

Изгледа нам да се у одговору који је на постављено питање дао И. Стевовић („Наш језик“, св. 1—2, 1950) пошло са погрешног становишта. Филолог И. Стевовић вели да електротехнички инжењер В. В. П. „греша кад тврди да је придев изведен од особне именице Ом“. Филолог даље објашњава инжењеру да „придев *омски* не стоји према особној именици *Ом* која значи научника, већ стоји према именици *ом* која значи јединицу мере отпора у електричном проводнику“.

Међутим у електротехници истом јединицом *ом* мере се разне врсте отпора: *омски* односно *омовски*, *ефективни*, *индуктивни*, *капацитетни*, *привидни*. Усвојени називи за њих очевидно нису одређени према јединици електричног отпора, *ому*, већ према другим њиховим својствима. Да се ограничимо само на објашњење како је дошло до назива *омски* односно *омовски ошпор*. Немачки физичар Георг Ом утврдио

^{*)} У свесци 1—2 „Нашег језика“ из 1950 године, на стр. 58, погрешно је наведено „omische Widerstand“.

је 1826 године закон, који се стога данас зове Омов закон и који гласи: Кад се у неком електричном проводнику електрична енергија претвара сва непосредно у џуловску *) топлоту (тј. сходно Џуловом закону), онда између напона V и струје I кроз проводник постоји прост однос:

$$V = RI.$$

Коефицијент сразмерности R у горњем односу сталан је и назива се *омски* односно *омовски отпор* (der Ohmsche Widerstand). Омов закон важи у потпуној строгости само за једносмерну струју, па стога многи писци овако дефинисани коефицијент сразмерности R називају и *отпор при једносмерној струји*.

Омском односно *омовском отпору* није, дакле, јединица *ом* „главна и основна карактеристика“, како вели И. Стевовић, већ му је главна и основна карактеристика да задовољава Омов закон. Према томе изгледа нам да је грађење придева *омски* односно *омовски* „условљено особитим значењем личног имена или боље рећи променом у значењу личног имена“ итд., како то лепо излаже И. Стевовић на стр. 63 поменуте свеске. На основу баш тих његових разјашњења помоћу којих долази до израза „пашићевска политика“, „владановски режим“, „џукићевски прописи“ итд. изгледа нам да би био правилан закључак да електрични отпор дефинисан по Омовом закону треба звати *омовски*, а не *омски*.

Надамо се да ово наше кратко излагање иде у прилог познатој истини према којој се правилно решење по питању назива у стручним терминологијама може донети само у сарадњи филолога са стручњацима дотичне области.

В. Ђ. Јовановић

*) Придев *џуловски* стоји према особној именици *џул* слично као придев *омовски* према особној именици *Ом*. Међутим нико не каже *џулска шойлоша*, већ се говори *џуловска шойлоша* или неправилно (?) *џулова шойлоша*.

ПОВОДОМ ПРЕТХОДНОГ ЧЛАНКА

Оно што хоће проф. В. Ђ. Јовановић то је у језику немогуће. Он тражи да један придев стоји према једном целом изразу, према *Омовом закону*. То би значење могао имати само израз „по Омовом закону“ или сл. Ми смо у свом првом одговору увидели ту потребу стручњака, да придев треба да упућује више на проналазак него на проналазача, па смо рекли да је то придев *омски* који стоји према *ому*, јер је *ом* укључен у сам проналазак. Сам придев нисмо ми први пут предложили струци. На крају првог писма које смо од В. В. П. добили признаје се да је придев *омски* у струци јако распрострањен.

Ако се у примени Омовог проналазак, или на који други начин, ми не знамо како, дошло и до других врста отпора (ефективног, индуктивног, капацитетног, привидног), који се исто тако мере *омом*, а друкчији су по својствима и друкчије су названи, то значи да за њих није битно то што се мере *омом*, значи да је то споредно за њих. А да *омски отпор* не значи отпор који је дефинисан по Омовом закону, тј. да *ом* није везан непосредно за проналазак, то нам није јасно. Како да нам буде јасно кад је дата формула $V = R I$ у којој R значи отпор којем треба дати име? А ако у струци постоји потреба да се тај отпор из критичких разлога (пошто „важи у потпуној строгости само за једносмерну струју“) назове *отпор при једносмерној струји*, примећујемо да ту ништа не помаже замењивање придева *омски* придевом *омовски*. То је јасно. Ту онда није потребан ни *омски* ни *омовски*.

Али људи из електротехничке струке кажу да се и даље ради о отпору који је везан за сам Омов закон, који

се дефинише по Омовом закону, и предлажу придев *омовски*¹⁾. Међутим, овај придев посредно указује на научника и уз то има једно специјално значење, а на проналазак не упућује уопште. У случају сваког проналаска постаје један нов појам, иначе не би било проналаска. Појам проналаска стоји у познатом односу према појму проналазача. У почетку, кад је проналазак тек учињен, обично се употребљавају називи са присвојним придевом од научникова имена: *Омов ошћор*, *Цулова шойлоша*, *Рилманове табле* и сл. и они у прво време задовољавају. Али са даљим развојем науке и применом проналаска појам проналаска се одваја од научника и постаје самосталан. Сада првобитни називи са присвојним придевом од научникова имена нису више довољни, али се условно могу и даље употребљавати ако им нема добре замене, јер они посредно упућују и на проналазак путем нашег знања о тој ствари.

Ако бисмо радили као проф. В. Ђ. Јовановић који према своме *омовски* саображава и *цуловски*²⁾, онда би се, према потреби која се скоро редовно јавља код проналазача, лако створило и *архимедовски*, и *рилмановски*, и *паскаловски* и сл. Али ови придеви много мање указују на проналаске неголи и придеви *Омов*, *Цулов*, *Архимедов*, *Рилманов* и др. Док ови последњи посредно указују на проналаске (преко проналазача) и тако могу да означе и оно што стоји према проналаску, дотле придеви на *-овски* могу упућивати само на научника, и то не директно. Они упућују првенствено на нечије присталице, управо на дела њихова, а тек преко та два појма на примарни појам, на особно име. Исп. *пашићевска политика* = политика пашићеваца, у духу политике коју је водио Пашић, слична политика оној какву су водили Пашић и пашићевци. Ми смо рекли да су овакви придеви од наших имена врло ретки и да је њихово значење веома условљено: *пашићевски*, *цукићевски*, *вуковски* стоји према *пашићевци*, *цукићевци*,

1) Они можда механички деле овај придев на *омов* + *ски*, па мисле да ту *омов* може значити *Омов закон*, а *ски* уноси присвојно значење.

2) У рукопису који смо добили стајало је *Цуловска шойлоша*, па је исправљено на *цуловска шойлоша* с напоменом да је *Цулова шойлоша* неправилно. Међутим термин само није довољан, *цуловски* му не може бити замена.

вуковци. Они стоје према једном множинском значењу¹⁾, а тек преко тога према сингуларном појму особног имена. Затим, ови су придеви обично из политичког речника и они у своме значењу имају нијансу осећања из категорије фамилијарног.

Према томе, *омовски отпор* значи отпор који се добива на сличан начин како га је добио Ом у свом проналаску, сличан отпор ономе који се добива по Омовом закону.

Ми сада јасно видимо колико је опречна жеља (омовски) стручњака њиховој потреби. Они траже придев који упућује на Омов закон, а предлажу придев *омовски*. Њихово мишљење и потребе су за *омски* које ми предлажемо, а њихова жеља је за *омовски*.

На крају свога писма проф. В. Ђ. Јовановић се дотако питања сарадње људи из струке са стручњацима за језик при обради и утврђивању стручних термина. Нама се чини да он има једно неисправно мишљење о сарадњи. Он мисли да је у овом случају стручњак за језик преузео на себе сувише од посла и упућује филолога на сарадњу са електротехничарима.

Какав је наш став према изради стручних термина и какво је наше мишљење о сарадњи људи из струка са нама ми смо јасно изложили још у првим свескама Нашег језика.

У свом чланку Српскохрватски књижевни језик (Наш језик I, 1933) проф. А. Белић је нарочито нагласио да ће се Уредништво и у изради термина држати Вукових начела. Он је ту указао на онај поступак Вука Караџића када је он 1845 године на седници Друштва српске словесности омео-започети рад Друштва на изради Српске терминологије или „називословног“ речника, због тога што су термини „ковани“ противно духу српског језика. Вук је, вели проф. А. Белић, „био против тога да неко одређено тело ствара речи и прописује да се тако саграђене речи морају употребљавати“ (Н. Ј. I, 1933, стр. 7).

Вук је тада отворено рекао своје мишљење: да он мисли да чланови Друштва не знају довољно српски народни језик. Он је писао председнику Пауну Јанковићу и говорио

¹⁾ О придевима *волоски*, *овновски*, *безовски* и др. исп. Р. Skok, Pitanja savremenog književnog jezika II (1951), стр. 23—24.

на седници Друштва да његови чланови прво треба да уче српски језик, „и то како у *ријечима* тако и у *мислима*“. Затим је рекао ове значајне речи које имају и данас пуно значење: „Сви се готово списатељи наши једнако туже да у нашем језику нема ријечи за њихове мисли; али томе није толико крив језик колико су криви они што ријечи језика свога не знају, а још више што не *мисле* српски, него њемачки или латински“. (Грамм. и подем. списи III, стр. 153—154). Вук је тада писао Јанковићу: „Зато бих ја рекао да се друштво окани терминологије и свакога измишљавања новијех ријечи, већ то нека чине професори сваки у својој науци и списатељи сваки у својој потреби; па човек сам за себе ако и погријеш, није велике срамоте, а *друштву* се никакومه не допушта да може погријешити“ (на истом месту). Овим је, у принципу, одређен наш став у питању ко треба да ствара термине: у првом реду, струка гради своје термине. Тако и мора бити, јер нико боље од стручњака не може знати њихове потребе.

А кад стручњаци из једне научне гране нису сигурни да су језички исправно решили термин, они се обраћају стручњаку за језик. Тако је било и у овом случају. Ми смо писали сарађујући са људима из једне струке, одговарајући на писмо В. В. П. које смо добили. Зато ми мислимо да није на месту кад нас проф. В. Ђ. Јовановић на крају писма опомиње речима: „решење се... може донети само у сарадњи филолога са стручњацима дотичне области“. Исто се тако на почетку његовог писма види да он хоће да претстави сарадњу као дуел филолога и електротехничког инжењера. Ми друкчије схватамо сарадњу. Ми сматрамо да је потребно да нама човек из струке да што више података о појму који треба назвати овако или онако. Он треба да буде идентификован и разграничен од других појмова, а затим да су показане и све могуће његове везе и односи у којима он стоји. Тако ћемо ми видети шта стоји у стручњакову мишљењу. Затим, треба дати податке о употреби термина у стручној литератури, старијој и новијој, у стандардним уџбеницима и књигама струке. Онда ми решавамо термин са језичке стране. Дакле, људи из струка треба да траже нашу сарадњу, а не обратно. Тако је то по природи саме ствари, а не зато што смо ми на овој страни.

И. Стевовић

О ДЕФИНИЦИЈИ ОГЛЕДА

На завршетку свог чланка „Неколико питања терминологије теорије књижевности“ у „Књижевним новинама“, Драгиша Живковић изразио је жељу да ставимо на дискусију нека питања из Теорије књижевности, да бисмо добили чисто нашу терминологију. Додаћемо: не само терминологију него и саму нашу Теорију књижевности, без чијег се знања не може замислити писац или песник вишег реда, као што се не може замислити ни композитор без знања Науке о композицији.

Из излагања Драгише Живковића може се извући закључак да, ма колико нам била од користи једна преведена Теорија књижевности, наша потреба неће бити задовољена док не добијемо оригиналну, нашу Теорију књижевности, основану на *нашој* књижевности, чији се родови не морају увек поклапати с родовима у страним књижевностима. И не само да се родови не морају поклапати него су за нас скоро неупотребљива многа правила о версификацији и метрици, за које нам, захваљујући великом броју наших акцентата и нарочитој музици нашег језика, ниједна страна Теорија књижевности не може пружити грађу. Пут ка таквој Теорији књижевности води кроз многобројна расправљања, којима би се рашчистили појмови и решила спорна питања.

Остављајући настрану остале термине које је Живковић свестрано испитао, задржаћемо се само на једном, коме, како нам се чини, Живковић није дао сасвим тачно објашњење. Реч је о његову преводу и тумачењу термина „очерк“. Како Тимофејев ту реч употребљава у више значења, можда би било боље, као што Живковић мисли, да је остављен руски термин, с објашњењем да он има више значења.

Тимофејев је тај термин употребио и у смислу „оглед“ и „цртица“. Тим поводом Живковић каже: „Оглед је код нас постао термин за чисто научни рад, есеј из књижевне критике, историје, филозофије итд., а по речнику Ристић-Кангрга даје му се значење „Versuch“, Experiment“. Одмах затим он каже: ... наша реч *оглед* може се употребити за превођење руске речи „очерк“ кад ова значи строги научни рад, а не и када значи уметничко дело.“

Ту има противречности: или је оглед „строги научни рад“ или само *оглед*, *покушај* да се нешто о нечему каже. То су две сасвим различите ствари. Зна се која својства треба један строго научни рад да има: строго испитивање чињеница, дефиниција појединих појмова, њихова класификација, индукција, затим дедукција, па генерализација, с навођењем доказа, побијањем супротних тврђења, и најзад закључком у коме је садржано коначно решење постављеног питања. Многе од тих ствари могу чак и *научном* огледу недостајати па да оглед ипак буде не само добар него и леп и да због тог својства буде сматран као *књижеван* састав. И не само да многе од наведених ствари могу него и *морају* научном огледу недостајати ако хоће да остане оглед а да не постане расправа.

Код нас је термин „оглед“ — колико нам је познато — први употребио Богдан Поповић у свом огледу о васпитању укуса у Недићевом „Српском прегледу“ пре више од педесет година за Тиндалове и Хакслијеве научне огледе. Он је тако назвао и своје списе, иако су неки од њих, на пример оглед о црначкој уметности, праве расправе, којима једино недостаје уобичајени научни апарат.

Али то још не значи да је оглед код нас постао „строги научни рад“. Такве чисто научне радове ми зовемо „расправа“, као што их Енглези зову dissertation, а Немци Abhandlung. Ти радови могу бити и од огромног научног значаја, али нису *књижевни* радови ако немају других својстава којима књижевно дело треба да се одликује. Оглед *може* да обрађује и чисто научно питање, али на књижеван, мање више популаран начин, без гломазног доказивања својих тврђења и побијања супротног мишљења. *Оглед је одређен начином*

излагања, а не предметом. Он не даје коначна решења и непобитне истине, него претставља, као што му и назив каже, само покушај да се о датом питању нешто каже, као пишчево мишљење, за које он неће да наводи доказе, него оставља читаоцу да он тај оглед допуни даљим размишљањем. Зато се и каже да оглед треба и да буде недоконан у том смислу да читаоца наведе да после читања даље размишља о изложеном предмету. Цело излагање треба да буде обојено пишчевом личношћу, и тиме се оглед баш и разликује од научне, објективне расправе,

Треба нагласити да је неко јасно одређено, строго научно питање само изузетно предмет огледа, а да огледи много више говоре о питањима која не спадају у строгу науку. Ако Енглезу — за кога је оглед један од најомиљенијих књижевних родова — поменете реч *essay*, он ће прво помислити на Стила, Адисона, Хазлита, Ли Ханта, Емерсона, Стивенсона, а данас на Верџинију Вулф, а тек изузетно на писце научних огледа.

Ни енглески теоретичари не сматрају оглед као „строга научни рад“. Ево шта о огледу, између осталог, каже издавач Стивенсонових огледа Џ. Х. Фаулер у предговору огледима: „Сваки велики писац огледа постигао је успех тиме што је засновао неку врсту личне присности са својим читаоцем. Оглед није никад исцрпан преглед предмета. Он је његов вид под намерно изабраним углом и његова драж лежи у чињеници да писац огледа као да нас позива да седимо поред њега у кутку који је изабрао докле нам отворено говори о својим личним утисцима“.

Енглески оглед био је такав лични оглед све до Маколија и других, када је донекле постао расправа; али Фаулер каже да је нестанак личног момента у њима само привидан, јер је ипак Маколијева *личност* оно што у његовим огледима на нас оставља утисак.

Да наведемо још једног књижевног теоретичара, Рихарда Мајера, који у својој „Немачкој стилистици“ каже да је оглед уствари проширен афоризам, с којим дели сентенциозан карактер. Оглед хоће само да потстрекне, а не да саопшти стварне погледе или знања. И поред уметничке

заокругљености, оглед треба да буде „недовршен“, јер свој завршетак добија тек у накнадном читаочевом размишљању. Мајер је очевидно имао у виду Емерсонове огледе, састављене из многих афоризама, као и Беконови.

За одређивање појма огледа поменућемо још да у свима енглеским реторикама и уџбеницима композиције стоји да писмен састав мора имати *јединства*, али се чини изузетак за оглед, код кога, пошто често говори о разним предметима, тога јединства не мора да буде, јер се оно налази у *пишчевој личности*, тако да цели оглед изгледа да је објасњан *једном* светлошћу. Пример за то имамо код нас у огледима г-ђе Исидоре Секулић, која и не пише саставе друге врсте него огледе, па ма какав им назив дала. Под њеним пером би и студија из математике постала оглед.

Блиска огледу је „цртица (скица, листић)“. *Постшуйак је ишти*: разлика је само у дужини и, можда каткад, у значају предмета. Зато је Тимофејев свакако и обухватио обе врсте *једним* називом.

Св. Предић

О ПРЕТХОДНОМ ЧЛАНКУ

Чланак Св. Предића о дефиницији речи *оглед* несумњиво је добродошао као чланак који даље покреће питање наше књижевне терминологије. Он само показује колико се ту има још много да рече и колико је готово већина термина из те области још недовољно одређена и утврђена. С те стране гледан, и његов чланак је тек повод за једно шире претресање и тог термина напосе и читаве наше књижевне терминологије уопште.

Не улазећи дубље у његово дефинисање речи *оглед* као *књижевног есеја* за разлику од *научне студије* или *расправе*, и изјављујући да се у принципу слажем с њим у том питању, задржаћу се на његову чланку утолико уколико се он позива на моје тумачење речи *оглед* у вези с руском речи *очерк*.

Моје тумачење тог питања унеколико је завело писца претходног чланка, можда и мојом кривицом. Наиме, тумчећи значење руске речи *очерк* кад она значи *књижевно дело*, ја сам, имајући при писању углавном на уму читаоце којима је значење те речи у тој употреби познато, можда недовољно истакао шта она управо означава у том случају, а шта у случају кад значи *научни рад*. Да не би опет дошло до неспоразума, ја ћу овог пута бити прецизнији, и можда ћу стога мало упростити ствар.

Руска реч *очерк* значи: 1) књижевно уметничко дело, нешто што бисмо ми могли назвати и књижевном *сликом* (*цртницом*), и *новелом*, и *приповешћом*, и *романом*. То зависи од величине и сложености *очерка*, и у том погледу он се нимало не разликује од поменутих епских врста. Његова

специфичност састоји се у томе што су личности и догађаји у њему углавном *стварни*, а не *измишљени*, што их уметник није створио својом инвенцијом, маштом, него их је као већ готове *шишичне* личности и догађаје видео у стварном животу. Да и овом приликом поменемо нашег Сремца. Готово већина његових приповедака јесу *очерки*. То су и „Зона Занфирова“, и „Ивкова слава“, и „Поп Ђира и поп Спира“, и „Ибиш-ага“, и „Чича Јордан“, и „Кир-Герас“ и многе и многе друге. Као што се види, разлика између наше *приповешке* и руског *очерка* није нека битна разлика у суштини уметничке садржине и обликовања, него више у стваралачком методу самог писца. Ту се просто ради о томе да ли је уметникова инвенција више или мање учествовала у стварању ликова и догађаја у његову делу, а ту је веома тешко повући неку границу, и ствар је писца хоће ли назвати своје дело *очерком* или *приповешком*. Руски писац Гросман назвао је своје описе сталњинградске борбе и њених бораца *очерцима* да би што више истакао истинитост догађаја и личности. Са мало измена у компоновању и описивању могао је написати праве приповетке. И тако даље, и тако даље. Оно што је основно у том питању, то је ово: *очерк* је уметничко дело. При његову дефинисању његова главна ознака је та да је оно *уметничко* дело, да иде у *ејску поезију* као једна његова врста која неким својим елементима потсећа и на *историско* дело, али која углавном има све одлике уметничког књижевног дела.

2) Друго значење речи *очерк* јесте значење *научног* рада. Као што сам и у првом чланку навео, у речнику Ушакова даје му се у том значењу оваква дефиниција: *честі наслов сиецијалног научног рада који се сасћоји из низа узајамно повезаних пишања*.

Посматрајући *очерк* у та два његова значења, ја сам у своме чланку тврдио:

1) Да се *очерк* у свом првом значењу не може превести као *оглед*, јер *оглед* код нас значи „чисто научни рад, *есеј* из књижевне критике, историје, филозофије итд.“ Другим речима, ако се сложимо с тим да Сремчеве *приповешке* нису ништа друго него руски *очерки*, јасно је да их не можемо назвати *огледима*, него само *приповешкама*.

2) Да се *очерк* само у свом другом значењу, кад значи „строг научни рад“, може превести као *оглед*.

Св. Предић је у својем чланку, међутим, схватио моје речи као да ја *оглед* уопште избацујем из *књижевности* и дајем му места само у науци. Уствари, ја реч *оглед* уопште не избацујем из *књижевности* (ако узмемо ту реч у ширем смислу) ако се ради о *огледу из књижевности*, наиме, о књижевнокритичком есеју, огледу, покушају итд.; али ја ту реч, опет, увршћујем у науку уколико сматрам да је и *књижевна кришка* — наука о књижевности. Другим речима, ту се читаво питање разматра с другог гледишта, наиме: да ли је *књижевна кришка* чисто научни или научно-књижевни рад уколико је писана једним уметничко-књижевним стилем. И ту се у принципу, велим, слажем са Св. Предићем да би се *оглед* могао узети као термин за књижевнокритички (или филозофски, историски итд.) рад који би имао претензије да да више књижевну импресију писца огледа неголи историско-критичку *студију* или *расправу*. И несумњиво је да је термин *оглед* и досада употребљаван у нашој науци о књижевности претежно у томе смислу, као што се *есеј* у страним књижевностима углавном употребљава у истом смислу. Несумњиво је такође да би у нашој књижевној терминологији требало утврдити тај термин у таквом значењу и тако га одвојити од термина *расправа* или *студија*.

Питање, дакле, да ли је *оглед* „*строги* научни“ рад или научни рад с извесним књижевним (управо: књижевног уметничког стила) претензијама — нимало не захвата, па према томе и не побија, моје тврђење да *оглед* може значити код нас само научни рад, а не и *уметничко* дело. Мој одговор поводом чланка Св. Предића и дат је углавном стога да се објасни неспоразум у тумачењу мога чланка у „Књижевним новинама“.

Д. Живковић

О НЕКИМ ТЕХНИЧКИМ ИЗРАЗИМА

„Наш језик“ је чешће истицао тешкоће које настају због неуједначености техничке терминологије.

Овде се наводе неки називи за механичкофизичке особине материјала. Тако, на пример, за отпорност дејству силе која истезањем доводи материјал до прекида постоје изрази: *чврстина*, *чврстоћа*, *јачина на кидање*, *отпорност на кидање*, *чврстоћа на влак*, *прекидна чврстоћа* итд. За отпор који неки материјал пружа продирању тврђег тела у његову површину имамо називе: *шврдина* и *шврдоћа*.

За извођење огледа по кидању приправљају се узорци нарочитог облика. Ти се узорци називају: *огледна палица*, *пробни штап*, *покусни штап*, *епрувети* итд.

Огледна палица се продужи за време испитивања по кидању, зависно од квалитета материјала, за извесну дужину. То се назива: *издужење*, *истезање*, *развлачење*, *продуљење* итд.

Челик при каљењу добива високу тврдину и чврстину, али му се смањују еластичне особине. Да би челик имао и повољну еластичност, он се после каљења поновно загрева и хлади. Тај се поступак назива: *опуштање*, *напуштање*, *попуштање* итд.

Писац ових редака употребио је у једној стручној књизи од назива који су наведени напред, а придржавајући се донекле речника Ристић-Кангрге, једино ове: *чврстина*, *тврдина*, *огледна палица*, *издужење*, *опуштање*.

1) *Чврстина* и *шврдина* претстављају меру, наиме колико кг издржи јединица пречника, слично као што показују меру и речи: *дужина*, *висина*, *ширина*, *дубина*, *запремина* итд.

Опшарносћ има опште значење. За *чврстоћу* наводи Ристић-Кангрга немачку реч — *Festheit*, дакле општије значење. Могуће да би *чврстоћа* код нас одговарала у ширем смислу. На пример, наука о чврстоћи, чврстоћа брода, чврстоћа извесних конструкција итд. *Јачина* се више употребљава у електротехници: јачина струје, јачина магнетног поља итд. *Тврдоћа* би по Ристић-Кангрги означавала особину воде (тврдоћа воде).

2) Како се чешће употребљава назив *шпай* за извођење кидања, према немачком — *Probestab*, ипак ми се чини да назив *палица* боље одговара, јер је дужина примерка који се испитује мала, највише 40 цм, према дужини штапа.

3) *Издужење* је коначно стање палице после прекида. На пример, палица се издужила за 20%. *Истезање* или *развлачење* више би одговарало радњи која се врши од почетка огледа до прекида палице.

4) *Опущање* је пренесено од сличних значења која се налазе код наших књижевника (Лазаревића, Сремца, Андрића, Чиплића итд.): „опуштених бркова“ (Лазаревић), „јаше у корак опуштених узда“ (Андрић). Са *опущањем* могу се испоредити изрази: *очвршћење*, *ослабљење*, *омекшање* и сл.

Желео бих да Уредништво „Нашег језика“ донесе у једном наредном броју своје становиште о поменутиим називима.

Б. Вајарућ

НЕКОЛИКО НАЧЕЛНИХ РЕЧИ

Питање покренуто овим писмом је део општег проблема стварања наше техничке терминологије. Данашње стање технике и њен брзи развој учинили су да се и у земљама које имају разрађену терминологију она и даље развија и прилагођава новим потребама технике. Код нас је овај проблем нешто сложенији. Не само да немамо израђену и устаљену техничку терминологију већ се и у њеном стварању осећају тешкоће услед постојања неколико културних центара, тешкоће које могу да доведу до стварања потпуно различитих терминологија.

Потреба за техничком терминологијом осећа се нарочито много приликом издавања стручних књига и часописа. Услед непостојања заједнички усвојене терминологије употребљавају се произвољни термини који доцније чине сметњу правилном развоју техничке номенклатуре и терминологије. Покушаји који су досада чињени на стварању заједничке техничке терминологије нису уродили плодом, јер су термини често стварани без довољног познавања не само нашег језика и његова духа већ и саме струке. Техничку терминологију могу да стварају само добри познаваоци струке уз помоћ добрих познавалаца језика. У последње време о овоме се све више води рачуна, али се у разним случајевима узимају различити критеријуми, тако да се често стварају непотребне тешкоће.

За увођење стандардизације у индустрију и технику потребно је да постоји техничка терминологија или, ако она не постоји, при стандардизацији се морала створити да би се обезбедила једнообразност у раду те тако добили технички

термини за сваку грану технике. Биро за стандардизацију се све више бави усвајањем техничких термина. Енглески и амерички нормативи и стандардизације, којима се, поред осталог, дефинишу и појмови, садрже редовно попис и објашњење употребљених израза, а повремено се, у посебном издању, издаје скуп новоусвојених израза из појединих техничких грана (*Glossary of Terms*). Потреба за техничком терминологијом осећа се и на пољу међународне сарадње и при стандардизацији се образују посебне стручне комисије и са таквим задацима.

Рад на стандардизацији код нас је у пуном развоју и при изради норматива и стандардизације ради се као и у иностранству, усвајају се термини који ће на овај начин наћи најшири публицитет: прво у виду предлога стандарда што ће дати могућности свакоме да стави образложене супротне предлоге и доцније, после објављивања усвојеног стандарда, ова терминологија ће бити примљена у целој земљи.

Разуме се да ће бити потребно да се ово доследно и до краја спроведе и сигурно је да у почетку неће моћи да буду искоришћене све могућности за стварање техничке терминологије на најбољи начин. Али ако се сви стручни кругови буду заинтересовали за овај проблем и узму учешћа у раду и ако се при дефинитивном усвајању термина обезбеди и сарадња познавалаца језика, мислимо да ће тек онда почети са озбиљним стварањем заједничке техничке терминологије за целу земљу.

Област на коју се односе изрази из предњег писма већ је обрађена у виду предлога стандарда који ће бити објављен у часопису „Стандардизација“ који издаје Савезна комисија за стандардизацију. Сви заинтересовани стручњаци треба да даду своја мишљења о овом предлогу, као, уосталом, и о свим другим предлозима. На тај начин ће се утрти пут којим ће се техничка терминологија проучавати да би се дошло до најбољег избора израза за техничке појмове.

П. Васић

КОЈА СМРТ ХРАНИ, ДРУГОЈ НЕ ДА

У Нашем језику књ. II (1951), св. 3—4 дато је објашњење ове пословице. Код Вука је под бр. 2672, а код Мушкатиновића, везана за стваран случај или причу у неуопштеном облику, природније је изражена: *Која га смрт храни, другој га не да.*

Објашњење пословице метонимски, сабља — смрт (а не метафорски, како је у чланку речено) према бугарштини: *Сабљом сам се хранио, од сабље ћу и умрећи* и еванђеоском изреком: *Ко мачем сече од мача ће погинути* — нетачно је, јер је удаљено од народног животног схватања. Један пример: хранити се сабљом је „лош занат“ уопштен је, па се истицањем страха од смрти пориче хероизам, главна црта јуначких народних песама. Тако су и стихови из народне песме Смрт војводе Пријезде неосновано доведени у везу са овом пословицом, а неоправдано им дат искључиво економски значај: *Морава нас вода одранила, нек Морава вода и сарани.* Овде се уствари мисли на љубав према своме завичају и жељу да се у њему и умре, слично Његошевој мисли: *Бе је зрно клицу замешнуло, онђе нека и плодом почине.*

Супротно наведеном стиху из бугарштини и еванђеоској изреци, који доказују принцип каузалитета, ова пословица уствари има детерминистичко значење, са прастарим схватањем човека у борби с природом, да се умире од смрти одређене, суђене. Усуд или суђаје на рођењу досуде човеку све у животу, па и време и начин смрти. Отуда и мирење са њоме, као и у горњој пословици: *Тако је суђено, или Било је писано Шако.* Арапи кажу: *Ко се са судбином носи*

најпослије *проси*. Многи би умјели *ћилиме шкати*, али им је судбина досудила да *асуре плешу*. *Што буде суђено доћи ће из Индије* (Капетановић, Источно Благо, 1896). Ово судбинско одређење (ћ *моџа*, *fatum*, к'смет) је изнад божанске моћи, непроменљиво, а јавља се од најстаријих источњачких бајки до немачких и француских Грима и Пероа. По монотеистичком схватању ова моћ је пренесена на једно божанство. У прилог овакоме тумачењу иду стране и наше пословице: *Прошв смрши нема лека* — *Contra vim mortis non est medicamen in hortis* (Мушкатиновић); и код Вука: *Које није вијека, није му ни лијека* (2807), *Од смрши нема лијека* (4634), *Од суђења се не може ушећи* (4637), са објашњењем и причом.

У прилог нашем тумачењу иде и значење речи *храниши*. У старословенском она се јавља у значењу „чувати“, „старати се“. Тако је и у старосрпском (Јефимијина Похвала).

Како међу пословицама има и врло старих, природно и језик је архаичан: *Храниши* има у овој пословици застарело значење „чувати“. Значење пословице је: одређена (судбинска) смрт не да да човек умре од неке друге смрти. Према својој стилизацији (ред речи и реченични склоп) изгледа да је ова пословица или градског или књишког порекла, а не непосредно из народа.

Да се о историји речи мора водити рачуна, доказује и пословица: *Тиха вода бријег рони*, код Вука (6436). Мушкатиновић има: *Тиха вода бреге пере*. Код Његоша (Свободијада, II песма, 542—43): *Па их на бр'јег од Мораче Тридесџ и пеш исџравише*.

Данас реч *брег* има само значење „брдо“, „брег“, „брежуљак“, док је она у старосрпском означавала обалу, словеначки је такође *bręg* — *обала*, као и у другим словенским језицима.

Значење пословице је: *тиха вода обалу рони*, што се види и по додатку уз Мушкатиновићеву пословицу: *Lassú viz partot mos*. Тако се и реч *брег*, дефектна по извесном значењу (јер га је временом изгубила) у нашој пословици нетачно употребљава.

У пословицама се мора водити рачуна и о историском значењу речи.

Аница Шаулић

ВАЛАГЕ, ВАЛАКЕ; ФАЛАГА, ФАЛАГЕ; ФАЛАКА, ФАЛАКЕ,
ФАЛОГЕ; ФАЛАНГЕ

Основне облике и ове речи је први код нас у речник унео опет Вук. Тако у њега налазимо речи: **фдлаге* и *фдлаке* ж. мн. и ту је забележено в. *валаке*, а тамо код те речи — **вдлаке*, *вдлѡкѡ* ж. мн. дато је тумачење на нем. и лат. и кратко објашњење на српском без иједног примера. Немачки *das Werkzeug um die Füsse zusammen zu winden bei der Pädagogenstrafe* или лат.: *instrumentum pedibus ligandis ad feriendas solas*. К томе свему Вук је додао на српском: „Којега бију онај легне на леђа, а двојица држе међу собом валаке у које су ноге увијене, а трећи бије по табанима“. По оној звездици уз облик *фалаге* знамо да је В. ту реч сматрао за турску, а по томе што је главно објашњење дао код *валаке*, можемо закључити да је он тај облик ове речи сматрао за основни код нашега народа.

После Вука овом се речи позабавио П. Будмани у АКР III. Тамо је он код речи *фдлаге* рекао в. *фдлаке*, а код *фдлаке*, *фдлѡкѡ*, ж. мн. каже: „*њека сѡправа којом (Турци) вежу ноге ономе кога хоће Шабаниши, арап. - Шур. falaga,* исп. *фалаге, валаке.* Пример је узет из књиге анонимног писца славонског наречја: *Nadodañe glavni događaja Razgovoru ugodnomu naroda slovinskoga ... u verše složeno po jednomu sinu sv. Frane ... 1768 u Pešti, стр. 74: Kad begovi turski razumiše, ñeg dozvañši prid sobom sudiše, u falake ñega postavivši i nemilo ondi nagrdivši.*

На основу наведеног примера закључујемо да је та реч код нас, колико се дотле знало, најраније забележена тек у XVIII веку. Други наведени пример је узет из збирке народних песама босанских и херцеговачких које су скупили

Иван Фрањо Јукић и Љубомир Херцеговац и штампали у Осјеку 1858: Све им метн'о ноге у фалаке / Сваком дао по тридесет штапа (стр. 569).

Кад се упореде ове две обраде и за лаика је, мислим, јасно да су дефиниције код Вука тачније од објашњења које је дао П. Будмани. Одмах се види да је дефиницију у АкР дао човек који фалаке није видео, зато су њему оне „Њека справа којом (Турци) вежу ноге онеме кога хоће табанити“. Пре свега реч *Турци* је сасвим излишна. У фалаке су, као што ћемо даље видети, стављали чељад не само Турци него и други народи. Затим фалаке нису „справа којом вежу ноге онеме кога хоће табанити“. Ноге вежу ужетом, а фалаке су у првом реду она батина за коју кривцу ноге везују, па онда и остало што уз њу иде као прибор: уже, прут, па и они који држе фалаке док некога туку.

Изненађује да у АкР, у тумачењу ове речи, не срећемо стихове И. Мажуранића из *Смрћи Смаил-аге Ченгића у Харачу*, оне које су низ генерација училе напамет:

Гацко поље, липо ти си,
 Кад у теби глада нејма,
 Љута глада и невоље љуте!
 Ал' те јадно данас притиснули
 Крвни момци и оружје свиетло,
 Бојни коњи, биели чадорови,
 Тешка гвожђа и фалаке грозне.¹⁾

Или онај опет тамо мало даље, на стр. 34: Ту *фалана* шкрипа стоји.

Ивековић и Броз у своме Рјечнику *hrvatskoga jezika*, код речи *фдлаге* или *фдлаке* ж. мн., дали су исто оно тумачење које је дао и Вук у свом речнику код речи *вдлаке*; они се нису дали завести од АкР, који има лошије објашњење ове речи. Али иначе нису придонели ништа ново, осим што су дефиницију ове речи из В. Рјечника, на немачком језику превели на наш језик.

Кад се прелиста картотека Института за језик САН у вези са овом речи и њеним варијантама, зато што писци нису

¹⁾ Иван Мажуранић, *Смрћ Смаил-аге Ченгића*, Загреб, 1923, 12 издање ћирилицом, стр. 28.

имали прилике да виде батинање криваца у фалакама, нити фалаке уопште, види се да су објашњења њихова разнолика, и у већини случајева нетачна.

Валаге и *вџлаке* код Миклошића од арап. *falaka*: ein Werkzeug um die Füße bei der Bastonnade zusammen zubinden und aufwärts zu kehren, Block, *Bastonnade* = фалаке.

У једној народној песми објављеној у *Даницу* IX, стр. 261 налазимо стихове:

Па му мећу ноге у *валаке*,
Нек се сјају токе уз томруке.

У Македонији и с једне и с друге стране Вардара ова реч као да се јавља у облику *фалага*. Тако Тома Смиљанић у својој расправи: *Мијаџи, Горна Река и Мавровско Поље*,¹⁾ на стр. 36 говорећи о школи у Мијака, поред осталог каже: „Дисциплинско средство за ђаке била је „фалага“, конопац који је висио у крају учионице. Њиме су кажњеног везивали за даску, а тукли га прутом по табанима“.

Сл. 1

Као она у АКР тако и ова дефиниција није ни стварна ни тачна. Смиљанић мисли да је његова „фалага“ уже.

Још непотпуније и несигурније објашњење те речи даје Ј. М. Павловић у својој расправи: *Малешево и Малешевци*²⁾;

1) *Несеља* САН, књ. 20, Београд, 1925.

2) Јеремија М. Павловић, *Малешево и Малешевци*, етнолошка испитивања, Београд, 1938, стр. 348—349.

он каже: „Ако ђак изостане од школе без одобрења родитеља или пак бежи од ње, родитељи су то достављали учитељу, који би одмах послао потеру од старијих и јачих ђака, те га нађу и на силу довуку у школу, где га учитељ прво блаже истуче.... а ако се дотични ђак убудуће не поправи, према њему су се употребљавале и друге казне, као: батинање по рукама и ногама, затвор (да не руча), па и *фалага* (справа за везивање обе ноге и шибање по њима, док крв не потече!)“.

Није потребно нарочито доказивати да ни овај човек није имао јасну претставу о томе шта је уствари *фалага*.

М. Ђ. Милићевић у *Поменџу*, књ. I, Београд, 1888, на стр. 730 употребио је ову реч у облику *фалаге*, али ни он није знао шта су *фалаге* у истини биле и како су изгледале, што се може закључити из примера: „Мехмед се сад толико расрди да Марка одмах обори у *фалаге* и удари му деведесет прута...“

Потпун опис ове справе за мучење није дао ни Алекса С. Јовановић, мада је био човек из полициске струке. У књизи: *Приноси за историју старог ђрава*, део II, Београд, 1900, он на стр. 132 каже: „своје жандарме држао је у великом запту. Имађаше навику, да их све сваке друге недеље редом, почевши од наредника, истуче у *фалагама*¹⁾. Не само да није бољи него је у неком погледу гори од неких напред наведених. Кад би *фалаге* биле мотка са проваљеном рупом да кроз њу могу проћи ноге, онда би уже било излишно. Јасно је да је и њему објашњавао неко ко није имао чисту претставу о томе шта су и какве су биле *фалаге*.

Још необичније објашњење дао је Ђ. Поповић у свом речнику: *Турске и друге источанске речи у нашем језику*.²⁾ На стр. 229 код речи *фалаге* он каже в. *фалаке*, а код ове последње каже „мн. од турског *фалака*, клада с ужетом у средини, којим вежу ноге кривцима кад хоће да их бију по табанима“.

¹⁾ „Фалаге су, каже А. Јовановић, једна подебела мотка, на средини проваљена да ноге могу проћи и на њој замчено уже којим се ноге стегну, па двојица држе крајеве, а један туче по табанима. Тако ми је објашњено“.

²⁾ *Гласник Срп. уч. друштва*, књ. 59, Београд, 1884.

Није само Ђ. Поповић мислио да су *фалаке* исто што и *клада*. *Кладе* или *томруци* мешани су са *фалакама*, нарочито у Босни. И они напред наведени стихови из *Данице* потсећају помало као да су *томруци* значили исто што и *фалаке*. Душан Поповић, не наводећи извор како треба, каже како је 1848 год. тужио неки прота једнога попа да се опија. Некакав Дохир (тако!?) паша заповеди, те попа „на сметлишту пред конаком повалише, метну му ноге у *кладе* и ударе му 200 штапа по табанима.¹⁾

Своје врсте је и опис који је дао Св. Томић у чланку *Смаил-ага Ченгић* који је, бојим се, исто толико тачан као и многи други наведени пре и после њега²⁾.

„Једна врста казне, каже Томић, за непослушну рају и за кривце била је код Турака „ударање 100 дегенека“. Ономе, који има да издржи казну, ставили би ноге у *фалаге* (врста лисица или букагија). *Фалаге* стегну ногу уз ногу око чланака тако да се не може стопалима мрдноти. Затим би кривца оборили на земљу, на леђа, ставили му какав срг или колац између ногу и двојица дигли на више да несрећнику буду табани окренути горе. Тада би трећи штаповима (тојагама) ударао по табанима, док не одбије месо од костију“.

По овоме што је овде речено излазило би да су Турци имали неку нарочиту казну која се звала „ударање 100 дегенека“, а кад будемо утврдили шта су *фалаке*, видеће се колико се претерало употребом речи „срга“ и „коца“, а ни турски *дегенек* није био тојага, него обичан штап, најчешће прут. Ни остале појединости нису поузданије. Томић је *фалаке* претставио као да је то „мртва шиба“, а „*фалаге* су биле казне за мање преступе“, тврди Душан Поповић³⁾, мада је у овом питању више поклањао пажњу ономе што каже Св. Томић него не знам који Енглеz путник из почетка XVII

¹⁾ Душ. Поповић, *О хајдуцима*, II, Београд, 1931, стр. 66. Исп. Ак Р s. v. I. *клада* b.

²⁾ *Годишњица* Н. Чупића, књ. XXXIV, Београд. 1927, стр. 263, у нап. ¹⁾.

³⁾ Душан Поповић, *О хајдуцима*, II, Београд, 1931, стр. 64 по казивању Mundi, *The travels in Europe and Asia, I (1608—28)*, Cambridge, 1907, стр. 57.

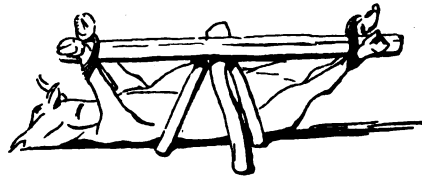
века. Тако и он мисли да се казна батинања по табанима звала „дегенек“!

Најчудније тумачење речи *фалаке* без сумње дао је Коста Херман у *Тумачу* своје збирке *Народних Песама мухамедоваца у Босни и Херцеговини*, књ. II, Сарајево, 1889 г., стр. 629; код речи *фалаке* он каже да је реч арапска, а значи *шрлица*. Због овога необичног тумачења претражио сам све подвучене речи у овој књизи Института за језик САН, али је у тексту нигде нисам могао наћи, мада књигу нисам редом читао, па не могу знати да ли се у књизи ипак гдегод у тексту та реч налази или не. У сваком случају објашњење је чудно и невероватно.

Надам се да неће бити нескромно ако, на крају, кажем да је ипак најтачније објашњење ове речи у моме *Речнику косовско-метоховског дијалекта*, св. II, стр. 403 s. v.

* * *

Поред наведених облика, Ст. Мијатовић у свом раду: *Занати и еснафи у Расини*, објављеном у зборнику *Живош и обичаји народни САН*, књ. 17, Београд, 1928, на стр. 37 наводи реч *фалогe* и за њу каже да значи: „дрвени трупца са алкама и конопцем, који се меће обаљеном говечету између ногу (обично је врбов или тополов)“. Тамо има и слика трокраке рачве или како се у томе крају назива *шрокрака дрвена чашала* или *штојељка* за подизање и затезање обаљеног говечета.

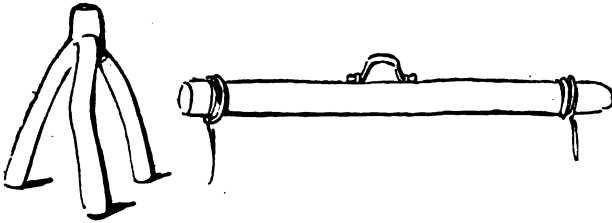
Сл. 2

Мени се чини да није потребно много доказивати да је и ова реч само варијанта од облика *фалаге* иако је само тумачење њено доста неодређено и нејасно, што свако лако

може установити, ако макар и површно прочита ово што смо из поменуте расправе навели.¹⁾

* * *

Кад се говори о речи *фалаке* и неким варијантима код нас, сви сложено мисле да је реч турска или арапска. И доиста, у свима турским реченицама она је обележена као реч арапска, само што неки турски лексикографи кажу да та реч арапски гласи *falak*. Тако М. Behaeddin s. v. *falak* каже да је реч арапска и да значи 1. зора; 2. једно нарочито дрво за које се причврсте ноге особе коју хоће да

Сл. 3

избатицају по табанима и уже којим се стежу ноге осуђе-нога за поменуто дрво: врста справе за мучење човека. Простонародски има облик *falaka*²⁾.

Јерменин Diran Kélekiyan опет у своме речнику турско-француском s. v. *falaka* коју и он обележава као реч арапску каже да је им. м. р., а значи: instrument de bois percé de trous où l'on attache les pieds du patient condamné à la bastonnade. На крају овог тумачења додао је напомену: Peine

¹⁾ Некоме може бити од користи ово што ћу овде напоменути. Пре неки дан угледах гомилу наших људи из царибродског среза. Пришао сам им и упитао их да ми кажу како зову оно што Мијатовић зове „стојељка“ или „дрвена чатала“, треножац и облицу за коју се вежу говечету ноге кад га поткивају? Одговорише ми: „треноги пањ зовемо *чуља*, а оно дрво што се умече говечету међу ноге, зове се *кросно*“. Јасно је да Цариброђани за ову нараву имају лепша имена него Расина.

²⁾ М. Behaeddin, *Yeni türkçe lügü* (арап. словима), II издање, Istanbul, стр. 513 s. v. *falak*.

corporelle actuellement abolie dans les écoles en Turquie.¹⁾ *Falakaya çekmek* = soumettre à ce supplice.

Један старији речник турско-грчки s. v. *falaka* каже да значи грчки подоχάκη, а што се њена порекла тиче, рекао је само да је туђа (ξένη).²⁾

Најопширније, иако не и најјасније, разрадио је значење ове речи Тоска Шемседин Сами Фрашерија у свом турском речнику, писаном арап. буквицом. По њему арапска реч *falaka* има у турском језику три значења: 1) справа која се некад употребљавала за педепсање осумњичених особа и школских ученика, а која се састојала из једне батине којој је на средини била једна халка, кроз коју је било провучено повеће уже за стезање ногу осуђенога уз батину, да би се окривљени могао тући по табанима: *falakaya çekmek* — ставити некога у фалаке; *falaka degenek getürtdi* — нареди да се донесу фалаке и прут; *falakaya yatirmek* — повалити некога у фалаке; 2. комад дрвета коме су два краја везана ужетом ради обављања извесне радње код неких рукуница, ручних машина; 3. у морнарици парче конопца коме су оба краја на једном месту притврђена.³⁾

* * *

Да ли су балкански народи познавали *фалаке* пре доласка Турака, није ми познато. По свему судећи ова је реч постала међубалканска, и у то се једва може сумњати. Поред југословенских народа за њу знају Бугари и Арбанаси, али нисам могао наћи доказа да су је у том облику употребљавали и Грци.

По А. Дюверну и код Бугара ова реч има облик *фалага*. Он мисли да је та реч турскога порекла, а значи: *Pièce de bois avec une corde au moyen de laquelle on serre les pieds des délinquants pour leur donner la bastonnade sur la plante des pieds* или у тумачењу на руском: с. ж. деревянное орудје

¹⁾ Diran Kélektan, *Dictionnaire turc-français*, Istanbul, 1928, стр. 909, s. v. *falaka*.

²⁾ Yanko P. Miltopoulos, *Lugat-i-türkiyye-i-rumiyye*, Κωνσταντινούπολις 1894, стр. 502 s. v. *falaka*.

³⁾ Ş. Sami, *Kamus-i-türki*, св. II, Derseadet, 1318, стр. 1004, s. v. *falaka*.

пытки для нанесенія палочныхъ ударовъ по подобвѣ. Он је овде навео један добар бугарски пример из 1869 г.: Изъ тѣя училища ся изврѣли *фалага-ѡа*, ала прѣчкы-ты ся носяхъ на снопове и плѣсницы ты¹⁾.

Само арбанашки језик има кратку форму као у арапском језику. Љук Љукај навео је у свом недовршеном речнику арбанско-српскохрватском: *fallak,-u*, -ѣ т. у значењу букагије, оков, фалака²⁾.

Да су власти батинали људе по табанима налазимо потврду и у неким преписима Душанова закона.

О батинању људи штапом (стап) у призренском препису Душанова законика говоре чланови 50, 85 и 166. Батинали су људе због псовања, изговарања богохулних речи, због исповедања богомилске јереси и пијанице. У чл. 166 призренског преписа пише преобраћено у наш данашњи правопис:

”Пијаница откуда гредe и зарве кога или посече или окрвави, а не досрти: таковому пијаници да му се око изме, и рука отсече; аште ли пијан задере, или капуч скине, или ину срамоту учини а не окрвави, да га бију 100 стапи и да се врже у тамницу; и по том да се изведе ис тамнице, и да се бије и пусти“.

Међутим у раковачком препису место *сѡаи* соји *по шабани*³⁾. Више је него извесно да је овај препис Законика Стефана Душана писан у време кад су најачко *фалаке* биле у употреби. Да је то писано у турско време, сведочи нам и употреба речи *шабан* која је, како је познато, турског порекла.

Да ли зато што су се *фалаке* изобичајиле из грађанске и војне употребе после провођења рефорама у Турској или је нађен неки ефикаснији а дискретнији начин за мучење људи, ја не знам, тек је почело да преовлађује мишљење као да су *фалаке* нека нарочита врста школске казне. Иако је Ђулхански хати-хумајун у начелу теориски укинуо телесне

¹⁾ А. Дювернуа, *Словарь болгарскаго языка*, томъ II, 1888—1889, Москва, 1889, стр. 2452, s. v. *фалага*.

²⁾ L. Lukaj, *Fjaluer* (Rečnik arbansko-srpskohrvatski), Београд, 1935, стр. 190, s. v. *fallak*.

³⁾ Ст. Новаковић, *Законик Стефана Душана*, Београд, стр. 181.

казне по школама у Турској, *фалаке* су се, нарочито у исламским школама, још дуго задржале, тако рећи све до наших дана.

Али *фалаке* у ранијој прошлости нису биле средство за мучење само школске деце; напротив *фалаке* су у Турској од најранијих њених дана биле једна и свирепа и понижавајућа телесна казна. Стари властодршци су своје противнике, непослушне службенике као и непокорне поданике осуђивали на фантастично велики број батина које су се ударале најчешће по жртви везаној у *фалакама*. А *фалаке* у Турској нису биле само тортура коју су зулумџари и самовољници примењивали над својим жртвама ради застрашивања или тероризирања и изнуђавања признања или блага, него су оне биле и законско средство за кажњавање преступника и криваца и непослушних и недисциплинованих чланова разних еснафа по турским шехерима и касабима¹⁾.

Евлија Челебија у XIV глави свога описа Цариграда, говорећи о разним вишим претставницима власти који управљају престоницом султановом каже:

„Овде ће се изложити које су власти постављене у Цариграду после његова освојења:

„Варош Стамбол²⁾ за три године толико је био узнапредовао и постао једна пучина од људи, да је већ било тешко одржавати ред и дисциплину. Постао беше збириште људи из свих седам „клима“ (света) које није било могуће избројати“.

„Прво великом везиру Махмуд паши дадоше један одред³⁾ јаничара и јаничарског агу са мухзир агом и претставником спахија, чауша џебхеџија, топџија и азапа, једнога

¹⁾ Хамдија Крешевљаковић однекуд зна да се заједничка имовина еснафа састојала од: „барјака, чугљена (сүген), *фалака* и еснафске касе“ (*Годишњак* Историског друштва Босне и Херцеговине, књ. I, 1949 год. Сарајево, стр. 200), а на 207 страни опет тамо каже да су у свечаној поворци еснафа ишли: уста-баша, пред њим чауш с барјаком или два чауша с десне и с леве стране, њаја је ишао иза уста-баше, иза њега ишли су мајстори, иза најмлађег мајстора ишао је чауш и преко рамена као пушку носио *фалаке*.

²⁾ У ориг.: *Islambol* што би значило: обиље муслимана.

³⁾ У ориг.: *oda*.

ода-башу бостаницја, исто тако од јаничара му дадоше једнога буљук-башу мускетара¹⁾ и једнога матарацију*.

„А грађани су кажњавани батинањем у *фалакама*²⁾. У среду је вршена рација³⁾. Обилазећи Цариград долазило се у зборницу⁴⁾ трговаца⁵⁾ на Ункапану. После тога се силазило на пристаниште Јемиш и ту, на његову чардаку одржавао је састанак са претставницима свих еснафа, па је ту одређивана максимирана цена роби. Одатле је долазило на састанак са продавцима поврћа⁶⁾. После поврћа долазило је на кланицу⁷⁾ и ту је одређивана максимална цена месу, па се одатле враћао у свој сарај*.

„Други претставник власти (*hakim*) био је командант псара⁸⁾. Њему је дато овлашћење да људе меће у *фалаке*, али му није дата власт да изриче смртне пресуде⁹⁾.

„Трећи претставник власти (*hakim*) је судија светлог шеријата, цариградски муфтија.¹⁰⁾ Њему је издат ферман, по коме има права да људе батина у *фалакама*¹¹⁾ и дужнике да затвара*.

„Четврти претставник власти (*hakim*) је ејупски¹²⁾ мула. И он је овлашћен да кажњава и ставља у затвор*.

„Пети је мула галатски. Његова власт над подручним му грађанима је ефикасна*.

„Шести претставник власти (*hakim*) јесте мула у Скутарију (*Üsküdar*). И он има власт да људе кажњава и да их ставља у затвор*.

„Седми претставник власти (*hakim*) је покретни најиб.¹³⁾ Он је од шеријатске стране овлашћен да трговцима пропи-

1) У ориг.: *tülenkci*.

2) У ориг.: *falaka degenek*.

3) У ориг.: *kol idüb*.

4) У ориг.: *divan-hane*.

5) У ориг.: *efil-i-hiref*.

6) У ориг.: *sebke-hane divani*.

7) У ориг.: *salfi-hane*.

8) У ориг.: *sekban başi*.

9) У ориг.: *celad vclilmedi*.

10) У ориг.: *mula*.

11) У ориг.: *falaka degenek*.

12) У ориг.: *Eyyub*, тако се зове у Цариграду једно велико његово предграђе.

13) У ориг.: *ayak naibi*.

сује максималне цене (*nah*) и да им контролише теразије, кантаре и ваге, па да их за неисправности кажњава.

„Осми претставник власти (*hakim*) јесте ихтисаб ага, који је имао под својом влашћу све занатлије. Имао је право да их кажњава, па чак да изриче и смртну пресуду, кад се не би придржавали постојећих прописа при купо-продаји“.

„Девети је претставник власти (*hakim*) асас-баша“.

„Десети је претставник власти (*hakim*) субаша“.

„Мада и они имају право употребе корбача и камџије, они нису имали право да батинају у *фалакама*¹⁾, али су власни да везују и окивају сумњива лица, а исто тако у друштву са најибом да врше по извесним домовима и претресе. Но све пресуде које доносе, могу се извршити само уз судско (шеријатско) одобрење“.

Пригодна полустрофа:

Без султанове се заповести не може,

Погрешке су целатове.

„Једанести претставник власти (*hakim*) јесте цариградски ага“.

„Дванаести је бостанџи-баша. По сву ноћ он по мору обилази сва села и вароши све до зоре. Свакога злочинца он, према тежини кривице, кажњава и каштигује“.

„Тринаести претставник власти (*hakim*) су чорбације. Сваке вечери све до зоре 12 јаничарских официра (чорбација) у пратњи од по пет, по десет, по стотину јаничара патролирају, сумњиве људе хватају, везују и окивају, па их спроводе у своју команду и тамо их ликвидирају“.

„Четрнаести претставник власти (*hakim*) су четрдесет судија. Њих поставља блистави шеријат. На територији четири муфтилука у Цариграду има четрдесет судија.²⁾ И они су власни да кажњавају, а имају и затворе.“

„Петнаести претставник власти (*hakim*) јесте шеих-ул-ислам“.

„Шеснаести је анадолски кадиаскер, али он нема права да кажњава³⁾. Ослањајући се на четира дивана, управља кадијама које су на територији Анатолије“.

¹⁾ У ориг.: *falak degenek*.

²⁾ У ориг.: *hakim-i-erbein*.

³⁾ У ориг.: *taxir safibi*.

„Седамнаести претставник власти (hakim) јесте румелиски кадиаскер, а заоведа кадијама на територији Румелије и пише царске берате, што му спада у дужност по закону још од цара Освајача“.

„Осамнаести господар (hakim) јесте диздар Једи Куле. Он има право да подноси реферате султану“¹⁾.

„Деветнаести претставник власти (hakim) јесте врховни директор грађевински²⁾. Ко хоће у Цариграду да подигне једну грађевину, од њега мора имати одобрење“.

„Двадесета власт (hakim) јесте велики адмирал (kapudan paşa). Он дан и ноћ врши службу по мору“.

„Двадесет прва власт (hakim) јесте помоћник директора државног бродоградилишта³⁾. Кад он по Касум Паши⁴⁾ ухвати каквог злочинца, казни га према кривици, а може га осудити и на смрт“⁵⁾.

„Двадесет и друга власт (hakim) је директор школе јаничарског оака на Ок Мејдану. На Ок Мејдану куруџије патролирају. Кад ухвате каквог неваљалца, приведу га ашчибаши, те га он према тежини кривице казни или га помоћу жице од лука за стреле обесе о какво дрво, затим га обаспу стрелама. О томе имају у рукама више царских фермана још од времена Освајача, које су им сви султани, кад су долазили на престо, обнављали. Ако се деси да је такав кривац из војних редова, без милости га обесе о дрво“.

„Укратко на територији четири цариградска муфтилука има свега 33 виша претставника власти (hakim), а има 35 нахиских кадија. Но кадија Бејкоза је обашка, он је уступљен мунецим-башијама. Овај кадилук ће се, ако бог да, описати на дуго и широко. Осим ових кадилука на територији 4 муфтилука има свега 186 кадилука, 360 субашилука и 87 јаничарских одељака⁶⁾, и сердара. Има исто тако на 40 места мале субашилуке“.

¹⁾ У ориг.: *sahib-i-ara*.

²⁾ У ориг.: *mimar-başı*.

³⁾ У ориг.: *Tersane kethudasi*.

⁴⁾ У ориг.: *Kasım Paşa*, тако се зове једно од предграђа цариградских.

⁵⁾ У ориг.: *sığaset dahi idabilir*.

⁶⁾ У ориг.: *yeniceri kulluktari*.

Укратко у Цариградском Вилајету у 4 муфтилука има кадија и субаша 1200. То је по закону Оца Освајања¹⁾. Осим тога у 4 муфтилука има још 150 старешина и власти (hakim) еснафских. Али те власти немају овлашћење да изричу смртне пресуде²⁾, него само старешине редова³⁾, о којима ћемо даље опширно говорити⁴⁾.

* * *

Напред је споменуто да се речи *falak* и *falaka* у турским речницима воде као речи арапске, али то не значи да су те речи изворно арапске, него да су у турски језик дошле из арапског језика, а у нас и у остале језике балканских народа дошле су јамачно из турског језика. Међутим, у арапском језику је реч *falak* могла доћи и из старогрчког језика, јер је још у Аристотелово време реч *ἡ φάλαγξ, - αγγός* значила *A. gros morceau de bois rond, gros bâton*, а значила је и *falange* као и *articulation des doigts aux mains et aux pieds*⁵⁾.

И доиста, трагајући како се где и у ком облику ова справа за батинање људи и поткивање говеди зове, од мога ученика Величка Јовановића, школског надзорника, родом из села Беркова, у Источком срезу дознао сам да се, колико се он сећа, у Пећи она трнога чуља са кросном за поткивање говеди зове *фаланге*, које потичу из старогрчког језика од речи *φάλαγξ, φαλαγγός*.

Дакле, управо оно што је битно: батина у фалака, за батинање људи по табанима или облица коју су на трножној *фалози* употребљавали поткивачи говеди.

На основу наведеног, мислим, да се може претпоставити да су *фалаке* постале од ст.-грч. *φάλαγξ*, само настаје питање је ли та грчка реч ушла у арапски језик са значењем оруђа за батинање или као справа за поткивање говечета. Требало би претпоставити да су људи прво измислили направицу за поткивање волова, па онда дошли на мисао да начине и сличну справицу за батинање људи.

Гл. Елезовић

¹⁾ У ориг.: *Ebu-'l-fetfi*, мисли се на султана Мехмеда II.

²⁾ У ориг.: *salb ve siyaset*.

³⁾ У ориг.: *tarik hakimleri*.

⁴⁾ *Evllya Çelebi seyahatnamesi*, књ. I, Derseadet, 1314, стр. 120—122.

⁵⁾ Bailly M. A., *Lictionnaire grec-français*, Paris, 1899, стр. 2051 а. v., а увор. исто тако и Stjepan Senc, *Grčko-hrvatski Rječnik*, Zagreb, 1910 а. v.

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. У једном књижевном листу објавио је један писац хумореску под насловом „Књижевно-занатске пошурице“, у којима се обрачунао са својим критичарима који су критиковали језик у његовим списима.

Какав је језик у ранијим списима пишчевим овог пута није од значаја; али је од значаја питање какав је језик баш у овој критици пишчевих критичара.

Прво, сам наслов „Књижевно-занатске пошурице“. Ако је писац мислио на пошурице које се односе на књижевност и на занат, онда је наслов добар. Али, ако је мислио на пошурице којима је предмет „књижевни занат“, онда наслов није добар: он би морао гласити „књижевнозанатске пошурице“, јер реч „књижевно“ одређује који занат писац има у виду и обе речи означавају један појам: књижевни занат. Тако се исто пише и: „народноослободилачка борба“, „економскополитичке теорије“ итд.

У пошурици имамо реч „одштампати“, иако је по нашем правопису правилно „отштампати“.

Даље, имамо израз „трећи пута“, што је, као и „први пута“, уобичајено код неких писаца. Међутим, знамо да се атрибут мора с именицом слагати у падежу, те би било правилно „први пут“, „трећи пут“.

У реченици „Старац је, не позна ме“ имамо варваризам „позна“, пошто предметак у нашем језику претвара трајни глагол у тренутни. Трајни глагол може да гласи само „познаје“.

Даље писац енергично изјављује: „Прилично сам тврдоглав па пишем тај „унутри“ још и данас“. (Узгред, уз

„унутри“ може да дође само атрибут у средњем роду.) За доказ да је у праву, наводи речи једног филолога: „Рођени кајкавци добро би учинили, кад би познату им разлику између мјесних прилога „ван“ и „вани“ примијенили и на штокавске ријечи „унутра“ и „унутри“. Једне су ријечи акузативи на питање камо, а друге локативи на питање гдје“. И наводи пример из немачког језика, који има „hinein“ и „drinnen“, па додаје: „Чудно је, да наши велики рјечници не биљеже разлику између „унутра“ и „унутри“, а та разлика живи бујним животом у добром народном говору.“ Можда кајкавском, у штокавском не.

Што у речима тог филолога пада највише у очи, то је тврђење да је један облик *акузатив*, а други *локатив*. То је ваљда први пут да се прилозима дају падежи. И само то било би довољно да писац не прими олако мишљење тог филолога. Филолог није у праву ни кад замера великим речницима што не праве разлику између „унутра“ и „унутри“. Не праве је зато што у штокавском говору не постоји. Није Вук заборавио да у немачком има два прилога за наше „унутра“ или „унутар“, јер је на немачком дао оба значења која писац наводи. Реч „унутри“ није свакако унео зато што у штокавском не постоји. Исто тако не постоје у нашем језику два прилога за немачке прилоге „oben“ и „hinauf“ или „unten“ и „hinunter“. Не мора у нашем језику све да буде као у немачком, и ко зна да ли и кајкавци нису ту разлику створили по угледу на немачки језик.

Имамо још и реч „предтекст“, и то неколико пута. Та реч могла би у нашем језику гласити само „претекст“ (предтекст — преттекст — претекст), коју нико не би разумео. Правилно је „претходни текст“.

Додајмо још да је интерпункција недоследна, мешавина од граматичке и логичке интерпункције.

2. „... ова поезија је чисто евоцирање једног жалосног и ужасима испуњеног бишисања“.

Иако је у овом часопису (Књ. II, св. 3 и 4) речено да *бишисање* не значи *постојање*, срећемо и даље ту турску реч у погрешном значењу. Вук је лепо рекао да *бишисати* значи

Проћи и навео пример било *па бишисало*, али нашим писцима то није довољно.

Ваља напоменути да од глагола *биши* не може да се начини именица наставком —*исање* на пун инфинитив, као што се не би могла начинити ни од *певаши* у облику *пева-Шисање*. Реч је изведена од турске речи *бишис*, која значи *прошло*.

3. „Промеш лековима“, „Промеш робом“.

На многим апотекама у Београду налази се фирма с натписом *Градско предузеће за промеш лековима*, а међу осталим врховним државним надлештвима имамо и *Савеш за промеш робом*.

Оба назива су неправилна, и утолико неправилнија што су службеници из врховне државне управе и градског одбора имали начина да се лако обавесте како ти називи треба да гласе, да не би давали пример кварења језика с места где би се оно најмање могло очекивати.

У нашем језику каже се „трговати робом“ и „прометати робу“. „Трговати“ има дакле допуну (неправи објект) у инструменталу, а „прометати“ има прави објект у акузативу.

Кад се од тих глагола начине именице, оне се понашају двојако, према томе да ли имају објект у акузативу или у инструменталу. Ако је он у инструменталу, онда остаје и уз именицу, дакле: „трговина робом“, „трговање лековима“ итд. Али, ако је уз глагол био објект у акузативу, он уз именицу прелази у генитив, дакле: „промет робе“ и „промет лекова“. Зато би горња два назива правилно гласила: „Савет за промет робе“ и „Градско предузеће за промет лекова“.

4. „Али Шуробно је ово пролеће у души: бриге хоће да га разболе, ако га већ нису“.

Глагол *разболети* као прелазан не постоји у нашем језику. Он је повратан: *разболети се*. Према томе ни бриге не могу разболети пролеће, него пролеће може да се разболи од брига.

Поред тога, реченица је непотпуна. *Ако га већ нису нема глагола у предикату: разболеле* (кад би се тако могло рећи).

Правилно би та реченица била написана: *Али Шуробно је ово пролеће у души: хоће од брига да се разболи, ако се већ није разболело.*

5. „Крај је: варави добишак, идиотски пораз ишд.”

Кад већ имамо придев *варљив*, начињен од глагола-наставком *-љив*, немамо потребе да правимо и придев с новим наставком — *варав*. Има много придева направљених од глаголске основе помоћу наставка *-љив*: *марљив*, *ћушљив*, *видљив*, *мерљив*, *убедљив*, *сношљив*, *појмљив* ишд., те је било природно да се место *варав* каже *варљив*.

6. „Савременизирање Диса не може а да не буде ајсурдни анахронизам“.

Тешко је веровати да је реч *савременизирање* озбиљно употребљена; међутим, из целог текста уверићемо се да је писац ту реч употребио сасвим озбиљно у приказу песама једног младог песника.

Било би занимљиво знати како је писцу пало на памет да направи ту реч. Можда га је на то навела реч *синхронизирање* из филмског језика. Али ту имамо реч направљену од страног глагола *синхронизираши*, за који немамо своју реч, ако не желимо да описно кажемо *довођење у склад говора и слика*, што је мало дугачко. У том глаголу су и основа и наставак за начин неодређени страни, те му се не може ништа приговорити, кад реч примимо као технички термин. Међутим у глаголу *савременизираши*, који мора претходити именици *савременизирање* као глаголској именици, имамо нашу основу са страним наставком. Тако се у нашем језику не праве нове речи. Та реч била је писцу и овде непотребна, јер је одмах у идућој реченици ту исту мисао изрекао опширније: „Прихватање и настављање Диса може да се деси само ако се пође од погрешне претпоставке да мотиви и расположење Дисове поезије прелазе границе времена и простора у којима су никле итд“.

У наведеној краткој реченици имамо још варваризам „не може а да не“ и непотребну страну реч *ајсурдни*, за коју имамо реч *бесмислен*. Поред тога, придев употребљен као предикатив треба да је у неодређеном виду, дакле *ајсурдан*.

Св. П.

РЕГИСТАР

II књиге НАШЕГ ЈЕЗИКА (нова серија)

Израдио ИГРУТИН СТЕВОВИЋ

Скраћенице: акуз. — акузатив, акц. — акценат, арх. — арханизам, варв. — варваризам, ген. — генитив, герм. — германизам, глаг. — глаголски, дат. — датив, етимол. — етимологија, имен. — именица, INSTR. — инструментал, јд. — једнина, лок. — локатив, метаф. — метафора, мн. — множина, м.р. — мушки род, неолог. — неологизам, непр. — неправилно, ном. — номинатив, обл. — облик, през. — презент, прид. — придев, рус. — русизам, сад. — садашњи, словен. — словеначки, сложен. — сложеница, српскослов. — српскословенски, тур. — турски пркв. — прквени, чех. — чехизам.

А

агински, значење 63
агитатор (не: агитатор) 233
адет тур., значење 186
активитет варв. 194
акцент, акц. 133
амбијент варв. 190
Американаца, акц. 234
анализирати варв., боље рашчла-
нити 190
анђелски лик, значење 60
апсурдни варв. 330
Арашћеловачки кисељак, значење 61
Ареп (м. Ареј), изговор, потврда и
порекло 240
Арије, поставак 94
артистички варв., треба уметнички 190
архимедовски, значење 297
асли тур., значење 184
атентатор (не: атентатор), акц. 233
Атавјев прид. 171.

атмосферски талог 272
атомска бомба, значење 60
аудиција (не: аудиција), акц. 233
Аустралија (не: Аустралија), акц. 233
афирмисати, облик 223

Б

балска хаљина, значење 61
барски гас, значење 60
Барановске (не: Барановскаје) 69
баталити, значење 113
батаљон, порекло 269
бачванска равница 62
бачвански, постанак и значење 62
беговски, постанак и значење 63, 297
бежећи (бежећи), акц. 149
безводни 274
бездрвни 274
без дуката, акц. 228
Белија (не: Белна) ген. јд. 169
Белију (не: Белну) дат. јд. 169

бензински мотор, значење 61
 Београдска станица, значење 61
 београдски живот, значење 60, 61
 Берлинска шједница = Берлински конгрес 1878—185
 Бесарин, промена 82
 беседа чак., значење 205
 бесмртан (српскослов. бесамртан), потврда 239
 бесмртије српскослов., потврда 240
 бестијални егоизам варв. 190
 бизаран варв., треба чудан 190
 биједа, значење 184
 бијел, промена 91
 биљни, значење 275
 биљски, значење 275
 бимбер-грџе, акц. 229
 бисер-партa, акц. 229
 бискао (не: биштио) 69
 бити, значење 272
 битисање непр. 329
 битисати, порекло и значење 69, 328-9
 бич, акц. 229
 благообнаћи герм. 184
 благородни, употреба 182
 блуде, блуце, значење и потврда 206
 блудѐћи (: блудети), акц. 149
 блудо, блуда, значење и потврда 206
 блутјаш, порекло и значење 44
 богат, промена 90
 богобдјазан, акц. 229
 бог-помѐћ (од бог-пѐмѐћ < бѐг-пѐмѐћ), акц. 231
 бодачки вез, значење 60
 бојадисан, промена 90
 бојѐћи се (бојѐћи), акц. 149
 бор-машина, боје бушаћа машина 270
 боровица, потврда 144
 боснацки, босенски, непр. босански 184
 брѐнѐћи (: брѐнити), акц. 149
 брѐт, акц. 229
 брашаница, значење, синоними и вредност 53
 брашеница, значење, синоними, вредност 53
 брашљаница 53

брашљеница 53
 брашнаница 53
 брашнени (брашњени) 53
 брашњеник 53
 брашњаник 53
 брашњени 54
 брашњенјк 53
 брашњеница, боље брашненица 53
 бре, употреба 107
 брег, значење 312
 Бредлијем инстр. јд. 120
 брека, значење 106
 брекати, значење 106
 брекнути, значење 106
 бречати, значење 106
 бркати — брѐкѐм, значење и потврда 206
 бркати — брѐѐм, значење и потврда 206
 брѐкнути — брѐкнѐм, порекло 207
 будалаштина, акц. 229
 буђ, значење 44-9
 бунѐћи (: бунити), акц. 149
 буран, промена 90
 бутер (путер), боље масло 272
 бућкалица, значење 272
 бућкати, значење 272

В

вѐбѐћи (: вѐбити) акц. 149
 вакмајстор герм., значење 186
 вѐлаге (вѐлаке), порекло и значење 313-326
 валахи-билахи-талахи, значење 186
 ваљевачки, постанак 62
 варљив (не: варав) 330
 ватросталан, порекло и вредност 265
 везан, промена 91
 велеможни, употреба 182
 велеучен герм. 182
 величанствѐва, акц. 234
 величанство, потврда 239
 величина, акц. 229
 Вера, Љубав и Надежда, име празника 95

вердектер, порекло и значење 182
 Вердија (не: Вердиа) ген. јд. 169
 Вердијев (не: Вердиов) прид. 169
 Вердијем (не: Вердиом) инстр. јд. 169
 Вердију (не: Вердиу) дат. јд. 169
 Версаљ, порекло 269
 вѢрујући (: вѢрују), акц. 148
 видљив, постанак 330
 винарски трговац, значење 61
 вирауни, арап.-тур., значење 184
 вирити, гвирити 207
 вйсибаба, акц. 230
 високоиста герм., значење 183
 високославни, употреба 182
 вичући (: вицати), акц. 149
 вјерица, значење 183
 владавонски режим, постанак и
 значење 63
 власништво, значење 182
 водни : водени 274
 војак чех. 184
 војничка блуза, значење 60
 воловски (волујски), значење 63, 297
 воображеније (воображење), облик 242
 вообраз, облик 242
 вра м. р. (мн. враове), значење и
 потврда 207
 врајлос герм., значење 185
 врах, значење и порекло 207
 врачевски, значење 63
 врвѣћи (врвѣћи), акц. 149
 врзати се, значење и вредност 55
 врзати се, вредност 57
 врсти се, значење и вредност 55
 вршај, порекло 207
 вршећи (: вршити), акц. 149
 вуковски подухват, постанак и
 значење 63, 297
 вѹци-батина, акц. 230

Г

газдински, значење 63
 гвирати — гвирам, значење и
 потврда 207
 гвирити — гвирям, значење и
 потврда 207

гдѣ, акц. 231
 герконсточна, непр. место
 гркоисточна 183
 гиба, значење и потврда 208
 гйнути : гўбити, значење 208
 глѡвница : глѡвница, фонолошки
 акценат 227
 глѡдйш, порекло и значење 44
 глас, значење 203
 гласати (нешто), значење 202
 гласа се, значење 203
 гласати се, значење 203
 глува, значење и потврда 211
 глумачке способности, значење 60
 гњѡвѣћи (: гњѡвити), акц. 149
 гѡд, акц. 231
 гонѣћући (: гонѣтати), акц. 149
 гѡрѣћи (горѣћи), акц. 149
 горска болест, значење 60
 граб, шумарски термин 141
 граби-капа, акц. 230
 град : град, фонолошки акценат 227
 градѣћи (: градити), акц. 149
 Градско предузеће за промет
 лекова 329
 грде чак., облик 205
 грдѣћи (: грдити), акц. 149
 грѣшећи (грѣшити), акц. 149
 грмѣћи (грмѣћи), акц. 149
 грѡмача (грѡмѡда), значење и
 порекло 209
 грѡмила, порекло 209
 громйњати се, значење и потврда 209
 грѡмбран, значење и потврда 209
 грѡмѹлица, порекло 209
 грѡнуѡ, промена 91
 гружанска песма 62
 гружанска равница 62
 гружанска шљива 62
 гружански, постанак и значење 62
 грўшити, значење и порекло 213
 грўшкати, значење 214
 гўлити (жўлити), порекло и
 потврда 209
 гўлити ѹзбрѡ, значење и вредност 210
 гўри-врећа, акц. 230

Д

- Дабижив, акц. 230
 да видим, ак. 228
 далек, промена 91
 Далматинаца, акц. 234
 Даничићев, промена 81
 дахински (дахиски), значење 63
 два, промена 155-61
 две, промена 157
 двема анђелима 160
 двема војводама 160
 двема друштвима 160
 двема захтевима 160
 двема племенима 160
 двема ... рукописима 160
 двема теренима 160
 двема трима анђелима 160
 двема хајдуцима 160
 двојица, употреба 158
 дегенек, значење 317
 декламација (место прокламација) 184
 дел Баријем (не: дел Бариом) инстр.
 јл. 171
 демонстрирати варв., значење 192
 демостенски, постанак и значење 62
 демостенски говор, значење 63
 десница, постанак 53
 детектор (и детектор), акц. 235
 деформисан варв., треба унакажен 190
 Дибисијев (не: Дибисиев) прид. 170
 дивска снага (дивовска снага),
 значење 60, 61
 дивовски, значење 63
 дивски старешина, значење 60, 61
 диво-коза, акц. 230
 дијати (диати), облик и значење 280
 дилетант (не: дилетант): дилетанти,
 акц. 233
 директор (директор), акц. 235
 диригент (не: диригент): диригенти,
 акц. 233
 дишавица, постанак 281
 дишавичан (дишавичав) 288
 дишав, постанак 281
 дишавни, постанак 281
 дишавије, порекло, значење и
 потврда 285-6
 дишање, потврда 281
 дишати и дисати, значење и
 потврда 279—289
 дишунџи (: дисати), акц. 149
 дјествије, изговор, потврда и
 порекло 240
 доба, облици 246—255
 добар, промена 91
 добриано, значење 184
 добро-дџа, акц. 230
 добростојећи, употреба 183
 додијати (се) — додијам и додијем,
 вредност 117—124
 до ђавола, акц. 228
 Доминика, светачко име 95
 донесен (не: донешен) 223
 доношен, облик 224
 дотичник герм., значење 183
 дражи-вашка, акц. 230
 драконски, постанак и значење 62
 дрвена глава 274
 дрвени адвокат 274
 дрвени доктор 274
 дрвени мајстор 274
 дрвени човек 274
 дрвни, боље дрвени 273
 дрвни алкохол 273
 дрвна индустрија 273
 дрвно сирће 273
 дршећи (: дршити), акц. 149
 дриват, дриват, дриват, значење и
 потврда 212
 дривати, значење и потврда 212
 држећи (држећи), акц. 149
 дрњат, значење и потврда 212
 дробан, промена 90
 дружећи (: дружити), акц. 149
 дубен (: дупсти) 225
 Дурматор, акц. 235

Ђ

- ђубриш м. р., порекло и значење 44
 ђурђевска киша, значење 63

Е

-своцирати варв., треба дочарати,
оживети, изазвати 190
-егоцентричан варв. 193
емајл, боље емаљ 269
емаљисати (емаљирати) 269
-емаљни 269
-спрувета, значење 307

Ж

жёлѣни (желѣни), акц. 149
жива жеља, значење 104
жица, значење 114
жловрѣати, значење и потврда 211
жљуван, значење и потврда 211
жњувати, значење и потврда 211
жуљ, порекло 210
жуљање, значење 210
жуљати, значење и порекло 210
жуљба, порекло и значење 211
жуљѣни (: жуљити), акц. 149
жуцско вино, значење 60
жугавица, значење 211

З

забит чак., значење 205
забитан 199
забитје 199
забуди, значење 199
за бога, акц. 228
за или против тајне дипломатије,
погрешно 67
законит, промена 91
залепршају се (не: залепрше се) 69
запѣстити : пестити 44
за појас, акц. 228
заптити, вид 112
за рѹку, акц. 232
заступити, значење 186
затѣни, значење 218
затреперити, вид 224
звѣрити, значење и порекло 208
звјѣрати, значење 208
зврст, значење 208

згодан, промена 91
здрѣвница: здравница, фонолошки
акцентат 227
зелен, промена 91
зелѣнѣни, акц. 149
зелѣника, акц. 229
зидарски посао, значење 60
зимски капут, значење 60
Злопоглеђа (и Злопоглеђа),
акц. 229, 230
злочинство од крађе, 185
Змај-дѣспот Вѹк, акц. 229
значајан, промена 90
знѣчѣни (: знѣчити), акц. 149
зобѣница, значење и постанак 54
зѹлум-чѣлма, акц. 225

И

ибрѣшим-ткѣнице, акц. 229
иван-цвѣјет, акц. и склоп 229
иван-цвѣјет (Паштровићи), акц. 229
иванско цвеће 63
Ивов, промена 83
играјући (: играју), акц. 148
изговор и акцентат, у настави
средњих школа 3
избрекнути се, значење 106
извид, употреба 183
извози и увози из Кине, испра-
вилно 67
извршителни, употреба 290
извршни, употреба 290
издужење, значење 307
изједи-погача, акц. 230
изолован варв., треба усамљен 190
изрекивати се, значење 106
Ијуда, порекло изговора 241
имагинација варв., треба машта 190
импресарио, порекло и изговор 69
индустрија дрвета, не: дрвена (дрвна)
индустрија 274
индустрија паатна 274
индустрија стакла, не: стаклева
индустрија 274
инкопатибилан варв. 191

инструктор (и инструктор), акц. 234
 интелигентан, акц. 234
 интелигенција, акц. 234
 интенција варв., треба намера 190
 интересантан (и интересантан) од
 интересантан, акц. 230, 234
 испи-чутура, акц. 230
 исповратити, значење 185
 исправљач, значење 268
 истезање, значење 307
 истрав покр., значење и порекло 217
 истравим 1 л. јд. през., значење и
 порекло 217
 италијанско поднебље, значење 62

J

јаглуk, значење 96
 јазбеци (= јазавци) 185
 „јако време“, непарни слогови у
 стиху 32
 јарица : јарица, фонолошки акценат 228
 јасписа, значење 270
 јатка, јатка, значење и порекло 212
 јачина, значење 308
 јачина на кидање, значење 207
 је (енклитика), њено место 69
 једар, значење 142
 једнозначан, значење и порекло 278
 једносложне речи, у српском стиху:
 — у парним слоговима се ато-
 нирају 30
 — у непарним слоговима су акц.
 целине: ослабљен или појачан
 акценат 30
 — у парним и непарним сло-
 говима уметничког стиха
 јампског карактера 32
 једносмислени, значење 168
 језик, реформа језичке наставе у
 средњој школи 3-4
 јелев-рог, акц. и склоп 229
 јечменица, значење и постанак 54
 јовањски мразеви 63
 Југославија (и Југославија), акц. 230
 Југославија, акц. 230

Јулијана Паланачки, промена 222
 јул, чешће него јули 172
 јула (: јул) ген. јд. 172
 јулу (: јул) дат. јд. 172
 јулски (: јул), постанак 172
 јун, чешће него јуни 172
 јуна (: јун) ген. јд. 172
 јуну (: јун) дат. јд. 172
 јунски (: јун), постанак 172
 јурења (: јурити), акц. 149

K

кад, акц. 131
 кадгод (кадгод, кад-год), акц. 232
 кадикад (кадикад од кадикад),
 акц. 232
 казујући (: казују), акц. 148
 калуђер, акц. 235
 камени мајстор 274
 камена штампа 274
 кастиле = намјериле, порекло и
 вредност 184
 каткад (од каткад), акц. 232
 квалитет варв., треба својство 190
 Кварац 270
 кварц, порекло 270
 кварцна лампа 270
 кварци 270
 кварци песак 270
 кварцно стакло 270
 кварцовит, значење 270
 кварцоносни, значење 270
 Келија (не: Келиа) ген. јд. 169
 Келију (не: Келиу) дат. јд. 169
 керст (изговор за крст) 184
 клавиристи, акц. 234
 класе (томруци) значење 316-7
 класичан, промена 90
 клекиња, постанак и значење 143
 клинчорба (клинчорба), акц. 229
 књажев, промена 84
 књижевни језик, обука у средњој
 школи у познавању његових
 стварних особина 3

књижевнозанатски (не: књижевно-занатски) 327
 књижевност, предмет у средњој школи 1-8
 ко-гђд: когод, акц. 231
 код сељања, акц. 228
 којегдѐ, акц. и склоп 231
 којекѧд, акц. и склоп 231
 којекѧки (којекѧко), акц. и склоп 231
 којекѧд, акц. и склоп 231
 којигђдер, акц. и склоп 231
 кокодѧчући (: кокодѧкати), акц. 149
 колац 317
 Колубарска битка, значење 61
 колубарски волови 62
 комедијѧшица, акц. 229
 компентѧтан, акц. 234
 компентѧнција, акц. 234
 комунизам, акц. 235
 комунист (не: комунист), акц. 234
 комунисти, акц. 234
 контемплација варв. 189
 коњски кестен рус. = дивљи кестен 48
 коп (дневни коп), значење 267
 копита, облици 110
 коректор, задатак коректора 151
 коректор (и корѧктор), акц. 234
 крабар м. храбар 186
 краљевски, значење 63
 кремен, значење 270
 крилат, промена 90
 кросно, значење 318
 крсти-кѧме-дѧте, акц. 230
 крупан, промена 91
 крушити, значење и порекло 213
 кѧд, акц. 231
 кѧкла, значење и потврде 214
 кукрика, шумарски термин 141
 кукурѧчући (: кукурѧкати), акц. 149
 кукурѧзница, значење и постанак 54
 кума — чума — морија 43
 кумовски, значење 63
 кѧпујући (: кѧпују), акц. 148
 кућна хаљина, значење 61
 кућни миш, значење 61
 кухињски нож, значење 60

Л

лаборант (не: лаборант): лаборанти, акц. 233
 лаборанткиња (и лаборанткиња), акц. 234
 лѧчан чак., значење 205
 лежерно варв., треба олако 190
 лѧжећи (лежећи), акц. 149
 лѧжући (: лѧгати), акц. 149
 лепђрек, акц. 229
 лесперина, значење 185
 лесперица, значење 185
 лѧтећи (летѧћи), акц. 149
 лѧти-пас, акц. 230
 лигѧрати се, потврда и значење 214
 лигуре, значење и потврда 214
 лијеп, промена 90
 лингвист (не: лингвист), акц. 233
 лингвисти, акц. 234
 липа, значење 141
 липолист, значење 141
 Литкеове Мачке 221
 Лучилија (не Лучилина) ген. јед. 169

Љ

љиљан-гђра, акц. и склоп 229
 љубѧћи (: љубити), акц. 149

М

мајмунска похлепа, значење 60
 маљиш, порекло и значење 44
 манифестација варв., треба испољавње 190
 манифестовати варв. 191
 Марков, промена 80
 марљив, постанак 330
 маслац, значење и облик 271
 масло, значење 271
 маѧт : маѧт, фонолошки акценат 227
 матѧрант (не: матѧрант) : матѧранти, акц. 233
 мачванска равница 62
 мачвански, постанак и значење 62
 мачвански волови 62

мачвански говор 62
 медаља, порекло 269
 медитација варв., треба размишљање 190
 међу се м. међу собом 112
 менталитет варв., треба душевно стање 190
 мерљив, постанак 330
 мерхаметли тур., значење 186
 месан, значење 271
 месец-два, облик и значење 66
 меснат, значење 271
 меств, значење 272
 метални (: металски), значење 274
 метеница, значење 272
 метено масло, значење и потврда 272
 минерал = руда 269
 министар (и министар), акц. 285
 министарстава, акц. 234
 Минов, промена 84
 минут-два, облик и значење 65
 минуциозан варв. 191
 мирѐћи (: мирити), акц. 149
 Мирков, промена 84
 Митровица, постанак 94
 мичурински, постанак и значење 63
 младица, постанак 54
 млáдица : млáдица, фонолошки акценат 227
 млаћеница, значење 272
 мндоговљени, акц. 131
 мндопопштовáни (и мндопопштовáни), акц. 231
 мозељ, значење и порекло 130
 мозољ, семантика и укрштање облица 127, 132
 мозор, значење и потврда 130
 мозуљ, значење и потврда 128
 мозур, значење и потврда 130
 мозурица, значење и потврда 130
 монструозан варв., треба чудовишан 190
 морбидан варв. 191
 мосољ, значење и потврда 127—8, 134
 мосур, семантика и укрштање речи 127, 128, 133
 Мосуревн, значење и потврда 129

мотив варв., боље предмет 190
 мотика, акц. 229
 моторни воз, значење 61
 моћан, промена 90
 мраз 138
 мразови — мразеви, вредност облица 92
 мразор, семантика и укрштање речи 127, 134
 мразорци, потврда и значење 131
 мразуљци, значење и потврда 131
 мрáвзул', значење и потврда 131
 мравцул, значење и потврда 131
 мраса 138
 мрасољ, семантика и укрштање речи 124
 мрáсољка, значења и потврда 130
 мратинске ноћи 63
 мрсољ, значење и потврда 130
 мрсуљ, значење и потврда 130
 мрсѐћи (: мрсити), акц. 149
 мрска 138
 мртав, промена 91
 мртва шиба 317
 мрући (: мрѐти), акц. 149
 музикант (не : музикáнт) : музиканти, акц. 233
 музол, значење и потврда 128
 музул, значење и потврда 128
 мултифоман, значење и употреба 278
 муса 138
 муслиманец м. муслиман 181
 мусуљ, значење и потврда 128
 мутити, значење 272
 мухарем, значење 186
 мучан, промена 90
 муштулугџија, значење 102
 муштулук, значење 101-2

Н

набрекати, значење 105—8
 набрекивати се, значење 106
 набрекнути, значење 105—8
 набрекнути се, значење 106
 набрецивати, значење 205—8
 навáдила чак., значење 205
 навалити (суице), значење 98—100

на воду, акц. 232
 навозито (= наводно) 185
 на голо (= наголо), значење 100—1
 на дохват, акц. 228
 на-зло-брз, акц. 230
 најинтимније варв. 190
 на јад, значење 115
 најлепши (од најлепши), акц. 231
 на месец, акц. 228
 намјеран, промена 90
 на мјесту лица (= на лицу мјеста) 185
 намргођен, промена 91
 на облак, акц. 228, 232
 напамет (и на памет) 150, 232
 на поклон, акц. 228
 наполеонска битка, значење 63
 наполеонски, постанак и значење 62
 напрег (= напрезање), потврда 242
 напуштање, значење 307
 на свој начин, значење 14
 на своју руку, значење 14
 наслада, облик 242
 наслађење (наслаждење), облик 242
 на Турке, акц. 228
 натучиф (1 л. јд. аор.), значење 219
 нашташ, порекло и значење 44
 не верујем, акц. 228
 не видим, акц. 228
 невидиш, порекло 45
 неготивачки, постанак 62
 Недеља (Киријака), светачко име 94
 Недељка (: Недеља) 95
 Недељко (: Недеља) 95
 не знам, акц. 228
 не кујем, акц. 228
 немарш, порекло и значење 44
 неопран, значење 266
 не орем, акц. 228
 не пишем, акц. 228
 не пливам, акц. 228
 непочин-пђе, акц. 228
 не празнујем, акц. 228
 неслан, значење 266
 нетопљив, значење и вредност 265—6
 нижући (: нијати), акц. 149
 низак, промена 91
 Нико, постанак и значење 44

Николин, промена 80
 ни од једног (не : од ниједног) 68
 нов, промена 90
 новела и новела (не : новела), акц. 233
 новела (ген. мн.), акц. 284
 Нбвица : нбвица, фонолошки акц. 228
 нормативи, значење 310
 носећи (: носе), акц. 148
 носови — носеви, вредност 92
 нбн. акц. 229

Њ

његов, промена 76—93
 њезни, промена 76—93

О

обид, значење 216
 обида, значење 216
 обиднут, обиднут, значење и потврда
 216
 обидоа, значење и потврда 216
 обийћи, значење и потврда 215
 обичан, промена 90
 објесништво, значење 184
 област, значење 183
 обљаш, порекло и значење 44
 оборина, боље водени талог 273
 обрешнути се, значење 106
 овновски, значење 279
 овсеница, значење и постанак 54
 оглед, значење 304—6
 огледна палица, значење 307
 огромни рус., порекло 209
 од врабаца, акц. 228
 од конача, акц. 228
 од медведа, акц. 228
 од образа, акц. 228
 од своје воље, значење 14
 о камѣн, акц. 228
 оловни (: оловски), значење 274
 омекшање, постанак 308
 Омеров, промена 84
 Омов отпор, значење 297
 омски и омовски, значење и вредност
 облика 58—64, 294—9
 омски отпор, значење 59, 60, 296
 опона, опна, порекло 205

опортунист (не: опортунџист), акц. 233
 опортунисти, акц. 234
 оправа, значење 184
 опустити, значење 113
 опуштање, значење 308
 оријентални варв., треба
 источњачки 190
 оркестар (и оркестар), акц. 235
 оружајући (: оружају), акц. 148
 оружник 183
 оружнички 183
 ђсека 216
 ослабљење, постанак 308
 особина, значење 108
 особник, значење 109
 особница, значење 108
 отачаство, потврда 239
 отпорност, значење 308
 отпорност на кидање, значење 307
 отрој чак., значење 205
 отступити, значење 183
 отштампати (не: одштампати) 327
 очевидан, акц. 229
 очевидно (очевидно), акц. 230
 очвршћење, постанак 308
 очерк рус., значење 300—6
 очигледан, акц. 229
 очигледно (очигледно), акц. 230
 очињи (очни), облик 111

П

падња (падавина, падеж), значење 273
 паланачки живот, значење 60
 паметан, промена 91
 памти-вијек, акц. 230
 пара: пара, фонолошки акценат 228
 пас: пас, фонолошки акценат 96, 227
 паскаловски, значење 297
 паша: паша, фонолошки акценат 228
 пашиневска политика, постанак и значење 63, 297
 пашиневски, значење и постанак 297
 педантан (педантан), акц. 234
 педантерија, акц. 234
 педантиџст, акц. 234
 песта, порекло 44

пестити (се), значење 43
 пестиш, значење 42—45
 песто, порекло 44
 пестозуб, значење 43
 пестоња, порекло 44
 Перов, промена 83
 Петефијев (не: Петефиов) 169
 Петефијем (не: Петефиом) 169
 Петка, светачко име 94
 Петкана (: Петка) 95
 Петко (: Петка) 95
 Петковица, постанак 94
 петровске врућине 63
 педи-реп, акц. 230
 пешћење, значење 44
 питом, промена 91
 пишући (: писати), акц. 149
 пластика варв., треба живост 190
 платонски, постанак и значење 62
 платформа варв., значење 193
 плијесан, значење 44—49
 по, значење 150
 повједити чех., значење 185
 поглавити, употреба 182
 погон, значење и порекло 275
 познаје, през. од познати 327
 појединаца, акц. 234
 појмити се, значење 185
 појмљив. постанак 330
 покрађили (м. покрали) 185
 полетиш, порекло и значење 44
 поливалентни варв. 194
 политик унгерерик, герм. 184
 пољски миш, значење 61
 поп, акц. 229
 пописан. промена 91
 поповски, значење 63
 попуштање, значење 307
 портфељ, порекло 269
 постиш, значење 42
 посуда, порекло, 271
 потећи, значење 218
 потикало се покр., значење 218
 правац: правац, фонолошки акценат и значење 228, 268
 правдати се, акц. 229

праведан, промена 90
 правобранилац, постанак 212
 правоваљан, постанак и потврда 290
 правоваљаност, постанак и потврда 290
 правоверан, постанак 291
 правовремен, постанак 291
 праводобан, постанак 291
 правозаступник, постанак 292
 правокрил, постанак 291
 праволиниски, постанак 291
 правомоћан, постанак и потврда 290
 правомоћност, постанак 290
 правопис, постанак 291
 правоснажан или правноснажан
 . 290—293
 правоугаони, постанак 291
 празница, постанак 54
 први пут (не : први пута) 327
 првобратучед, акц. 229
 преведар, промена 80
 предметни начин, нов метод језичке
 обуке 4
 предпремијерски 69
 предтекст (претекст) непр. 328
 предтурнејски 69
 прежући (: прэзати), акц. 149
 прекидна чврстоћа, значење 307
 прекославан, значење 184
 прэтећи (: прэтити), акц. 149
 преумити, значење 102—8
 прецизан варв., треба тачан 190
 привикавајући (: привикавају), акц. 148
 привјатељовати, акц. 329
 прилагати м. предлагати 186
 принципијелан варв., треба начелан 191
 приповеци, облик 93
 приша чак. значење 205
 приши-петља, акц. 230
 првотни исказ 185
 проблематичан варв. 190
 пробни штап, значење 307
 програм, нов програм језичке наставе 4
 продужење, значење 307
 Прокупље, постанак 94
 промет лекова (не: промет леко-
 вима) 329

промет робе (не: мромет робом) 329
 прамасунац, порекло и значење 181
 пророчке речи, значење 60
 просвјерџ, значење и потврда 208
 просеница, значење и постанак 54
 проти 182
 професор, акц. 135
 психа варв., треба душа 190
 пуњиш, порекло и значење 44
 пунодрван, значење 142

Р

Раблеа (не: Раблеја) 170
 Раблеов 170
 радџни (: радити), акц. 149
 радија (не: радиа) 171
 радијем инстр. јд. 171
 радјш, порекло и значење 44
 разболело дете, неправилно 68
 разболети, глаг. род 329
 развлачење, значење 307
 рај-бџсяље, акц. и склоп 229
 ракиска пијаца, значење 61
 Раков, промена 84
 рамазан, значење 186
 рани, значење 91
 расковати, значење 105
 раскоп, значење и потврда 267—8
 распэстити : пестити 44
 расправа, значење 301
 растење (: расти) 225
 растрвити се, значење и порекло 217
 рашћење (: растити) 225
 реализам, акц. 235
 револт варв., 190
 регистар (и регјстар), акц. 234
 редактор, дужности редактора 152
 реџтор (и реџтор), акц. 235
 рељефно варв., треба живо 190
 ремска катедрала, значење 61
 реидгенски зраци, значење 60
 реноме варв., треба углед 190
 рибарски живот, значење 61
 Рилманове таблице, значење 297
 рилмановски, значење 297
 рјимпапа, акц. 229

Рогијев 171
 рођен, промена 90
 руда, значење 269
 рудача = руда 269
 руднички ваздух 62
 руднички ограници 62
 рѹко-пѹмѹћ (рѹко-помѹћ), акц. 231

С

сабор, порекло 240
 савест, порекло 240
 Савет за промет робе 329
 савременизирање, неолог. 330
 савременизирати, неолог. 330
 савршити, потврда и порекло 240
 савска вода, значење 62
 са два плуга, значење 159
 садржати и садржавати, глаг.
 вид 256—264
 саламао, порекло и значење 183
 самохран, промена 91
 самрт, порекло 240
 сѧн: сѧн, фонолошки акценат 227
 Санѡуиѡија (не: Санѡуиѡија) 169
 сапа, етимологија и значење 136
 сатвар, порекло 240
 сатварати (српскослов.), потврда 240
 сатворити, потврда 240
 сачетати се (српскослов.), потврда 240
 свѧк: свѧк, фонолошки акценат 227
 сваки минут — два (не: сваких
 минут — два) 65
 сведоѡанство: сведоѡанствѧвѧ, акц. 234
 све у свему, герм. 223
 свиѡети чак.. облик 205
 свој (прид.), значења 10—11
 свој (прил.), значење и употреба 14
 свој (прид.) = свој (зам.) 14
 свој (зам.) — замена са мој, твој, његов
 22—23
 — ограничавање њене употребе 24
 — губљење у безличним реченицама 15—18
 — уз глаголске именице 18
 —22

— замена са мој, твој, његов
 у емоционалним моментима 22
 — правила њене употребе
 24—25

своје врсте (бити), значење 13
 своје главе (бити), значење 13
 своје руке (бити), значење 13
 свѧзибрѧда, акц. 229
 свѧзимѧнтија (и свѧзи-мѧнтија), акц.
 229, 230
 сгромниѡати се, значење и порекло 209
 с два метка, значење 159
 с два ножа, значење 159
 с два прста, значење 159
 с два удара, значење 159
 седећи (седећи), акц. 149
 селектор, акц. 235
 сѡкнути се, значење и употреба 216
 сѡместар (семѡстар), акц. 235
 сеоска учитељица, значење 60
 Србин (герм.) 184
 сива јоѡа (рус.) = бела јоѡа 48
 Симонов, промена 82
 Син Ман Ријев 171
 сиренски гласови, значење 60
 сјајан, промена 90
 сјѡкнути 216
 сјѡрчаница, значење и постанак 54
 скѡчи-дјевѡјка, акц. 230
 „слабо време“, парни слогови у стиху
 32
 слѧвити, акц. 229
 Слѧвѡвија, акц. 233
 слѧвуј-грло, акц. и склоп 229
 слѧткиш, порекло и значење 44
 слово (= ријеч) цркв. 95
 сложити (се), значење 115
 слѹжећи (: слѹжити), акц. 149
 смедеревско вино, значење 60
 Смедеревски град, значење 60
 смер, значење и порекло 268
 смисао, значење 268
 смрека 144
 сношљив, постанак 330
 с обзиром дапаче и с погледом 181

сџлист (не : сџлиџт), акц. 233
сџлишти, акц. 234
солунски фронт, значење 61
сомур 139
сопила, етим. и значење 136
сопити, етим. и значење 137
сопољ, етим. и значење 136
Сопот, етим. 136
сџпуљ 139
спасен (не : спашен) 224
спџст, значење и порекло 217
Сплитска лука, значење 60
спџриш, порекло и значење 44
срг 317
средњовјечан, промена 90
српски, постанак 62
српски језик, предмет у средњој
школи 1—8
српски сир, значење 60
сталаан, употреба 266
стална плата 266
стални судија 266
стално излажење 266
отално становање 266
стално тужакање 266
сталински, постанак и значење 62
стандард, значење 310
стандардизација, значење 310
стап, значење 272
стар, промена 91
стџрац: стџрац, филолошки
акцент 228
старица, постанак 54
стџриш, порекло и значење 44
старовник, значење 185
ствџр, акц. 229
Стеванов, промена 80, 84
стџћи, значење 218
стил, једнога нисца јесте лнк
пишчев 73—4
стојећи, употреба 183
сточна пијаца, значење 61
стравичан, промена 90
страшан, промена 90
стрџ, значење и порекло 217
стрџина, значење и порекло 217

стрџит, значење и порекло 217
стрџити, значење и порекло 217
стрџољ, значење и порекло 217
стрмен, промена 91
стрџв, значење и порекло 217
стрџвиш (2 л. јд. през.) значење и по-
рекло 217
стрџво, значење и порекло 217
струјужни (: струјгати), акц. 149
студент, акц. 233
студиозно варв. 191
сугерирати варв., значење 198
сугестиван варв., значење 193
сугестија варв., значење 193
суд 171
судиште 182
суптилно варв., значење 193
сурутлија тур., значење 185
сух, промена 90
сценарија (не : сценарна) 171
сценаријем (инстр. јд.) 171

Т

танна (м. тајна), изговор 240
таксијем (не : таксием) 170
тврђећи (: тврдити), акц. 149
тврдина, значење 307
тврдоћа, значење 308
телепринтер, акц. 235
тематика варв., треба предмет 189
терен, значење 193
терзе тур., значење 185
Термолија (не : Термолиа) 169
пџни, значење 218
тијесан, промена 90
Токија (не : Токиа) 171
Токију (не : Токиу) 171
томруци (кладе), значење 316—7
тџњ, значење 219
тџња, значење 219
топогледни, герм. 185
тоћка, изговор и значење 181
трџбећи (: трџбити), акц. 149
тресен (не : трешен) 224
трџни пут (не : трџни пута) 827

трјепет 183
 три, промена 155
 Тригве Лија (не : Тригве Лиа) 169
 Тригве Лијев 171
 Тригве Лијем (не : Т. Лиџ) 170
 Тригве Лију (не : Т. Лиу) 169
 трова, значење и порекло 217
 тровење, значење и порекло 217
 трови се (3 л. јд. през. — безлично) 217
 тровија 217
 трђја, значење и порекло 218
 троп, значење 272
 трѸшница значење и постанак 54
 трчѣни (трчѣни), акц. 149
 тук, значење 219

Т

тутљив, постанак 330

У

убедљив, постанак 330
 Ѹ Бугаре, акц. 228
 угарјетити тур, значење 181
 уговорен, промена 90
 Ѹ град, акц. 228
 угромало (глагол, прид.), значење и
 потврда 209
 удихати, постанак 281
 ужичка пршута, значење 62
 ужичка црква, значење 62
 уздихати, постанак 281
 Ѹ злу — дђбар, акц. 230
 узмучити се, значење 103—4
 улаже у конструктивној изградњи,
 погрешно 220
 уморан, промена 91
 универзална страна, нејасна веза
 речи 224
 униформан, значење и употреба 278
 унутра, унутар (не : унутри) 327—8
 уовће (м. уопће) 184
 уписни тат, значење 182
 Ѹ плач, акц. 228
 упознати, значење 185
 употребљавајуни (: употребљавају),
 акц. 148

управљајуни (: управљају), акц. 148
 усѣкнути се 216
 усмерач, значење 268
 У страха су велике очи, стил и сив-
 такса 50—2
 Ѹ Туракѡ, акц. 228

Ф

фалага (фѡлаге), порекло и значење
 313—226
 фалогѣ, значење 318
 фѡшист (не : фашѡст) 234
 фѡшисти, акц. 234
 фељтон, порекло 269
 флуидан варв. 191
 фотеља, порекло 269
 фотѡграф (не : фотограф), акц. 233
 фотѡграфи, акц. 234
 француски, постанак 62

Х

Хагарурија (не : Хагаруриа) 169
 хѡзна-ѡдаја, акц. 229
 хвѡлѣни (: хвѡлити), акц. 149
 Хелсинкију (не : Хелсинкиу) 169
 хранити, значење 312
 Христов, промена 83

Ц

цајгнис кригсминтарија, герм. 184
 царска расправа, значење 182
 цвијиневски радови, постанак и зна-
 чење 63
 Церска битка, значење 61
 цио, промена 90, 91
 ципун, порекло 137
 цифкол, порекло и значење 137
 цифунка, порекло и значење 137
 црвѣнѣни, акц. 149
 црна кућа, значење 181
 црнац : црнац, фонолошки акценат 228
 Црноѡрацѡ, акц. 233, 236
 црпе (3 л. јд. през.): црпсти 224
 црпи (3 л. јд. през.): црпити 224.
 црпу (3 л. мн. през.): црпсти 224

црпе (3 л. мн. през.) : црпиати 224
 цукињевски, значење и постанак 297
 цукињевски прописи, постанак и значење 63

Ч

чапур 139
 чатала, значење 318
 чачански, постанак и значење 62
 чачански сир 62
 чачанске улице 62
 чврствина, значење 307
 чврстоћа, значење 307, 308
 чврстоћа на влак, значење 307
 чепур 139
 честит, промена 90
 четири, промена 155
 чист, промена 90
 читаво пола сата 67
 читаво четврт сата 27
 читаву четврт часа (не: читавих четврт часа) 66—7
 чопур 139
 чувен, промена 90
 чуља, значење 318

Џ

џе'нем тур., значење 186
 џе'нет тур., значење 186
 Џулова топлота, значење 297
 џулска топлота (боље: Џулова топлота) 297
 џуловски, употреба 295, 297

Ш

шајцање герм., значење 185
 шахтна пећ, боље: јамаста пећ 270
 шеријат, значење 186
 широк, промена 90
 школска клупа, значење 60
 шкојска учионица, значење 61
 шопор 139
 шопур 139
 шор-капа, акц. 230
 штимане герм., значење 185
 штимунг варв. 193
 Шујов, промена 84
 шумадински (шумадиски), значење 63
 шумска шљука, значење 60

И С П Р А В К Е

Стр.	ред	стоји	треба
196	1	значење	знање
196	4	језика	живота
196	17	законски	лаконски
198	26	пециво	тециво
198	33	вазда	ваљда
229	17	бисер-порта	бисер-пърта

Наш језик излази месечно у свескама од 2 до 3 табака или један-
пут у два месеца у свескама од 4 до 6 табака; десет, односно пет
свежака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. — Годишња
вретилашта износи 100.— дин., број 10.—, односно 20.— дин. Претшлашта
се шаље Научној књижни, Кн. Михаилова 40 (са ознаком „за Наш
језик“), чековни рачун 102-901880; телефон 27-495. Рукописе слаш
коме од чланова Уређивачког одбора или Браниславу Милановићу,
секретару Одбора, Семинар за лингвистику, Филог. факултет, Београд.

Научна књига има старија (предратна) годишња **Нашег језика**
(од год. II—VII и год. VIII св. Г) која се могу добити по цени од 50 дин.
свака година, свеска 5 дин.

Штампарња и књиговезница Српске академије наука — Београд, ул. Космајска 28

